UNIVERSITATEA DIN BUCUREȘTI
FACULTATEA DE LIMBI SLAVE

Conf. dr. CORNELIU BARBORICA
Lector dr. VOISLAVA STOIANOVICI

RAPORTURI LITERARE ROMANO-SLAVE

BUCUREȘTI
— 1976 —

UNIVERSITATEA DIN BUCURESTI
FACULTATEA DE LIMBI SLAVE

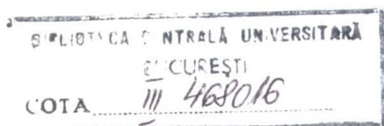
Conf.dr. CORNELIU BARBORICA
Lector dr. VOISLAVA STOIANOVICI

RAPORTURI LITERARE ROMANO-SLAVE

Tipografia Universității din București
- 1 9 7 6 -

Prezentul curs este destinat studenţilor din anul III şi IV-curs de zi de la Facultatea de limbi slave.

Textul a fost analizat în colectivul de catedră care s-a declarat de acord cu multiplicarea în actuala redactare.

CUPRINS

CUVÎNT ÎNAINTE

Cunoaşterea culturii şi literaturii popoarelor slave învecinate a avut şi are o mare importanţă în studiul culturii şi literaturii române. Iată de ce cercetarea raporturilor dintre literatura română şi literaturile slave constituie o preocupare majoră a istoricilor literaturii române. Cu timpul, s-a format pe lîngă universităţile din ţară, dar mai ales pe lîngă Universitatea din Bucureşti, un cerc larg de cunoscători ai limbilor şi literaturilor slave. A apărut posibilitatea de a cunoaşte profund şi direct literatu- ile respective şi de a stabili mai exact raporturile reciproce cu literatura română în evoluţia ei istorică. In această direcţie s-a depus o imensă muncă de cercetare soldată cu rezultate revelatoare. Un incontestabil merit al lucrărilor de acest gen este acela de a fi pus în valoare contactele fertile şi permanente,precum şi originalitatea culturii şi literaturii româneşti, forţa ei de sinteză specifică în spaţiul est şi sud-est european. Aş aminti aici, fugar, contribuţiile din ultimele decenii ale profesorilor I.C.Chiţimia, Gheorghe Mihăilă, Mihai Novicov, Tatiana Nicolescu, Virgil Soptereanu, Gheorghe Barbă, Ion Petrică şi ale altora.

Am strîns în acest volum o parte din lucrările scrise în ultimii ani pe tema raporturilor lite-

rare româno-slave. Le-am așezat într-o ordine care să permită studenților și cercetătorilor urmărirea contactelor și interferențelor în succesiunea lor cronologică. O bibliografie a lucrărilor publicate de corpul didactic din Facultatea de limbi slave de la Universitatea din București, încheie acest volum. Deși incompletă ca bibliografie, lipsind aportul altor specialiști, ea va constitui totuși, sperăm, măcar parțial un bun instrument de lucru pentru cei doritori a adînci cercetările.

Corneliu Barborică

EDIȚIILE DE TEXTE LITERARE SLAVE DUPĂ MANUSCRISELE LUI GAVRIIL URIC DE LA NEAMȚ (1424-1449)

G.Mihăilă

In urma cercetărilor întreprinse de specialiștii români și străini timp de un secol, cunoaștem astăzi destul de bine activitatea remarcabilă, ce stă la începuturile culturii românești scrise în limba slavonă, a lui Gavriil monahul de la Mănăstirea Neamț, fiul lui Paisie Uric, devenit el însuși spre sfîrșitul vieții călugăr. Probabil că tatăl și fiul, menționați în <u>Pomelnicul de la Bistrița</u> - "monahul Paisie Uric și fiul său, monahul Gavriil copistul"("scriitorul", în textul slavon <u>sъpisatelь</u>)[1] - erau înrudiți cu Mihail Uric sau Uricel, boier moldovean, cunoscut din cîteva documente din 1433[2]. Judecînd după manuscrisele păstrate și semnate de cărturarul român, inițiatorul așa-numitului "izvod moldovenesc", activitatea sa, desfășura-

1 Publicat de D.P.Bogdan, București, 1941, p.32, 52, 88.

2 Vezi Ion Radu Mircea, <u>Contribution à la vie et à l'oeuvre de Gavriil Uric</u>, "Revue des études sud-est européennes", t.VI, 1968, no.4, p.573-594.

tă la cea mai veche mănăstire din Moldova (întemeiată la sfîrşitul secolului al XIV-lea, în timpul domniei lui Petru Muşat, 1376-1392)[1], se întinde pe cel puţin 25 de ani,din 1424 pînă în 1449. Ea cuprinde 13 manuscrise sigure, alături de alte cîteva, a căror paternitate este prezumată. Iată, într-o enumerare succintă, bazată pe lista întocmită de E.Turdeanu[2)], cu completările ulterioare ale lui Ion Radu Mircea[3)], aceste preţioase monumente de artă caligrafică şi miniaturistică şi locul unde se păstrează fiecare:

1. Omiliile lui Grigorie Teologul (de Nazianz), cu comentariile lui Nichita al Heracleei, sbornic din 1424, fost la mănăstirea Noul Neamţ, nr.14/22, în prezent la Biblioteca "Lenin" din Moscova[4].

2. Tetraevanghelul copiat şi împodobit cu frumoase miniaturi în 1429, pentru Marina, doamna lui Alexandru cel Bun; ulterior a fost adăugat pe margine textul paralel în greacă[5]. Se păstrează la Biblioteca Boldleiană (Boldleian Library, Canonici Gr.122) din Oxford[6].

---

1 Vezi C.Prisnea, Mănăstirea Neamţ, Bucureşti, Ed.Meridiane, 1964.

2 Les lettres slaves en Moldavie: le moine Gabriel du monastère de Neamţu(1424-1449), "Revue des études slaves", t.XXVII, 1951, p.267-278.

3 Op.cit., p.575-578, 59o-594.

4 Novye postuplenija, O.P.187; vezi R.Constantinescu, Note privind istoria bisericii române în secolele XIII-XV, "Studii şi materiale de istorie medie", vol.VI, 1973, p.183.

5 Vezi E.Turdeanu, The oldest illuminated Moldavian ms., "The Slavonic and East-European Review", XXIX, 1951, p.456-469.

6 A fost achiziţionat la sfîrşitul secolului trecut la o licitaţie la Viena.

3. Tetraevanghelul din 1436, ferecat la comanda lui Cîndea Laţco, pîrcălab din Haţeg; fost la Mănăstirea Neamţ, nr.29, astăzi la Muzeul de artă al R.S.România , nr.4.

4. Sbornicul din 1439, cuprinzînd vieţi de sfinţi şi cuvinte de laudă; fost la Mănăstirea Neamţ, nr.1o6, azi la Biblieteca Academiei R.S.România,nr.164[1].

5. Sbornicul din 1441, cuprinzînd vieţi de sfinţi şi cuvîntări ascetice; fost la Mănăstirea Neamţ, nr.2o, azi la B.A.R., nr.165[2] .

6.Mărgăritarul lui Ioan Hrisostomul din 1443; fost la Mănăstirea Neamţ, nr.89 şi 63; azi la B.A.R., nr.136[3)].

7. Cuvîntările ascetice ale lui Vasilie cel Mare din 1444. Se păstrează la Muzeul istoric din Moscova, Fondul Hludov, nr.8 .

8. Mineiul pe luna februarie din anul 1445; fost la Mănăstirea Neamţ, nr.87, azi la B.A.R.,nr.122[4)].

9. Scara (Leastviţa), lui Ionan Sinaitul din 1446; fost la Mănăstirea Neamţ, nr.94,azi la B.A.R., nr.143[5] .

1o. Mineiul pe luna martie din anul 1447; fost la Mănăstirea Neamţ, nr.77, azi la B.A.R.,nr.123[6].

11. Fragmentul de sbornic (1e f.), cuprinzînd texte pseudo-istorice şi apocrife, din 1447. Se păstrea-

---

1 Vezi descrierea la P.P.Panaitescu, Manuscrisele slave din Biblioteca Academiei R.P.R.,vol.I, Bucureşti, Ed.Academiei, 1959, p.245-248.

2 Ibidem,p.248-25o.

3 Ibidem, p.168-171.

4 Ibidem, p.147.

5 Ibidem, p.178.

6 Ibidem, p.147-148.

ză la Biblioteca "Lenin" din Moscova, colecţia Muzeului Rumianţev, nr.923.

12. Mineiul pe luna noiembrie din 1449; fost la mănăstirea Noul Neamţ, nr.9/25, astăzi dispărut[1].

13. Sbornicul de omilii ale lui Ioan Hrisostomul, Vasilie cel Mare şi ale altora: nedatat, atribuit anilor 1424-1437[2]. Fost la Mănăstirea Neamţ, nr.85, se păstrează în prezent la B.A.R., nr.169[3].

Constatăm, deci, că din cele 13 manuscrise, aparţinînd sigur lui Gavriil Uric, 8 se păstrează la Bucureşti, 3 la Moscova, 1 la Oxford, iar 1 a dispărut din atenţia cercetătorilor. Este posibil ca acesta să fie regăsit, tot aşa cum pentru altele semnalate să se aducă mai multe argumente privind atribuirea sau, în sfîrşit, să se descopere chiar unele necunoscute anterior. Din lista de mai sus se poate observa că distanţa dintre unele manuscrise este doar de un an, ceea ce este în măsură să ateste activitatea deosebit de intensă a acestui cărturar, cunoscut cu supranumele de copistul (scriitorul), premergător al pleiadei de copişti din timpul lui Ştefan cel Mare.

Manuscrisele lui atît de diverse şi bogate prin conţinut, frumoase şi exacte prin formă şi limbă sînt "o mină nesecată pentru istoria literaturii slave[4]

---

1 Vezi indicaţiile bibliografice la Ion Radu Mircea, op.cit., p.594, nr.13.

2 Ibidem, p.594, nr.15.

3 Vezi P.P.Panaitescu, op.cit., p.191-195. La acestea, Ion Radu Mircea mai adaugă încă trei manuscrise discutabile, cu scriere cursivă (op.cit., p.593-594, nr.12,14,16; alte semnalări la p.582, nota 31).

4 Emil Turdeanu, Un manuscris religios din timpul lui Mircea cel Bătrîn, extras, Paris, 1968, p.5.

fie că este vorba de scrieri originale,fie de traduceri din literatura bizantină. O dată cu semnalarea lor în slavistica internațională, aceste manuscrise, atît de vechi și reproducînd texte într-o slavonă mediobulgară exemplară, au început să fie folosite la editarea științifică a unor prețioase scrieri slave.

Prima reproducere de text după un manuscris de-al lui Gavriil de la Neamțu a apărut acum o sută de ani. Este vorba despre două fragmente tipărite de slavistul rus A.Popov din manuscrisul din 1444, cuprinzînd Cuvîntările ascetice ale lui Vasilie cel Mare(Fondul Hludov, azi la Muzeul istoric din Moscova,nr.8), în cartea sa Pervoe pribavlenie k opisaniju rukopisej A.I.Chludova (Moscova, 1875, p.7)[1].

A urmat, peste nouă ani, prima ediție a Vieții sf.Ioan cel Nou de la Suceava, scrisă în limba slavonă de mitropolitul Grigore Tamblac și tradusă de prea sf. sa episcop Melchisedec, tipărită în "Revista pentru istorie, arheologie și filologie" (an.II,vol.III,1884, p.163-174), după cea mai veche copie păstrată pînă astăzi, în Sbornicul lui Gavriil din 1439, aflat pe atunci la Mănăstirea Neamțului (nr.106; azi la Biblioteca Academiei R.S.România, nr.164,ff.324^{r} - 330^{v}).Ediția era precedată de un studiu, Mitropolitul Grigore Tamblac. Viața și operele sale (ibidem, p.1-64), care- depășită azi în parte - avea meritul de a atrage aten-

1 Inaccesibilă la București. Lista publicărilor de texte după manuscrisele lui Gavriil Uric a fost întocmită de Emil Turdeanu, în articolul Les lettres slaves en Moldavie: le moine Gabriel......,p.275-276. Ulterior, Ion Radu Mircea (Op.cit., p.590-594) a menționat pentru fiecare manuscris descrierile, dintre care unele se află în edițiile pe care le vom prezenta mai jos, completînd cu ultimele pe care le cunoaștem.

ţia asupra unei laturi însemnate a activităţii literare a lui Grigorie Ţamblac şi a raporturilor slavo-române[1] .

Preţioasa operă, transmisă de manuscrisul lui Gavriil Uric şi de alte copii ulterioare, cuprinde prima consemnare într-un izvor narativ local a unui eveniment din istoria Ţărilor Române: întîmpinarea de către Alexandru cel Bun, clerici, boieri şi popor a moaştelor lui Ioan cel Nou, proclamat sfînt şi protector al Moldovei, Iată textul, în traducere:

"Toate acestea au ajuns la auzul binecinstitorului domn pe atunci a toată Moldovlahia şi al ţinuturilor de la Mare, de Hristos iubitorului şi marelui voievod Io [an]Alexandru, bărbat împodobit cu multe virtuţi, dar şi iubitor de mucenici. Indată ce a aflat de moaştele mucenicului şi cuprins fiind de dorinţa lor, cu sfatul celui ce atunci cîrmuia cele bisericeşti, preasfinţitului arhiepiscop Iosif, trimite un boier cu destulă oaste să aducă la dînsul cu mare cinste trupul vrednic de slavă al mucenicului.

Primindu-l în curînd cu mare cinste şi cu osîrdia cuvenită, îl întîmpină cu toţi cei slăviţi ai săi şi cu mult popor de oameni ai lui Dumnezeu, însă şi cu arhiereul şi cu tot clerul bisericesc, cu făclii

---

1 Studiul şi ediţia au fost publicate, de asemenea în "Analele Academiei Române", Seria II, t.VI, secţ.II, Bucureşti, 1884, şi în extras: Viaţa şi scrierile lui Grigore Ţamblac, 110 p.Reluînd o supoziţie mai veche, Dan Zamfirescu a supus îndoielii, într-un articol recent, paternitatea lui Grigorie Ţamblac, considerînd că autorul este un alt Grigore,"monah şi prezviter în marea biserică a Moldovlahiei" din Suceava; opera ar fi fost scrisă nu în jurul anului 1402, cum s-a presupus, ci după 1415, dată la care Grigore Ureche consemnează aducerea moaştelor lui Ioan cel Nou la Suceava (vezi Prezenţa europeană a culturii româneşti, "Viaţa studenţească", nr.39(596) din 3 decembrie 1975, p.9). Chestiunea necesită o cercetare mai aprofundată.

şi cădelniţe şi cu miruri binemirositoare. Se apleacă spre racla sfîntului, cuprinde mult pătimitul trup, atinge ochii şi buzele sale de mîinile lui, varsă multe lacrimi de bucurie. Il proclamă păzitor al ţării sale şi astfel îl aşează cu cinste în preasfînta mitropolie, în luminata cetate Suceava, scaunul său"[1] .

Viaţa sf. Ioan cel Nou a fost reprodusă după acelaşi manuscris, la răstimp de 22 de ani, de A.I.Iaţimirski, în volumul Iz istorii slavjavskoj propovedi v Moldavii. Neizvestnye proizvedenija Grigorija Camblaka, podražanija emu i perevody monacha Gavriila, apărut în prestigioasa colecţie a Academiei Ruse, "Pamjatniki drevnej pis'mennosti i iskusstva", vol.CLXIII(St.Petersburg, 1906, p.1-11)[2].

In sfîrşit, această operă a fost reeditată a treia oară în condiţii excelente, cu fotocopii după manuscrisul lui Gavriil, transpunerea în bulgara actuală, studiu şi indice-vocabular complet, în cartea profesorului Penio Rusev şi a colaboratorului său Anghel Davidov, Grigorij Camblak v Rumănija i v staratarumănska literatura(Sofia, Ed.Academiei Bulgare de Stiinţe, 1966, 198 p.).

In acelaşi volum menţionat mai sus, filologul rus publica pentru prima dată, după alt Sbornic al lui Gavriil, cel din 1441 (pe atunci la Mănăstirea Neamţului, nr.20; azi la B.A.R., mr.165, ff.16e[r] - 172[v] şi 302[r] şi 310[v]) alte două scrieri de-ale lui Grigorie Ţamblac, şi anume Panegiricul sf. Gheorghe şi Cuvînt la sărbătoarea Floriilor (p.13-31 şi 33-45), alături de alte

---

1 Vezi Literatura română veche(1402-1647), introducere, ediţie îngrijită şi note de G.Mihăilă şi Dan Zamfirescu, vol.I, Bucureşti,Ed.Tineretului,1969, p.24-25.

2 In ciuda titlului, această operă era cunoscută la acea dată din ediţiile citate ale episcopului Melchisedec.

texte extrase din manuscrise slavo-române ulterioare şi însoţindu-le de un amplu studiu, care - dacă s-a dovedit a fi fost orientat pe un drum fals în ceea ce priveşte identitatea remarcabilului copist şi miniaturist[1] - rămîne totuşi util în ceea ce priveşte analiza filologico-literară a textelor.

Cu doi ani înainte, acelaşi A.I.Iaţimirski reprodusese în monografia sa Grigorij Camblak (St.Pb., 1904, p.358 şi 359) - de altfel, foarte discutabilă- două fragmente din Mărgăritarul lui Ioan Hrisostomul (Cuvintele 2 şi 8), în copia lui Gavriil din 1443(fost la Mănăstirea Neamţului, nr.89 şi 63; azi la B.A.R., nr.136), în comparaţie cu textul corespunzător din Sbornicul lui Vladislav Grămăticul şi din manuscrisul 126 al Bibliotecii Sinodale din Moscova.

Tot el a reunit într-o broşură, însoţită de o prefaţă, Zametki o slavjanskich i russkich rukopisjach v Boldleian Library v Oksforde (St.Pb., 1908, 76 p.)ale predecesorului său la docenţa de filologie română de la Universitatea din Petersburg, P.A.Sîrcu (publicate iniţial în "Izvestija ORJaS", t.VI, 1902, p.325-349 şi XII, 1907, p.122-175), care dăduse, printre altele, un fragment din celebrul Tetraevanghel al lui Gavriil Uric din 1429 (Ms.can.Gr.122, Matei V, 42-48 şi VI, 1-13,textul slaven şi cel grecesc alăturat).

Dar acest Tetraevanghel a devenit cunoscut în toată spendoarea sa miniaturistică prin elegantele reproduceri în culori, incluse în albumul publicat de Ioan Bianu, Documente de artă românească din manuscrip-

1 Vezi: D.P.Bogdan, Pomelnicul Mănăstirii Bistriţa, p.32,52,88; Idem, Iarăşi despre identitatea lui Grigorie Tamblac, "Hrisovul",I,1941, p.463-465;E.Turdeanu, Grégoire Camblak: Faux arguments d'une biographie, "Revue des études slaves",XXII,1946,p.46-81.

te vechi, I.Evanghelia slavo-greacă scrisă în Mănăstirea Nemţului din Moldova de Gavriil monahul la 1429 (Bucureşti, 1922) şi retipărite apoi de multe ori în monografii, istorii literare şi de artă[1].

Dar cea mai bogată recoltă din cele două sbornice ale lui Gavriil de la Neamţ - din 1439 şi 1441 -a extras Emil Kaŀužniacki, fost profesor la Universitatea din Cernăuţi, care a publicat unica pînă în prezent ediţie completă a operelor marelui prelat şi scriitor mediobulgar, patriarhul Eftimie al Tîrnovei, figura cea mai reprezentativă a secolului al XIV-lea în toată literatura de expresie slavonă: Werke des Patriarchen von Bulgarien Euthymius (1375-1393). Nach den besten Handschriften herausgegeben von E.K.(Wien,1901, CXXVIII + 452 p.), reprodusă nu de mult prin procedeul fotomecanic, "with an introduction by I.Dujčev"(Variorum Reprints, Slav.Ser.2, London, 1972, 582 p.).

Din cele 13 opere originale ale patriarhului Eftimie, şase - trei vieţi şi trei panegirice - au fost editate de Kaŀužniacki după manuscrisele lui Gavriil din 1439 şi 1441, care sînt cele mai vechi în întreaga tradiţie manuscrisă a operelor eftimiene, fiind îndepărtate în timp doar cu 46, respectiv 48 de ani de sfîrşitul păstoririi prelatului bulgar şi cu 35-40 de ani de săvîrşirea sa din viaţă. Astfel, după manuscrisul din 1439 au fost publicate (evident, cu variante după alte manuscrise ulterioare): Viaţa sf.Ioan de la Rila (în parte şi după mss. 10 din colecţia lui Kaŀužniacki însuşi, redactat în mediobulgară, în secolul

---

1 Vezi S.Ulea, Gavril Uric, primul artist român cunoscut,"Studii şi cercetări de istoria artei", t.XI, 1964, nr.2, p.235-263 şi fig.1-5, 8-9, 11-12.

al XV-lea, descoperit probabil în Bucovina; p.5-26), Viața lui Ilarion, episcopul Meglenului (p.27-57), Panegiricul sf.Nedelja (p.147-169), cel al lui Mihai din Potuka (p.17o-18o) și cel al lui Ioan, episcopul Polibotului (p.181-2o2; pe atunci copia lui Gavriil era unica ce cuprindea această scriere[1]). In sfîrșit, după cel de-al doilea manuscris, din 1441, E.Kałužniacki a reprodus Viața sf.Filofteia (p.78-99).

Dacă la cele spuse mai sus adăugăm faptul că a patra Viață, cea a sfintei Paraschiva (versiunea primară) a fost publicată în același volum după un alt manuscris de la Mănăstirea Neamțului (nr.14, azi la B.AR., nr.151, în redacție sîrbă, sec.XVII, provenit de la Mănăstirea Xenofon - Athos); că al patrulea Panegiric, cel al împăraților Constantin și Elena (editat de Kałužniacki după copia slavonă sîrbă a lui Vladislav Grămăticul din 1479) a fost din nou pregătit pentru tipar după manuscrisul mai vechi al lui Iacov de la Putna din 1474, în mediobulgară; că, în sfîrșit, A doua scrisoare către Nicodim de la Tismana a fost tipărită de slavistul cernăuțean după unicul manuscris cunoscut (ce-o păstrează doar fragmentar), constatăm că numai trei scrisori - prima către Nicodim, cea către mitropolitul Antim al Țării Românești și cea către Kiprian (cunoscute, de altfel, și în copii slavo-române de mai tîrziu), precum și Slujba împărătesei Theophano rămîn editate după manuscrise slavone sîrbe (cel al lui Vla-

---

1 Cu cîțiva ani în urmă, Ioan Iufu a descoperit o a doua copie în sbornicul nr.1975/7o6 al Mănăstirii Dragomirna, atribuit sfîrșitului sec.XIV - începutului sec.XV (vezi articolul său Mănăstirea Moldovița - centru cultural important din perioada culturii române în limba slavonă (sec.XV-XVIII), "Mitropolia Moldovei și Sucevei", XXXIX, 1963, nr.7-8, p.432, nr.9.

dislav Grămăticul, din 1479, şi un altul de la Hilandar -Athos, nr.111, din sec.XIV-XV)[1] .

Impresionat de vechimea, valoarea scrierilor cuprinse şi corectitudinea lingvistică a celor două manuscrise ale lui Gavriil de la Neamţ, Emil Kałužnacki le-a consacrat ulterior o amplă descriere, însoţită de extrase din diverse alte texte: Sborniki Njameckogo monastyrja NoNo 2o i lo6 (St.Pb., 19o7,62p., extras din "Sbornik ORJaS", t.LXXXIII). Aceste două sbornice ale lui Gavriil, ca şi celelalte manuscrise din aceeaşi colecţie (astăzi la: Muzeul de artă al R.S.România, nr.4 --Tetraevanghelul din 1436; B.A.R., nr.136- Mărgăritarul lui Ioan Hrisostomul din 1443; nr.122 - Minei pe luna februarie din 1445; nr.143 - Scara lui Ioan Sinaitul din 1447; nr.149 - Sbornicul detabil 1424-1435)- spune el - formează "avutul cel mai de preţ al bibliotecii Mănăstirii Neamţului". Această afirmaţie se referă în special la sbornicele nr.2o şi lo6, scrise în prima jumătate a secolului al XV-lea de mîna monahului Gavriil de la Neamţ, importante prin faptul că includ, alături de alte texte deosebit de importante din punct de vedere literar, cele mai vechi şi, de altfel, cele mai corecte copii ale unor opere alcătuite de doi renumiţi scriitori slavi de sud: patriarhul Eftimie al Tîrnovei şi Grigorie Ţamblac, fost episcop al Kievului" (p.2).

Descrierea celor două manuscrise, nr.2o, şi lo6, din 1441 şi 1439(azi la B.A.R.,nr.165 şi 164)este

---

1 Detalii privind circulaţia şi influenţa operei lui Eftimie se găsesc în lucrările: Emil Turdeanu, La littérature bulgare du XIVe siècle et sa diffusion dans les Pays Roumains, Paris, 1947, p.67-139.G.Mihăilă, Naj-starijat prepis na pochvalnoto slovo za Konstantin i Elena ot Evtimij Tărnovski....,în vol. Tărnovska knižovna škola, Sofia, 1974, p.161-177.

însoţită de cîte patru extrase de texte din fiecare,şi anume: din primul (a. 1441) - Viaţa lui Grigorie fost episcop al Tafaronului (p.5-8), Panegiricul sf.Gheorghe de Grigorie Ţamblac (p.12-15; vezi şi ediţia citată mai sus a lui A.I.Iaţimirski, din 1906), Revelaţia lui Ioan Teologul (p.16-21) şi Viaţa lui Teodor, scrisă de episcopul Vasilie al Emessei; din al doilea (a. 1439) - Cuvînt despre aflarea sf.Cruci de Alexandru călugărul (p.36-37),Viaţa lui Simeon de la Muntele Minunat de Nichifor Magistrul din Antiohia (p.49 -50),Mucenicia sf.apostol Varnava (p.51-57) şi sfîrşitul Vieţii preacuviosului Pafnutie (p.57-58).

In concluzie, E.Kałužniacki scria, pe bună dreptate: "Cu aceasta încheiem descrierea, considerînd că datele oferite sînt suficiente pentru a ne convinge că sbornicele nr.20 şi 106 de la Mănăstirea Neamţului au într-adevăr o mare valoare literară. Din acest punct de vedere, dintre manuscrisele din secolul al XV-lea, doar Panegiricul de la Rila (al lui Vladislav Gramăticul din 1479 - n.n.) se poate compara cu ele, dar acesta este ceva mai nou. In plus, în favoarea manuscriselor de la Neamţ se înscrie şi următorul fapt. Dacă vom compara ortografia acestor manuscrise cu recomandările lui Constantin Kostenețki din Expunerea despre litere, vom vedea că între ele aproape nu există nici o deosebire. Tot ceea ce autorul Expunerii prezintă că trăsături specifice ale ortografiei slavo-bulgare sau,mai precis, mediobulgare, corectate de patriarhul Eftimie, găsim aplicat practic şi în sbornicele lui Gavriil. In acest fel, sbornicele nr.20 şi 106 de la Mănăstirea Neamţului au avantajul faţă de alte manuscrise cu conţinut similar că ne dau posibilitatea să înţelegem mai bine atît sensul, cît şi principalele trăsături ale a-

cestei ortografii, atît de lăudate la vremea sa"(p.61).

In sfîrşit, în anii din urmă, o altă scriere a literaturii bulgare vechi, şi anume Viaţa lui Chiril Filozoful (varianta scurtă), redactată în secolul al XIII-lea, pe baza variantei complete din sec.IX, a fost publicată tot după Sbornicul din 1439 al lui Gavriil Uric de la Neamţ (ff. 221v-224r), care se dovedeşte a păstra cea mai veche copie din întreaga tradiţie slavonă. Această scriere anonimă, ce atestă perpetuarea cultului marelui dascăl al slavilor atît în Bulgaria, cît şi în ţările vecine, a fost inclusă de profesorul Boniu St.Anghelov în cartea sa Iz starata bălgarska, ruska i srăbska literatura (Sofia, 1958, p.36-44), însoţind-o de o scurtă introducere şi de variante după alte manuscrise ulterioare[1]. Altfel, literatura chirilo-metodiană s-a îmbogăţit cu o copie mai veche şi mai exactă decît cele cunoscute pînă nu de mult, mai aproapiată de protograful pierdut.

Aşadar, atît în cazul acestei scrieri, cît şi în cel al operelor lui Eftimie al Tîrnovei şi ale lui Grigorie Ţamblac, menţionate mai sus, copiile lui Gavriil Uric de la Neamţ, s-au dovedit a fi cele mai vechi şi cele mai bune din punct de vedere textologic. Larga difuzare în slavistica europeană a ediţiilor citate, transpunerea în bulgara modernă şi în română a unora din operele respective, reproducerile facsimilate

---

1 Ultimele rînduri, omise în această ediţie din cauza absenţei fotocopiei ultimei pagini, au fost reproduse de noi în Contribuţii la istoria culturii şi literaturii române vechi, Bucureşti, Ed.Minerva, p.28 (prezentarea manuscrisului, p.26-27). Recent, textul a fost reprodus integral de conf.Elena Linţa, în cursul universitar Slava veche şi slavona românească (coordonator prof.P.Olteanu), Bucureşti, EDP, 1975, p.381-384.

după manuscrise, în diverse monografii românești și străine - toate acestea conferă o valoare deosebită moștenirii culturale și artistice a lui Gavriil Uric, a cărui activitate a început - după mărturiile păstrate - acum mai bine de 55o de ani[1] .

1 La 23 decembrie 1974, Asociația slaviștilor a organizat o ședință specială consacrată acestei aniversări, cu care prilej Ion Radu Mircea, Dan Zamfirescu și autorul acestor rînduri au evocat activitatea remarcabilă caligraf și miniaturist. Textul de față are la bază comunicarea ținută cu acel prilej.

ИЗДАНИЯ СЛАВЯНСКИХ ЛИТЕРАТУРНЫХ ТЕКСТОВ ПО РУКОПИСЯМ ГАВРИИЛА УРИКА НЯМЕЦКОГО (I424 - I429 гг.)

(Резюме)

Г. Михаила

В первой части статьи перечисляются I3 рукописей, принадлежащих известному румынскому писцу Гавриилу Урику Нямецкому, жившему в первой половине ХУ в.: Проповеди Григория Назианзина (I424 г.), два Четверо-евангелия (I429 и I436 гг.), четыре Сборника (ок. I429-I437, I439, I44I и I447 гг.), Маргарит Иоанна Златоуста (I443 г.), Беседы Василия Великого (I444 г.), Минеи за февраль (I445 г.), март (I447 г.)и ноябрь (I449 г.) и Лествица Иоанна Синаитского (I446 г.).

Во второй части дается обзор изданий славянских литературных текстов, оригинальных и переводных, печатаемых на основе этих рукописей с I875 г. по I975 г. Наиболее важные из них следующие: Житие Иоанна Нового Сучавского Григория Цамблака (Мельхиседек Штефанеску, I884 г.; А.И.Яцимирский, I906 г.; П.Русев - А.Давидов, I966 г.); три жития и три похвальных слова Евфимия Тырновского (Э. Калужняцкий, I90I г.), отрывки житий святых, переведенных с греческого (Э.Калужняцкий, I907 г.) и Житие Кирилла Философа (краткий вариант; Б.Ангелов, I958 г.; Елена Линца, I975 г.). Эти рукописи ценны,как подчеркнул уже Э.Калужняцкий, своей архаичностью и тем, что представляют тексты в среднеболгарской орфографии, установленной Евфимием Тырновским.

CRONICA LUI MIHAIL MOXA (1620) ŞI IZVOARELE EI BIZANTINO-SLAVE

G. Mihăilă

In Contribuţii la istoria culturii şi literaturii române vechi (Bucureşti, 1972) am prezentat unele aspecte ale Istoriografiei româneşti vechi(sec. al XV-lea -începutul sec.al XVII-lea) în raport cu istoriografia bizantină şi slavă (p.1o4-163).Printre altele, în acest studiu sînt menţionate traducerea mediobulgară (cca.134o) a Cronicii universale a lui Constantin Manasses (sec.XII) şi Cronica bulgară anonimă de la începutul secolului al XV-lea, care au fost utilizate, împreună cu Cronografia pe scurt a patriarhului Nichifor (a.8o6-815), într-o versiune slavonă completată, şi cu un Letopiseţ sîrbesc "nou", în Cronica lui Mihail Moxa de la 162o.

In cele ce urmează, vom relua această chestiune, cu unele completări şi precizări.

1. Copia slavo-română a Cronicii universale a lui Constantin Manasses. După cum se ştie,[1] tradu-

---

1) Vezi ediţiile profesorului bulgar Ivan Duicev: Miniatjurite na Manasievata letopis, Sofia, 1962, ed.2, 1964 (în continuare, cităm această ediţie); Letopista na Konstantin Manasi. Fototipno izdanie na Vatikanski prepis na srednobălgarskija prevod, Sofia, 1963.

cerea mediobulgară (efectuată înainte de 1344) a acestei prețioase opere istorico-poetice bizantine din sec.al XII-lea, s-a păstrat în cinci copii, dintre care trei în versiunea originală mediobulgară, iar două în redacție sîrbă: 1) Copia popii Filip, scrisă între 1 sept. 1344-31 august 1345 și păstrată astăzi la Muzeul istoric din Moscova (Secția de manuscrise, nr.2o/38); 2) Prețioasa copie cu miniaturi, databilă prin 1345 și conservată în Biblioteca Vaticanului (Cod.Vaticanus Slav.II); 3)Copia din manuscrisul slavo-român nr.649 de la Biblioteca Academiei R.S.România, scrisă pe la sfîrșitul sec. al XVI-lea și descoperită la Tulcea; 4) Copia sîrbească de la 1553, aflată la mănăstirea Hilandar-Athos (nr.333) și 5) Copia sîrbească din sec.al XVII-lea, ce se află în prezent la Biblioteca Publică, "Saltîkov-Scedrin" din Leningrad (nr.1497).

După cum a arătat Ioan Bogdan, în cartea sa Cronice inedite atingătoare de istoria românilor (București, 1895), sbornicul slavo-român care cuprinde cea de-a treia copie a fost "scris pe la sfîrșitul veacului al XVI-lea sau începutul veacului al XVII-lea, undeva în Moldova" (p.5)[1], și nu cum presupune prof.Iv. Duicev: "copistul manuscrisului va fi fost un cărturar bulgar din regiunea Sredna Gora"[2]. Scrisul și vinietele - așa cum se poate constata și din reproducerea fotolitografică a lui Ioan Bogdan (op.cit.,pl.I-XIX) - îl apropie tocmai de manuscrisele moldovenești ale timpului. Aceasta se confirmă și prin faptul că manuscrisul cuprinde, de asemenea, o importantă operă istorică moldovenească, a cărei redactare s-a încheiat în primele

1 Vezi și: Ioan Bogdan, Scrieri alese, ediție îngrijită, studiu introductiv și note de G.Mihăilă, București, 1968, p.376.

2 Letopista..., p.VIII.

două decenii ale sec. al XVI-lea, la curtea urmaşilor lui Ştefan cel Mare. Cît priveşte Cronica lui Manasses, prezenţa ei în acest manuscris nu este neobişnuită. Încă Ioan Bogdan a arătat cu lux de amănunte că ea a avut o influenţă covîrşitoare asupra cronicarilor moldoveni din sec. al XVI-lea, Macarie, Eftimie şi Azarie.

La sfîrşitul sec. al XVII-lea şi începutul sec. al XVIII-lea, manuscrisul aparţinea protopopului Ursu din Iaşi, rudă a mitropolitului Varlaam al Moldovei[1] . După moartea acestuia, codicele a fost dăruit de soţia sa preotului Gheorghe din Băiceni (sat în apropiere de Iaşi), care a lăsat o însemnare detaliată, cu chinovar, pe f.30 v:

"Az ierei Gheorghi ot Băicéni, precum mi-au dat această carte preut(i) asa răposatului preotului Ursului, care au fost protopop ot Iaş. Dumnedzău să-l pomeniască în-părăţiia sv(i)nţi(i) sale, depreună cu preotiasa şi cu toţi cuconii şi rudenii a dumilor sale, mi-ao dat-o ca să le fie pomană în véci, amin. Scris-am cînd au vint Ioan Neculai voevod[2] şi-au intrat în Iaş, v sred., msţ gen.25 dni, în dzioa lui st.Gligori B(o)goslov, v l.7218 [1710]"[3] .

Mult mai tîrziu, pe la mijlocul secolului al XIX-lea, sbornicul - care are şi texte religoase - se afla în mîinile unui lipovean din ţara noastră, de la care l-a cumpărat la 4 august 1861 preotul bulgar Mancio

1 Vezi G.Ivaşcu, Istoria literaturii române, l, Bucureşti, 1969, pl. între pp.82-83.

2 Nicolae Mavrocordat a domnit în Moldova între noiembrie 1709-noiembrie 1710 şi, a doua oară, între septembrie 1711 - decembrie 1715.

3 Vezi I.Bogdan, Cronice inedite..., p.6 (Scrieri alese, p.377)

N.Djudjov din Zebil (jud.Tulcea), după cum rezultă din însemnările acestuia de la f.36 r, v. La 3 septembrie 1869, acesta a dat manuscrisul în păstrarea Bibliotecii populare bulgare din Tulcea, unde s-a păstrat pînă prin 1894, cînd a fost semnalat de profesorul localnic Alexandru Pop lui Ioan Bogdan, titularul catedrei de limbi slave de la Universitatea din București. Acesta a editat în 1895, după acest manuscris, Letopisețul de cînd s-a început Țara Moldovei (în volumul Cronice inedite......, p.1-78 + XIX pl.), iar apoi l-a utilizat, în continuare, la pregătirea ediției Cronicii lui Manasses. Iată propriile-i cuvinte din Prefață: "Rămîne să-mi împlinesc o plăcută datorie, mulțumind clubului bulgar «Soglasie» din Tulcea pentru încrederea ce mi-a arătat, punîndu-mi la dispoziție pentru un timp destul de îndelungat manuscrisul din biblioteca sa... Se știe însă că I.Bogdan n-a mai apucat să-și vadă publicată această ediție, astfel că, după moartea sa(1 iunie 1919), manuscrisul a intrat, împreună cu întreaga arhivă a savantului, în Biblioteca Academiei Române, unde se și păstrează astăzi, în colecția manuscriselor slave și slavo-române, sub nr.649.

Sbornicul, cuprinzînd scrieri religioase și istorice (247 file, dintre care prima și ultima adăugate la legat; 18 1/2 x 13 1/2 cm, 24 rînduri pe pagină), este format, de fapt, din reunirea a trei părți, cu numerotări originale diferite ale caietelor:

1) Filele 2-36, la care s-a adăugat la legat f.1; 2) Filele 37-47 și, în fine, 3) Filele 48-246, la care se adaugă f.247,lipită ulterior. Această din urmă parte, care ne interesează aici, este formată din 25 de caiete a cîte 8 file, cu excepția caietului 7 - căruia îi lipsește ultima filă (după f.102) - și a ulti-

mului, al 25-lea, din care s-au păstrat doar primele 6 file. Cronica lui Manasses se află pe ff.1o3r-235 v, respectiv de la începutul caietului 8 pînă la f.3 a caietului 24. După o scurtă listă a Regilor Israelului (ff.236r -237 r), urmează Letopisețul de cînd s-a început Țara Moldovei (ff.237 v - 246 v), din păcate, fără sfîrșit, căci, așa cum am văzut, lipsesc ultimele două file din caietul 25. O dată cu ele a dispărut și partea finală a Letopisețului (care se întrerupe brusc la anul 15o7), încheiere ce va fi mers, probabil, pînă în 1518 sa 1526, ca și Letopisețul de la Putna; cu ultima filă va fi dispărut și însemnarea copistului care-și dezvăluia probabil numele și data cînd a terminat de transcris textul.

2. Ediția lui Ioan Bogdan. Unica ediție critică a Cronicii lui Constantin Manasses în versiunea slavonă mediobulgară - înlocuită astăzi numai în partea prin reproducerea fatotipică a copiei de la Vatican, îngrijită de prof. Iv.Duicev (1963) - este aceea a lui Ioan Bogdan, care i-a consacrat ani mulți, începînd din 1889. Intrucît în legătură cu această ediție - difuzată abia după moartea lui I.Bogdan, în 1922, fără studiul introductiv pe care acesta-l plănuia, dar cu o prefață a prietenului său I.Bianu, ce cuprinde unele inexactități[1] - s-au făcut unele afirmații ce nu corespund stării reale a faptelor, expunem aici pe scurt istoricul și caracteristicile ei, pentru o mai dreaptă apreciere[2].

---

1 Titlul însuși al ediției aparține, se pare, acestuia: Cronica lui Constantin Manasses. Traducere mediobulgară făcută pe la 135o, Text și glosar (București, 1922), căci I.Bogdan cunoștea desigur mai bine decît oricare altul data copiei popii Filip (ș344-1345).

2 Utilizăm pentru aceasta, în special, datele strîn-

Indrumat de V.Jagić, profesorul său de la Viena, să plece la studii în Rusia, I.Bogdan a fost sfătuit de acesta, într-o scrisoare din 11 august 1889, să copieze Cronica lui Manasses din manuscrisul de la Moscova şi să pregătească o ediţie completă a acesteia. Curînd după această dată, la 17 septembrie, tînărul slavist comunica din Moscova prietenului său I. Bianu că se pregăteşte să copieze cronica, ce se afla pe atunci în Biblioteca Sinodală[1], iar la 31 octombrie că a transcris-o integral[2]. In aceeaşi scrisoare el informa pe colegul său că intenţionează să solicite Academiei Române a-l subvenţiona, pentru a merge la Roma, unde să studieze şi Codex Vaticanus Slav.II: ".. .. o colaţionare este neapărată pentru a face o ediţie completă, aşteptată de mult de filologii slavi. Eu nu m-aş fi hotărît a o face, dacă ea n-ar avea un interes special pentru noi. Cronica bulgară a lui Manasses e, cum ştii, originalul Cronicei lui Moxa; ea a fost, prin urmare, bine cunoscută la noi şi mi se pare că dintr-însa au intrat chiar unele lucruri în cronicarii noştri munteni. E interesant că notiţele din istoria bulgarilor, scrise la marginea filelor originalului bulgar, au intrat în textul lui Moxa, şi Moxa a adăugat chiar notiţe din alte izvoare slave, ce în

---

./. se în studiile: D.P.Bogdan, Ioan Bogdan. Activitatea ştiinţifică şi didactică, "Romanoslavica", III, 1958, p.197-204; G.Mihăilă, studiu introductiv la: Ioan Bogdan, Scrieri alese, Bucureşti, 1968, p.20.44-46.

1 Vezi Scrisori către Ioan Bianu, ed.Marieta Croicu şi P.Croicu, vol,I, Bucureşti, 1974, p.212-220.

2 Ibidem, p.223-225.

3 A.H.Vostokov, Slovar' cerkovnoslavjanskogo jazyka, St.Pb., 1858-1861.

parte nu s-au păstrat. Aş avea, prin urmare, ocazie a studia şi traducerea română față de originalul bulgar, izvoarele celelalte ale lui Moxa şu urmele influenței lui Manasses asupra cronicarilor noştri. Aş dori chiar să reeditez cronica lui Moxa, deoarece copia ce a a-vut-o veteranul (B.P.Hasdeu - n.n.). nu este în toate exactă (...) La text (al Cronicii lui Manasses - n.n.) voi adăuga un index slavo-grec, care va servi de vocabular (se-nțelege, voi adăuga şi traducerea românească a cuvintelor). Din acesta vor ieşi cîteva materiale noi pentru lexicografia slavă, deoarece textul cronicei n-a fost folosit în original pentru lexiconul slav, nici de Vostokov[1] ,nici de Miklosich[2] , care nu l-a a-vut la îndemînă...."[3]).

Paralel, I.Bogdan colaționează ediția lui Hasdeu a Cronografului lui Mihail Moxa (1878) cu manuscrisul păstrat la Moscova, operație care la 27 decembrie 1889 era încheiată[4]. Ambele operații- scria el lui Iacob Negruzzi, la 18 decembrie 1889 - i-au luat trei luni de muncă intensă.

Ajuns mai tîrziu - prin Kiev - la Cracovia, I.Bogdan comunica la 16 aprilie 1890 prietenului său V.N.Şcepkin că Ministerul Instrucțiunii Publice din România i-a acordat o subvenție pentru a putea merge la Roma, în vederea studierii manuscrisului de acolo (2000 de franci, după cum îi scria lui I.Bianu, la 25 aprilie[5]).

---

1. A.H.Vostokov, Slovar'cerkovnoslavjanskogo jazyka, St.Pb., 1858-186..
2. Fr.Miklosich, Lexicon palaeoslovenico-graeco-latinum, Viena, 1862-1865.
3. Vezi D.P.Bogdan, op.cit., p.198; Scrisori către Ioan Bianu, I, p.224.
4. Scrisoare către I.Bianu, ibidem, p.229-231.
5. Scrisori către Ioan Bianu, I, p.240.

La 11 octombrie era deja la Vatican, unde făcuse cunoştinţă cu monseniorul Johann Bollig (1821-1895), care intenţionase şi el să realizeze o ediţie a cronocii: "Săracu Manasses, cîţi s-au apucat de el fără să-l isprăvească ! Nu-i drept că e curios că tocmai eu, care acum patru ani nici nu visam de existenţa lui, să ajung a-l edita înaintea tuturor slavilor ?"[1] In sfîrşit, la 25 octombrie îl anunţa pe prietenul său: "Astăzi am sfîrşit cu manuscrisul lui Manasses şi astăzi chiar plec la Viena. Socoteam că îmi vor trebui 3o de zile pentru colaţionare; n-am scăpat însă nici o minută din timpul cît am putut lucra în bibliotecă şi am terminat în 15 zile. Am cetit 2o5 file şi am descris 65 de miniaturi"[2] .

Intors în ţară şi numit primul titular al unei catedre de slavistică din România, la Universitatea din Bucureşti (19 octombrie 1891), I.Bogdan continuă studiul lui Manasses, editînd, printre altele, cronicile moldoveneşti ale lui Macarie şi Eftimie, puternic influenţaţi de acesta (Vechile cronice moldoveneşti pînă la Ureche, Bucureşti, 1891).

După cum am văzut, peste cîţiva ani (1894-1895), el descoperă al treilea manuscris cu versiunea mediobulgară a Cronicii universale a lui Constantin Manasses, ceea ce-l determină să-l ia în consideraţie pentru ediţia ce-o pregătea. Curînd după aceea, la 21 iunie 1896, Bogdan solicită o subvenţie din partea Ministerului Instrucţiunii Publice din Bulgaria, în vederea publicării acestei ediţii, ce prezenta un mare interes pentru istoria şi cultura bulgară, subvenţie ce

---

1 Ibidem, p.245; D.P.Bogdan, op.cit., p.199-2oo.

2 Scrisori..., p.245.

i-a fost acordată[1] . Este interesant de semnalat, cu acest prilej, că L.Miletici i-a promis un studiu despre limba Cronicii lui Manasses[2] .

In 19o1, slavistul român lucra intens la glosar (scrisoare către N.Iorga din 8 sept.19o1) şi-şi exprima dorinţa de a pleca la Viena să studieze în biblioteca seminarului de slavistică al lui V.Jagić materialul bibliografic necesar introducerii la ediţie. In 19o2, textul Cronicii era în curs de tipărire la Editura Socec din Bucureşti[3] . Corespondenţa ulterioară a lui I.Bogdan cu diverşi slavişti îl arată preocupat de noutăţile bibliografice în legătură cu Manasses. In sfîrşit, în 19o9, textul şi chiar glosarul erau integral tipărite, căci I.Bogdan cita, în Letopiseţul lui Azarie, "după ediţia mea, care va apărea în anul acesta", unele pasaje din Cronica lui Manasses, pe care-l compara cu Azarie, şi el influenţat de poetul bizantin[4].

Dar, deşi tipărită între 19o2-19o9, ediţia n-a fost difuzată încă, întrucît slavistul bucureştean nu redactase studiul introductiv. Observăm că, între timp, din 189o pînă în 1913, el publicase mai multe volume de cronici şi documente, referitoare direct la istoria şi cultura românească, ultimele fiind Documentele lui Stefan cel Mare (2 vol., Bucureşti, 1913). După

1 Vezi Scrieri alese, p.45, nota 14o.

2 Vezi Mihail Dan, Dva pisma L.Miletica Ioannu Bogdanu, "Revue des études sud-est européennes", I, 1963, nr.1-2, p.159-165.

3 Vezi Documente şi regeste privitoare la relaţiile Ţării Româneşti cu Braşovul şi Ungaria în sec.XV şi XVI, Bucureşti, 19o2, p.XXI, nota 1.

4 Extras din Analele Academiei Române, II, Seria istorie, t.XXXI, Bucureşti, 19o9, p.77, nota 1, ş.a.La p.93, nota 1, se citează glosarul (vezi D.P.Bogdan, op.cit., p.2o1).

această dată a început primul război mondial, la sfîrșitul căruia a survenit moartea marelui slavist român (1 iunie 1919), fără ca el să-și fi putut vedea ediția încheiată.

Abia după trei ani, prietenul său I.Bianu o pune în difuzare, cu o scurtă prefață, în care s-au strecurat unele inexactități, ce-au indus în eroare pînă astăzi pe mai mulți cercetători.Astfel,I. Bianu scrie că Bogdan "tot aștepta să poată face colaționarea textului și cu manuscriptul de la Vatican" (Prefață, p.VIII), iar prof. Iv.Duicev, că "la baza ediției a fost pusă copia de la Tulcea (?!) cu variante după cea de la Moscova" (Letopista....,p.XXXIV). De asemenea, el preia informația inexactă a filologului român-care uitase de scrisorile primite în tinerețe de la prietenul său - că variantele din manuscrisul de la Vatican au fost date numai parțial, probabil după extrasele lui Certkov"(1842; vezi Prefață, p.VIII)[1] .Această curioasă inexactitate - preluată din aceeași sursă-ne întîmpină și în recenta Introducere a prof. J.Schröpfer la ediția fototipică a Cronicii: Die slavische Manasses-Chronik. Nach der Ausgabe von Joan Bogdan.Mit einer Einleitung von Johann Schröpfer ("Slavische Propyläen", Bd.12,W.Fink Verlag, München,1966,p.12)[2].

---

1 Vezi și D.P.Bogdan, op.cit,p.2o1.

2 Vezi observațiile critice ale lui K.Gutschmidt,în recenzia publicată în "Zeitschrift für Slawistik, Bd.XIV, 1969, Heft 4,p.64o-642.

Cine însă consultă cu atenţie ediţia lui I.Bogdan, se convinge că, în realitate, în afara manuscrisului S(Sinodal, de la Moscova), luat ca bază, sînt utilizate la tot pasul, pentru variante, atît V (Cod. Vaticanus Slav.II), cît şi T (Codicele de la Tulcea), ba mai mult, pe marginea textului sînt indicate filele tuturor celor trei manuscrise. Este drept că în primele două pagini din ediţie nu apare V, pentru motivul elementar că acestui manuscris îi lipsesc primele 2 file scrise (plus una albă). Incepînd însă cu p.3, aceste variante apar cu regularitate, iar în cazurile dificile se citează şi originalul grec. (In text, din loc în loc, Bogdan indică numărul de ordine al versurilor greceşti corespunzătoare). In particular, la p.46-67 se publică direct după manuscrisul de la Vatican Povestea Troiei, cu indicarea exactă a filelor, iar în note sînt semnalate diferenţele din ediţia lui Fr.Miklosich[1].

Aşadar, ediţia lui Bogdan are o valoare mai mare decît i se atribuie în ultimul timp, fiind realizată pe baza celui mai vechi manuscris (S), cu indicarea variantelor după V, aproape contemporan cu acesta, şi după T, care reprezintă o dovadă peremptorie a răspîndirii acestei opere şi la nordul Dunării, nu numai în Serbia (pentru Rusia există numai indicii indirecte). Este drept că lipsesc referiri la cele două copii sîrbeşti, despre care însă specialiştii au căpătat informaţii abia în ultima vreme, ele fiind insuficient cunoscute astăzi, cu excepţia pasajelor referitoare la istoria bulgarilor, tipărite de I.Ivanov după prima

---

1 Trojanska priča, "Starine", Zagreb, III, 1871, p.147-188.

din ele, cea de la Hilandar, în Bălgarski starini (ed. 2, Sofia, 1932, p.618-623)[1] . Abia ediţia critică pe baza tuturor celor 5 manuscrise, pe care o pregăteşte prof.Iv.Duicev, împreună cu M.A.Salmina (Leningrad),ne va arăta în ce măsură cele două manuscrise sîrbeşti păstrează tradiţia versiunii mediobulgare şi în ce măsură se îndepărtează de ea. După fotocopia primei pagini din manuscrisul de la Hilandar, publicată de prof. Vl.Mošin, avem chiar impresia că aceasta este textologic foarte apropiată de copiile mediobulgare[2]

1 Vezi: Iv.Duicev, Miniatjurite....,p.26;Letopista.., p.IX-X.

2 Paleografski album na južnoslovenskoto kirilsko pismo, Skopje, 1966, No.15o. Manasievata chronika vo Chilendar br.333 (434); vezi şi I.Ivanov, loc. cit. In aceste condiţii,ni se pare nedreaptă şi, de altfel, inexactă observaţia prof.Iv.Duicev: "Faptul că în ediţia lui Bogdan nu au fost luate în atenţie toate variantele care pot fi extrase şi din Codicele de la Vatican îi micşorează în mare măsură valoarea ştiinţifică. Mai mult: o ediţie critică a traducerii mediobulgare a Cronicii lui Manasses trebuie să se bazeze, în primul rînd, pe cele două manuscrise bulgăreşti mai vechi, şi anume cel de la Moscova şi cel de la Vatican (tocmai aşa a procedat I.Bogdan - n.n.), apoi pe cel ulterior, de la Tulcea, cu adăugarea eventuală a variantelor din cele două copii de redacţie sîrbă; de asemenea, e necesar să se utilizeze şi citatele şi împrumuturile în vechile cronici ruseşti şi româneşti" (Letopista....,p.XXXIV-XXXV). Si mai jos:"In unica ediţie existentă pînă în prezent a Cronicii, şi anume în aceea a lui Ioan Bogdan, copia de la Vatican e utilizată inexact şi incomplet....." (p.XXXV).

Dar valoarea ediţiei lui I.Bogdan, la care acesta a depus o muncă de benedictin, ani în şir, creşte prin adăugarea unui glosar complet, cuprinzînd-după un calcul aproximativ, pe care l-am făcut -peste 65oo de cuvinte[1] (faţă de 222p. de text, glosarul cuprinde 232 p.), cu traducerea românească şi cu menţionarea cuvintelor corespunzătoare din originalul grecesc ceea ce facilitează înţelegerea tuturor nuanţelor de sens şi explicarea influenţei greceşti în crearea cuvintelor mediobulgare[2] . Acest procedeu - care face cinste unor glosare similare la principalele texte slave vechi(bulgare vechi)- n-a fost observat de editorii de la München, care n-au reprodus în ediţia fotomecanică, menţionată mai sus, şi Glosarul lui I.Bogdan. Acest glosar ar putea fi însă reprodus într-o ediţie suplimentară.

In sfîrşit, I.Bogdan a marcat cu asterisc toate cuvintele care lipsesc din Lexicon palaeoslovenico-graeco-latinum (Viena , 1862-1865) al lui Fr.Miklosich, astfel că, pe bună dreptate, Glosarul său trebuie considerat un preţios supliment la acesta: după calculele noastre, numărul lor este de circa 14oo (inclusiv cele circa 47o de nume proprii şi derivate de-ale lor).

Aşadar, această "frumoasă ediţie" - cum o numeşte regretatul prof. K.Mircev[3] -, care inspiră respect şi mîndrie pentru slavistica românească, constituie o importantă contribuţie la filologia şi istoriografia bulgară şi, mai larg, cea slavă, ea stînd la

---

1 Vezi şi K.Gutschmidt, rec.cit., p.161

2 Vezi lista lor completă la M.Weingart, Byzantské kroniky v literatuře církevneslovanské, I, Bratislava, 1922, p.198-215.

3 Istoričeska gramatika na bălgarski ezik, ed.2, Sofia, 1963, p.17.

baza unor ample studii istorice, literare şi lingvistice (I.Trifonov[1], M.Weigart[2], Margareta Ştefănescu-Serghi[3], H.Boissin[4] ş.a.).

3. Influenţa lui Manasses asupra cronicarilor moldoveni din secolul al XVI-lea - Macarie, Eftimie şi Azarie. Dacă I.Bogdan n-a avut răgazul să încheie ediţia Cronicii lui Manasses, în schimb, descoperind şi publicînd între timp întregul corpus de cronici moldoveneşti în limba slavonă, s-a dovedit a fi cel mai competent exeget al cronicarilor din secolul al XVI-lea, aflaţi sub influenţa literară a istoricului bizantin tradus în mediobulgară. Astfel, editînd în două rînduri (în 1891 şi 1909) Cronica lui Macarie, care descrie perioada 1504-1551, I.Bogdan a arătat, cu o mare bogăţie de fapte, influenţa stilistică şi lexicală a lui Manasses[5], scriind un amplu studiu asupra limbii şi stilului acestui cronicar, care a preluat o serie de pasaje ce i se păreau a se potrivi cu evenimentele şi personajele înfăţişate, în special Petru Rareş,"patronul său (de ex., descrierea fugii lui Petru Rareş prin munţi).

---

1 Beležki vărchu srednobălgarskija prevod na Manasievata chronika,"Izvestija na Bălg.archeol.institut" II, Sofia, 1923-1924, p.137-173.

2 Op.cit.

3 Cronica lui Manasses şi literatura româno-slavă şi română veche, extras din "Arhiva", XXXIV, nr.3-4, Iaşi, 1927.

4 Le Manassès moyen-bulgare, Paris, 1946.

5 Vechile cronice moldoveneşti pînă la Ureche, Bucureşti, 1891, p.69-89; Letopiseţul lui Azarie, Bucureşti, 1909 (extras din A.A.R.),p.20-28 (Scrieri alese,Bucureşti, 1968, p.320-335, 431-438).

Pentru Eftimie, care-şi scrie Cronica din porunca lui Alexandru Lăpuşneanu (perioada 1541-1554), modelul literar nu este atît Manasses, din care foloseşte totuşi unele cuvinte, cît mai ales dascălul său Macarie[1] .

In sfîrşit, Azarie (care descrie perioada 1551-1574) s-a inspirat atît din cronica dascălului său Macarie, cît şi din Manasses, din care a preluat pasaje întregi[2] (de ex., portretul lui Bogdan Lăpuşneanu, care împrumută unele pasaje din descrierea împăratului bizantin Ioan Tzimskes).

Deducem, deci, că în afară de manuscrisul de la Tulcea, care provine de la sfîrşitul secolului al XVI-lea, în Moldova trebuie să mai fi existat şi altele anterioare: "Macaire et Azarié ont eu certainement possédé chacun leur exemplaire", scrie E. Turdeanu[3] , care consacră un paragraf din cartea sa acestei probleme. După cum au relevat istoricii români actuali, avem de-a face cu o şcoală literară, care aplică în mod conştient anumite procedee: de aceea scrierile respective trebuie tratate nu numai ca izvoare istorice, ci şi ca opere literare, ai căror autori au fost preocupaţi nu numai de naraţiunea istorică, ci şi de "împletirile ritoriceşti" (sъpletenija ritorstva - scrie Azarie).

---

1 Vezi Vechile cronice...., p.9o-1o3 (Scrieri alese, p.335-346).

2 Vezi Letopiseţul lui Azarie, p.28-42 (Scrieri alese, p.433-457).

3 La littérature bulgare du XIVe siècle et sa diffusion dans les Pays Roumains, Paris, 1947, p.3o.

4. Cronica lui Manasses, Cronografia pe scurt bizantino-slavă, Letopisețul sîrbesc "nou" și Cronica anonimă bulgară în traducerea și prelucrarea românească a lui Mihail Moxa (1620). Cele patru scrieri istorice bizantino-slave au fost răspîndite atît în Moldova, cît și în Țara Românească, unde la 1620 au fost traduse într-o formă prescurtată și reunite într-o lucrare unică aparținînd călugărului Mihai Moxa (Moxalie) de la Mănăstirea Bistrița (Oltenia)[1]. Această operă, cunoscută sub numele de Cronica sau Cronograful lui Mihail Moxa, este prima scriere istorică în limba română, care precede cu circa un sfert de secol Letopisețul lui Grigore Ureche.

Ea ni s-a păstrat chiar în autograful lui Moxa, descoperit de slavistul rus V.Grigorovici în 1845, la mănăstirea Bistrița, unde a fost scris, și dus în Rusia (azi se află la Biblioteca "Lenin" din Moscova, Fondul 87 - Colecția V.I.Grigorovici, nr.64). Din păcate, îi lipsește foaia de titlu (precum și prima filă, cu începutul "Cuprinsului"), astfel că nu știm care i-a fost denumirea originală. Alte copii incomplete (de asemenea, fără titlu) din secolul al XVIII-lea au fost date la iveală abia în 1943, respectiv în 1971 și se păstrează la Muzeul din Craiova (nr.52; descoperită de C.Nicolaescu-Plopșor, la Coțofeni-Dolj) și la Biblioteca Centrală Universitară din Iași (nr.III 20; semnalată de Klaus-Henning Schroeder, în revista "Limba română," XX, 1971, nr.5, p.527-529, și datată 1728).

---

1 Despre supranumele său, care înseamnă "păcătosul", ca și gr. Amartolos (supranumele cronicarului Gheorghe Monahul) vezi în cartea noastră Studii de lexicologie și istorie a lingvisticii românești, București, 1973, p.100-101.

Publicată parţial de V.Grigorovici, în 1859[1], apoi integral (cu o lacună întîmplătoare) de B.P.Hasdeu, în 1878, după o copie efectuată de Gr.Tocilescu[2], şi reeditată în 1942, de N.Simache şi Tr.Cristescu[3], iar peste un an de C.Nicolaescu-Plopşor, după prima copie incompletă[4], Cronica lui Mihail Moxa a fost studiată de mai mulţi cercetători, dintre care menţionăm, în special, pentru preocuparea de a stabili raportul cu sursele, pe B.P.Hasdeu, Ioan Bogdan, Margareta Ştefănescu-Serghi şi Emil Turdeanu[5]. Opiniile asupra ei au fost contradictorii: unii cercetători i-au negat valoarea literară şi documentară, în timp ce alţii, în primul rînd cei citaţi, au subliniat, cu mai mult temei, atît capacitatea călugărului oltean de a selecta şi combina datele din izvoare, cît şi fraza românească fluentă. Bazîndu-se în cea mai mare parte pe Cronica universală a lui Manasses, Moxa a apelat pentru unele capitole din istoria popoarelor antice şi a Bizanţului şi la Cronografia pe scurt a patriarhului Nichifor(806-815), după o copie slavonă completată pînă la anul 1425, asemenea celor pe care le găsim în unele manuscrise slavo-române, iar pentru istoria popoarelor balcanice la unul din letopiseţele sîrbeşti "noi" (mladji), cuprinzînd epoca 1355-1490, şi la Cronica bulgară anonimă (1296-1413). Versiunea românească a acesteia, cuprinzînd în partea finală a scrierii lui Moxa, a fost

---

1 O Serbii v ee otnošenijach k sosednim deržavam, Kazan, 1859, Pribavlenie I, p.1-45.

2 Cronica lui Mihail Moxa, în Cuvente den bătrîni, t.I, Bucureşti, 1878, p.337-443.

3 Hronograful lui Mihail Moxa, Buzău, 1942.

4 Hronograful lui Moxa, "Oltenia", IV, 1943, p.1-28.

5 In prezent, autorul acestor rînduri pregăteşte o nouă ediţie.

o adevărată revelaţie pentru V.Grigorovici, care a publicat-o, cît şi pentru K.Jireček şi alţi istorici slavişti din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, care au presupus existenţa unei cronici bulgare contemporane cu evenimentele descrise. Nu mică a fost satisfacţia istoricilor şi filologilor bulgari şi a slaviştilor, în genere, cînd în 1891 I.Bogdan a dat într-adevăr la iveală, după unicul manuscris slavo-român de la 1554-1561, păstrat astăzi la Kiev (Fondul Bibliotecii Academiei Teologice, nr.116, la Biblioteca Academiei de Ştiinţe a R.S.S.Ucrainene), textul original mediobulgar al acestei interesante cronici, împreună cu o copie a Cronografiei pe scurt ("de la Adam" pînă la 1425) şi cu un Letopiseţ sîrbesc nou (1355-149o), ambele în redacţia mediobulgară: Ein Beitrag zur bulgarischen und serbischen Geschichtschreibung (în "Arhiv für slavische Philologie", Bd.XIII, 1891, p.481-543, inclusiv traducerea latină a Cronicii bulgare, efectuată de V.Jagić)[1] .

Revenind la conţinutul Cronicii lui Moxa, precizăm că aceasta are 99 de capitole, ale căror titluri sînt luate, în cea mai mare parte, din Cronica universală a lui Manasses:

1. Deꙟnceputul lumieei dentîiu-Začęlo, dьnь 1.
2. Impărăţiia lui Nevrod - [O stlъpotvoreni...]
3. Impărăţia Eghipetului - Carstvo Egipetsko.

---

1 Studiul introductiv, Contribuţii la istoriografia bulgară şi sîrbă, a fost reprodus în româneşte, în Scrieri alese, p.255-269. Tot acolo am reprodus, după un manuscris neterminat, începutul unui studiu al lui I.Bogdan, intitulat Manasses ca izvor al lui Moxa (p. 627-632).

4. Impărăţiia asiriilor - Carstvo Asiriiskago carě Vila.
5. Impărăţiia lui Sostrie eghiptean- Carstvo Sesostria carě Egipetskago.
6. Impărăţia lui D(a)vid-[Capitolele despre evrei].
7. Impărăţiia lui Chir - Carstvo Kirovo.
8. Impărăţia lui Alexandru Machidon - Carstvo Alexandra Makedonskago.
9. Impărăţia lui Potolemei Epure - Carstvo Ptolemea prъvago.
1o. Impărăţia troianilor- O Troadě (cum apare în Cod.Tulcea; în S şi V titlul este mai lung).

Urmează 24 de capitole (11-34) despre Imperiul Roman, pînă la Constantin cel Mare, apoi 58 de capitole, de la acest prim împărat creştin (cap.35, a.3o6-337), pînă la Impărăţiia lui Mihail, fiul Ducăai (cap.92; Manasses: Carstvo Michaila, syna Dučina; pînă la 11o5, zice Moxa, în realitate pînă la 1o78). Omiţînd ultimul capitol din Cronica lui Manasses, cel despre Nichifor Botaniatul (1o78-1o81), Moxa încheie prima parte a scrierii sale cu cuvintele:

"Pînă aicea s-au scos dentr-alte cărţi slovenești pre limba noastră vieţile şi petrécerile împărăteşti, ce au fost de începutul lumieei pînă la Mihail, feciorul Ducăei (...).De acmu s-au scos dentr-alte izvoare de acéeaş împărăţiie" - şi într-adevăr, în cap. 93 (fără titlu), preia din Cronografia pe scurt, de la Nichifor Botaniatul pînă la Ioan VI Cantacuzino (respectiv, de la a.1o78 pînă la 1292, zice Moxa, în realitate pînă la 1341). Apoi, călugărul oltean include traducerea Cronicii bulgare anonime (1296-1413), combinînd şi completînd cu unele date din Letopiseţul sîrbesc

"nou" (1355-149o) şi chiar din istoria românilor, grupînd evenimentele în următoarele capitole:

94. Impărăţiia lu Catacozinu.
95. Cum au trecut turcii marea, de au luat împărăţiia.
96. Impărăţiia lu Calioan.
97. Impărăţiia lui Manoil Paleologul.
98. Impărăţiia lu Mahmet, fiiul lu Murat.
99. De Ţaringrad.

In acest din urmă capitol, după ce se relatează căderea capitalei Imperiului Bizantin (1453), se continuă foarte pe scurt cu istoria popoarelor balcanice, pînă la 149o, adică exact pînă unde merge Letopiseţul sîrbesc nou, pe care Moxa îl utilizează, adăugînd cîteva ştiri referitoare la istoria românilor.

Fără a intra aici în detalii[1], vom ilustra raportul dintre Cronica bulgară anonimă şi Moxa, reproducînd pasajul referitor la campania nereuşită a lui Baiazid în Ţara Românească, la 139o:

Cronica bulgară

"I ne po mnodzěchьdьnechь paky
vъzdviže sę mnogo množestvo turkia,
poidošǫ na vlachь pri Mirčě voevodě
i sъrazišǫ boi velik, jakože ubo
turkomь mnodzěmь izbrannymьpasti sę
ot silnychь i otь christianstiichь
gospodachь , vь nich že běše Konstantin
Dra[ga] ševičь i Marko Kralevičь,
i toliko sъlomleni bystь kopii besčislъnno
množstvo, ibo vъzduchu ne
mošti zrěti se ot množstva strělь,
rěčě že toi krъvavě potešti ot mno-
žstva trupei člověčьskychь, jakože

1 Vezi Contribuţii..., p.158-162.

i samomu Baiazitu ustrašiti sę i poběšti; obače někoego ot vlastelь postavi bladati zemleọ, Mirčě že poběgnọ na Vọgrъskọẹ stranọ"[1].

Moxa

"De-acii se rădică Baiazit cu turcii spre rumâni, deci se loviră cu Mircea voevod. Și fu război mare (la Rovine, 1394 - n.n.), cîtu se întuneca de nu se vedea văzduhul de mulțimea săgételor, și mai pierdu Baiazit oastea lui cu totul, iară pașii și voievozii periră toți[2]. Atunce peri Constantin Dragovici și Marco Cralevici. Așa de se vărsa sînge mult, cît era văile crunte, deci se spăre Baiazit și fugi de trecu Dunărea"[3].

După cum a atras atenția E. Turdeanu, în 1947[4], acest pasaj a fost transpus magistral în Scrisoarea III a lui M.Eminescu, la puțin timp după apariția ediției lui lui Hasdeu:

1 Ein Beitrag..., p.53o.
2 Aceste cuvinte sînt adăugate de Moxa (cf.Istoria literaturii române, vol.I, ed.2, red.resp.acad. Al.Rosetti, București, Ed.Academiei, 197o, p.334).
3 Cronica, f.146 r-v.
4 La littérature..., p.162-163.

"Şi abia plecă bătrînul ... Ce mai freamăt, ce mai zbucium !
Codrul clocoti de zgomot şi de arme şi de bucium,
Iar la poala lui cea verde mii de capete pletoase,
Mii de coifuri lucitoare ies din umbra-ntunecoasă;
Călăreţii împlu cîmpul şi roiesc după un semn
Şi în caii lor sălbateci bat cu scările de lemn,
Pe copite iau în fugă faţa negrului pămînt,
Lănci scînteie lungi în soare, arcuri se întind în vînt,
Şi ca nouri de aramă şi ca ropotul de grindeni,
Orizonu -ntunecîndu-l, vin săgeţi de pretutindeni,
Vîjîind ca vijelia şi ca plesnetul de ploaie...
Urlă cîmpul şi de tropot şi de strigăt de bătaie.
In zadar striga-mpăratul ca şi leul în turbare,
Umbra morţii se întinde tot mai mare şi mai mare;
....
Acea grindin-oţelită în spre Dunăre o mînă,
Iar în urma lor se-ntinde falnic armia română"[1].

Iată, aşadar, cît de multiple şi profunde sînt raporturile dintre istoriografia veche sud-slavă şi cea românească. Legate amîndouă de cea bizantină, ele au dezvoltat trăsături noi, care le conferă o fizionomie aparte în peisajul literar al Sud-Estului european. Trebuie să adăugăm că aici, ca şi în alte cazuri, tradiţia manuscriselor slavo-române este deosebit de preţioasă, nu numai în cazul lui Manasses, ci mai ales în acela al Cronicii bulgare anonime, ce s-a păstrat numai în copia moldovenească de la mijlocul secolului al XVI-lea şi în transpunerea românească a lui

---

1 Asupra altor surse istorice ale lui Eminescu în această Scrisoare, vezi comentariul lui Perpessicius la Opere, II, Bucureşti, 1943, p.290-303, şi la Opere alese, I, Bucureşti, 1964, p.348-349.

Moxa. Aşa se explică, printre altele, interesul pe care l-au acordat slaviştii români, începînd cu B.P.Hasdeu şi I.Bogdan, acestor probleme, aducîndu-şi contribuţia la studierea acestui preţios tezaur al vechii culturi a poporului român şi a popoarelor vecine.

ХРОНИКА МИХАИЛА МОКСЫ (1620 г.) И ЕЕ СЛАВЯНО-ВИЗАНТИЙСКИЕ ИСТОЧНИКИ

(Резюме)

Г. Михаила

Исходя из факта, что Всемирная хроника Константина Манассия (XII в.) в среднеболгарском переводе является основным источником Хроники Михаила Моксы (1620 г.), наряду с Хронографией вкратце патриарха Никифора (начало IX в.), в славянском дополненном переводе, Болгарской анонимной хроникой начала XУ века и Новой сербской летописью конца XУ века, автор останавливается специально на следующих вопросах: I. Славяно-румынская копия Всемирной хроники Манассия (XУI в.), третья среднеболгарская копия после двух, принадлежащих XIУ веку - копии попа Филипа (1344-1345 гг.) и Ватиканской копии (середина XIУ в.); 2. Издание Хроники Манассия, подготовленное И.Богданом, начиная с 1889 г., на основе всех трех рукописей и выпущенное в свет после его смерти в 1922 г. (Впоследствии были открыты две славяно-сербские копии XУI в.). Это ценное издание, только частично замененное фототипическими изданиями проф.И.Дуйчева (1962 и 1963 гг.), сопровождено превосходным Среднеболгарско-греческо-румынским словарем, включающим 6.500 слов; 3. Влияние Манассия на румынских хронистов Макария, Евфимия и Азария (XУI в), выявленное И.Богданом; 4. Способы переводы и переработки Михаилом Моксой в своей Хронике четырех указанных источников.

MATEI CORVIN, NICOLAE OLAHUL ŞI CULTURA SLOVACĂ. ODA UMANISTULUI SLOVAC FLORIÁN FRANTA INCHINATA LUI NICOLAE OLAHUL

Corneliu Barborică

In secolele al XV-lea şi al XVI-lea două mari personalităţi de origine română au influenţat în bună măsură viaţa culturală şi literară a slovacilor:Matei Corvin şi Nicolae Olahul.

Domnia îndelungată a lui Matei a marcat o perioadă de înflorire a Ungariei (din care făcea parte şi Slovacia) sub raport militar economic şi cultural.El durează un puternic şi întins stat centralizat, în care guverna respectul pentru cultura şi arta umanistă Matei Corvin opreşte expansiunea turcilor în Balcani. Rîvneşte să ajungă împărat al Austriei, izbutind chiar să cucerească o parte a teritoriului ei şi Viena, unde îşi mută reşedinţa. Rîvneşte la tronul Boemiei, ocupat de Gheorghe de Poděbrady (1458-1471), cel supranumit "regele husit".

In tradiţia populară slovacă, ca şi în cea maghiară şi română,Matei Corvin a rămas ca un "rege bun şi drept", cu toate că multele lui războaie au reclamat bani, impozite şi sacrificii. Dar explicaţia se află în faptul că s-a sprijinit pe mica nobilime de ţară, numeroasă şi înmulţită şi datorită lui, precum şi pe patriciatul oraşelor, cu alte cuvinte pe o mare ma-

să de oameni. Ii plăcea să se înconjoare de persoane capabile, indiferent de provenienţa lor socială. Tradiţia s-a menţinut mai ales în zonele alpine, păstoreşti ale Slovaciei, dăruite de domn cu privilegii şi uşurări speciale.

Mate Corvin s-a distins ca un mare protector al umanismului şi artelor Renaşterii. Epoca de înflorire a umanismului în Slovacia este indisolubil legată de numele lui. Intreţine la curtea sa umaniştii cehi (Jan de Rabstein), croaţi (Jan Vitéz şi Jan Pannonius), italieni, cum a fost istoricul Bonfini (autorul scrierii Res Hungaricae), poetul Naldius, bibliotecarul Galeotti. Organizează activitatea colecţionarilor de cărţi şi a copiştilor. Pe vremea lui, un număr însemnat de constructori italieni imigrează în Ungaria. Datorită faptului că oraşele slovace s-au dezvoltat mai ales în secolele XV-XVI, stilul arhitectonic al Renaşterii este dominat în arhitectură şi urbanistica lor, Creşte numărul şcolilor, mai ales al celor orăşeneşti. Matei Corvin a înfiinţat oprima universitate de mare importanţă în Ungaria, la Bratislava, Academia Istropolitana (1467-1491), organizată după modelul şi statutele celei din Bologna. Odată cu moartea lui Matei Corvin curtea monarhului maghiar a încetat să mai fie centrul cel mai important de emanaţie a culturii umaniste. Sub Ladislav Jagiello (1490-1516) şi Ludovic Jagiello (1516-1526), concomitent regi ai Boemiei şi Ungariei, şi bineînţeles după ocuparea Ungariei, de către turci, la începutul secolului al XVI (1526), efluviul de idei umaniste îşi schimbă direcţia, venind dinspre Praga şi Viena.

Un ultim impuls venit din Ungaria îşi are sorgintea în activitatea lui Nicolae Olahul. In 1541 el devine cancelar imperial.

In 1553 este numit arhiepiscop de Strigoniu, primat al Ungariei, cu reşedinţa la Trnava, în Slovacia. La Trnava el pune bazele unei activităţi universitare şi culturale care vor transforma acest oraş - în viitor, în decursul veacului al XVIII-lea - într-un centru de formare a culturii naţionale slovace moderne. Olahul a organizat şcolile din Trnava, dar ceea ce este mai important, a înfiinţat aci un seminar teologic, în jurul căruia se adună un mare număr de intelectuali, dînd naştere unei prodigioase activităţi culturale. Menţionăm două mari şi indiscutabile consecinţe ale acţiunilor lui Nicolae Olahul: seminarul teologic de la Trnava a constituit nucleul din care s-au născut, în cursul secolului al XVIII-lea, atît universitatea din Budapesta, cît şi limba literară slovacă în prima sa variantă. Pentru slovaci însă, activitatea lui Nicolae Olahul este destul de contradictorie. In afară de laturile cert pozitive, reflectate în dezvoltarea învăţămîntului şi culturii pe teritoriul Slovaciei catolicismul lui militant a reprezentat pentru marea masă a populaţiei slovace şi pentru intelectualitatea slovacă, modelată în spiritul reformei, o formă a inamiciţiei[1]. Zelul său antiprotestant era notoriu şi se spune că atunci cînd oraşele germane reformate s-au plîns de el, Maximilian, monarhul habsburg de

---

1 De aci aprecierea diferită a activităţii lui Nicolae Olahul în spaţiul slovac. Dr. Vojtech Bucko în monografia Mikulás Oláh a jeho doba (Bratislava, 1940) laudă meritele acestuia; în Dejiny slovenskej literatúry, vol. I, (Bratislava, 1958), Ján Mišianik prezintă mai ales laturile negative ale activităţii lui Olahul.

o anume toleranţă religioasă, le-a dat asigurări că îl va pune el la punct pe "valah"[1] .

In mod firesc, poeţii umanişti slovaci de confesiune catolică îl omagiază pe Nicolae Olahul.Poezia umanistă slovacă este scrisă în limba latină, dar şi în limba cehă (slovacizată). Versificaţia este îndatorată antichităţii sub toate aspectele: se cultivă elegia, epigrama, oda, prozodia, de tip clasic, mai frecvent hexametrul şi distihul elegiac, iar ca simboluri şi termeni de comparaţie servesc zeităţile antice greco-romane. Se profesează poezia ocazională dedicată patronilor culturii, macenaţilor, marilor clasici, clasici, prietenilor, prieteniei, setei de cunoaştere, naturii etc. In acest gen de poezie se află într-o firească cumpănă, componentele estetice şi extrestetice. Există însă şi scrieri în care versul constituie doar un simplu instrument al unor enunţuri de factură filozofică. Este vorba de scrierile lui Martin Rakovský pe teme social-politice, de acelaşi gen cu Invăţăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Theodosie şi Il Principe de Niccolo Machiavelli.

Primii versificatori umanişti slovaci, din secolul al XVI-lea, sînt Ondrej Jastrabinius, Ján Baptista, Florian Franta şi Martin Rakovský.

Florian Franta a închinat o odă în limba latină lui Nicolae Olahul: Ad Nicolaum Olahum. Autorul ca şi oda lui - singura sa operă poetică ştiută - reprezintă o descoperire relativ recentă a cercetătorului slovac Jan Mišianik. El a publicat textul odei în Antológia staršej slovenskej literatúry - Antologia literaturii slovace vechi (Bratislava, 1964,p.98-99) în versiune originală şi în traducere slovacă. In nota

1 I.S.Firu, Corneliu Albu, Umanismul Nicolaus Olahus, Bucureşti, 1968, p.65.

explicativă de la p.167 se spune că textul odei se află în filele 196 b-197 b ale unui manuscris din Biblioteca Universităţii din Budapesta (sigla H 46) apărut în ultimul pătrar al secolului al XVI-lea. Manuscrisul, intitulat Olahi Nicolai, arhiepiscopi Strigoniensis, carmina partim propria partim aliena honoribus ejus dicata, conţine, în prima parte, poemele umanistului Jan Sambucus. Poezia lui Florian Franta poartă titlul Carmina Floriani Franta, civis Trinchiniensis, generosi et magnifici domini Francisci Turzo scribae, ad Reverendissimus Do.Nicolaum Olahum arhiepiscopum Strigoniensem ..... Poemul se încheie cu un cronostih care ne dezvăluie anul genezei sale: 1558. Florián Franta se adresează lui Nicolae Olahul în calitatea acestuia se Mecena al poeţilor umanişti, cerîndu-i să-l sprijine întru afirmarea sa pe domeniile poeziei declarînd că a mai trimis versuri altor doi protectori ai artelor, episcopului Anton Verancić de Jager ("Verax Agriensis") şi episcopului Pavel de Nitra.

O decus eximium, praesul Nicolaë,
  despice nec servi, te rogo, scripta tui.
Expeto virtuti totis ego viribus esse
  cognitus indocto hoc carmine nempe tuae.
Verum non versus potius sed conspice mentem
  servi sinceram, te rogo,Franta, meam.
Eius ut efficiar voti compos mihi faxit,
  Christos, quem sacra mente videre soles.
Ingenium nostrum, quamvis rude sit, fortuna coegit
  magnis me invitum significare viris.
Illud iam novit pietas Pauli Nitriensis,
  verax Agriensis nomina nostraque habet.
Musa viris illis donavit munera pauca,

suspicor ac ipsis grata fuisse quidem.
Attamen immensi venerandus conditor orbis,
longaevos annos si mihi contulerit,
veras exponam quoque laudes, Praesul amande,
et referam versu nomen ad astra Tuum.
Pulchrius ut fiat capitis diademaque sacrum,
res erit haec curae nocte dieque meae,
at tua rettulerit nostros fulcire labores,
egregium pereat ne modo propositum.
Splendens non aurum cupio preciosave dona,
unica saltem in me sit tua mens et amor.
Laetus et optatam fer opem sermone benigno,
ne pereat nostrum funditus ingenium.
Inclina faciles aures precibus peto nostris,
candida quod pietas praestitit innumeris.
Optimus hic Stephanus missus Pauli venerandi,
laudem dicturus cuncta petita tibi.
Auxilio princeps igitur sacer et venerande
esto, canat dotes ut mea musa tuas.
HoC anno fer opem nobIs PraesVL NICoLae
et prorae fIas anCora saCra Legens !

Lui Nicolae Olahul

O ! tu, podoabă aleasă, episcop mărit, Nicolae,
rogu-te-n seamă să iei scrisele robului tău,
Vreau să ajung cunoscut, din tot sufletul meu vreau
aducîndu-mi
cîntecul neiscusit desăvîrşirii-ţi în dar.
Totuşi, la versuri să caţi mai puţin, ci mai mult la
curatul
cuget al robului tău. Asta eu, Franta, te rog.
O ! Dac-ar face Hristos să am doru-împlinit,el,pe care,
cugetu-ţi sfînt folosind, obişnuieşti a-l vedea !

Soarta al nostru talent, necioplit, mă sili să-l dezvălui
unor de seamă bărbaţi, chiar dacă eu nu voiam.
El de pe-acuma-i ştiut cuviosului Paul din Nitra,
Verax din Jager, la fel, numele meu a aflat.
Muza mea, însă, acelor bărbaţi doar puţine prinosuri
datu-le-a. Totuşi, eu cred barem să ele-au plăcut
Cîttorul demn de-nchinare al lumii ce-i fără de margini
ani pentru trai îndelungat mie de mi-a-ncredinţa
laudele ţie aduse pe drept arată-voi, iubite episcop,
numele tău cu al meu vers voi ridica pînă-n slăvi.
Sfînta coroană ce porţi decît este mai mîndră să fie:
iată ce grijă-mi va sta noaptea şi ziua în gînd.
Tu se cuvine de fapt ale noastre strădanii să sprijini:
numai aşa n-ar pieri scopu-mi acesta măreţ.
Nu-ţi cer eu aur lucios sau dar scump. Ci spre mine ţi-ndreaptă
cugetul deosebit, dragostea: asta ţi-o cer.
Ad-ajutorul dorit bucuros şi cu vorbă blajină;
astfel, al nostru talent nu o să piară de tot.
Pleacă-ţi , fii bun, priincioase urechi la rugările noastre
- asta, cucernic senin, multora ai şi făcut.
Stefan preabunul, ce-i sol al slăvitului Paul,ţi-a spune
închinăciunea-mi şi-apoi tot ce-i dori să cunoşti.
Stai, dar în sprijinul meu, căpetenie sfîntă, slăvită,
muza-mi să-nalţe cîntări despre-ale tale-nsuşiri.
Vrere-aş ăst an ajutor să-mi aduci Nicolae - episcop:
scrisu-mi citind,la a mea proră sfînt-ancoră fii*!

---

* Traducere de Eugen Dobroiu. Literele redate în original cu caractere capitale corespund numerelor romane pentru anul 1558 (MDLVIII), anul compunerii odei.

Matej Korvín, Mikuláš Oláh a slovenská kultúra.
Óda slovenského humanistického básnika Floriána Frantu,
Venovaná Mikulášovi Oláhovi

V XV. a XVI. storočí ovplyvnili kultúrny a literárny život Slovákov dve osobnosti rumunského pôvodu: Matej Korvín a Mikuláš Oláh.

Dlhoročné panovanie Mateja Korvína nieslo sa v znamení hospodárskeho a kultúrneho rozkvetu Uhorska. Uhorský kráľ bol protektorom renesančného umenia a literárneho humanizmu. Obklopil sa básnikmi a vedcami, organizoval knižnice a odpisovanie kníh. Renesančná architektúra prenikla i do výstavby slovenských miest. Založil univerzitu v Bratislave, Academia Istropolitana (1467-1491), prvé univerzitné zariadenie na území Slovenska.

Roku 1541 Mikuláš Oláh sa stal ríšskym kancelárom pre neokupované oblasti Uhorska. Ruku 1553 bol vymenovaný za ostrihomského arcibiskupa so sídlom v Trnave. Organizowal tu školstvo a založil vyznamný teologický seminár, Jeho zásluhou Trnava sa stala dôležitým kultúrnym strediskom, ktoré zahralo prvoradú úlohu vo vývoji slovenskej kultúry v následujúcich storočiach. Je zároveň pravdou, že ako zástanca katolicizmu spôsobil škody evanjelíkom. Humanistickí básnici a učenci sa uchádzali o jeho priazeň. Florián Franta mu venoval báseň, Ad Nicolaum Olahum (1558), ktorú objavil Ján Mišianik v knižnici budapeštiankej Univerzity v rokoch 196o-1962. Text Frantovej ódy uverejňujeme po prvý ráz v Rumunsku v origináli a rumunskom preklade.

COGNOMENUL SÎRBOCROAT AL LUI IANCU DE HUNEDOARA

Victoria Frîncu

Studierea literaturii vechi sîrbe şi a folclorului popoarelor iuguslave ne dă posibilitatea să aducem o modestă contribuţie la cercetările anterioare asupra numelui lui Iancu de Hunedoara[1] .

Relevînd o formă conformă cu onomastica românească a secolelor al XIII-lea, al XIV-lea, al XV-lea şi al XVI-lea, cînd substantivele masculine, nume de persoană terminate în -u, -a, ea[2],erau articulate, letopiseţele sîrbeşti confirmă ideea susţinută de Ştefan Pascu,[3] , conservînd totodată numele autentic, original, al voievodului Transilvaniei. ІАНКОУЛЬ ,

---

1 Vezi Stefan Pascu, Rolul cnezilor din Transilvania în lupta antiotomană a lui Iancu de Hunedoara în "Studii şi cercetări de istorie". Cluj, VIII,1957, nr.1-4, nota 2, p.27-28.

2 Ovid Densusianu, Istoria limbii române, vol.I,Bucureşti, 1961, p.251-254:Alexandru Rosetti, Istoria limbii române, Bucureşti, 1968, p.45o-452; Academia Republicii Socialiste România, Istoria limbii române vol.II, Bucureşti, 1969, p.234; Academia Republicii Populare Române, Gramatica limbii române, ed.a II a, vol.I,Bucureşti,1963,p.89,1o4.

3 Idem.

ІАНКОЛЬ , ІАНКОУЛЬ ВОЕВОДА ,ВИТЕЗЬ ІАНКОУЛЬ sînt formele de nominativ întîlnite frecvent în analele ce-i relatează faptele[1)]. De cele mai multe ori cazurile oblice decurg din aceeaşi formă de nominativ cu păstrarea articolului[2]. Aceeaşi bază serveşte pentru derivarea adjectivului posesiv, ІАНКОУЛОВЬ(al lui Iancu[3]),cît şi al prenumelui fiilor lui ІАНКОУЛОВИЋЬ [4]. Autorul versiunii latine a letopiseţului ce fusese o vreme proprietatea lui George Brancovici, scris, probabil, de către un cărturar sîrb din Transilvania[5],nu introduce în text numele uzitat în asemenea ocazii, Joannes de Hunyad, folosindu-l pe cel din însemnările istorice redactate în limba sîrbocroată. Apar astfel aceleaşi forme în grafie latină: Jancul[6], Janculovich[7], atît la nominativ cît şi la cazurile oblice,

---

1 Ljubomir Stojanović, Stari srpski rodoslovi i letopisi în "Zbornik za istoriju i književnost srpskog naroda", prvo odeljenje, vol.XVI,Belgrad-Sremski Karlovci, 1927, nr.3o5, 31o, 311, p.122; nr.669, 671, p.233; nr.673, 674, p.234; nr.678, p.235;nr.684, 696, p.236, nr.698, p.238; nr.7o5, 7o6, p.239. Inregistrîndu-se ştirea morţii lui, letopiseţul atestă o singură dată forma maghiară a numelui său : Vezi nr.7o6, pct.a,p.239.

2 Ibidem, nr.673 (genetiv: ІАНКОУЛА , instrumental: ІАНКОУЛОМЬ); nr.686 (genitiv); nr.7o5(instrumental, genitiv) ; nr-813(genitiv).

3 Lj.Stojanović, op.cit., nr.671, 729, 813.

4 Ibidem,nr.711, 716, 724, 729, 813.

5 Lj.Stojanović, Stari srpski rodoslovi i letopisi, Pristup, p.LVII.

6 Op.cit., nr.1159, 1162,(ablativ), p.239; 1171(acuz.), 1179,1184, p.294.

7 Ibidem, nr.1245, p.298.

Autenticitatea numelui atestat de letopisețele sîrbești este cu atît mai peremptorie cu cît transformarea lui -l în -o la sfîrșitul silabei sau al cuvîntului este o lege a limbii sîrbocroate, de la care fac excepție doar cuvintele străine, unele neologisme sau arhaisme[1] . Se pare că redarea formei articulate a substantivelor proprii românești- nume masculine terminate în -u, este un canon de redactare a letopisețelor sîrbești, căci ıанкоулъ nu este un caz izolat. Alături de acesta apar și altele, ale unor domnitori ai Țării Românești sau ai Moldovei, însoțite de regulă de atributul влащки , оугровлахїискыи, Voievoda Ugrovlachorum, Valachus: радоулъ[2], радоулъ воевода влашки , оугровлахїискыи [3], Radul, Radul Voivoda Ugrovlachorum, Voivoda Valachus, Lupul Valachus[4].

Inventariind modalitățile de formare a numerelor și prenumelor sîrbocroate, Tomo Maretić se oprește asupra sufixelor -ul, ulc, ula, considerate a fi pătrunse în limbile slave de sud din română, și dă o listă amplă de substantive proprii. Multe dintre acestea sînt de incontestabilă origine românească: Bratul, Budul, Țepul, Daiul, Danul, Doiul, Dracul, Crețul, Cuzul, Macul, Mitul, Nițul, Njegul, Peiul, Pîrvul, Racul, Radul, Sandul, Secul, etc.

1 M.Stevanović, Savremeni srpskohrvatski jezik, vol. I, Belgrad, 1964, p.148-152, în special paragraful 128, pct.b, p.15o.
2 Lj.Stojanović, Stari srpski rodoslovi..., nr.584, p.212; nr.74o, p.245; nr.83o, p.258.
3 Ibidem, nr.762, p.248.
4 Op.cit., nr.1249, p.298; nr.1288, 1289, p.3o3; nr.1294, 1296, p.3o4.
5 Stări srpski rodoslovi..., nr.1213, 1217, p.296; nr.1254, p.298.
6 Op.cit., nr.1299, p.3o4.
7 O narodnim imenima i prezimenima u Hrvata i Srba, în "Rad", Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, LXXXII, 1886, p.127.

Analiza altor două formante care se reduc, la fond,la -ul, - cul, şi - kul, îi prilejuieşte relevarea unor noi elemente ce poartă marca evidentă a numerelor masculine româneşti: Dančul, cu varianta Dančuo, unde -l final a trecut în -o, Stančul, alături de acestea, derivatele Dančulovići şi Stančulović, apoi Barkul (probabul rom. Bearcul), Jankul sau Ankul, Stankul, cu derivatele Barkulović, Jankulović[1].

Poezia populară înregistrează extrem de rar numele articulat al lui Iancu de Hunedoara, Jankul junak[2] (Iancul viteazul), dar prezintă şi o formă foarte apropiată de sistemul onomastic al limbii române moderne: *воивода Јанку* , cu pierderea articolului,urmată în aceeaşi culegere de adjectivul posesiv *Јанкулов* (*Јанкоулова југа*)[3]. Transformarea în erou epic al slavilor de sud a determinat adaptarea numelui lui la registrul lor onomastic, lucru facilitat de existenţa unui corespondent ce diferă puţin de original.Astfel în poezia macedoneană vom întîlni o formă atestată şi de cronicile şi beletristica maghiară: Jankula[4].Singur

---

1 Ibidem,p.143,149. In 1867 Bogdan Petriceicu Haşdeu semnalează pentru prima dată opiniei ştiinţifice de la noi elemente lexicale româneşti atestate în documentele sîrbeşti. Cf.Al.Rosetti, op.cit.,p.452 şi G.Mihăilă, Dicţionar al limbii române vechi(sfîrşitul sec.al X-lea - începutul sec.al XVI-lea),Bucureşti, 1974, p.33-34.Ulterior publică liste ample de termeni româneşti inseraţi în documente emise de cancelarii străine sau autohtone în secolele al XIII-lea, al XIV-lea şi al XV-lea. Ovid Densusianu în Istoria limbii române, vol.I, Bucureşti,1961, p.251-254, apoi Al.Rosetti în Istoria limbii române, Bucureşti, 1968, p.45o-452. Pentru istoricul întregii probleme a se vedea G.Mihăilă, op.cit.,p.31-49.

2 Kuzman A.Šapkarev, Sbornik ot bălgarski narodni umotvorenija, vol.II, Sofia,1969, p.42o.

3 Erlangenski rukopis starih srpskohrvatskih narodnih pesama în "Zbornik za istoriju, jezik i književnost", Prvo odeljenje, Sremski Karlovci,vol.XII,nr.17,5o.

4 Cf.Stefan Pascu, op.cit., loc.cit.

sau însoţit de determinante, acesta apare cu consecvenţă[1] în poeziile macedonenilor: Jankula[2], Jankula Vlaška vojvoda[3] (Iancula voievodul valah, român), Jankula vojvoda[4] (voievodul Iancula), Jankula Budimec[5] (Iancula de la Buda), Jankula junak[6] (Iancula viteazul), kral Jankula od Soluna[7] (Regele Iancula de la Salonic), Jankulčeto[8)] (hipocor), Enkula[9], Enkula detence[10] (Encula copilaşul), kral Enkula od Soluna[11] (regele Encula de la Salonic), kral Enkulče[12)] regele Enkula (hipocor.). Forma Jankula, cu varianta Enkula, se poate explica prin adaptarea formei Iancul după modelul substantivelor, nume masculine terminate în -a, categorie existentă şi astăzi în limba macedoneană[13]. Mai mult, nume înregistrate de limba literară ca fiind terminate în -i: Metodi, Arseni, se folosesc în mod curent cu -a final:

---

1 Forma articulată a numerelor româneşti apare foarte rar. Vezi p.26 nota şi Miladinovci, Zbornik 1861-1961, Skopje, 1962, nr.181, unde este atestată forma Rabdulbeg vojvoda.
2 Milad nr.59, 96, 97, 152, 173, 182; Šapkarev, nr.331, 347, 368, 42o, 457, 462.
3 Milad., nr.97.
4 Milad., nr.6o, 143, 159, 238, 527; Šapkarev, 366, 462; dr.V.S.Radovanović, Marijovci u pesmi, priči i šali, Skopje 1931, nr.19,2o; M.K.Cepenkov, Makedonski narodni umotvorbi, I-X, Skopje, 1972; vol.I, Narodni pesni, nr.3,5,9,19,2o.
5 Cepenk., I, nr.15.
6 Milad., nr.96.
7 Šapkarev, nr.339; Cepenk., I, nr.5,15,2o.
8 Šapkarev, nr.462.
9 Ibidem, nr.347.
1o Op.cit., nr.344.
11 Šapkarev, nr.339
12 Ibidem, nr.464.
13 Blaže Koneski, Gramatika na makedonskiot literaturen jazik, Skopje, 1967, p.216.

Metodija, Arsenija[1], ceea ce dovedeşte apetenţa vorbitorilor faţă de aceste alternative. Este mai greu de presupus că sufixul final -ea al unui posibil augmentativ Ianculea, Ienculea, s-ar fi transformat în -a, aşa cum se întîmplă cu Mircea devenit Murča[2].

Deşi consemnează numele autentic al eroului, autorii însemnărilor din letopiseţele sîrbeşti manifestă tendinţa de adecvare a lui la onomastica autohtonă. De cîteva ori voievodul Transilvaniei este numit ІѦНКО ВОЄВОДА[3], iar fii lui sînt desemnaţi prin derivatul ІѦНКОВИЋЬ[4], fenomen generalizat în poezia populară, de unde desprindem următoarele formule denominative: Janko (vojevoda)[5] (voievodul Iancu), ban-vojvoda Janko[6]

1 Ibidem, p.241.

2 Milad., nr.97.

3 j.Stojanović, op.cit., nr.259, p.119; nr.671,p.233. nr.673, 674, p.234; nr.698, p.238; nr.7o5; p.239; nr.7o6, p.23o.

4 Ibidem, nr.813, p.256.

5 Valtazar Bogišić, Narodne pjesme iz starijih najviše primorskih zapisa, Belgrad, 1878, nr.9,1o,11, 17, 18, 19, 2o, 22,23,25, 27,28,3o,31; Čubro Čojković, Pevanija cernogorska i hercegovačka,Leipzig, 1837, nr.26,32,74,79,95,1o9,145,16o; ER, nr.17, 5o, 75, 76, 1o9, 133, 134, 157, 188; Andrija Kačić-Miošić, Razgovor ugodni naroda slovinskoga, Zagreb, f.a. (după ediţia veneţiană din 18o1), p.179-18o, 18o-181; Narodne pesme u zapisima XV-XVIII veka,Belgrad, 1964, p.181-184; 185-189; 226-231; 232-234; Vuk Stefanović Karadžić, Srpske narodne pesme, vol.II, Belgrad, 1958, nr.4o,84,95.Idem, vol.VI,Belgrad, 1899, nr.24,32; Bogoljub Petranović, Srpske narodne pjesme iz Bosne i Hercegovine,vol.II,Belgrad, 1867., nr.28, 31; Hrvatske narodne pjesme, vol.I, Zagreb, 1896, nr.67,78. Zbirka Andrije Luburića, Arhiv Srbije, nr.63o, 665.
Čojković, nr.148, 151, 179; Vuk, VI, nr.34, 38,39; Lub., 63o, 681, 682, 733.

(ban-voievodul Iancu), Ugrin Janko (vojevoda)[1] (voievodul ungar Iancu), vojevoda Ugrin Anko[2] (voievodul ungar Ancu), sluga Anko vojevoda[3] (servul Iancu voievodul), vojevoda Janko od Sibinja (voievodul Iancu de la Sibiu), Sibinjanin Janko[5] (Iancu Sibianul), Sibinski ban[6] (banul de la Sibiu), Sibinjska vojvoda[7] (voievodul de la Sibiu), Sibinjanin junak[8] (viteazul de la Sibiu), crni Janko od Sibinja grada[9] (Iancu cel Negru din orașul Sibiu), od Sibinja Sibinjanin Janko[1o] (Iancu Sibianul de la Sibiu), đidija Sibinjanin Janko[11] (Haimanaua Iancu Sibianul), гаурине јан'ко (Iancu Creștinul), Mađar Janko od Erdelj krajine[13] (Iancul Maghiarul din ținutul Ardealului), đeneral Janko[14] (gene-

---

1 Bogišić, nr.8,9,1o,11,17,2o,21,22,23,24,25,26,27, 28,29,3o.

2 Bogišić, nr.32; Armin Pavić, Dvije stare hrvatske narodne pjeme, în "Rad", Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, XLVII, Zagreb, 1879, p.93-128.

3 Pavić, I.

4 Čojković, nr.75, 79,95,1o9,158,159,168,179; Vuk,II, nr.4o, 84,95; Vuk, VI, nr.24,32; Petran.,II,nr.31, 32,33,34,35,37; Petran.,III, nr.6,34,47,5o; HNP,I, nr.7o,76,78; Lup., nr.665, 674, 681; Muslimanske junacke pjesme, Zagreb, 1969, p.47-71; Milad.,nr.173.

5 Bogišić, nr.88; Kačić, p.179-18o; NPZ, p.181-184; Čojković, nr.159; Vuk, II, nr.84; Vuk, VII, nr.24, 36, 41; Petran., II, nr.32, 33; Petran.,III, nr.6, 34, 36, 47; HNP,I, nr.7o; Lub., nr.665.

6 Bogišić, nr.8; 11,21; Čojković, nr.95.

7 Vuk,II, nr.8o.

8 Bogišić, nr.8,29.

9 Petran.,II,nr.31

1o Čojković, nr.159; Lub., nr.665.

11 MIP, p.47-71.

12 ER, nr.85.

13 Vuk, II, nr.8o

14 HNP, nr.72.

ralul Iancu). Cu adecvarea onomastică menţionată, prima formulă este identică cu cea din documentele istorice,a doua este, de fapt, prima, augumentată cu denumirea demnităţii militare ocupate de Iancu de Hunedoara la începutul carierei sale, a treia, a patra şi a cincea se reduc la prima, cu remarca că în bugarştiţe (poezii populare de vitejie cu versul de cinsprezece silabe,urmat de un refren de şase silabe), răspîndite mai cu seamă în Dalmaţia şi Croaţia, regiuni ce au format o timpurie uniune politică cu Ungaria[1] , este introdusă denumire etnică Ugrin (ungar, ungurean), în timp ce tovarăşii lui de luptă sînt Ugricići (ungureni, dim.),fără a trece cu vederea că este un serv al regelui,plătit scump pentru meritele sale militare. Noutatea celorlate formule constă în relevarea pămîntului natal, a locului originar, identificat de creatorul poeziilor populare cu oraşul Sibiu, ceea ce reprezintă cognomenul sîrbocroat al eroului. Ultimile denumiri sînt reduse ca frecvenţă, formaţii mai noi, conţinînd atît note ironice, cît şi determinări reale.

Fenomen legat strîns de conştiinţa unui număr mare de oameni, cognomenul atestă atît popularitatea eroului, adeziunea la idealurile şi la lupta lui, iden-

1 Ferdo Sisić, Pregled povijesti hrvatskoga naroda, ed. a II-a, vol.I, Zagreb, 192o, p.135-137.

tificate cu speranţele celor mulţi, cît şi nevoia de a-l defini, de a-i crea un nume mai apropiat, mai accesibil, format din acele elemente ale biografiei percepute de un popor sau altul drept relevante.

In spaţiul lingvistic romanic occidental, el este le Blancq Chevallier[1], le chevalier blanc de la Vallaquie[2], Giovanni Bianco[3], Joannis Blanca[4]. Cognomenul latin occidental s-a obţinut prin alterarea formei Vallaque şi contaminarea ei cu adjectivul blanc[5], ce semnifică lupta lui în fruntea cruciaţilor.

Studiind cognomenul sîrbocroat al eroului, Sibinjanin Janko, od Sibinja Janko, cei mai mulţi dintre cercetători sînt de părere că provine de la denumirea oraşului Sibiu[6], în timp ce un număr mai mic creditează ideea că supranumele semnifică Transilvania, pămîntul natal al lui Iancu de Hunedoara[7]. Cele două opinii

1 Nicolae Iorga, Cronica lui Wavrin şi românii, în "Buletinul Comisiei Istorice a României", vol.VI, 1927, p.94.

2 Philippe de Comines îl numeşte astfel. Cf.Elekes Lajos, Hunyadi, Budapesta, 1952, p.74.

3 Călătorii străini despre Tările Române, vol.I, Bucureşti, 1968, p.536.

4 Petrus Ransanus, Epitome rerum hungaricarum, Buda, 1746, p.16.

5 Cf.Călători străini..., vol. ..I, p.536: Ioan de Hunedoara (Giovanni Bianco, zis cavalerul alb, le chevalier blanc, corect blaq= român, Johannes Hoignacq)".

6 Vuk Stefanović Karadžić, Srpski , rječnik, Viena, 1818, p.759; dr.Tomo Maretić, Naša narodna epika, ed.a II-a (ed.I 1909), Belgrad, 1966, p.211; St.Stanojević, Narodna enciklopedija srpsko-hrvatsko-slovenačka, vol.IV, Zagreb, 1929, p.127; Rječnik hrhatskoga ili srpskoga jezika, fascicola 62, Zagreb, 1955, p.899.

7) Armin Pavić, Op.cit., p.107; Cedomilj Mijatović, Despot Đurađ Branković, vol.I, Belgrad, 1880, p.241; Camil Mureşan, Iancu de Hunedoara, ed.a II-a, Bucureşti, 1968, p.151, nota 1.

nu se exclud, ci dimpotrivă se completează, iar raportul just dintre ele se poate stabili doar pe baza analizei sensurilor pe care le capătă în poezia epică de vitejie a sîrbilor şi croaţilor, unde funcţionează cognomenul.

La prima vedere s-ar părea crede că, cognomenul Sibinjanin sau od Sibinja este produsul unei proces de substituţie operat în formula Iancu de Hunedoara - Joannes de Hunyad, unde Hunedoara, denumire geogracă mai puţin cunoscută este înlocuită cu numele unui oraş cu mai multe semnificaţii pentru creatorul sîrb şi croat, părere susţinută şi de formele deteriorate ale atestării lui în cronica franceză şi bizantină[1].

Pe de altă parte unul dintre procedeele de bază ale formării numelor şi prenumelor sîrbocroate este folosirea locului de origine[2]. Onomastica literaturii populare confirmă valabilitatea procedeului amintit, mulţi eroi fiind desemnaţi după nume de locuri ape, oraşe, legate atît de originea cît, mai cu seamă de faptele lor. Astfel Bajo Pivljanin şi-a căpătat numele după localitatea Piva din Herţegovina[3], Kosančić Ivan şi Toplica Milan personaje imaginare ale ciclului bătăliei de la Kosanica şi Toplica[4], Ivan Senjanin se numeşte astfel după oraşul Senj[5], centru al uscocilor croaţi, în timp ce Todor ad Zadra, în realitate

1 Nicolae Iorga, Cronica lui Wavrin..., p.64,67; Laonic Chalcocondil, Expuneri istorice, în româneşte de Vasile Grecu, Bucureşti, 1958, p.158,196,199.

2 Tomo Maretić, op.cit., p.91-93.

3 Idem, Naša narodna epika, p.142-143.

4 Ibidem, p.38,

5 Naša narodna epika, p.21o.

Tudor Kladnić, şi-a pierdut numele de familie în favoarea altuia, ce se identifică cu denumirea oraşului damantin Zadar[1].

Două sînt problemele de a căror rezolvare depinde explicarea apariţiei cognomenului: a) alegerea Sibiului şi nu a altui oraş din Transilvania ca bază a lui de formare; b) faptele săvîrşite de Iancu la Sibiu ce i-au legat, în conştiinţa creatorului anonim, numele de acest oraş.

a) Pentru a ne edifica asupra raţiunilor faimei pe care Sibiul şi-a cîştigat-o în ţările iugoslave trebuie să rememorăm reputaţia lui europeană consemnată în scrierile unor umanişti, cronicari sau călători străini din secolele al XIV-lea, al XV -lea şi al XVII-lea. Astfel, Peter Sparnau şi Ulrich von Tennstadt (în jurul anului 1385), Johann Schiltberger (1381-după 1438), Laonic Chalcocondil[3] (cca.143o-1464 sau 1465), Felix Petancić (cca 1445-după 1517) Georg Reichestorffer (înainte de 15oo-după 155o) îl atestă drept capitală a Transilvaniei. Acelaşi Georg Reicherstorffer îl plasează în fruntea celor şapte oraşe mai de seamă ale Transilvaniei, înregistrînd, alături de Nicolae Ohahus (1434-15o3) şi Francesco Massaro(? - după 1523),o altă funcţie administrativă a oraşului, aceea de capitală a celor şapte scaune săseşti[4]. Ducas (sec.XV) îl califică în cronica sa drept "unul din oraşele strălucite ale Ungariei[5]". In secolul al XVI-lea întîietate

1 Vezi Călători străini despre Tările Române,vol.I, Bucureşti, 1968,p.2o,3o,443-444, 213, 214.

2 Ibidem, p.23o.

3 Laonic Chalcocondil, op.cit., p.155.

4 Călători străini..., I,p.49o, 447, 4o9.

5 Ducas, Istoria turco-bizantină (1341-1462), ediţie critică de Vasile Grecu, Bucureşti,1958,p.258.

nu-i mai aparţine, dar rămîne printre cele mai însemnate oraşe. Nicolaus Olahus, Stefan Brodaricz (147o-1539), Anton Verancsics(Verantio) (15o4-1543), ştiu că Alba Iulia este reşedinţa episcopală şi capitala provinciei, dar, atunci cînd fac o ierarhizare, Sibiul se numără printre primele[1]. Legaţi de oraşul în care s-au născut ori au trăit, Nicolaus Olahus şi Georg Reicherstorffer îi zugrăvesc cu însufleţire imaginea[2]. Alături de ei se situează, fără a le împărtăşi ataşamentul şi dragostea, un călător italian din secolul al XVI-lea, Francesco della Valle Padovanul (? - după 1545)[3]. Impresiile consemnate relevă aşezarea oraşului, sistemul lui de apărare cu ziduri şi intrări bine păzite, cu şanţuri ce se umpleau cu apă atunci cînd pericolul era iminent. Dintre multele clădiri frumoase sînt remarcate biserica şi palatul episcopal, demne de un oraş ce se bucură de prosperitate comercială şi economică.

Ecoul Transilvaniei, în general, şi al Sibiului în special, rezidă însă, în rezistenţa victorioasă opusă pericolului otoman. Croatul Felix Petancic[4] şi bizantinul Ducas[5] ştiu că frumoasa ţară este un veritabil teatru militar, vatră a unor ostaşi neînfricaţi, dintre care primul este tatăl regelui Matei, născut pe aceste plaiuri, la Hunedoara, considerat de acelaşi bizantin "un al doilea Ahil sau Hector"[6]. Cuvintele de laudă au girul sîngelui vărsat în mai multe rînduri în

1 Călători străini...I,p.49o, 447, 4o9.
2 Ibidem, p.492, 214.
3 Op.cit., p.325.
4 Călători străini...,I,p.443-444.
5 Ducas, op.cit., p.258.

înfruntarea impetuosului duşman. După ce în 1437 jefuiesc Transilvania, turcii se întorc aici în 1438, asediind Sibiul care rezistă mai cu seamă datorită vitejiei locuitorilor lui[1] . In afara oraşului, sibienii mai stăpînesc cetatea Turnul Roşu, pe unde năvăleau adesea turcii, al cărei rol este subliniat de Anton Verancsics, Nicolaus Olahus, Georg Reichertorffer,Hans Dernschwam "De Hradeczin" (1494-1568)[2]. Olahus şi Reicherstorffer îşi amintesc bătăliile purtate aici, terminate cu grele înfrîngeri pentru turci, relatînd legende generate de acestea.

Asaltat de atîtea ori, cucerit niciodată, Sibiul devine fructul mult dorit, pe care otomanii ar vrea să-l dobîndească chiar şi prin corupere, dacă prin luptă deschisă nu e cu putinţă, aşa cum o dovedeşte corespondenţa lui Jeronim Laski (1496-1541) şi a lui Jan Ocieski (15o1-1563)[3] .

b) Aura de cetate inexpugnabilă capătă o nouă strălucire în urma victoriei repurtate aici, la 22 martie 1442, de către oastea transilvăneană condusă de

1 Evenimentele sînt înregistrate în cele mai importante cronici ale tuturor popoarelor balcanice, atestînd interesul manifestat faţă de lupta antiotomană. Vezi Ducas, op.cit., loc.cit; izvoarele sîrbeşti consemnează de asemenea, ştiri, pe alocuri, amănunţite, privitoare la aceste bătălii, păstrînd însă şi o notă de subiectivism. Vezi Lj.Stojanović, op.cit., nr.655, p.23o şi Anca Iancu, op.cit., p.2o ;cronicile turceşti amintesc deseori campaniile neizbutite de la Sibiu, transformîndu-le o singură dată în victorie soldată cu cucerirea însemnatei cetăţi a Sibiului (Herköi). Cf.Cronici turceşti privindŢările Române, I, sec.XV-mijlocul sec.al XVII, volum întocmit de Mihail Guboglu şi Mustafa Mehmet, Bucureşti,1966, p.87, 12o, 31o.

2 Călători străini ... , I, p.4o2, 492, 193, 216, 283.

3 Ibidem, p.233, 31o.

Iancu de Hunedoara[1] . Reuşita proaspătului voievod al Transilvaniei este cu atît mai mare, cu cît ea deschide seria luptelor ofensive ce aveau să insufle noi speranţe popoarelor ameninţate de pericolul otoman. Ecoul ei este imens, căci vestea de izbîndă se răspîndeşte ca fulgerul, ajungînd pînă în Italia şi Germania[2] . La 4 noiebrie 1442 o precesiune solemnă, în fruntea căreia se află însuşi dogele, celebrează la Veneţia victoriile repurtate în acel an de Iancu de Hunedoara[3] .

Răsunetul ei nu ocoleşte ţările sud-slave,ci dimpotrivă se sapă adînc în conştiinţa poetului popular care, transformîndu-l pe viteaz în eroul de la Sibiu, iar oraşul în simbol al luptei antiotomane, va stabili o legătură durabilă între faima Sibiului şi reputaţia lui Iancu de Hunedoara. Aşadar procesul de transformare a personalităţii istorice în erou epic sîrbocroat se declanşează imediat după primele victorii, iar cognomenul sîrbocroat nu reprezintă decît o reminiscenţă a

---

1 Izvoarele nu indică acelaşi loc al desfăşurării bătăliei finale. Astfel Thuroczi menţionează localitatea "Waskapu", Porţile de fier ale Transilvaniei, cf. Chronica Hungarorum în Schwandtner, Scriptores Rerum Hungaricarum, I, Tyrnavia, 1765, p.411.Cumulînd ştirile despre cele două bătălii din 1442, letopiseţele sîrbeşti nu fixează locul de desfăşurare ale primei, iar sursele turceşti înregistrează victoria lui Iancu. Vezi nota 1, p.35 şi Cronici turturceşti... , p.53-54. Chalcocondil localizează bătălia la Sibiu. Cf. op.cit., p.155.

2 Antonio Bonfini, Historia Pannonica sive Hungaricarum rerum decades IV et dimidia, Colonia, 1690 , decada a III-a, cartea a V-a, p.312; Francisc Pall, Le condizioni e gli ecchi internazionali della lotta antiottomana del 1442-1443; condotta da Giovanni di Hunedoara în "Revue des études sud-est européennes", tome III (1965), nr.3-4, p.37.

3 Francisc Pall, op.cit., p.437-438; Camil Mureşan, op.cit., p.80.

celor mai vechi creații populare dedicate lui, lucru absolut firesc în cazul eposului sîrbocroat a cărui caracteristică definitorie este lupta antiotomană[1]. Procedînd la evaluarea creațiilor poetice populare generate de victoriile sau înfrîngerile lui Iancu de Hunedoara, constatăm că cele mai numeroase sînt cele despre bătălia de la Kosovo polje[2] și că majoritatea celorlalte au uitat locurile de bătălie, substituindu-le cu aceasta. Putem, însă, afirma cu siguranță că au existat creații despre bătălia de la Varna, căci în cîteva poezii kosoviene, printre eroi apare și regele Vladislav, mort în 1444[3]. O luptă purtată în munți ne-ar da posibilitatea să credem că și "campania cea lungă" a impresionat inaginația poetului popular sîrb sau croat[4], iar cîteva reminiscențe ar indica posibile creații despre bătălia de la Belgrad[5]. Alteori Iancu de Hunedoara este victorios împotriva turcilor în bătăliile ce rămîn nelocaliza-

1 Vatroslav Jagić, Gradja za slovinsku narodnu poeziju în "Rad", Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, vol. XXXVII, Zagreb, 1876, p.69, 113; Branko Drechsler, O junačkim narodnim pjesmama, prefață la Izabrane narodne pjesme. I. Junačke, Zagreb, 1908, p.18-19; Vido Latković, O junačkoj epici na srpskohrvatskom jeziku, în vol. Članci iz književnosti, Cetinje, 1953, p.16-17.

2 Bogišić., nr.1, 4, 8, 14, 17, 19, 20, 21, 22, 25, 28, 29, 32, 33, 35, 101; Čojković, nr.32, 79, 160; ER, nr.157; Vuk, II, nr.84, 85 Vuk, II, nr.31, 38; Petran., II, nr.28, 32, 34, 37, HNP, I, nr.60, 63, 72, 73, 74, 77, 78; Lub., nr.681, 682; Pavić, I.

3 Bogišić, nr.20, 21, 25, 28, 53; ER, nr.75; HNP, nr.63; Pavić, I,

4 HNP, I, nr.76.

5 Bogišić, nr.24, 28.

te[1] apărînd gă în poezii despre evenimente petrecute cu trei sferturi de secol după moartea lui, cum ar fi bătălia de la Mohacz[2].

Întorcîndu-ne la bătălia de la Sibiu, credem că existența cognomenului nu este singura reminiscență a creațiilor dedicate cîndva ei, căci folclorul sîrbo-croat ne furnizează şi alte argumente ce ne întăresc ideea. Astfel, una dintre poeziile[3] înfățişînd motivul răspunsului plin de curaj dat de Sekula sultanului în momentul cînd îi cere să-şi schimbe credința, prezintă înfruntarea dintre turci şi creştini la Sibiu, trecînd rolul principal lui Iancu de Hunedoara[4]. Sibiul este aici nu locul luptei sîngeroase dintre armatele creştine şi cele turceşti, ci, sublimat, locul disputei dintre inteligența şi curajul voievodului pe de o parte, şi îngîmfarea plină de credulitate a turcilor. Varianta aceasta prezintă unele inovații, căci Sekula nu se mai duce la Istambul, aşa cum îi cere sultanul, ci Iancu cere trimitea unei solii pentru a islamiza tot Sibiul. Turcii sosesc, li se rezervă o primire cordială, petrec o noapte deranjată spre dimineață de bubuituri, dar sînt asigurați că oamenii celebrează trecerea la noua lege. In momentul în care Bećir-beg vrea să încerce tăria zidurilor, ce ar urma să susțină tunurile imperiale, este pus în fața unei priveliști crîncene: pe zid sînt înşirate capetele solilor. Lăsat în viață, se întoarce

---

1 ER, nr.133; Petran., II,37[illegible];HNP,I,nr.76.

2 Bogišić, nr.24,28.

3 Čojković, nr.159 Vuk, VI, nr.31,32; HNP,I,76;Radov., nr.lo; Cepenk., I,nr.15,19.

4 Vuk, VI, nr.32.

și relatează sultanului islamizarea Sibiului. Elogiind vitejia lui Sekula ca și înțelepciunea lui Iancu, deveniți eroi ai întregii creștinătăți, poezia excerptată de Vuk dintr-o mare culegere din Muntenegru, transformă Sibiul în simbol al rezistenței antiotomane, conservînd, astfel, cauza primordială a reputației lui în țările iugoslave. Valoarea de simbol este confirmată și de acele creații în care poetul aruncă o punte între Sibiu și Kosovo polje,căci aici își strînge voievodul oastea pentru a porni la luptă[1] . Alteori, sultanul însuși amenință pe erou cu atacarea Sibiului, de parcă poetul ar ști că odată doar fuga rușinoasă l-a scăpat de aici[2] . Poezia epică musulmană, deosebită de cea decasilabică prin situarea ei alături de turci, formulează, parcă, o replică la cea în care Iancu de Hunedoara îi pedepsește exemplar pe turcii veniți să prolifereze coranul. Astfel, voievodul îl invită pe sultan la Sibiu pentru ca lupta dreaptă să-l aleagă pe cel mai bun și tot aici își măsoară puterile cu trimisul și înlocuitorul împărătesc, Đerzelez Alija, cel mai îndrăgit erou al epicii musulmane, devenit învingător al lui, împlinind un deziderat și o condiție sine qua non a poeziei islamizaților[3] . Tot în acest registru al epicii sîrbo-croate, orașul este fructul mult dorit, și, de aceea, blestemat. La întoarcerea lui Mehmet-pașa de la Sibiu, sultanul îi adresează obișnuita întrebare:

"Lalo moja, eski Mehmet-paša	"Bătrîne Mehmet pașa, sluga mea,
Jesi l'bio pod Sibinjom kletim ?"	Fost-ai oare la Sibiul blestemat ?

1 Petran., II, nr.32; III, nr.37.

2 HNP, I,nr.76

3 MIP., p.47-71.

Cu aceeaşi încărcătură simbolică ni se înfăţişează oraşul şi în poezia în care un joc de cuvinte leagă numele lui Sekula (Sekule), nepotul şi tovarăşul de luptă al voievodului, de bastioanele (kule) cetăţii păzite de el împotriva turcilor şi a altor duşmani[1].

Babo mu je ime nađenuo
Nađenuo: Banović Sekule
Da mu čuva na Sibinju kule,
Od Turčina i od dušmanina;

Tatăl i-a zis la botez,
I-a zis: Banović Sekule,
Pentru a-i păzi turnurile Sibiului
Impotriva turcului şi a duşmanului;

In strînsă legătură cu funcţia sa de loc de bătălie, Sibiul este conceput ca reşedinţă a voievodului, a nepotului său şi a întregii lor familii[2]. In mai puţine cazuri, oraşul este locul de zămislire a viteazului, care devine şi prin obîrşia lui erou sîrb. Mult mai tîrziu, poetul popular imaginează o călătorie a despotului Stefan Lazarević, al cărei itinerar prevede şi Sibiul, unde îl zămisleşte, desăvîrşindu-i prefacerea în erou sîrb[3]. Ar fi fost normal să se numească Stefanović sau Lazarević, dar a rămas Sibinjanin, Sibianul, aşa cum l-a supranumit dintru început poetul anonim. O altă funcţie atribuită oraşului este aceea de

---

1 Petran., III, 37.

2 Bogišić, nr.10 23,29 88; Čojković, nr.95,109,148, 151; ER, nr.134; Vuk, VI, nr.24,30,31,32,38,41; Petran., II, nr.31,32,33, 34,35, 37; III, nr.34,47, 51; HNP, I,nr.74,76,78; Lub., 630,665,674,676,682, 733; MJP, p.47-71.

3 Bogišić, nr.8; Petran.,III, nr.37; Čojković,nr.151.

de patrie a eroului, de ţară a lui din moşi-strămoşi[1] ;

Onda Janku Sibinj na um pade
I njegova bilogrla ljuba
I njegovih do šest bratinaca
Janko sebe spremi i dogata
Pa ostavi care u Stambolu
Ode Janko svojoj domovini.

Atunci lui Iancu îi veni în minte Sibiul
Si soţia lui cu gît alb,
Si cei şase frăţiori ai lui,
Se găti Iancu, îşi înşeuă calul,
Il lasă pe sultan la Stamb[ul]
Pleacă Iancu în patria lui.

Tot aici şi-a construit Iancu vreme de trei ani un turn, un palat, căpătînd în viziunea cîntăreţului popular şi dimensiunea de homo faber, aedificans[2] .

In creaţia populară a sîrbilor şi croaţilor, Sibiul ne este înfăţişat ca şi celelalte oraşe, însoţit adesea de epitete ornante: <u>bijeli grad</u> (<u>oraşul alb</u>)[3] , <u>l'jepi Sibinj</u> (<u>frumosul Sibiu</u>)[4] <u>ravno Sibinje (Sibiul</u>

---

1 Lub., nr.665; <u>MJP</u>, p.47-71.

2 Lub., nr.665. Mai mult, creatorul anonim sîrb crede că Iancu a avut un oraş al său în localitatea Janjić, pe valea Savei, la un ceas şi jumătate de Šabac. Se mai povesteşte că, pe la 187o, Mihailo Geratović din Drenovac a găsit printre dărîmături o cărămidă cu autograful lui Iancu de Hunedoara.Cf. M.Đ.Milićević, <u>Kneževina Srbija</u>, Belgrad, 1876, p.424-425.

3 Bogišić, nr.8,23,29,88; Čojković, nr.95; Vuk,VI, nr.24,3o,31,32, 38, 41; Petran.,II, nr.31, 32,33,34, 35,37,38; III, nr.34,47; Lub., nr.63o,665,682.

4 Bogišić, nr.1o.

drept, neted)[1] , kameni Šibinj (Sibiul de piatră)[2] . Acest ultim epitet este legat de faptul că Sibiul trăiește în conștiința cîntărețului popular într-o imagine conformă cu realitatea, aceea de oraș întărit cu ziduri[3] , oraș-cetate, cu chei cerute de sultan o dată cu tributul[4] .Determinarea lui geografică este, însă , contradictorie, căci faptele exacte coexistă cu cele confuze. Sibiul este situat departe de Marea Adriatică[5] , departe de Bosnia lui Đerzelez Alija[6] , mai mult, există și o apă denumită, de asemenea, Sibinj, în care putem identifica cu ușurință Cibinul[7] , apoi e cîmpie a Sibiului[8] . Dintre determinările confuze semnalăm relevarea unei distanțe minime față de muntele Velebit, căci eroul aflat la Sibiu vede cu ușurință cele întîmplate acolo[9] , ca și faptul că orașul este conceput ca reședință regală, ca ținut în care domenește un rege[10] , dar să nu uităm că voievodul Transilvaniei a fost și guvernator al Ungariei.

In aceste condiții este greu de crezut că Sibinjanin înseamnă Transilvăneanul. Cîțiva istorici, adepți ai ideii că poezia epică de vitejie poate servi

---

1 Petran., III, nr.38.
2 Petran., II, nr.37; MJP, p.47-71.
3 Bogišić, nr.88; Čojković, nr.1o9; Vuk,VI, nr.32.
4 Petran., II, nr.37.
5 Lub., nr.63o.
6 MIP, p.41-71.
7 ER, nr.2o3.
8 Čojković, nr.1o9; Petran,II, nr.37; Šapkarev,nr.478.
9 ER, nr.134.
1o Šapkarev, nr.478.

drept izvor istoric, au derivat de la Sibinj un substantiv, Sibinjska, ce semnifică în scrierile lor Transilvania[1]. Asemenea denumiri, creații livrești fără o largă circulație au, mai existat și în alte scrieri cu caracter istoric[2]. Epica de vitejie sîrbocroată nu relevă, însă, o asemenea denumire, permițîndu-ne doară să afirmăm că Sibiul este atît de cunoscut, încît pe alocuri semnifică Transilvania, fiind o sinecdocă a ei. Considerat o capitală, orașul cel mai însemnat, el poate reprezenta, ca parte, întregul:

"Već mi spremi ključe i harače
"Sve ključeve od sviju gradova,
"Od Sibinja i okolo njega"[3].

"Trimite-mi, dară, cheile și haraciurile,
"Toate cheile de la toate orașele,
"De la Sibiu și din jurul lui".

Sinecdoca este pregnant relevată de sfîrșitul cărții trimise de voievod sultanului, ca răspuns la pretențiile formulate de acesta:

"Opravi ih u Sibinju gradu,
"Da poturče cijela Sibinja"[4]

Trimite-i în orașul Sibiu,
Să turcească tot Sibiul".

---

1 Čedomilj Mijatović, op.cit., loc.cit.; Armin Pavić, op.cit., loc.cit.

2 Zaplaninska, reprezentînd, de fapt, un calc după Transilvania, la Jovan Subotić, Rod Joanna Hunjadskog, drukčije Sibinjanin Janka, în "Serbski letopis", 1847, nr.78,p.9; Vlahozaplaninska, cf. Anca Iancu, op.cit., p.16, nota 16.

3 Petran., II, nr.37.

4 Vuk, VI, nr.32.

In alte situaţii, vis-à-vis de Ungaria, Sibiul semnifică Transilvania:

"Pođi s bogom, sestrice, iz lijepe Ungarije,
Koja se je dosle tobom dičila i podnosila,
Odsle će se dičiti sibinjske l'jepe vladike"[1]

"Du-te cu Dumnezeu, surioară din frumoasa Ungarie,
Care s-a mîndrit şi s-a fălit pînă acum cu tine,
De acum se vor mîndri frumoasele doamne de la Sibiu".

In folclorul sîrbocroat, ca şi în literatura veche sîrbă, funcţionează denumirea Erdelj-Ardeal, semnalată pe o arie balcanică largă, alături de care se întîlneşte şi forma Ardelj, cu un evident fonetism românesc[3].

La slavii de sud, la sîrbi şi la croaţi, faima Sibiului depăseşte dimensiunile obişnuite, căci după ce a servit drept bază pentru formarea cognomenului lui Iancu de Hunedoara, el pătrunde în sistemul lor onomastic, unde este înregistrat atît ca nume cît şi ca prenume: Sibin - " nume destul de obişnuit la

---

1 Bogišić, nr.23. In acelaşi sens Vuk, VI, nr.32; Šapkarev, nr.478.

2 Letopiseţele sîrbeşti înregistrează forma (Х)ЄРДЄЛ (Ь) Cf.Lj.Stojanović, op.cit., nr.793, p.254; nr.912, p.266; nr.1008, p.273; nr.1025,1026, p.275; nr.1476, p.327. Letopiseţul în limba latină atestă denumirea Transilvania. Ibidem, nr.1276,1277, p.300; nr.1278, p.300-301; nr.1282, 1285, p.302; nr.1286, 1287, p.302-303; nr.1289,1290, p.303; nr.1299, p.304. Denumirea Erdelj apare la Čojković, nr.95; Vuk, II, nr.38. Pentru numele în turcă şi în neo-greacă a se vedea: Cronica rimată a lui Suzi Celebi în Cronici turceşti..., p.145; L.Chalcocondil, Expuneri ..., p.155.

3 Bogišić, nr.18; Chalcocondil, op.cit., p.193, nota 1.

sîrbi[1], Sibinka - nume feminin[2] şi Sibinčić, Sibinović - nume de familie derivat de la Sibin-Sibiu[3].

Forma sîrbocroată Sibinj, foarte rar Sibin[4] sau Sibinje[5] reprezintă o adaptare fonetică a românescului Sibiu, tangentă cu cea bizantină: Sibinion[6].

Creaţie originală a sîrbilor şi croaţilor, cognomenul lui Iancu de Hunedoara reprezintă prima fază a procesului de transformare a personalităţii istorice în erou epic, fiind o reminiscenţă a creaţiilor poetice consacrate bătăliei victorioase dată de acesta la Sibiu. Supranumele funcţionează în spaţiul lingvistic sîrbocroat, mai cu seamă în poezia populară, dar este atestat şi în epica macedoneană[7], precum şi în cea românească,[8] ca şi în creaţia cultă a scriitorilor maghiari, inspirată de versurile populare ale sîrbilor şi croaţilor[9].

---

1 Tomo Maretić, O narodnim imenima ..., în "Rad", LXXXI, p.93. Vezi şi Rječnik hrvatskoga ili...,fascicola 62, Zagreb, 1955, p.898-899.

2 Lj.Stojanović, Stari srpski zapisi i natpisi,vol.V, în "Zbornik za istoriju, jezik i književnost srpskoga naroda", prvo odeljenje, Sremski Karlovci, vol.XI, 1925, nr.7640,p.55.Rječnik hrvatskoga..., idem.

3 Tomo Maretić, op.cit.,loc.cit., Rječnik hrvatskoga ..., idem.

4 ER, nr.134.

5 Petran., nr.38 şi Rječnik.., fascicola 62, Zagreb, 1955, p.899.

6 Laonic Chalcocondil, op.cit., p.155.

7 Milad., nr.143; Šapkarev, nr.478.

8 N.I.Constantinescu, Dicţionar onomastic românesc, Bucureşti, 1963, p.84.

9 Cf.Magdalena Veselinović-Anđelić, Srpskohrvatska narodna poezija u mađarskoj književnosti XIX i XX veka, Novi Sad, 1968, p.80.

REZIME
SRPSKOHRVATSKI KOGNOMEN JANKA HUNJADSKOG

Na početku se rada ističe ime pod kojim se vojvoda transilvanski, a zatim ugarski guvernator Janko Hunjadski, pojavljuje u srpskim letopisima, a to se ime poistovećuje sa rumunskim imenima muškoga roda, koja su se svršavala odredjenim clanom -l. Dalje se naglašava da to nije izolovan slučaj, nego naprotiv, ima više rumunskih imena muškoga roda na isti način zabeleženih, u različitim istorijskim spisima ili registrima, što dokazuje da je u XV, XVI i XVII veku to bila oznaka ove kategorije vlastitih imenica muškog roda u rumunskom jeziku. Za kasniji period ova se činjenica da tumačiti i time što je srpska recenzija staroslovenskog jezika postala konzervativnija naročito posle reformi Resavske škole, utvrdivši pravilo uvodjenja izvornih vlastitih imena u tekst istorijskih spisa, a to se sačuvalo i u novijim i novim prepisima. U istim letopisima došlo je do prilagodjenja njegovog imena srpskohrvatskoj onomastici i na taj način mesto ІАНКОУЛЬ pojavljuje se ІАНКО, bez odredjenog člana.

Putem adaptacije kao i epizacije, Janko Hunjadski je dobio sasvim drugo ime u srpskohrvatskim narodnim pesmama čiji je junak postao naročito zbog ...

njegove dosledne protivuturske borbe. Novo ime: Sibinjhanin Janko nije to nadimak u pravom smislu reči, nego novi sastav, nova formula kojom se služio narodni pevač u procesu stvaranja usmeni tvorevina. Pokušali smo da objasnimo kako je došlo do stvaranja ove formule, koristeći tako istorijske činjenice, kao i književne. U istorijske činjenice spada bitka u Sibinju, prva sjajna pobeda u borbi protiv Turaka nakon teških poraza u XV veku, kao i njen odjek koji je našao plodno tlo kod južnih Slovena. Tome smo dodali i ugled koji je uživao Sibinj medju transilvanskim gradovima, pa možemo slobodno kazati medju gradovima centralne Evrope. U književne činjenice spada svakako bujni procvat narodne pesne Srba i Hrvata u ono doba protivuturske borbe. Smatramo da je ovo novo kovano ime ostatak onih pesama u kojima je narodni pevac opevao bitku u Sibinju kao i njenog junaka, Janka Hunjadskog.

RELAŢII CULTURALE ROMÂNO-POLONE ÎN SECOLUL AL XVII-LEA

Ion C.Chiţimia

Cu oricîtă elasticitate a limitelor unei perioade literare, există un secol al XVII-lea al literaturii române, după cum există un secol al XVII-lea al literaturii polone, al celei franceze, engleze, germane, italiene etc.etc. In stadiul actual al cercetărilor de literatură comparată şi al unei încercări de istorie comparată a literaturilor europene, se schimbă mult viziunea asupra relaţiilor dintre literaturi sau a poziţiei uneia faţă de cealaltă. Se sparg zidurile chinezeşti care păreau că le separă şi se găsesc modalităţi de apropiere şi de judecare, fie şi după notele care le deosebesc (uneori profund) şi care fac farmecul panoramei generale a spiritului şi invenţiei literare.

In acest context vom încerca să integrăm relaţiile literare româno-polone din secolul al XVII-lea, care constituie punctul de vîrf al legăturilor culturale româno-polone vechi, pregătite progresiv de secolele anterioare şi grefate, în fapt, pe relaţii politice şi economice. E de ajuns să reamintim de pre-

zenţa la Universitatea de la Cracovia, în tot cursul secolului al XV-lea a unor studioşi originari din provinciile româneşti[1] , după cum alţii se găsesc la studii, în secolul următor, în diferite alte şcoli, mai cu seamă de tip clerical, din Brunsberg, Elbląg, Malbork, Wilno etc.[2] . Tot în secolul al XV-lea se declanşează mişcarea husită, care se întinde, cu repercursiuni literare indiscutabile, peste Polonia şi teritoriile româneşti, punîndu-se în contact şi cu patriarhia din Constantinopol[3] . Iar în vremea lui Ştefan cel Mare este o intensificare a contactelor politice, economice şi culturale, care pentru partea românească nu duc la similitudini, ci la un anumit impuls şi spirit creator original, dacă aducem în discuţie numai genul istoriografic, realizat într-un stil de splendidă proprietate şi concizіune (noi l-am numit"inscripţional")[4] , în comparaţie cu istoriografia polonă în stil de naraţiune desfăşurată bogat, incluzînd elementul legendar (şi uneori structura vechilor cronografe)[5] . Ca relaţii în

---

1 Cf.E.Barwiński, în introducere la Miron Costin, Chronicon Terrae Moldavicae, Bucureşti, 1912, p.VII; Mihai Mitu, Studenţi şi oameni de ştiinţă români la Universitatea de la Cracovia, Bucureşti,1964(ms.).

2 Vezi relatarea noastră în Istoria literaturii române, t.I,Bucureşti, 1964, p.384.

3 I.C.Chiţimia, Implicaţiile culturale ale mişcării husite în Polonia şi în Moldova, în vol.Probleme de bază ale literaturii române vechi,Bucureşti,1972, p.91-1o8.

4 Vezi studiul nostru Stefan cel Mare, ctitor în domeniul istoriografiei, ibidem, p.13-27.

5 Vezi bunăoară cronica lui Gallus Anonymus din sec. al XII-lea; Chronicon, ediţia L.Finkel şi S.Kętrzyński, Lwów, 1899(conţine evenimentele de la început pînă la anul 1113); vezi, de asemenea Wincenty Kadłubek (116o-1223), Historia Polonica, Dobromil, 1612 (conţine evenimentele din timpuri legendare pînă la anul 12o6).

plus în această vreme, Filippo Buonaccarsi-Kallimach este cel dintîi umanist din Polonia care scrie despre originea latină a poporului român, argumentînd şi sensul de "român" al termenului vlah - valah[1] . In secolul al XVI-lea e vorba nu numai de transmisiuni şi receptări culturale, ci şi de prezenţe de personalităţi, cum este cazul cu Despot Basilicos Heraclides, un umanist, ajuns pe tronul Moldovei cu sprijin polonez[2] ,sau cum sînt mai muţi călători, opriţi în ţările româneşti, între ei personalităţi marcante, precum Andrzej Taranowski, care a dat relatări din călătoriile sale în Moldova şi Ţara Românească[3] , dar care mai ales a dus cu el în Polonia şi a difuzat o cronică a lui Mihai Viteazul, tradusă şi în limba latină de Baltazar Walter[4].

---

1 Cf.articolul nostru Philippe Buonaccorsi et l'origine des Roumains et de la langue roumaine,în vol. Mélanges de littérature comparée et de philogie, offerts à Mieczysław Brahmer, Varşovia,1967,p.127-13o; în română, Rsl, XV, 1967,p.2o3-2o9(cu revizuiri).

2 Vezi Johann Sommer, Vita Jacobi Despotae Modavorum, Wittenberg, 1587; de asemenea Emile Legrand, Deux vies de Jacques Basilicos Seigneur de Samos, Marquis de Paros, Comte Palatin et Prince de Moldavie. L'une par Jean Sommer, l'autre par A.M.Graziani, Paris 1889; o viaţă a lui Despot Basilicos ar fi scris Al.Gwagnin, Vitae Despothi Pruncipis Moldaviae, cf.C.Marinescu, A propos d'unebiographue de Jacques Basilicos Héraclide récemment découverte, în "Mélanges d'Histoire Générale" (Cluj), II, 1938.

3 Cf.Hurmuzaki, Documente, XI, p.79 (relatare din 157o privind Moldova, publicată de N.Iorga); A. Veress. Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei şi Ţării Româneşti, t.II, Bucureşti,p.6o-61 (ştise din călătoria în Muntenia în 1575); cf.şi Maria Holban, M.M.Aleca ndrescu-Dersca Bulgaru,Paul Cernovodeanu, Călători străini în ţările rcmâne, t.II, Bucureşti,197o,p.398-4o1.

4 Precizi uni în studiul nostru Cronica lui Mihai Viteazul, în Probleme de bază, p.145-157; trebuie adăugat că un sol polon, N.Brzeski, a dus cu el în

Intre călători se înscrie şi M.Stryjkowski, care a trecut prin Moldova şi Ţara Românească şi a cuprins în opera sa, Kronika polska i litewska (1582). ştiri şi date observate direct, deosebit de importante fiind cele referitoare la obiceiurile şi cîntecele populare[1]. Jakub Wujek, scriitor iezuit remarcabil, autorul uneia din cele mai frumoase traduceri în limba polonă a Bibliei (1599), a fost rectorul Colegiului de la Cluj-Mănăştiur, între 1579-1584, şi a consemnat informaţii importante din timpul acestei misiuni[2] ; iar Stanisław Warszewicki, primul traducător în limba latină (în Europa) al renumitului roman grecesc al lui Heliodor, Aethiopica historia, cu care o domniţă română îşi mîngîia zilele şi pe soţul ei polonez, luat în captivitate, se găseşte în misiune catolică în Moldova, la Petru Cercel şi transmite ştiri de interes bilateral[3] . Tot

---

Polonia de la Iaşi o versiune în limba polonă a cronicii lui Stefan cel Mare şi a domniilor următoare , cf.Ioan Bogdan, Cronice inedite, Bucureşti, 1895, p.119-134.

1 Ştirile au fost valorificate întîia oară de B.P. Hasdeu în Arhiva istorică a României,II,Bucureşti, 1865, p.5-II şi în "Columna lui Traian", II,1871, p.105-122; ştirile din călătorie şi în Maria Holban etc., op.cit., p.448-455.

2 Vezi A.Veress, Epistolae et Acta Iesuitarum Transylvaniae, în Fontes Rerum Transylvanicarum,t.I, Cluj-Budapesta, 1911, p.88,103,147;cf.Maria Holban etc., Op.cit., p.477, 480.

3 Cf.Hurmuzaki, Documente, III/1, nr.49, p.108-109; Maria Holban etc., op.cit., p.277; pentru fiica lui Jeremia Movilă şi soţul ei, nobilul polon Horecki, închis la Constantinopol în cele şapte turnuri,vezi M.J.Baret, Histoire des choses plus memorables advenues aux derniers troubles de Moldavie, Paris, 1620,p.328-329, cf.şi N.Cartojan, Cărţile populare în literatura românească, t.II,Bucureşti, 1938,p. 272.

atît de interesant este și inversul acestor drumuri, și anume exodul unor români (uneori întregi familii) spre Polonia, precum Stroici care a intrat în legătură cu Stanisław Sarnicki și i-a furnizat acestuia texte de limbă românească[1], familia Ureche, Movileștii etc. In secolul al XVI-lea au luat dezvoltare în Polonia preocupările despre originea și istoria poporului român în operele unor umaniști de marcă, în persoana lui M.Kromer, Al.Gwagnin, S.Sarnicki etc[2]. Acest fapt a avut două importante urmări: întîi, receptînd ideea originii latine a poporului și a limbii române de la umaniști italieni (Poggio Bracciolini, Enea Silvio Piccolomini și alții), umaniștii poloni au mediat-o cronicarilor moldoveni, care au continuat s-o argumenteze mai profund; în al doilea rînd, i-au dat acestei idei și interesului pentru istoria poporului român o mai mare difuzare în Europa, prin operele lor în limba latină.

Așadar, relațiile culturale româno-polone care urmează în secolul al XVII-lea stau pe un fundament solid, turnat într-un răstimp de două secole, și ating o perioadă de culme. Polonia rămâne în competiție cu poarta Otomană în privința suzeranității asuăra țărilor românești, dar mai mult decît pînă aci,

1. B.P.-Hasdeu îl considera chiar filolog; Luca Stroici, părintele filologiei române, București, 1864.
2. Vezi date amănunțite în lucrarea noastră Ideea latinității poporului și a limbii române în istoriografia medievală și renascentistă în Probleme de bază, p.182-185 și la Adolf Armbruster, Romanitatea românilor, București, 1972, p.62,105 etc.

ea este agreată de un număr tot mai mare de boieri și dregători, care își găsesc refugiul și ocrotirea pe pămîntul polon, în momentele critice și de prigoană. Se înmulțise în ultima vreme (și continuă) indigenatul (cetățenia polonă), acordată de statul polon refugiaților. Acești băjenari au căpătat moșii în sud-estul Poloniei și au trăit timp îndelungat aci, pînă la întoarcerea în țară. Așa se explică că mulți tineri capabili își fac educația și învață carte în școlile polone de la Kameniec, Lwów, Bar, Winnica etc. Ei ajung să stăpînească limbile polonă și latină, iar unii au devenit personalități erudite sau de renume scriitoricesc, precum Grigore Ureche, Miron Costin, mitropolitul Dosoftei, N.Costin și alții.

In lumină nouă, secolul al XVII-lea este o epocă de complexitate culturală și literară în întreaga Europă, ceea ce se vede și din denumirea care i se dă: "secolul clasic","epoca barocă" etc[1] . Deși există actualmente tendința de a se accentua un aspect sau altul pentru întreaga perioadă (aceasta și dintr-o pornire de lansare a "vederilor noi" care fixează bunăoară barocul și în acțiuni politice sau militare[2] , trebuie să precizăm că în tablou comparat există literaturi cu accent clasic, dar care conțin și elemente baroce (literatura franceză, engleză, germană)[3] , după cum alte-

---

1 V.L.Saulnier, La littérature francaise du siècle classique, Paris, 1943; B.Croce, Storia dell'età barocca in Italia, ediția V-a, Bari, 1967, etc.

2 Vezi Endre Angyal, Świat słowiańskiego baroku, traducere de J.Prokopiuk, Varșovia, 1922, p.259.

3 Vezi, de exemplu, Ph.Butler, Classicisme et baroque dans l'oeuvre de Racine, Paris, 1967; V.-L.Tapié, Baroque et classicisme, Paris, 1957; J.Sokołowska, Spory o barok. W poszukiwaniu modelu epoki, Varșovia, 1971.

le promovează barocul, dar nu sînt străine de aspectul clasic (literatura italiană, spaniolă)[1] . In general, amestecul de clasic şi baroc, cu preponderenţa unuia sau altuia dintre stiluri, marchează întreaga perioadă a secolului al XVII-lea. Acest lucru este vizibil şi în literaturile Europei Centrale şi în cele din sud-estul Europei. Literatura polonă manifestă spirit clasic, care se identifică cu cel "sarmatic" în poeme istorice datorate lui Samuel Twardowski[2], Wacław Potocki[3], dar şi spirit baroc în opera aceluiaşi S.Twardowski, Nadobna Paskwalina (1655), similară cu Siete Libros de Diana (1559) a spaniolului Jorge Montemayor şi cu La Diana a lui Gaspar Gil Polo. Spirit baroc a manifestat prin excelenţă, în opera sa poetică Jan Andrzej Morsztyn (1613-1693), admirator şi adept al lui Giambattista Marino, dar şi traducător al dramei lui Corneille, Le Cid, reprezentată în Polonia în 1661[4] . In literaturile sud-est europene notele de "clasic" sau "baroc" sînt de altă natură, particulare, dar întregesc tabloul general european, ceea ce nu s-a arătat mai larg pînă acum. In acelaşi timp, nu este vorba peste tot de influenţe sau receptări străine, ci de inovaţii locale în virtutea unei permanente competiţii şi alternanţe în între aspectul "clasic" şi cel de tip"romantic", ivite

---

1 G.Santangelo, Il Secentismo, Palermo, 1958;E.Raimondi, Letteratura barocca, Florenţa,1961.

2 S.Twardowski, Wojna domowa z Kozaki i Tatary, Kalisz, 1681.

3 W.Potocki, Wojna Chocimska (ms.)., ediţie critică de Al.Brückner, Cracovia, 1924.

4 Ed.Porębowicz, Andrzej Morsztyn, przedstawiciel baroku w poezii polskiej, Cracovia, 1893; vezi şi H.Barycz, Barok, în vol.Historia nauki polskiej, t.II, Wrocław,197o, p.7-23o.

de fiecare dată pe baza unui nou fundament social şi cultural, de zonă sau de vatră locală[1].

In acest context se integrează relaţiile literare româno-polone din secolul al XVII-lea cu postamentul lor central şi Sud-est european. Vom trata cîteva cazuri elocvente.

Gr.Ureche (159o-1647) este primul intelectual român care s-a apucat să scrie amănunţit istoria principatului Moldovei, începînd cu date interesante despre formarea poporului şi a limbii române, pe baza colonizării romane. El studiase în Şcoala Frăţiei ortodoxe de la Lwów, al cărei membru era tatăl său, Nestor Ureche (dacă nu şi în alte şcoli polone) şi îşi făcuse o cultură serioasă, de vreme ce în opera sa, Letopiseţul Ţării Moldovei, se găsesc date scoase din opera umaniştilor poloni din secolul al XVI-lea, precum Martin Bielski[2], Martin Kromer[3], M.Miechowita[4], Al Gwagnin[5], pe lîngă alte izvoare externe şi interne. In plus, Ureche este un om de serioasă cultură etnogeografică introducînd în opera sa (este singurul care face acest lucru) descrieri de acest tip privind

---

1 Vezi intervenţia noastră recentă, Le problème de la périodisation d'une histoire comparée des littératures européennes, în "Revista de istorie şi teorie literară", XXII,1973, nr.3,p. 363-367.

2 M.Bielski, Kronika wszytkiego świata, Cracovia, 1551; şi redacţia fiului său Joachim Bielski, Kronika polska, Cracovia, 1597.

3 M.Kromer, De origine et rebus gestis Polonorum, Basel,1555.

4 M.Miechowita, Chronica Polonorum, Cracovia, 1521.

5 Al.Gw.Gwagnin, Kronika Sarmacjej europeiskiej, trad.de Martin Paszkowski, Cracovia, 1611; examenul izvoarelor arată că nu Simion Dascălul era în stare să folosească această scriere, ci însuşi autorul cronicii, cf.I.C.Chiţimia, Probleme de bază, p.26o-261.

pe poloni, maghiari, turci şi tătari, în capitole speciale, pe baza unor izvoare în materie, între care şi renumita lucrare a lui M.Kromer, Polonia, sive de situ, populis, moribus, magistratibus et republica Regni Polonici (1577), dacă nu şi Tractatus de duabus Sarmantiis (1519), cosmografia lui S.Münster etc[1]. Prin ştiinţa şi preocupările sale Gr.Ureche face cinste şcolii polone de geografie, care în secolul al XVI-lea devenise de scară europeană, între altele şi prin cartografierea Europei răsăritene, inclusiv teritoriul şi oraşele ţărilor româneşti (Cobstanţa, Brăila, Bîrlad, Braşov, Sibiu, Tr.Severin, Timişoara etc.), cu aportul -fapt semnificativ şi de actualitate -al lui N.Kopernik însuşi şi al lui Bernard Wapowski[2]. Ureche este un om de carte remarcabil şi, date fiind calităţile scrisului său evidente în tablourile literare din operă, ar fi putut aborda genuri beletristice, dar tema de necesitate imediată pentru poporul român era de natură istorică şi pentru ea a ştiut să meargă la sursele potrivite. In spiritul clasic al secolului al XVII-lea, el nu face operă gratuită, ci de educaţie şi "învăţătură", adică de morală pentru urmaşi, condamînd actele samavolnice şi dictatoriale ale conducătorilor de stat, de asemenea neloialismul unor boieri, recomandînd introducerea în conducerea de stat a unui "sfat", admirînd predispoziţia şi cheltuielile polonilor pentru carte, fiind pentru cultivarea sentimentului patriotic, a devotamentului şi a atitudinii democratice. El e deci un clasic al secolului.

---

1 Vezi examenul izvoarelor geografice în lucrarea noastră Probleme de bază, p.228-244.

2 Cf.Ibidem, p.168.

Ureche a deschis un drum, care nu mai putea să nu fie continuat de cineva cu pregătire şi posibilităţil similare de informare şi de lucru. Intradevăr Miron Costin (1633-1691), refugiat şi el cu părinţii în Polonia, a studiat în Colegiul de la Bar (poate şi în alte şcoli), a ajuns un foarte bun cunoscător al culturii polone, şi după întoarcerea în ţară, a socotit ca o primă datorie a sa să continuie opera lui Ureche, oprită brusc, în opinii.
la anul 1595[1]. Era o împlinire a istoriei ţării. Partea de dificultăţi pentru legarea evenimentelor vechi îi revenise lui Ureche. De-acum vremea era mai apropiată, izvoarele mai multe[2], evenimentele trăiau în amintirea oamenilor şi însuşi autorul participase la cele din urmă, care merg în operă pînă la 1661. El e la curent cu izvoarele polone, între care un loc important îl ocupă lucrarea lui Pavel Piasecki, Chronicon gestorum în Europa singularium (Cracovia, 1645), cu ştiri privind întîmplări din sud-estul Poloniei. Opera lui Miron Costin păstrează titlul aceleia a lui Gr.Ureche, Letopiseţul Ţării Moldovei; ea are caracter atît istoric, cît şi literar, prin stilul plastic şi culorile puse în tablouri şi portrete, incluse în domniile lui Alexandru Iliaş, Stefan Tomşa, Vasile Lupu,

1 Pentru că toate copiile au acelaşi sfîrşit cu un titlu de capitol şi mai departe nimic, este clar că aci s-a oprit copistul Simion Dascălul, cînd a copiat opera pe curat, ea avînd totuşi un conţinut mai întins.

2 Vezi P.P.Panaitescu, Influenţa polonă în opera şi personalitatea cronicarilor Gr.Ureche şi Miron Costin, Bucureşti, p.83 şi urm.

Gheorghe Ştefan, prin amintiri din timpul studiilor în Polonia, precum magistrala descriere a unei invazii teribile de lăcuste în Polonia (1653), sau prin prezenţa autorului în rîndurile armatei polone (în calitate de nobil polon) în lupta de la Beresteczko împotriva Cazacilor (1651), conţinînd aci ştiri noi şi importante pentru istoriografia şi literatura polonă, dacă ne gîndim la romanul lui H.Sienkiewicz, Ogniem i mieczem., referitor la evenimentele respective. Precum Ureche, la fel Miron Costin scrie o operă în stil clasic (influenţat uneori în topică de limbă latină), operă plină de înţelepciune şi învăţăminte morale, cărora le dă glas în scrisul său.

Printr-o nesăbuită intervenţie a lui Simion Dascălul, copistul nevolnic al lui Ureche, problema acută a timpului devenise originea şi formarea poporului român. De aceea, înainte de a începe să scrie letopiseţul, M.Costin plănuise o operă largă, pornind cu naşterea poporului românesc, dar observînd că "nu sînt vremurile sub om, ci bietul om sub vremuri", se grăbise să continue pe Ureche, cu gîndul şi la o operă personală întinsă. Mai tîrziu a revenit la "ursitura" începuturilor şi, pe baza unor surse străine, între care unele ale umaniştilor poloni (Długosz, Kromer, Gwagnin etc.), Costin a conceput şi scris o lucrare de excelentă argumentaţie şi de calitate literară, chiar poetică, De neamul Moldovenilor, vorbind de imperiul romanilor, geografia Italiei, cucerirea şi colonizarea Daciei, urmele colonizării etc. Opera era destinată în special compatrioţilor săi [1]. In contextul relaţiilor

1 M.Costin, De neamul Moldovenilor, ediţie C.Giurescu, Bucureşti, 1914.

româno-polone însă, mai interesantă este apariția scrierii în limba polonă, Kronika ziem Mołdawskich i Multanskich (Cronica Țărilor Moldovei și Munteniei)[1], solicitată autorului de demnitarul polonez Marek Matczński și trimisă de Costin, sub formă de scrisoare, în 1677, prin solul polon Jan Gniński, care s-a oprit la Iași, în trecere fiind spre Poarta Otomană și înapoi. Deși compusă probabil în grabă, lucrarea este remarcabilă prin proporții și datele privind formarea poporului și a limbii române, cu bogate exemple lexicale (optzeci și șapte) cu etimonurile lor latine, în cea mai mare măsură bine stabilite, deși grele, cu prezentarea geografiei celor două țări și a organizării administrative, ceea ce dovedește stăpînirea cunoștințelor și folosirea lor judicioasă în raport de cititorului căruia i se adresează, lăsînd la o parte datele despre imperiul roman și Italia ca fiind cunoscute în mediul polon, insistînd, în schimb, asupra Daciei și formării primelor organizații statale, asupra faptelor de istorie și de vitejie din trecutul poporului român, mai puțin cunoscute unor străini. Minte ageră, trăit în mediul social polon, autorul cunoaște undele necesare de receptare locală și caută cu scrisul său aceste unde poloneze.

Același lucru îl învederează și a doua lucrare în limba polonă, poemul Historia polskimi rytmami (Istoria în versuri polone)[2], pe care a scris-o în "prizonieratul" din 1684 în Polonia (cînd a stat la

1 Ioan Bogdan, Cronice inedite, p.153-177.

2 M.Costin, Istoria în versuri polone, ediție de P. P.Panaitescu, București, 1929.

"închisoare"în castelul regal (!) de la Daszów); e scrisă pentru însuşi regele Jan Sobieski, cu care se afla în legătură încă de pe cînd acesta era hatman. Liniile esenţiale ale scrierii sînt aceleaşi ca şi în cealaltă lucrare polonă, dar finalitatea ei e mai mult literară, fiind scrisă elegant în versuri(afară de partea cu date administrative de la urmă), pentru a deveni o lectură plăcută, fie pentru rege, căruia îi este destinată ca un omagiu, fie pentru altcineva. Intr-adevăr, opera are multe părţi frumoase, dar mai cu seamă cele două legende ale întemeierii statelor Moldovei şi Munteniei sînt încărcate de savoare literară şi de culori lirice, care captează pe un lector străin. S-a afirmat că acest poem al lui Miron Costin intră în ordinea barocului, pornindu-se probabil de la ideea că a existat baroc în Polonia[1] , dar poemul nu are elemente baroce exprese şi rămîne de tipul unui clasicism sui-generis "sarmat", după cum şi un poem cum e cel creat de S.Twardowski[2] , cunoscut de M.Costin, n-are nici el notele tipic baroce, cu oricît efort s-ar încerca descoperirea lor. Ceea ce pare baroc este ivit spontan, fără nici o intenţie de a face artă barocă, aşa cum se constată şi în alte opere ale timtimpului şi se exagerează cu încadrarea lor stilistică (bunăoară Cazania lui Varlam)[3] .

Operele în limba polonă ale lui Miron Costin denotă nu numai relaţii culturale, ci şi poli-

---

1 T.Gostyński, In jurul unui poem al lui Miron Costin, în "Revista istorică", XXXI, 1945, p.131-153.

2 Vezi mai sus, p.75, n.2

3 L.Galdi, Inceputurile poeziei ritmice româneşti, în "Limba română", X, 1961, nr.5, p.468 şi urm.

tice, el rămînînd profund convins că ţara va putea fi scoasă de sub asuprirea turcească cu sprijinul Poloniei, idee pe care a plătit-o pînă la urmă cu viaţa, împreună cu fratele său Velicico Costin.

Din punct de vedere al scrisului, Miron Costin nu cunoaşte regulile de artă poetică ale lui Boileau (nici în Polonia nu vor fi luate în consideraţie decît la sfîrşitul secolului al XVIII-lea de Ksawery Dmochowski), dar e în măsură să discute cu competenţă reguli de poetică şi versificaţie în introducere la poemul său, Viaţa lumii, poem relevant prin idee şi tablouri, construit pe motivul fortuna labilis, frecvent în literatura universală începînd din antichitate[1] .

Poezia românească a secolului se găseşte însă în Psaltirea în versuri a mitropolitului Dosoftei (1624-1693), tipărită în Polonia la Uniew în 1673. Originar dintr-o familie care trăise în Polonia, Dosoftei se instruise aci, cunoaşte bine limba polonă (i se atribuie chiar versuri în polonă)[2] şi a dovedit talent literar în diferite opere[3] . Pentru Psaltirea în versuri a plecat într-adevăr de la opera lui Jan Kochanowski Psałterz Dawidow (1579), dar nu e vorba de o prelucrare a acesteia, cum se mai afirmă[4] , ci de un imbold care a dus la o scrisoare cu caracteristici proprii. Dosoftei a pregătit întîi "vreme în-

1 Vezi Ramiro Ortiz, Fortuna labilis, Bucureşti, 1927; H.R.Patsch The Godless Fortune în Medieval Literature, Cambridge, 1927.

2 St.Ciobanu, Versuri polone necunoscute în opera mitropolitului Dosoftei, Bucureşti, 1940.

3 St.Ciobanu, Istoria literaturii române vechi, vol.I, Bucureşti, 1947, 327 şi urm.

4 Vezi Juliusz Demel, Historia Rumunii, Wrocław, 1970, p.211.

delungată", o traducere în proză după versiunea slavă veche, păstrată în manuscris şi tipărită de el mai tîrziu, cu text slavon şi românesc[1] . După aceea s-a apucat să versifice psalmii timp de cinci ani, în forme şi slove de-a dreptul inovatoare, uneori moderne prin expresia ingenuă folosită cu îndrăzneală (vezi psalmii 21,57,58,97, 1o1 etc.). Atît Kochanovski cît şi Dosoftei au prelucrat şi dezvoltat o serie de psalmi, însă fiecare a dat extensiune şi note lirice personale altor psalmi, încît nu există identitate de tratare. De altfel, Dosoftei s-a folosit în traducere, se pare, şi de versiunea latină[2] . Talentul lui poetic, se observă şi în Viaţa şi petrecerea sfinţilor, 4 vol., Iaşi, 1682-1686, operă devenită ulterior de frumoasă tradiţie literară, prin ceea ce au realizat M.Sadoveanu şi D.D.Pătrăşcanu. Din vieţile sfinţilor, Bucureşti,1926.

Mitropolitul Dosoftei a fost, de asemenea, încrezător în ieşirea Moldovei de sub sîmplinirea turcească cu sprijin polon (mai ales după despresurarea Vienei în 1683) şi de aceea în 1686 s-a refugiat în Polonia cu Jan Sobieski, care venise la Iaşi să-l detroneze pe Constantin Cantemir. Dosoftei a apreciat greşit momentul şi a rămas între străini pînă la sfîrşitul vieţii. A apucat să dea însă, pînă la ieşirea din ţară, o serie de opere, care l-au relevat ca pe un talent ieşit din comun. El face, prin activitatea sa, legătura între aria de cultură bizantino-slavă şi cea polono-occidentală, întregind tabloul unor receptări şi iradieri ro-

1 Dosoftei, Psaltire de-nţăles, Iaşi,168o.
2 Vezi şi Henryk Misterski,"Psaltirea în versuri" Metropolity mołdawskiego Dosoftei'a a"Psałterz Dawidow" Kochanowskiego, Poznań, 197o.

mânești în arii europene (și mai departe), datorate lui Udriște Năsturel și N.Milescu.

Spiritul relațiilor româno-polone din secolul al XVII-lea în context european pătrunde și în primele decenii ale secolului următor și faptul este vizibil în opera și activitatea unor erudiți ca N.Costin (fiul lui Miron Costin), care încearcă o vastă construcție istorică a Moldovei, Stolnicul Constantin Cantacuzino, cu studii la Universitatea de la Padova (Alma Mater a tineretului polonez), cunoscător al unui însemnat număr de izvoare polone, unele nefolosite pînă aci, pe lîngă numeroase altele europene; Dimitrie Cantemir depășește cu știința, erudiția și viziunea europeană pe toți contemporanii[1], iar în opera lui referințele la fapte și izvoare polone sînt de semnificația cercetărilor moderne. Ion Neculce însuși, care petrecuse șapte ani în Polonia, întors în țară, continuă puntea istorică creată de Ureche și Miron Costin, încetată la 1661, scriind, în stil personal, a treia și ultima parte din Letopisețul Țării Moldovei (pînă la 1745), în care se găsesc foarte multe date, privind istoria și viața socială a poporului polon, cele mai multe nevalorificate îndeajuns.

Așadar, relațiile culturale și literare polono-române din secolul al XVII-lea sînt de fapt, un fundament de la care se va pleca ori de cîte ori se încearcă, în secolele al XIX-lea și al XX-lea, reînnodarea cercetării și colaborării româno-polone în diferite domenii.

---

1 I.C.Chițimia, Dimitrie Cantemir, reprezentant al epocii sale în plan european, în "Revista de istorie și teorie literară", XXII, 1973, nr.2, p.

STRESZEZENIE

STOSUNKI KULTURALNE POLSKO-RUMUŃSKIE WIEKU XVII

Autor przedstawia związki kulturalne polsko-rumuńskie wieku XVII nieco w perspektywie historycznej i porównawczej.

One zaczynaja daleko wcześniej, w XV wieku, ale mocno zacieśniły się w XVII wieku, kiedy księstwa rumuńskie, szczególnie Mołdawia, za pośrednictwem kultury polskiej, skontaktowały się z kulturą Zachodu. Wzmacnianie się stosunków osiągnęło taki poziom, że niektóre osobistości rumuńskie, jak Miron Constin i jego brat Wieliczko Costin, straciły życie z powodu ich opinii przychylnych dla Polski.

Autor zwraca też uwagę na niektóre mało znane fakty kulturalne, również na rolę humanizmu polskiego w rozpowszechnieniu idei rzymskiego pochodzenia narodu rumuńskiego. Wbrew niektórym poglądom, podkreśla również znaczenie i oryginalność poezji metropolity Dosoftei'a, który orientował się świetnie w literaturze polskiej, ale nie stał się jej prostym imitatorem.

REALITĂŢI ROMÂNEŞTI DIN SECOLUL AL XVII-LEA ŞI POEMUL OSMAN AL LUI IVAN GUNDULIĆ

Milivoi Gheorghievici

Cel mai de seamă scriitor baroc al secolului al XVII-lea din Dubrovnik, a fost, fără îndoială, Ivan Gundulić (1589-1638). Descendent dintr-o veche şi cunoscută familie de nobili, el nu a părăsit - pare-se -niciodată oraşul natal, terminîndu-şi şi studiile aici, spre deosebire de mulţi cărturari ai epocii, care şi-au făcut studiile îndeosebi în Italia. Şcolile existente în perioada aceea în Dubrovnik însă nu numai că-i înarmau pe elevii lor - viitori funcţionari şi conducători ai Republicii - cu cunoştinţe solide, necesare viitoarelor lor funcţii, ci le dădeau şi o cultură literară temeinică, care cuprindea şi noţiuni din literatura italiană. Făcînd parte din clasa nobiliară, care deţinea toată puterea politică în Republică, Gundulić a ocupat din tinereţe diverse funcţii administrative importante. Printre altele, a fost de două ori, în 1615 şi în 1619, cîte şase luni, cneaz în Konavlje, ţinutul care aparţinea administrativ de Dubrovnik. In anul 1636, a devenit membru în Senatul Dubrovnikului, iar doi ani mai tîrziu şi membru în Consiliul (guvern). Fără îndoială că ar fi ajuns şi cneaz al Re-

publicii, dacă nu s-ar fi stins din viață în anul 1638, dat fiind că pentru această funcție trebuia să aibă vîrsta de 5o de ani împlinită[1].

Datorită funcțiilor pe care le-a ocupat în viața publică, lui Gundulić i-a fost dat să cunoască multiplele dificultăți cu care era confruntat în permanență un stat mic, nevoit ca, aflîndu-se printre atîta state puternice, să plătească scump libertatea sa. Nesiguranța generală, economică și politică, ce caracterizează Dubrovnikul și situația lui în primele decenii ale secolului al XVII-lea va constitui o sursă permanentă de teme și motive literare pentru Ivan Gundulić.

Despre Ivan Gundulić și opera sa s-a scris o literatură bogată, nu numai în limba sîrbocroată, ci și în alte limbi slave și neslave. In multe din aceste scrieri el a fost elogiat, dar nu de puține ori și aspru criticat. Compatrioții lui contemporani l-au considerat cel mai mare poet al lor și unul din cei mai mari poeți universali. Cu același entuziasm au scris despre el, pe la mijlocul secolului trecut, și literații din mișcarea ilirică croată[2] lucru explicabil, dacă se are în vedere lupta împotriva dublei subjugări naționale, care se ducea atunci în Croația. In a doua jumătate a secolului trecut, cînd istoria literaturii croate a început să se constituie ca știință, I.Gundulić a

---

1 Conform legilor Republicii Dubrovnik, funcția de cneaz al Republicii era eligibilă și se atribuia unui nobil pe un termen scurt (în diverse perioade dintre un an, 6 luni sau chiar o lună).cf. D.Pavlović, O krizi vlasteoskog staleža u Dubrovniku, Belgrad, 1952, p.29.

2 Mișcare ilirică -mișcare cu caracter politic, social, cultural și literar din Croația din prima jumătate a secolului al XIX-lea comparabilă cu romantismul la alte popoare.

fost privit mai critic, dar părerea generală a fost totuşi că poemul său Osman reprezintă o mare operă artistică. La începutul secolului al XX-lea, slavistul suedez Alfred Hensen dă o înaltă apreciere lui Gundulić în voluminoasa sa lucrare Gundulić und sein Osman. In anul 1929, Albert Haler, discipolul croat al lui B.Croce, publică o apreciere total negativă asupra lui Osman, dar primeşte de îndată o ripostă energică din partea slavistului Gerhardt Gesemann, care subliniază că Gundulić, ce e drept, nu este nici Ariosto, nici Tasso, dar nici prea departe de ei. După cel de al doilea război mondial, în anul 1952, apare cartea slavistului german de origine rusă, Vsevolod Setchkareff, Die Dichtungen Gundulićs und ihr poetischer Stil, în care se reproşează discipolilor lui Croce că, prin viziunea lor îngustă asupra literaturii, contestă valoarea tuturor scrierilor care nu corespund gustului lor artistic. Critica este datoare - susţine Setschkareff - să se pătrundă de concepţiile care au dominat în epoca cercetată. După o analiză minuţioasă a tuturor operelor lui Gundulić, cercetînd cît datorează, în expresie, modalităţilor stilistice ale epocii lui (mai ales literaturii italiene), şi cît a fost de capabil el însuşi să înnoiască expresia prin elemente proprii, Setschkareff ajunge la concluzia că expresia lui Gundulić, în comparaţie cu cea a lui Tasso, este adesea mai bună, mai vie, mai concisă, caracterizînd unele locuri din Osman ca o adevărată simfonie de culori[1].

Am trecut în revistă numai cîteva din lucrările despre Ivan Gundulić pentru a arăta, pe de o parte, cît de diverse, uneori chiar contradictorii, au

---

1 Vsevolod Setschkareff, Die Dichtungen Gundulićs und ihr poetischer Stil, Bonn, 1952, p.89-94.

fost opiniile exprimate despre el şi opera sa, iar, pe de altă parte, cît de mare a fost interesul pe care l-a suscitat de-a lungul veacurilor. Istoria literaturilor iugoslave consideră astăzi că Ivan Gundulić ocupă un loc de frunte în literatura Dubrovnikului datorită celor trei opere ale sale: Suze sina razmetnoga (Lacrimile fiului risipitor) Dubravka şi Osman[1] . Deşi îndeobşte nu există o identitate de păreri privind ierarhia de valori a celor trei opere, cei mai mulţi cercetători consideră, după părerea noastră pe bună dreptate, că poemul istoric Osman se situează deasupra celorlalte două opere, atît prin conţinutul de idei şi sentimente, cît şi ca realizare artistică.

Poemul Osman îşi are sursa de inspiraţie în unele evenimente istorice reale, în primul rînd bătălia de la Hotin din anul 1621, şi recreează unele personaje istorice care au jucat un rol de frunte în aceste evenimente. Menţinîndu-se în acest cadru istoric, poetul tratează în poem unele probleme importante care l-au frămîntat pe el ca om şi artist, dar şi unele probleme de o importanţă mai largă, general-umană şi europeană, înainte de toate apărarea ţărilor europene de invazia otomană.

Unul din procedeele literare preferate ale poetului constă în structurarea operei pe contraste, cu scopul de a reliefa cît mai pregnant ideile principale; Gundulić utilizează această modalitate structurală şi în poemul Osman. Dacă opera Suze sina razmetnoga a fost construită pe opoziţii ca: viaţă - moarte, păcat - puritate, iad - rai, iar Dubravka pe opoziţiile:

---

1 Gundulić este autorul unui număr însemnat de poezii lirice, precum şi a zece pastorale. Aceste prime lucrări literare ale lui mai conţin încă elemente renascentiste.

libertate - sclavie, frumusețe - urîțenie, dreptate-nedreptate, adevăr - minciună, a treia și cea mai mare operă al lui Gundulić se realizează pe opoziții Europa - Turcia, creștinism - islam, libertatea - robie, toate acestea fiind dominate de ideea efemerității tuturor lucrurilor pămîntești, idee simbolizată în roata norocului, din primele versuri ale poemului, care înalță pe unii și coboară pe alții.

Intregul poem al lui Gundulić este într-un fel ilustrarea caracterului trecător al celor omenești, însă cu o excepție: totul are un sfîrșit, toți tiranii sînt condamnați la dispariție, dar libertatea Dubrovnikului și dorul puternic de viață liberă și liniștită al raialei subjugate rămîne pururi același, în toate timpurile, la toate popoarele. Pe o asemenea concepție generală este fondată narațiunea istorică din Osman.

Încă din anul 162o, Gundulić a inteționat să traducă epopeea lui Torquato Tasso Gerusalemme liberata, ba chiar a și realizat traducerea primului cînt, publicîndu-l împreună cu alte opere ale sale. Între timp însă au avut loc evenimentele de la Hotin: eșecul relativ al campaniei sultanului Osman împotriva polonezilor și, un an mai tîrziu, moartea lui silnică la Țarigrad. Toate acestea au lăsat o puternică impresie asupra lui Gundulić, care a văzut în evenimentele de la Hotin începutul sfîrșitului puterii turcești.

Osman ne apare aproape ca un roman istoric comtemporan. După atitudinea față de evenimentele contemporane și după cunoașterea lor profundă, după descrierea exactă și detailată a unor eroi, localități etc., se vede că autorul s-a pregătit temeinic în vederea realizării acestei opere. Bunăoară, din descri-

erea călătoriei lui Ali-paşa, trimisul sultanului în Polonia, putem constata că Ivan Gundulić "cunoaştea foarte bine nu numai geografia, ci şi aspectul concret al oraşelor, cetăţilor, pădurilor, podurilor etc. pe unde trecea solul împărătesc"[1]. Fără îndoială că, în privinţa documentării, Gundulić a găsit consultanţi de preţ în solii Dubrovnikului, care duceau sultanului Osman birul anual, în tabără lui, pe cînd asedia cetatea Hotinului, ca şi în negustorii din Dubrovnik, care făceau comerţ în tabăra militară a lui Osman.

În poemul său, Gundulić a modificat în oarecare măsură datele istorice privitoare la bătălia de la Hotin. precum şi cele referiotare la personalitatea sultanului Osman şi a prinţului Vladislav, ca şi la alte personaje. Dar nouă ni se pare că îndepărtarea de la model se poate interpreta în Osman doar că un procedeu literar curent, după care, pornindu-se de la un prototip, scriitorul îşi creează eroul ideal, care întruchipează plenar o idee, în cazul prinţului Vladislav ideea eliberatorului şi a apărătorului Europei împotriva barbariei otomane. Din aceleaşi considerente. Gundulić, care a fost la curent şi bine documentat în legătură cu bătălia de la Hotin, glorifică victoria polonezilor în scopul prezentării lor ca pe viitorii eliberatori ai slavilor de sud. Realitatea a fost în mare măsură alta. Astfel în Istoria României se scrie: "Luptele interne din Moldova au avut ca urmare izbucnirea ostilităţilor între Polonia şi Imperiul otoman. Polonia, care nu participase la războiul ligii antiturceşti conduse de Habsburgi în vremea lui Mihai Viteazul, păstrase relaţii bune cu Poarta. Răsturnarea Movileş-

---

1 Milan Ratković, Ivan Gundulić, Zagreb. 1955, p.22

tilor a stricat aceste legături, căci nobilii poloni nu înţelegeau să renunţe la influenţa lor în Moldova./.../ Acest război turco-polon s-a purtat pentru Moldova şi în mare parte pe pămîntul Moldovei şi a avut urmări însemnate pentru istoria acestui stat"[1] . După cîteva insuccese ale oastei polone, în anul 1617, se ajunge la o convenţie prin care polonezii recunosc dominaţia turcilor în Moldova şi renunţă la orice pretenţie asupra acesteia; cetatea Hotinului, care se afla cu o garnizoană polonă în stăpînirea Movileştilor, a fost predată lui Radu Mihnea, domn al Moldovei. Dar, după terminarea, în 1618, a lungului război cu Rusia, Polonia a încercat să redobîndească influenţa pierdută în Moldova. Desfăşurarea evenimentelor interne în Moldova a fost, la început, favorabilă înfăptuirii acestor năzuinţe a Poloniei. Este cunoscut faptul că turcii obişnuiau să schimbe foarte des pe domnitori, pentru a împiedica consolidarea lor. "In secolul al XVII-lea media unei domnii în Moldova a fost aproximativ de doi ani şi jumătate, în Ţara Românească de patru ani şi jumătate, iar în Transilvania, mai liberă, de şase ani"[2] . Conform politicii lor, turcii "numiseră ca domn al Moldovei, fără a consulta pe boieri, pe croatul Gaspar Graţiani, diplomat în serviciul Porţii. El a sosit în ţară în aprilie 1619, dar îndată intră în conflict cu boierii /.../ Pentru a se menţine în scaun, Graţiani se apropie de poloni, cu sprijinul cărora nădăjduia să învingă opoziţia internă a boierilor mari. Cînd domnul arată în taină boierilor că se gîndeşte să pornească, cu ajutorul Poloniei, o mişcare

---

1 Istoria României, Vol.III, Bucureşti,1964,p.131.
2 Istoria României - compendiu, Bucureşti, 1969, p.2o6.

de eliberare de sub stăpînirea turcească, el întîmpină opoziţia hotărîtă a boierimii. În schimb, ca şi în alte împrejurări asemănătoare, se formă un curent popular pentru războiul de dezrobire"[1] . Gaspar Graţiani ştia, din timpurile cînd lucrase ca diplomat în serviciul Porţii, că turcii pregătesc o campanie împotriva Poloniei, şi a chemat pe polonezi să intre în Moldova înaintea lor, pornindu-le în întîmpinare. Cu mica sa oaste a fost însă ajuns din urmă de turci; înfrînt, a reuşit să scape cu viaţă, dar a fost ucis de boieri din suita sa, în anul 162o .

Osman al II-lea porni într-adevăr, în 1621, cu o armată mare împotriva polonezilor, care apucaseră să intre înaintea lui în cetatea Hotin. Polonezii izbutesc să reziste asediului pînă în toamnă, cînd turcii se hotărăsc să se retragă. Radu Mihnea, care domnea din nou în Ţara Românească, mijloci pacea. Prin tratatul de la Hotin se înnoiesc prevederile acordului din 1617: Moldova urma să rămînă sub suzeranitatea Porţii, iar Hotinul să fie predat Moldovei.

Aşadar, asediul cetăţii Hotin - ne arată istoria - şi întreaga campanie a lui Osman a luat sfîrşit cu un insucces al polonezilor, cu toate că nici turcii n-au obţinut succesul scontat.

Lupta de la Hotin nu este redată direct în poemul Osman. Imaginea ei integrală se realizează din fragmente, mai ales din povestirile şi amintirile unor personaje din operă. Acest lucru poate fi interpretat ca o fidelitate a lui Gundulić faţă de poetica lui T. Tasso, care consideră varietatea procedeelor drept unul din principiile fundamentale ale artei literare.

1 Istoria României, vol.III, Bucureşti,1964,p.132.

Astfel, o primă informaţie despre bătălia de la Hotin se datorează lui Ali-paşa, un sol al lui Osman, care, în drum spre Varşovia, trecînd şi prin locurile unde s-a desfăşurat lupta, povesteşte despre ea (cîntul al IV-lea, versurile 37-484). A doua oară poetul se referă la acelaşi eveniment în poem în cîntul al X-lea, (versurile 473-488), în care este glorificat prinţul Vladislav. In cîntul al XI-lea, cu prilejul prezentării unor tablouri din galeriile palatului regal din Varşovia, se vorbeşte din nou despre lupta de la Hotin. În sfîrşit, ea mai este pomenită în discursul lui Lucifer, în cîntul al XIII-lea (versurile 5-28),

I.Gundulić traduce numele lui Gaspar Graţiani şi îl pomeneşte - ca Gašpar Milostić - în cîntul al III-lea (versurile 2o-24) şi cîntul al IV-lea (versurile 153-155).

În poemul lui Guidulić mai întîlnim, alături de cele menţionate, şi multe alte referiri la oameni şi localităţi din ţinuturile româneşti.

Cele mai multe versuri (peste o mie) sînt dedicate Krunoslaviei, un personaj feminin cu virtuţi cavalereşti, în mare parte un produs al ficţiunii literare. Totuşi, Gundulić a avut în faţa un personaj real, creînd pe eroina sa. Prototipul care i-a servit poetului ca model pentru Krunoslava este tînăra şi frumoasa Ecaterina, fiica domnitorului Moldovei Ieremia Movilă, măritată cu nobilul polon Samuel Korecki (în poemul lui Gundulić: Korevski). Pornind de la Ecaterina, dar avînd în faţa ochilor şi eroinele din Gerusalemme liberata, Gundulić a conceput-o pe Krunoslava ca pe o amazoană, luptătoare neînfricată, biruitoare în multe lupte. Travestită în cavaler, ea pleacă la Ţarigrad să-şi elibereze logodnicul, pe Ko-

revski, care se află în detenţiune în capitala Turciei. Acolo însă devine ea însăşi prizonieră şi este omorîtă împreună cu logodnicul ei[1] . Ne vom mai opri, pe scurt, asupra cîtorva exemple.

Stjepan, bogdanski vojvoda (Ştefan cel Mare, despre care Miroslav Pantić spune greşit că ar fi domnit între anii 1458-1484[2] , în loc de 1457-15o4)-III; 293-294, unde întîlnim imaginea trecerii timpului şi a efemerităţii tuturor lucrurilor, care-l urmăreau obsesiv pe poet în epoca barocă: în locurile unde odinioară se înălţau cetăţi măreţe, acum pasc turme de oi.

Sibinjanin Janko (Iancu de Hunedoara),Ugrin Janko, ban slavni etc.III, 89-92; VIII, 317-332.

Bogdanci, Bogdanija, (denumirea turcească pentru Moldova) bogdanski, se întîlnesc în poem de 16 ori[3].

Ugrovlasi(români), ugrovlaški întîlnim în cîntul II, versurile 163-164, 197-199; III, 339; IV, 483-484; XX, 2o5-2o6.

Crno more (Marea Neagră), crnomorski -III 226-228, 34o; IV, 483-484; X, 221-224; XVI, 73-76;XIX, 7,134, 388.

Dobruča ("plodna i pitna svim Dobruča") III, 251-265.

Sibilj (Sibiu, locul de naştere, conform poeziei populare sîrbe, al lui Iancu de Hunedoara), în cîntul VIII, 329.

---

1 Krunoslava apare de multe ori în cuprinsul poemului (cam de 5o de ori) astfel că ar fi destul de greu să enumărăm versurile în care este pomenită. cîntul III, versurile 19, 293, 318, 349, IV, 1;V, 126, 167, 239; 57; VIII, 155; X, 226; XI, 55, 538; XII, 3o2; XVIII, 116.

2 Miroslav Pantić, note la Džívo Gundulić, <u>Osman</u>, Belgrad, 1967, p.484.

Rdelj (Erdelj, Ardealul, denumirea de origine maghiară pentru Transilvania), rdeljski - cîntul II, 163-164; şi cîntul VIII, 139-14o.

"Bogdanski u njih vojevoda
Stjepan caru odrva se;
gdi visocih krov bi podâ,
sad na suncu stado pase".

Cu acest prilej, Gundulić aminteşte şi înfrîngerea lui Mehmed al II-lea, în anul 1475.

Aspectele asupra cărora ne-am oprit mai sus nu reprezintă decît o parte din referinţele asupra ţinuturilor şi realităţilor româneşti din secolul al XVII-lea cuprinse în cea mai de seamă operă literară a barocului sud-slav, care este poemul Osman. Ţinem să subliniem însă că interferenţele literare româno-sud-slave ale epocii baroce nu se limitează numai la acest scriitor şi opera sa.

REZIME

RUMUNSKA STVARNOST 17. VEKA U SPEVU OSMAN IVANA GUNDULIĆA.

Najznačajniji dubrovački pisac 17. veka, Ivan Gundulić (1589-1638), predstavlja, po mišljenju, kako jugoslovenskih književnih istoričara, tako i poznatih evropskih slavista (Alfreda Jensena, Gerhardta Gesemanna, Vsevoloda Setschkareffa i drugih), najviši domet južnoslovenskog baroka, i to prvenstveno blagodareći velikom spevu u XX pevanja - Osmanu. Prikazujući Hocimsku bitku (1621.g.) kao pobedu Poljaka nad Turcima, a taj navodni turski poraz i Osmanovo svrgavanje i smrt, što su ubrzo usledili, kao dokaz opadanja i rasula otomanske imperije, Osmanom je Gundulić izrazio nadu u oslobodjenje Južnih Slovena, hrišćana, od vekovnog jarma. Mnogobrojni su dokazi da se Gundulić temeljno pripremio, dokumentovao za svoj veliki ep, koji nam se danas predstavlja skoro kao moderni istorijski roman. Izvesna odstupanja od istorijskih činjenica uslovljena su potrebama umetničkog izražavanja osnovne ideje, što možemo da konstatujemo i u liku Krunoslave, jedne od glavnijih ličnosti dela, kojoj je kao prototip poslužila Ekaterina, kći moldavskog vladara Eremije Movile. Gundulić u svom spevu pominje i druge rumunske ličnosti (vladare, junake), kao sto su : Štefan Veliki, Gašpar Gracijani, Sibinjanin Janko, mesta i oblasti: Sibiu, Erdelj, Dobrudža i druge, što dokazuje da je poznavao ljude, mesta i prilike u rumunskim zemljama tokom 17. veka.

ASPECTE ALE ACTIVITĂŢII LUI D.ŢICHINDEAL IN RAPORT CU OPERA LUI D.OBRADOVICI (Marginalii la volumul Dimitrie Ţichindeal, Fabule şi moralnice învăţături, Facla, Timişoara, 1975)

Dorin Gămulescu

Activitatea literară şi, pe un plan mai larg, iluministă a lui Dositei Obradovici depăşeşte, ca importanţă şi ca efect, cadrul sîrbocroat. In contextul social-politic şi cultural de la sfîrşitul secolului al XVIII-lea şi începutul celui de al XIX-lea, ideile raţionaliste şi iluministe cuprinse în operele lui Dositei au contribuit considerabil la redeşteptarea naţională a popoarelor asuprite din sud-estul european şi la aderarea oamenilor de cultură din rîndurile lor la ideologia luminilor, cu toate implicaţiile pe care aceasta le presupune în activitatea pe plan cultural, social şi politic.

După cum se ştie, legăturile strălucitului iluminist sîrb cu românii - departe a se limita la receptarea operelor sale - sînt numeroase şi variate ca, dealtfel, şi menţiunile asupra lor făcute de însuşi Dositei.

Născut în Banatul românesc (localitatea Ciacova, circa 1740) şi petrecîndu-şi cea mai mare parte a copilăriei printre romani, Dositei Obradovici a deprins de timpuriu limba română, a îndrăgit şi prețuit peisajul românesc şi pe români. Ulterior, cu prilejul călătoriilor efectuate prin ținuturile româneşti, în cadrul numeroaselor sale contacte cu românii şi, mai cu seamă, în perioada de timp petrecută ca preceptor în casa episcopului Romanului, Leon Gheucă, Dositei Obradovici a avut ocazia să-şi facă cunoscute în mod nemijlocit preocupările, ideile, principiile, opera. Dar receptarea lui Dositei Obradovici în România, a operei sale literare cu un bogat conținut de idei progresiste - şi de-a dreptul îndrăzneţe pentru epoca în care a trăit - este legată de numele cărturarului bănăţean Dimitrie Tichindeal, care încă din timpul vieţii lui Dositei a pus la dispoziţia publicului românesc remarcabilele adaptări Sfaturile înțelegerii cei sănătoase.... (1802)[1] şi Adunarea de lucruri moraliceşti ....(1808)[2].

---

1 Titlul original este "Sfaturile a înţeleajeri cei sănătoase prin înţeleptul Dosithei Obradovici întocmite. Iară acuma întîia dată întoarse despre limba Serbiască şi întru acest chip în limba Daco-Românească aşezate".

2 Titlul complet: "Adunarea de lucruri moraliceşti de folos şi spre veselie prin Dositei Obradovici întocmită. Iară acum în limba Daco-Românească traduse prin părintele Dimitrie Tichindeal, parohul Becicherecului Mic". Asupra raporturilor celor două versiuni româneşti amintite cu originalul sîrbesc, vezi M.Jivcovici, Dositej Obradović, Editura Kriterion, Bucureşti, 1972 (lucrare în limba sîrbocroată), p.205-226.

In ceea ce priveşte opera capitală a lui Dositei Obradovici, Fabulele, se pare că ar fi existat încă de prin 1893 o traducere românească, făcută, evident, de altă persoană, căci la acea vreme Tichindeal era abia un tînăr de 18 ani. Singurele informaţii asupra acestei prime versiuni româneşti a Fabulelor lui Dositei provin dintr-o scrisoare a acestuia către Iacob Ciocîrlean, în care se dau o seamă de îndrumări privind tipărirea ei. Această versiune nu s-a tipărit însă şi nici manuscrisul ei nu ni s-a păstrat[1]

Fabulele lui Dositei Obradovici văd lumina tiparului în versiune românească abia în 1814, la 3 ani după moartea autorului lor, şi meritul tălmăcirii şi publicării lor revine aceluiaşi cărturar bănăţean, Dimitrie Tichindeal. Volumul intitulat Filosoficeşti şi politiceşti prin fabule moralnice învăţături nu este o traducere propriu-zisă, ci o foarte reuşită adaptare, cu numeroase omisiuni şi adăugiri, atît în textul fabulelor cît şi în cel al învăţăturilor, ceea ce în parte justifică precizarea din titlu: "Acum întîia oară culese şi întru acest chip pre limba românească întocmite de Dimitrie Tichindeal"[2]. Mai puţin

---

1 Cf.M.Jivcovici, op.cit., p.227-229.

2 In afară de I.Russu (vezi mai departe), contribuţii mai ample referitoare la raportul dintre textul lui Dositei şi versiunea românească a lui Tichindeal au adus, în timpul din urmă, Teodora Petrović, O prevodu Dositejevih "Basana"na rumuski jezik, în "Kovsežić. II, Belgrad, 1959; R.Flora, Doditej şi Ţichindeal, neînţelegeri în legătură cu traducerea "Fabulelor" lui Dositej Obradovici din partea lui Ţichindeal şi cu demiterea acestuia de la Preparandia din Arad,"Lumina", Pancevo, I, nr.1, p.3-24; II, nr.2, 77-106; M.Jivcovici, op.cit., p.226-262.

explicabilă este omiterea cu totul de către Tichindeal a numelui lui Dositei Obradovici atît din titlu cît şi din "Innainte cuvîntare", fapt care a provocat o seamă de discuţii şi controverse. In general, se admit două ipoteze: a) Tichindeal a omis numele lui Dositei pentru a asigura difuzarea versiunii româneşti şi pentru a nu-şi atrage neplăceri din partea autorităţilor, care nu agreau opera şi ideile raţionaliste ale lui Dositei şi b) Tichindeal ar fi vrut să treacă drept autor al acestei opere.

Nici una din ipoteticele intenţii ale lui Tichindeal nu s-a realizat însă.

La scurt timp după tipărire, difuzarea lucrării a fost interzisă, volumele Fabulelor au fost confiscate, inclusiv de la persoanele care apucaseră să le cumpere, Tichindeal fiind supus la numeroase persecuţii din partea autorităţilor bisericeşti şi laice, printre care şi îndepărtarea din învăţămînt.

Invinuirile care i se aduceau lui Tichindeal sînt limpede formulate într-o scrisoare a lui Uroş Nestorovici către consiliul ungaric, în care, printre altele, se spune: "In mai multe pagini, pe lîngă ideile strecurate în aceste fabule de pomenitul autor Obradovici, el [adică Tichindeal] a adăugat şi pe ale sale proprii ... Aceste idei pe care le-a adăugat sînt îmbibate cu o serie de provocări cu caracter sediţios. Acum, în anul 1814, în luna lui august, el a popularizat cu ajutorul tiparului şi a difuzat în mod efectiv această carte de fabule obradoviceşti alterată în halul acesta".

Cartea de fabule "obradoviceşti", "alterată" de Tichindeal era, de fapt, incriminată atît pentru satira virulentă la adresa clerului şi păturilor suprapuse, cît, mai ales, din cauză că ea conţinea, cum bine

observă V.Vintilescu "un îndemn adresat naţiunii române pentru a se deştepta şi a-şi apăra drepturile" (vezi Prefaţa, p.9, de unde a fost preluat şi citatul precedent).

Cea de a doua ipoteză este la fel de greu de susţinut ca şi de înlăturat. Pe de o parte, chiar contemporanii lui Tichindeal, după cum rezultă şi din pasajele citate mai sus, au observat de îndată raportul dintre volumul lui Tichindeal şi Fabulele lui Dositei Obradovici. Pe de altă parte, acest raport a fost însă repede uitat şi în 1838 (la 2 decenii după moartea lui Tichindeal) I. Heliade Rădulescu publică la Bucureşti ediţia a doua a versiunii lui Tichindeal[1], ediţie care are o circulaţie largă în Principatele Române şi care-l consacră pe Tichindeal drept un valoros scriitor original. In cunoscuta sa poezie din 1870, "Epigonii", M.Eminescu îl situează pe Tichindeal la loc de frunte printre înaintaşi şi-i acordă foarte măgulitorul epitet "gură de aur".

Faima literară a lui Tichindeal se zdruncină însă şi începe să se estompeze după 1885 cînd apare la Arad o traducere fidelă a Fabulelor lui Obradovici, efectuată de preotul Ioan Russu, cu titlul sentenţios Fabulele lui Demetriu Cichindeal în traducere nouă din originalul sîrbesc alu lui Dositei Obradovici. Traducerea lui - de o valoare literară scăzută - este precedată de un amplu studiu introductiv

---

1 Cu unele mici intervenţii în text, urmărind, în principal, modernizarea limbii, după cum rezultă din însuşi titlul, care devine: "Filosofice şi politice prin fabule învăţături morale, întocmite de...".

în care I.Russu, sprijinindu-se pe colaţionarea a numeroase fragmente din textul original al lui Obradovici şi din versiunea lui Tichindeal, îl defăimează pe acesta din urmă, punîndu -l în situaţia de impostor literar. Judecînd opera lui Tichindeal doar prin prisma dependenţei sale de Fabulele lui Dositei Obradovici, I.Russu nu observă şi contribuţiile originale, pozitive ale lui Tichindeal[1], nici în planul materialului propriu-zis, nici un cel al conţinutului de idei, nici în perfecta adaptare la realităţile social-politice ale românilor din imperiul habsburgic şi nici în planul contribuţiei lui Tichindeal la dezvoltarea limbii literare româneşti. Dimpotrivă, aportul lui Tichindeal este interpretat şi blamat de I.Russu atît ca abateri inadmisibile de la textul original, cît şi ca abateri de la dogma creştină, cu atît mai grave, cu cît şi Tichindeal făcuse parte din cler.

Fără să fi intreprins studii speciale în această direcţie, meritul incontestabil şi contribuţiile originale ale lui Tichindeal sînt relevate totuşi de personalităţi de renume ale culturii româneşti ca Ovid Densusianu şi Nicolae Iorga.

Cercetări speciale, aprofundate au fost efectuate abia în ultima vreme şi ele se datorează lui V. Vintilescu[2], Teodora Petrović, Radu Flora[3)], M.Jivco-

---

1 O părere prea bună nu are I.Russu nici despre opera lui Dositei Obradovici, lăsînd impresia că o traduce, în principal, pentru a o folosi împotriva lui Tichindeal, iar nu pentru a o populariza.

2 Cf.V.Vintilescu, Dimitrie Tichindeal, Timişoara, 1965.

3 In afara lucrării citate în nota nr.4, cf.şi R.Flora Epitomul lui Dimitrie Tichindeal şi prototipurile lui sîrbeşti, în "Actele Simpozionului dedicat relaţiilor sîrbo (iugoslavo-române", Vîrşeţ, 197o,p.97-1o7.

vici. Deşi nu au ajuns la concluzii pe deplin identice, toţi aceşti cercetători au subliniat rolul deosebit al lui Tichindeal în contextul cultural-politic dat şi, implicit, semnificaţia momentului literar Dositei Obradovici - Tichindeal, moment dominant al relaţiilor literare româno-sîrbe din secolul al XIX-lea.

Evident, în acest context, discuţia pe tema trecerii sub tăcere a numelui lui Dositei Obradovici de către Tichindeal, deşi nu este lipsită de interes, prezintă o importanţă secundară.

Motivele nemenţionării lui Dositei pot fi diverse şi ni se pare că eventuala dorinţă a lui Tichindeal de a-şi crea merite literare dîndu-se drept autor al unei opere pe care numai o adaptase, o localizase, e cu atît mai greu de susţinut, cu cît în Banat opera lui Dositei era bine cunoscută şi lucrul acesta n-ar di fost trecut neobservat . Mai degrabă omiterea numelui lui Dositei ar putea fi interpretată ca un important procedeu de adaptare, urmat de numeroase altele, ca, de exemplu, înlocuirea numelui etnic sîrb cu român, aducerea pe teren românesc a disputelor religioase din Dalmaţia, înlocuirea numelor de locuri străine cu nume de locuri româneşti sau cunoscute românilor etc., toate menite a spori efectul versiunii sale printre cititorii români. In lumina scopurilor politice urmărite de Tichindeal, sugerate dealtfel chiar în titlu (învăţăturile erau"moralnice" dar şi"filosoficeşti şi politiceşti"), românii trebuiau să vadă în versiunea lui Tichindeal o scriere întocmită anume pentru ei, de către cineva dintre ai lor, care le cunoaşte nevoile şi păsurile şi care îi mobilizează la acţiune pentru obţinerea drepturilor

sociale şi naţionale. Este exact ceea ce au observat şi autorităţile ecleziastice şi laice care au acţionat pentru interzicerea difuzării versiunii lui Tichindeal.

In aceeaşi ordine de idei ar mai trebui ţinut seamă şi de faptul că la epoca publicării Fabulelor Tichindeal se afla în conflict cu o parte a burgheziei clericale sîrbe , căreia îi era subordonată şi biserica română, burghezie ostilă emancipării religioase a românilor din imperiul habsburgic. Or, o carte cuprinzînd numeroase idei de emancipare pentru români ar fi fost primită cel puţin cu neîncredere dacă drept autor al ei ar fi fost indicat un sîrb, ceea ce ar fi avut ca efect limitarea considerabilă a eficienţei ei.

S-a mai arătat, de asemenea, că din moment ce nici însuşi Dositei Obradovici nu s-a pretins autor al Fabulelor sale, n-avea de ce să-i atribuie această calitate Tichindeal. Totuşi, e fapt că Dositei e autorul incontestabil al învăţăturilor care urmează fiecărei fabule şi că învăţăturile lui Tichindeal urmează îndeaproape textul şi ideile iluministului sîrb. E însă la fel de adevărat că Tichindeal nu a preluat pur şi simplu ideile lui Dositei Obradovici, ci şi le-a asimilat şi, sevindu-se de ele, le-a înbogăţit cu sensuri şi valenţe noi, adăugînd totodată şi ideile sale proprii, potrivit cu realităţile şi necesităţile românilor de pe la începutul veacului al XIX-lea, aflaţi sub dominaţie habsburgică.

In felul acesta, semnificaţia Fabulelor lui Tichindeal depăşeşte cu mult cadrul unui act de traducere sau prelucrare literară a unei opere valoroase, cum sînt Fabulele lui Dositei Obradovici. In plus, în peisajul literar românesc de la începutul secolului al XIX-lea, versiunea românească a acestor Fabule, da-

torată lui Tichindeal, se constituie, pe baza calităților sale artistice, într-un veritabil monument literar.

Anul acesta s-au împlinit 2oo de ani de la nașterea lui Tichindeal și Editura "Facla" din Timișoara a făcut un act de pietate față de acest reprezentant bănățean al culturii românești de la începutul secolului trecut și de cultură în același timp reeditînd Fabulele lui Tichindeal care, totodată, reprezintă a patra ediție a Fabulelor lui Dositei în limba română[1].

Se dovedește încă o dată că, pe de o parte, creațiile literare autentice nu se devalorizează cu scurgerea timpului, iar pe de altă parte că actele de cultură puse în slujba poporului își binemerită și peste veacuri recunoștința posterității. Dincolo de acest aspect însă, recenta ediție publicată sub îngrijirea lui Virgil Vintilescu, cunoscut ca exeget de autoritate al lui Tichindeal, oferă cititorilor contemporani o lectură agreabilă și instructivă, facilitată de fluența și limpezimea stilului de-a dreptul surprinzătoare pentru un text românesc elaborat cu peste un veac și jumătate în urmă, într-un îndepărtat colț de țară, pe care îndelungata oprimare națională și socială l-a vitregit și sub aspectul dezvoltării sale culturale.

In afara amplei Prefațe (p.5-23), volumul mai este însoțit de un Tabel cronologic (p.24-26), o scurtă Notă asupra ediției (p.27-28), Note (p.219-224) și o Bibliografie selectivă (p.225-226), toate întocmite de V.Vintilescu. Textul aproape integral al ediției

---

1 Avem în vedere publicarea în volume separate.

princeps, inclusiv titlul original ("Filosoficeşti şi politiceşti prin Fabule moralnice învăţături. Acum întîia oară culese şi întru acest chip pre limba românească întocmite de Dimitrie Ţichindeal, Parohul Becicherecului mic şi al Scoalelor Preparande Româneşti din Aradul vechi catehet", în Buda 1814) şi "Innainte cuvîntare" a lui Ţichindeal este publicat între p.31-218, după "regulele transcrierii din alfabetul ciril- lic în cel latin", folosindu-se "punctuaţia în vigoare" şi corectîndu-se "numeroasele şi evidentele greşeli de tipar" (cf.p.27, unde se dau şi alte lămuriri privind stabilirea textului).

Revenind la Prefaţă - în fapt, un util şi cuprinzător studiu introductiv, în care sînt prezentate viaţa şi activitatea lui Tichindeal în contextul epocii, este analizată şi evaluată prin prizma importanţei reale opera sa literară şi este stabilit raportul just între aceasta şi creaţia lui Dositei Obradovidi, faţă de care Tichindeal nu se află în postura unui simplu traducător -, subscriem şi noi la concluzia formulată în final: "Tichindeal a procedat la adaptarea lucrării în funcţie de necesităţile culturale ale poporului român, aducînd numeroase contribuţii personale. Meritul său constă în primul rînd în ceea ce aduce nou la "învăţătura" fabulei, unde apar elemente preţioase de critică socială şi strădanii evidente de luminare a poporului, în spiritul Scolii ardelene (p.23).

O anumită nedumerire stîrneşte titlul cu care este publicată lucrarea (Dimitrie Tichindeal, Fabule şi moralnice învăţături), titlu ce vine oarecum în contradicţie atît cu realităţile consemnate în Prefaţă, cît şi cu titlul original în care Tichindeal,

deşi omite numele lui Dositei Obradovici, nu se consideră totuşi autor decît în ceea ce priveşte culegerea şi întocmirea "Acum întîia oară/..../ întru acest chip pre limba românească". Intr-un fel, de titlul volumului se dezice însuşi V.Vintilescu, care precizează că "Titlul Fabule şi moralnice învăţături aparţine Editurii" (vezi p.28). E totuşi interesant de remarcat că titlul ales de Editura Facla figurează (după cum ne informează M.Jivcovici, op.cit., p.226, care-l citează pe Iosif Vulcan) pe prospectul paginii de titlu trimis de Tichindeal în 1813 Episcopului Samuil Vulcan . O simplă referire în acest sens făcută de editor ar fi fost bine venită.

In altă ordine de idei, sîntem nedumeriţi de absenţa din Bibliografia selectivă a amintitelor contribuţii ale Teodorei Petrovici şi M.Jivcovici, pe care V.Vintilescu, cunoscător al limbii sîrbocroate, nu le pomeneşte nici în Prefaţă. (Si-a stabilit, oare, ca principiu să citeze numai lucrări în limba română ?).

Recenta ediţie se adresează publicului larg, ea poate fi însă utilizată cu folos şi de specialişti, întrucît reproduce, cu unele prescurtări în textul învăţăturilor, marcate de editor cu puncte de suspensie, textul ediţiei prime, devenită astăzi o raritate bibliografică. Concepută ca un omagiu adus merituosului cărturar bănăţean, recenta ediţie a Fabulelor lui Tichindeal este, indirect, şi un semn de preţuire a operei literare a celui mai de seamă reprezentant al "secolului luminilor" în sud-estul european, care a fost Dositei Obradovici.

REZIME

ASPEKTI AKTIVNOSTI DIMITRIJA ŢICHINDEALA U ODNOSU NA DELO DOSITEJA OBRADOVIĆA

Srpski prosvetitelj Dositej Obradović (oko 1740-1811), cije je stvaralastvo siroko prihvaćeno na evropskom jugoistoku, odrzavao je mnogobrojne i raznovrsne veze sa Rumunima i Rumunijom, sto je najvećim delom i sam zabelezio u svom knjizevnom delu.

Najznacajniji aspekt Dositejevih veza sa Rumunima predstavlja prodor njegovog dela i prosvetiteljskih i racionalistickih ideja sadrzanih u njemu posredstvom rumunskih verzija sledećio knjiga koje je realizovao banatski knjizevnik Dimitrie Tichindeal(1775-1818): Sovjeti zdravoga ratuma ... (1802), Sobranije nravoucitelnih vestej .... (1808) i Basea (1814).

Objavljivanje poslednjeg od ovih dela bez naznacivanja Obradovićevog imena neki su istrazivaci tumacili kao pokušaj Tichindeala da se prikaze kao njegov autor i da tako prisvoji nezasluzenu literarnu slavu. To je malo verovatno. Ispustanje Dositejevog imena treba sa Tichindealovim principijelnim stavom prema delu Dositeja Obradovića, koje on nije prosto prevodio nego adaptirao - koristeći razne postupke, pored ostalih i dodavanje sopstvenih ideja i novih pasaza - konkretnim uslovima i potrebama Rumuna u habzburškoj imperiji.

Politicki usmereno delo kao što je to rumunska verzija Basana, namenjeno da doprinese nacionalnom buđenju Rumuna, svakako bi izgubilo od svoga učinka da njegov autor nije bio njihov sunarodnik.

S druge strane. sau Tichindeal nije tvrdio da je autor toga dela već njegove rumunske verzije. U vezi sa odnoson izmedju Tichindealove verzije i origi nala D.Obradovića videti radove I.Russua, T.Petrovića, V.Vintilescua, M.Jivcovicia.

Svojom bogatom idejnom sadrzinom i literarnim vrlinama Basne D.Tichindeala nametnule su se kao znacajno delo u rumunskoj knjizevnosti na pocetku XIX veka, a i za danasnjeg citaoca one su prijatno i poucno stivo.

Povodom dvestagodisnjice rodjenja D.Tichindeala, izdavacka kuća odala je postu ovom zasluzenom knjizevniku objavljivanjem, u urednistvu V.Vintilescua, rumunskve verzije Basana, radjenih pre vise od veka i po prema delu D.Obradovića. To izdanje istovremeno predstavlja i znak paznje prema vrednom delu Dositeja Obradovića, uz je ime vezano najvaznije poglavlje srpsko-rumunskih knjizevnih veza u proslom veku.

LE RÔLE POLITIQUE ET SOCIAL DE L'OEUVRE DE MICKIEWICZ DANS LA SOCIÉTÉ ROUMAINE AU MILIEU DU XIX-E SIÈCLE

Ion C.Chiţimia

Nicolas Iorga affirmait tout courtement, en 19o7, que "Mickiewicz est la lyre de la Pologne toute entière à l'époque du romantisme". Le savant roumain estimait non seulement la valeur artistique de l'oeuvre du poète polonais mais aussi sa fonction humaine et sociale dans la société polonaise, son influence sur la transformation de l'espirt humain dan une nouvelle époque de difficultés et de luttes politiques. Néanmoins, les recherches ont élargi cette idée et on montra que Mickiewicz est devenu la source des actions de toute sorte, littéraires et politiques, surtout chez les peuples qui se sont engagés dans la lutte pour leur liberté (à l'exemple du peuple polonais après l'insurrection de novembre 183o). Il y a de place pour de nouvelles recherches dans ce sens et pour une synthèse scientifique, Mais de nos jours on a dejà une bonne image sur l'influence ou sur les échos de l'oeuvre et de l'activité de Mickiewicz en plan européen, c'est -à-dire en France, en Allemagne, où le poète Ludwig Uhland lui dédia en 1833 le vers

Noch ist Polen nicht verloren[1] , en Croatie et Serbie[2] , en Bohème et Slovaquie[3] , en Hongrie et en Italie[4] , dans le Principautés Roumaines etc. Ce sont surtout le poème historique Konrad Wallenrod et les Księgi narodu i pielgrzymstwa polskiego qui eurent un retentissement spécial. Le dernier ou ouvrage représentait, selon l'opinion du traducteur en français Charles de Montalembert (1833), un exemple de "la foi impérissable au triomphe de la cause du droit et de la liberté"[5] . D'ailleurs, dès l'apparition des Ballady i romanse (1822) jusqu'aux articles publiés dans la "Tribune des peuples" (1849) L'oeuvre de Mickiewicz fut impregnée par des idées politiques et sociales. A partir même de Romantyczność il y a une tendence persuasive de changer la psychologie de l'intellectuel vis-à-vis de la culture et de la vie des masses populaires. In ne s'agissait pas donc de renouveler seulement la poésie mais aussi la perception de l'être et de l'âme humainne, dans ses conditions authentiques

---

1 Pour la diffusion de Mickiewicz en Allemagne voir encore "Blätter für literarische Unterhaltung", 183o, p.194-195.

2 Cf.J.Benešić, Bibliografski pregled hrvatskih i serbskih prijevoda iz poljskie literature od god. 1835 do 1947, dans Današnjie Poljska, Zagreb,1948, pp.13o-147.

3 Cf.Józef Magnuszewski, Mickiewicz wśród Słowaków, Wrocław, 1956, p.3o et ss., pour l'année 1848 (en général) voir H.Batowski, Legion Mickiewicza a Słowiańszczyzna w r.1848, Cracovie, 1948.

4 Voir A.Kozocsa, Contributions à l'étude des échos hongrois de Mickiewicz, dans "Etudes slaves et roumaines", II,1949, pp.111-126,completées et corrigées par Jan Reychman dans "Pamiętnik Literacki" LVII, 1956, pp.285-286; H.Jabłoński, Międzynorodowe znaczenie polskich walk narodowowyzwoleńczych, Varsovie, 1955.

5 A.Mickiewicz, Livre des pèlerins polonais, trad. par Charles de Montalembert, Paris, 1833.

et réelles de vie et de conception sur le monde.

En ce qui concerne la réception de l'oeuvre et des idées de Mickiewicz dans les Principautés Roumaines, îl faut tout d'abord souligner que c'est pour la première fois dans l'historire des relations polono-roumaines que, dans une grande mesure grace au poète polonais, les intellectuels roumains se sont senti tout sincerement devoués à l'ideál et à la cause du peuple polonais. De même, c'est pour la première fois (après les relations culturelles du XVI-e et XVII-e siècles) que l'on lit de la littérature polonaise en original, en traduisant quelquesuns des ouvrages de Mickiewicz. Bien plus, Mickiewicz ouvre de nouveau la porte vers la littérature polonaise en général. Par exemple, l'écrivain roumain Georges Asaki, qui a fait des études à Lwów et qui s'est approprié la langue polonaise, traduisit un fragment de Dziady et les ballades Ucieczka, Rybka et Świteź (avec des remaniements)[1]. Il prit le goût de la littérature polonaise, traduisit et refit aussi, d'une manière excellente, la satire Żona modna de Krasicki[2]. Désormais îl poursuivra l'activité de Mickiewicz avec beaucoup d'interêt et en 1848, dans les colonnes de son périodique "Albina Românească", il donnera des informations sur l'action revolutionnaire du poète:

---

1 Cf. Ion C. Chiţimia, Adam Mickiewicz et l'écrivain roumain G. Asaki, dans "Romanoslavica", I, 1958, pp. 124-135; idem, Adam Mickiewicz et son poème dramatique "Dziady", dans la "Revue d'Histoire Littéraire", I, 1956, pp. 119-141.

2 Effectuées de bonne heure, les traductions ont été publiées par Asaki plus tard dans sa Culegere de poezii, Jassy, 1854, p. 215 ss.

"Le fameux A.Mickiewicz est arrivé à Rome, venant de Paris. Ce poète avait été exilé, avant la révolution de 1830, à cause du caractère de ses oeuvres; il enseignait à Paris la philologie slave. Plus tard, un ordre du gouvernement français lui interdit de poursuivre son enseignement, tout comme à Edgar Quinet et à Jules Michelet. Cela va durer jusqu'à la transformation politique de la France. Dernièrement, après avoir formé une légion polonaise, il decida d'aller à Rome pour se rendre ensuite dans l'Italie du Nord"[1].

La sympathie ou Mickiewicz et pour le peuple polonais crût. Dans cette atmosphère c'est Nicolas Bălcescu qui fut semblable à Mickiewicz, comme tempérament, culture et tendances littéraires et politiques. Historien par formation, Bălcescu possédait de bonnes connaissances sur l'histoire de la Pologne[2] et pouvait donner des informations sous ce rapport même aux français, par exemple à Paul Bataillard, avec lequel il porta entre autres des discutions sur quelquesunes des conférences et des idées du poète présentées au Collège de France[3]. Bălcescu appréciait beaucoup l'ac-

1 Cf."Albina Românească", XX, 1848, le 9 mai, p.149.

2 N.Bălcescu a fait des recherches dans la Bibliothèque Polonaise de Paris, cf.Ion C.Chiţimia, Adam Mickiewicz, N.Bălcescu i "Vospevanie Rumynii", dans "Romanoslavica", II, 1958, p.137; cf.aussi Bibliothèque de l'Académie Roumaine, manuscris nr.80.

3 Voir N.Bălcescu, Opere, Scrisori şi scrieri inedite, édition par G.Zane, t.II, 1e partie, Bucarest, 1946, p.75; voir aussi N.G.Smochină, Les émigrés roumains à Paris, 1933, pp.7-8.

tivité de Mickiewicz et plus tard il fut présent, comme membre, dans le comité de rédaction de la "Tribune des Peuples", a côté des deux roumains très actifs en France, Demètre Brătianu et Sfefan Golescu. Quoique les revolutionnaires roumains fussent en contact à Paris aussi avec Adam Czartoryski et sont cercle politique, ils sympathisaient plutôt avec les idées et l'activité de Mickiewicz et se tenaient auprès de celui-ci.

L'oeuvre de Mickiewicz a fait époque. L'es Księgi narodu i pielgrzymstwa polskiego ont créé partout une atmosphère ardente, de lutte. Cela signifie, encère une fois, que les dernières interpretations de leur [illegible] et de leur but sont tout à fait justes[1]. Le livre des pèlerins polonais eurent et accomplirent le rôle de calmer et de fanatiser en même temps les esprits pour une resistence psychologique de longue haleine. Il fallait avoir de la confiance dans le futur heureux de petits peuples subjugués. Mickiewicz a joué consciemment le rôle d'une mage. Ce ne fut pas donc par hazard qu'on traduisit Le livre des pèlerins polonais presque dans toutes les littératures des peuples en malheur. Un contemporain encore anonyme a fait aussi une belle traduction en roumain, conservée en manuscris dans la Bibliothèque de L'Académie[2]. En même temps,

---

1 Voir surtout les travaux de Mme Zofia Stefanowska, Introduction é l'édition: A.Mickiewicz, Ksiegi narodu i pielgrzymstwa polskiego, Wrocław, 1956(BN); idem, Historia i profecja, Varşovia, 1962.

2 Cărţile norodului leşăscu de la începutul lumei pînă la muncirea lui, Bibliothèque de l'Académie Roumaine, nr.147.

dans une revue de Braşov, parut (dans une nouvelle traduction) un fragment de ce meme ouvrage[1] . Mais ce qui est plus d'intéressant c'est que N.Bălcescu, tout comme Lamennais dans ses Paroles d'un croyant[2], s'est inspiré de Ksiegi ... dans un ouvrage semblable Cîntarea României (Chant de la Roumanie), devenu célèbre par sa valeur littéraire et son but patriotique. Cette oeuvre fut publiée dans la revue des émigrés roumains à Paris, "România viitoare" (185o).

Dorénavant Mickiewicz se frayera progressivement un chemin de sympathie non seulement parmi les lettrés, mais aussi dans la société roumaine en général. Dans le salon d'Anicutza Manu à Bucarest on discute sur les qualités de la ballade romantique, et l'écrivain Ion Heliade Rădulescu en écrit, comme preuve, selon notre avis d'après le modèle de Romantycznośc, une de plus belles poésies épiques de la littérature roumaine: Zburătorul (Le sylphe) . De même, tout comme Bălcescu, Heliade s'inspira de Ksiegi .... dans les Souvenirs et impressions d'une proscrit (Paris, 185o) où il disait: "Je vis mes frères livrés à la fureur, flagelés et mis en prison; j'entendis les lamentations des justes, les cris et les sanglots du peuple". Zoe Golescu, la mère des frères Golescu, émigrés eux mêmes en France, s'intéresse en 1851 de l'intérieur du pays, tout textuellement "d'un ouvrage fait par le fameux Mickiewicz, intitulé Les derniers moments de la Pologne" et en pris de le lui envoyer par un moyen sûr: "si vous trouvez, faites-moi le plaisir de me l'envoyer par quelque oc-

1 Voir Yves le Hir, Paroles d'un croyant de Lamennais, Paris, 1949.

2 Voir Heliade Rădulescu, Zburătorul, dans "Curierul de ambe sexe", IV, 1843, pp.332-336 ;cf.I.C.Chițimia, "Zburătorul" lui Heliade Rădulescu şi Romantycznośc", balada lui Mickiewicz, dans "Stud.de lit.univ",XVII,1972,pp.49-54.

casion sûre"[1] . Le revolutionnaire C.A.Rosetti fréquente les cours des littératures slaves au Collège de France et s'exprime avec enthousiasme sur le poète dans son Journal[2] , Jean Voinescu, lui émigré aussi, se recontre avec Mickiewicz à Paris, connait son œuvre, fait des comparaisons entre la Świtezianka de Mickiewicz et le vers de Goethe, Der Fischer[3] , Alexadre Pelimon traduit et publie la ballade Alpuhara, qu'il tire de Konrad Wallenrod[4] etc.

Ainsi Adam Mickiewicz devient dans les Principautés Roumaines un symbole de la lutte pour la liberté du peuple roumain même (d'ailleurs, il fut identifié avec la lutte de tous les peuples oppressés). Ce n'est pas donc surprenant que ses oeuvres sont considerées dangereuses et en sont intérdites en Moldavie[5] . Pourtant rien ne pouvait empêcher les rêvolutionaires de lire et de traduire Mickiewicz. Il fut toujours présent aux grands moments de la nation polonaise. Pendant

---

1 Cf.N.Onofrei, Contribuții bibliografice la cunoașterea traducerilor românești din opera lui Mickiewicz, dans Prima sesiune științifică de bibliologie și documentare, Bucarest, 1957, p.122 (il s'agit d'une lettre datée le 12 février 1851).

2 C.A.Rosetti, Jurnal (ms.) Bibliothèque de l'Académie Roumaine, no.4638, p.15 ss.: "Je suis allé aux cours qui ont duré jusqu'à 4 heures. Après je suis entré dans le bureau des écoles où j'ai été appelé à prendre part à la souscription polonaise comme fondateur". Dans un autre lieu il écrit: "Je lis Mickiewicz et je suis enflammé du désir d'activer".

3 J.E.Voinescu, préface à V.Alecsandri, Les doïnas, Paris, 1855, p.19.

4 Al.Pelimon, Colecțiune de poezii, Bucarest, 1857, pp.212-215.

5 Voir Bibliothèque de l'Academie Roumaine, ms.no. 3126.

l'inssuréction de 1863, la presse démocrate roumaine manifesta une solidarité sans réserves par des articles et des informations sur le devéloppement de la révolte[1], tandis que l'oeuvre du poète polonais revint sous les yeux des lecteurs. Après avoir traduit et publié la ballade Świtezianka[2], l'écrivain Gr.H.Grandea transposa, sous le titre Le Tsar et la Pologne, la scène impressionante de la III-e partie de Dziady, envisageant les jeunes gens patriotes arrêtés et deportés[3]. Et l'on continua. Adam Mickiewicz devint donc la lyre de la Pologne pendant tout le siècle, et on peut ajouter: pour tous les temps.

Et maintenant la question: d'où venait -elle cette force morale de l'oeuvre de Mickiewicz ? D'abord, sa création romantique fut le plus souvent une métaphore compréhensible d'une réalité tragique de l'homme, du peuple polonais ou des peuples se trouvant dans des conditions historiques semblables au peuple polonais. Ensuite le génie littéraire de Mickiewicz impressionna les lecteurs et les auditeurs par la valeur élevée de l'oeuvre, par la grande culture du poète[4] et sourtout par la probité de ses opinions. Mickiewicz se manifesta tout ouvertement contre l'oppression du

---

1 Cf.V.Jeglinschi, L'Inssurection polonaise des années 1863-1864 dans la presse roumaine, dans "Revue Roumaine d'Histoire", VI, 1967, nr.3, pp.433-449.

2 Gr.H.Grandea, Nimfa, dans "Dîmbovița", 186o, pp.125-126.

3 Gr.H.Grandea, Tarul și Polonia, dans "Reforma", V, no.25, le 11 juillet 1863, pp.99-1oo.

4 Cf.I.C.Chițimia, Cultura literară a lui Adam Mickiewicz, dans "Analele Universității București", XVIII, 1969, pp,91-1o2.

tsarisme, mais cela ne l'empêcha jamais d'apprécier honnêtement les valeurs humaines de la culture et de la littèrature russe ce qu'il montra surtout aux cours des littératures slaves au Collège de France, qui constituèrent en même temps une excellente exposition comparative de ces littératures[1] . Il faut se rappler aussi qu'il publia un beau nécrologue à la mort de Pouchkine[2] avec lequel il est resté en relations amicales depuis leur recontre à Mascou (1826).

En conclusion, dans l'univers des créateurs slaves, Adam Mickiewicz occupe une de plus belles places. Il resta et restera l'exemple de la création au noble message humain et social, le symbole de la lutte pour la dignité de l'homme et la liberté des peuples ce qui est l'idéal de nos temps et de tous les temps.

---

1 Nous avons insisté sur cette question dans notre étude Literaturi slave comparate în cursul lui Adam Mickiewicz la Collége de France, publié dans le volume Studii de literatură universală şi comparată, Bucarest, 197o, pp.1o-34.

2 Cf. Adam Mickiewicz Pouchkine et le mouvement littéraire en Russie, dans "Le Globe", (Paris), du 25 mai 1837 (l'article fut signé: un ami de Pouchkine).

STRESZCZENIE

ZNACZENIE POLITYCZNE I SPOŁECZNE
TWÓRCZOŚCI
MICKIEWICZA W RUMUNSKIM SPOŁECZENSTWIE W POŁOWIE XIX W.

Rola Mickiewicza była niesłychanie ważna na czele rewolucjonistów małych narodów podczas Wiosny Ludów.

Toteż Mickiewicz odegrał pierwszorzędną rolę w społeczeństwie rumuńskim. G.Asaki, który znał doskonale język polski, dostarczył ciągle w prasie wiadomości o jego działalności, w Paryżu współpracowali z nim przy "Trybunie Ludów" Bălcescu, Ion Brătianu i Stefan Golescu, w środowisku rumuńskim cieszył się także sympatią więcej niż Adam Czartoryski.

Admirowali go nie tylko G.Asaki, który tłumaczył lub przerabiał niektóre jego utwory, nie tylko C.A.Rosetti, Ion Voinescu, Ion Heliade Rădulescu, Alexandru Pelimon, Gr.H.Grandea itp., lecz również osoby z ogółu rumuńskiego, jak panie Anicutza Manu lub Zoe Golescu, która była w courant z wydarzeniami politiycznymi a między innymi prosiła od synów z Paryża niektóre dzieła wielkiego poety.

Mickiewicz stał się jak gdyby symbolem wolności narodów wszystkich czasów.

UN ROMAN POLONEZ DESPRE REVOLUTIA LUI TUDOR VLADIMIRESCU

Ion Petrică

In 1835, printre oaspeţii cei mai frecvenţi ai studenţilor români de la Paris se număra şi un publicist polonez, originar din Ucraina, Michał Czajkowski[1]. Făcuse cunoştinţă cu Ion Ghica la o vînătoare şi ascultase cu interes relatările studentului român despre situaţia din Principate. După prima întîlnire, Ghica avu surpriza să citească în "Constitutional" povestirea lui Czajkowski despre lupta şi moartea haiducului Tunsu, auzită chiar de la el[2]. De atunci relaţiile lui Michał Czajkowski cu românii au rămas constante, deşi nu o dată au fost puse la încercare de vicisitudinile istoriei[3].

Născut în 18o4, într-o familie de nobili, Michał Czajkowski a avut o viaţă mai aventuroasă decît

1 N.Kretzulescu, Amintiri istorice, Bucureşti, 194o, p.58.

2 I.Ghica, Scrisori către V.Alecsandri, în Scrieri, vol.III, cu o prefaţă, indice de lucrări, localităţi, persoane şi de cuvinte de Petre V.Haneş, Bucureşti, 1914, p.114.

3 Vezi St.Łukasik, Relaţiunile lui Mihai Czajkowski-Sadyk Paşa - cu românii, "Revista istorică română", II, 1932.

oricare din eroii romanelor sale. Ofiţer în armata ţaristă, apoi în insurecţia polonă din 183o -1831, a emigrat, după înfrîngerea mişcării de eliberare, în Franţa, împreună cu cumnatul său, generalul Karol Rozycki. In 1835 se stabileşte la Paris, în calitate de corespondent al mai multor ziare pariziene.

In toamna lui 1835 participă, în calitate de reprezentant al cazacilor, la congresul istoricilor de la Paris şi prezintă un referat despre influenţa cazacilor asupra literaturii nordice şi orientale. După înfrungerea insurecţiei din noiembrie 183o, Czajkowski vedea salvarea Poloniei în reînvierea tradiţii lumii cazace.

Pînă la 1839, locul lui în emigraţia polonă este destul de cofuz. Iniţial făcuse parte din Asociaţia democratică polonă, apoi din Conferinţa poporului polon, pentru ca în 1839 să părăsească mişcarea democratică şi să se alăture grupării monarhice, condusă de prinţul Adam Czartoryski, devenind unul dintre secretarii lui[1] . In această calitate va facilita prinţului atragerea tinerilor români la elaborarea politicii sale orientale.

In anul 1841, cînd Adam Czartoryski înfiinţează la Constantinopol o agenţie a sa şi îl numeşte pe Michał Chajkowski în fruntea ei, relaţiile lui Czajkowski cu românii devin şi mai strînse, culminînd cu acţiunea de mediere din 1848 între guvernul revoluţionar din Ţara Românească şi Turcia.

In anul 185o însă, pentru a evita expulzarea din Turcia, Czajkowski trece la islamism şi devine un apărător înfocat al intereselor Porţii. Participă la

1 B.Konarska, W kręgu Hotelu Lambert.Władysław Zamojski w latach 1832-1847, Wrocław, 1971, p.36.

războiul Crimeii sub numele de Mehmet Sadyk, cu grad de pașă. In 1854 intră în București în fruntea cazacilor otomani și timp de 15 zile este comandantul orașului[1]. Acum Czajkowski, alias Sadyk Pașa, nu mai sprijină lupta românilor pentru eliberare, iar în 1859 se pronunță deschis împotriva Unirii Principatelor, el, cel care cu zece ani în urmă îi îndemnase pe români,cu toată convingerea,spre acest act. Nu era nici prima nici ultima schimbare politică a lui Czajkowski; căci, în cele din urmă,avea să părăsească și serviciul Porții și să se închine țarului, care îl primește cu brațele deschise, îi botează fetița și-i asigură o rentă pînă la 1886, cînd Czajkowski își curmă singur viața.

Creația artistică a lui Michał Czajkowski urmează drumul sinuos al omului politic. Cultul pe care Czajkowski nu se sfia să-l afișeze pentru Secia Zaporojană, împletit cu popularitatea tematicii istorice în perioada romantismului, au făcut din romancierul polon în primul rînd un scriitor al lumii cazace.

Așa cum făcuse și W.Scott în literatura engleză, Michał Czajkowski utiliza deopotrivă documentul istoric și tradițiile populare, pe care le împletea, în spiritul romancierului englez, cu elemente de aventură. Una din lucrările de bază folosite de Czajkowski în scrierea povestirilor din viața cazacilor a fost Istoria Imperiului Otoman, a lui Dimitrie Cantemir,pe care adesea o citează în notele sale.

In Povestirile cazace, publicate la Paris, în 1837, motivele românești sînt tangențiale[2]. Logod-

1 St.Łukasik, op.cit., p.25o.
2 Cf.St.Łukasik, op.cit., p.232-259.

na zaporojeanului (Swatanie Zaporożca) amintește de "animalele bogatei Valahii"[1] , Biserica din Grużyńce (Kościół w Grużyńcach) - campania lui Hmelnițki în Moldova[1)].

Mai bogate sînt elementele românești în Hatmanul Kunicki (Attaman Kunicki). Acțiunea se desfășoară în vremea regelui Sobieski și a bătăliei pentru Viena. Regele polon trimite pe hatmanul cazac Kunicki în Țara Românească, pentru a-i împiedica pe turci să vină în ajutorul armatelor de la Viena: "Domnia Ta, Hatmane, pornești de îndată în fruntea întregii pedestrimi în Moldova și, unindu-te cu Petriceicu, domnul acestei țări, credincios nouă, începeți să prădați și să chinuiți țara supusă puterii sultanului și să tăiați calea întăririlor ce se îndreaptă spre Germania[3].

După Dimitrie Cantemir, Michał Czajkowski scoate în evidență marele folos pe care l-a adus lui Sobieski această diversiune, pentru că, temîndu-se să nu le fie tăiată retragerea, turcii au părăsit în grabă Viena[4] .

Cazacii, împreună cu moldovenii lui Petriceicu, îndeplinesc întocmai porunca lui Sobieski :"Ca lăcustele au răscolit în lung și în lat țara Valahiei, semănînd moarte și pustiire"[5] , încît în cele din urmă cazacii au putut spune: "Tătucă Hatmane, cazacul își ține făgăduința, privește Țara Românească și Moldova, nu sînt ele la fel de netede și de întinse ca

---

1 M.Czajkowski, Powieści kozackie i gawędy, în Pisma ... t.III, Leipzig, 1863, p.9.
2 M.Czajkowski, Powieści kozackie, p.27
3 Ibidem, p.81
4 Ibidem, p.289
5 Ibidem, p.84.

Buceacul ? Nici ochii localnicilor nu şi-ar mai recunoaşte pămîntul, atît e de pustiu şi de mort"[1] .

Kunicki îşi pierde însă ostaşii, fiind înfrînt întîi la Walitrąba, unde fusese înfrînt şi Sobieski,de două ori,şi Petru cel Mare, apoi suferind de foame pentru că se întoarce prin locurile pustiite de cazaci. La întoarcere,este judecat şi decapitat. In locul lui Kunicki este ales hatman Mohyla (Movilă), sînge de valah, care s-a căzăcit pe pămîntul Ucrainei şi care luptase şi el în Ungaria, luînd parte la o altă diversiune organizată de Jan Sobieski.

Şi în Wernyhora,[2] , o parte a acţiunii se desfăşoară pe pămîntul Moldovei. Legendarul prevestitor Wernyhora şi cazacul Nekrasa"două zile şi două nopţi au mers prin frumoasa ţară a Moldovei"[3] . In timpul confederaţiei de la Bar, Wernyhora se întîlneşte cu spătarul moldovean Gerach pentru a obţine ajutorul ţărilor române în lupta confederaţilor[4] .

Motivele româneşti din Povestirile cazace rămân totuşi ecouri doar ale unor episoade româno-cazace, fără semnificaţii deosebite, mai ales în comparaţie cu romanul Cîrjali[5] , apărut în 1839 şi remarcat de Mihail Kogălniceanu,imediat după publicarea lui, "Michał Czajkowski - scria istoricul român., unul din-

---

1 Ibidem, p.84

2 M.Czajkowski, Wernyhora, în Pisma, t.I, Leipzig, 1868.

3 Ibidem, p.162, M.Czajkowski foloseşte pentru Moldova termenul de Multany.

4 Ibidem, p.217 şi urm.

5 Referirile le vom face la ediţia a doua, revăzută şi îndreptată de autor: M.Czajkowski, Kirdżali,în Pisma, t.II, Leipzig 1875.

tre cei mai însemnaţi autori ai literaturii polone, s-au împrumutat cu multe din întîmplările şi legendele noastre pentru compunerea frumoaselor sale romane; unul din ele reproduce viaţa romantică a lui Cîrjali. Această scriere, îndată după publicaţia sa, s-au tradus în limbile franceză şi germană"[1] . Mai tîrziu prezenţa motivelor româneşti în romanul Cîrjali a fost consemnată şi de Stanislaw Łukasik, dar şi de această dată tot în mod tangenţial[2] .

Este de mirare, totuşi, că nimeni nu s-a oprit mai atent asupra acestor motive, deşi însemnătatea romanului în istoria relaţiilor româno-polone este deosebită. Pentru întîia oară un scriitor străin aborda într-o operă de ficţiune dramaticele evenimente din 1821, asigurîndu-şi,totodată, cititorii că "nici o întimplare cuprinsă în roman (...) nu este rodul imaginaţiei deşarte"[3] .

Geneza romanului Cîrjali trebuie căutată în ecoul pe care revoluţia lui Tudor Vladimirescu l-a avut în publicistica vremii. Stabilit în Franţa din 1832, după înăbuşirea răscoalei polone de către armatele ţariste, Czajkowski trebuie să fi cunoscut lucrarea lui Alphonse Rabbe, Histoire d'Alexandre I, empereur de toutes les Russes et des principaux événements de son règne (Brúxelles, 1826), ca şi Lettre sur la Vallachie ou observations sur cette province et ses habitants... (Paris, 1821) de François Recordon,sau

---

1 M.Kogălniceanu, Literatura străină,"Dacia literară, 184o, p.137-138.

2 St.Łukasik, Relaţiunile lui Mihail Czajkowski-Sady Paşa cu românii, p.236-237 şi Polska w kulturze rumuńskiej "Przegląd.Współczesny,nr.6,1937, p.53-54.

3 M.Czajkowski, Kirdżali,(Notă), p.187.

Nouvelles observations sur la Vallachie, son commerce, les moeurs et coutumes des habitants et son gouvernement (Paris, 1822) de F.G.Laurençon, în care ultimii doi, martori oculari aai evenimentelor de la 1821,descriseseră cu multă simpatie năzuinţele poporului român şi personalitatea lui Tudor Vladimirescu.

Pe de altă parte, relaţiile de prietenie întreţinute de Michal Czajkowski, după 1835, cu tinerii români din generaţia de la 1848, căreia îi revine meritul de a fi reînviat tradiţiile revoluţionare de la 1821, i-au îmbogăţit, fără îndoială, cunoştinţele despre evenimentele al căror ecou nu se stinsese încă. Aceasta l-a şi determinat pe scriitorul polon să precizeze într-o notă că revoluţia din Bucureşti şi atitudinea remarcabilă a lui Tudor le-am descris istoriceşte"[1] .

O altă sursă de inspiraţie a fost, negreşit, povestirea lui Alexandr Puşkin despre haiducul Gheorghe Cîrjali, despre care marele poet rus auzise vorbindu-se în timpul surghiunului său de la Chişinău[2] .

Cîrjali este un personaj autentic, pe care izvoarele vremii îl menţionează pentru un timp în mişcarea de la 1821. Ioan Dîrzeanu, de pildă, arată că acesta a părăsit oastea lui Tudor, temîndu-se să nu fie pedepsit pentru jafuri şi nesupunere, dar că de la adăpostul lui Iordache Olimpiotul a continuat să tîl-

---

1 Ibidem, p.198.

2 Vezi al.Puşkin, Kirdjali în vol.Dama de pică,București, 1963,p.267-275.Povestirea a fost publicată întîi în "Библиотека для чтения",Petersburg, 1834, VII, p.197-204, şi a fost tradusă de C.Negruzzi: Cîrjaliul de A.Puşkin, "Curier de ambe sexe", Period I (1836-1838), p.104-109.

adăpostul lui Iordache Olimpiotul a continuat să tîlhărească[1] .

Aureola care-i înconjura pe haiducii din Balcani, cunoscuţi sub numele de Cîrjalii[2] , precum şi prezenţa lui Gheorghe Cîrjali în oastea lui Tudor şi a eteriştilor au făcut din el un personaj frămîntat de aspiraţii spre libertate.

Puşkin reţinuse, într-o naraţiune de tip romantic, curajul deosebit al haiducului şi lupta lui împotriva turcilor. Motivul l-a interesat însă şi pe scriitorii români. Pantazi Ghica se pare că a creat o dramă după romanul lui Czajkowski[3] , care s-a pierdut însă, iar Alexandru Macedonski este autorul unei nuvele scrise pe la 22 de ani şi intitulată Cîrjaliul[4] .

Poetul român, care şi-a publicat nuvela în "Stindardul" lui Pantazi Ghica, a avut şi el prilejul să cunoască romanul scriitorului polon şi povestirea lui Puşkin. Totuşi, Macedonski nu-l urmează nici pe Puşkin, nici pe Czajkowski.

Istoria haiducului este plasată în context românesc şi poartă timbrul creaţiei macedonskiene.

---

1 I.Dîrzeanu, Revoluţiunea de la 1821, în Documente privind istoria României. Răscoala din 1821. Izvoare narative, vol.V, Bucureşti, 1962, p.64.

2 Vezi T.Ionescu-Nişcov, Kirdjali dans la littérature universelle ,"Romanoslavica", I,1959,p.1o5-123

3 Vezi G.Călinescu, Pantanzi -Ghica,"Steaua",1959 , nr.4,p.73.

4 Al.A.Macedonski, Cîrjaliu. Nuvelă originală,"Stindardul", I, 1876, nr.12-14.

Cîrjali vine să-l jefuiască pe boierul moldovean Costache Mironescu, dar aflînd că victima nu are decît 3 galbeni, insuficienţi pentru a aduce un medic care să asiste la naşterea soţiei, îi dă el 5o de galbeni. Cîrjali nu este un tîlhar, ci un însetat de ideal, pe care îl găseşte în dragostea pentru Smărăndiţa, fiica lui Mironescu. Femeia însă nu se identidică cu realitatea ostilă, aşa cum se întîmplă mai tîrziu în opera poetului[1] . Dimpotrivă, ea realizează acel moment idilic risipit de brutalitatea lumii înconjurătoare.

Smărădinţa a fost răpită de Zamet-bey, iar Cîrjali, în setea sa de răzbunare, înnobilat parcă de pasiune, nu se întoarce la haiducie, ci se alătură luptei organizate de Tudor Vladimirescu. Trimis de conducătorul răsculaţilor la Constantinopol, îl ucide pe Zamet şi o recîştigă pe Smărăndiţa, care îşi pierduse minţile însă. Aflînd de moartea lui Tudor, Cîrjali intră în oastea eteriştilor, luptă chiar şi după înfrîngerea lui Ipsilanti, dar, predat de autorităţile ţariste turcilor, fuge din închisoare şi dezlănţuie în Moldova o teroare complită. A fost prins şi spînzurat în 1824.

In opoziţia dintre ideal şi real, ostilitatea realităţii care îl înconjoară pe erou converteşte ardenţa pasiunii erotice în ferocitate răzbunătoare. Macedonski motivînd astfel trista celebritate asociată numelui lui Cîrjali.

---

1 Vezi A.Marino, <u>Opera lui Alexandru Macedonski</u>, Bucureşti, 1967, p.55o şi urm.

Czajkowski a creat în Cîrjali un personaj de tip byronian, marcat de puternice contradicţii şi caracterizat de nestatornicie. Este cel mai complex personaj din opera scriitorului polon[1] . Se înflăcărează pentru răscoala albaneză, dar o trădează, zărind-o pe Selima fiica lui Mehmed Paşa, se hotărăşte încă odată să se alăture răsculaţilor, dar sfîrşeşte trecînd prin foc satele bulgăreşti, cînd primeşte de la Selimaun inel şi o batistă. Singura constantă a personajului rămîne vitejia.

Introducerea lui Cîrjali în evenimentele din Tara Românească trebuia să ilustreze frăţia dintre slavi şi români.

Mama lui Tudor (în roman - Eudoxia) depune toate strădaniile pentru a-l atrage pe Cîrjali de partea celor care pregăteau răscoala[2]. In acest scop, ea pune la cale răpirea fiicei lui Mehmed Paşa,pe numele de creştină Sara Mihaela,de care era îndrăgostit Cîrjali[3].Arnăutul Mihalache îi

---

1 Vezi, Jadwiga z Wokulskich Piotrowiczowa, Michał Czajkowski jako pisarz, Vilnius, 1932, p.1o5.

2 M.Czajkowski, Kirdżali, p.39.

3 După Czajkowski, Cîrjali era fiul unui cazac polonez şi al fiicei unui cneaz bulgar, iar Sara Mihaela - fiica unei poloneze şi a lui Mehmed Paşa.

rului Tudor îi datorezi fericirea ta: dacă n-ar fi fost el cu oamenii lui, noi n-am fi reuşit nimic"[1] .

Cîrjali ajunge în Ţara Românească tocmai în perioada în care românii se pregăteau să se ridice împotriva asupririi fanariote şi otomane, profitînd de războiul ruso-turc din 1806-1812.

Incercarea Eudoxiei de a-l aşeza pe Crîjali alături de Tudor în fruntea muntenilor întîmpină neîncrederea lui Tudor: "Să dea Dumnezeu să ai dreptate, mamă, dar Cîrjali seamănă mai degrabă cu un tîlhar, decît cu un apărător al libertăţii şi credinţei lui Cristos"[2] . Cuvintele lui Tudor exprimă sentimente identice cu cele ale bătrînului Kordaki, în clipa în care Cîrjali trădase răscoala albaneză[3] . Caracterul nestatornic al lui Cîrjali rămîne însă numai unul dintre elementele care determină atitudinea lui Tudor faţă de Cîrjali. Al doilea este dragostea nemărturisită a slugerului pentru Sara Mihaela:

"Cînd Sara Mihaela a atins cu obrajii buzele lui Tudor, lui i s-a părut că e în ceruri, a sărutat obrajii îngereşti şi-i era bine şi plăcut, dar cînd s-a atins de el Cîrjali cu sărutul îndatorării, parcă l-ar fi îmbrăţişat diavolul..."[4] .

Tudor este un caracter puternic, în care simţul datoriei şi sentimentul dragostei pentru Sara Mihaela alcătuiesc o unitate, uşor dominată de prima latură. El suferă cînd Crîjali pierde dorinţa de a lup-

---

1 M.Czajkowski, Kirdżali, p.37
2 Ibidem, p.39
3 Ibidem, p.1o
4 Ibidem, p.47

ta, suferă cînd aceasta cade în cealaltă extremă şi, cuprins de febra gloriei, o neglijează pe Sara Mihaela:

"Ea îl iubeşte ca pe un frate, ca pe un prieten, iar el o iubeşte ca pe o soră, sau poate şi altfel, dar niciodată n-a lăsat să se vadă aşa ceva, niciodată n-a spus nici un cuvînt împotriva lui Cîrjali, ba mai mult, acum a uitat ura cea veche, îl întîmpină frăţeşte, sincer, îl ţine acasă, parcă anume îl aduce pentru Sara Mihaela şi ar vrea să trezească în el vechea dragoste; şi-ar da viaţă, liniştea, fericirea, numai să-i înapoieze Sarei Mihaela fericirea de mai înainte[1] .

Prin rolul pe care Tudor îl joacă în economia romanului, în planul erotic şi cel social-politic, el devine personajul central al operei.

La data apariţiei romanului lui Czajkowski, literatura noastră nu dăduse încă o operă literară în care materialul istoric să fie ridicat la nivelul ficţiunii. Jalnica cîntare a lui Zilot, Istoria jăfuitorilor Ţărei Rumâneşti ori Frăţeasca îmbrăţişare, atribuită lui Naum Rîmnuceanu, ca şi alte producţii ale adversarilor revoluţia, pe lîngă faptul că relatează evenimentele dintr-un unghi ostil[2] , tratează fugar personalitatea lui Tudor Vladimirescu. Chiar şi scrierile favorabile mişcării de la 1821, ca Jălirea necuviincioasei morţi a heroului românimei[3] a lui Gheorghe

---

1 Ibidem, p.56.

2 E.Vîrtosu, Versuri inedite despre 1821. Extras din "Revista Arhivelor, III, 1939, nr.8, p.7-11.

Hagi Toma Peşacov, fragmentul piesei în versuri a unui autor necunoscut, în care Tudor îşi exprimă crezul,dar şi frămîntările[1] , ori altele[2] , se remarcă mai degrabă prin atitudinea mai mult sau mai puţin pasională faţă de evenimente.

Antieterismul majorităţii acestor scrieri a limitat enorm baza pe care se putea ridica o operă artistică valoroasă. Nici Alexandru Pelimon, care evocă într-o naraţiune în versuri[3] înălţarea şi căderea lui Tudor, iar într-un roman[4] , scris la 1864, reacţia din tabăra boierilor fugari, nu a putut evita încorsetarea mişcării de la 1821 în limitele ostilităţii faţă de străini. Abia Bucura Dumbravă (Fanny Seculici),după mai bine de 7o de ani, va reuşi romanul Pandurul,publicat întîia oară în limba germană, la 1912, să utilizeze cu succes transfigurarea în evocarea unor evenimente cu rezonanţe sociale şi naţionale atît de puternice.

In acest context,romanul lui Czakowski, pe lîngă faptul că atestă un ecou deosebit al mişcării şi în afara Principatelor, este prima operă literară în care Tudor Vladimirescu apare ca un personaj complex, pe care mesianismul convingerilor, spiritul de sacrificiu şi ardenţa trăirilor îl aşează în rîndul marilor eroi romantici.

---

1 C.D.Aricescu, Acte justificative la istoria revoluţiunii române de la 1821, Craiova, 1874, p.24-27.

2 Vezi E.Vîrtosu, 1821. Date şi fapte noi, Bucureşti, 1932.

3 A.Pelimon, Tudor Vladimirescu. Mişcarea de la 1821, naraţiune în versuri, Bucureşti, 1862.

4 A.Pelimon, 1821, roman istoric, Bucureşti(f.a.)

Prin comportamentul şi configuraţia sa morală, Tudor este opusul lui Cîrjali. S-a încercat apropierea lui Cîrjali de eroul lui Mickiewicz, Konrad Wallenrod, în virtutea unor asemănări exterioare, cum ar fi faptul că amîndoi au crescut în mijlocul străinilor, iar mai tîrziu sînt puşi să opteze între dragostea pentru femeia iubită şi datoria patriotică[1]. In realitate, în poemul lui Mickiewicz nu se pune problema unei asemenea opţiunii. Dragostea lui Konrad pentru Aldona nu îl duce pe erou la pasivitate, ci îi întreţine dorinţa de a-şi împlini menirea - distrugerea Ordinului Teuton. Cîrjali este incapabil să trăiască în acelaşi timp o mare dragoste şi să se dăruiască unei mari idei. El se dăruieşte pe rînd, cînd pasiunii erotice, cînd setei de glorie. Ales pentru a fi Mesia românilor, nu este animat de dragostea de patrie, ci de pofta de mărire.

Tudor, în schimb, este un altruist, călăuzit de binele ţării. Cînd Rusia şi Turcia încheie pacea de la Bucureşti (1812), iar speranţele românilor se năruiesc, Tudor părăseşte slujba ţarului. "Am părăsit slujba unui asemenea stăpîn, va spune el, fiindcă eu nu lui, ci patriei i-am slijit"[2].

In timp ce Tudor pregăteşte revoluţia, sprijină mişcarea din Sebia, Cîrjali devine capul unei bande de tîlhari, împlinind prevestirea albanezului Kordaki: "întîi a fost trădător, pe urmă tîlhar"[3].

---

1 J.Kijas, op.cit., p.86-88. Lucrările consacrate operei lui Czajkowski nu s-au ocupat şi de Tudor Vladimirescu.

2 M.Czajkowski, Kirdżali, p.89-9o.

3 Ibidem, p.77.

Acum portretul lui Tudor capătă trăsăturile întunecate surprinse de contemporani[1] : "un bărbat tînăr, în puterea spiritului, în puterea forţelor, trist, întunecat ca cerul fără stele, ca pămîntul fără verdeaţă, dar în privirile lui nu întîlneşti nimic sălbatic, nimic ce ar vesti o conştiinţă pătată de crimă, ci e brăzdată doar de durere sinceră, de o luptă înverşunată a pasiunii şi suferinţei"[2] .

Amplificarea pasiunii şi suferinţei erotice, la dimensiunii excepţionale, a unui personaj pe care mărturiile contemporanilor îl înfăţişează ca pe un ascet pare, fără îndoială, exagerată, dar Michał Czajkowski realizează în Tudor o fuziune între eroul romantic sentimental şi cel revoluţionar, de tipul lui Gustaw şi Konrad din poemul dramatic Moşii de Adam Mickiewicz. "Scurt la vorbă şi legat la minte", Tudor este un om de o voinţă extraordinară, capabil să-şi ascundă slăbiciunile. O singură dată şi numai pentru o clipă Sara Mihaela are revelaţia adevăratelor sentimente ale lui Tudor: "boierul ridică ochii şi întîlni privirile Sarei Mihaela, iar în privirea lui era atîta pasiune, atîta durere, încît Sara Mihaela ple - că fruntea, îşi retrase mîna din mîna lui şi se cutremură. Pentru întîia oară în sufletul ei se strecură gîndul: el mă iubeşte, dar altfel decît se iubeşte o soră[3] .

Portretul lui Tudor capătă contururi definitorii în timpul răscoalei. Czajkowski reţine consec-

---

1 Vezi Acad.A.Oţetea, Tudor Vladimirescu, '821, Bucureşti, 1971, p.45-46 şi S.I.Gîrleanu, Tudor Vladimirescu, Bucureşti, 1971 p.81 şi urm.

2 M.Czajkowski, Kirdżali, p.88.

3 Ibidem, p.109.

venţa, intrasigenţa lui Tudor, acea "dîrzenie de caracter"[1], observată şi de Laurençon, explică severitatea lui prin nevoia de a apăra interesele poporului, în numele căruia s-a ridicat, căci "fanarioţii, musulmanii şi boierii ticăloşi îi spun tîlhar, căpetenia hoţilor. In munţi, poporul simplu, nevîndut, neticăloşit, îi spune ban al Ţării Româneşti, domn, ba chiar ţar al dacilor"[2].

Apoteozarea lui Tudor Vladimirescu atinge cele mai înalte tonuri în descrierea intrării lui în Bucureşti.

"Pe drumul dinspre Cernica se apropia o oştire. In frunte păşea conducătorul, în dreapta lui preotul în straie de sărbătoare, iar în stînga locţiitorul în straie ţărăneşti, semn că oştirea aceasta e din popor şi pentru libertatea poporului se duce să se bată. Chipul conducătorului e întunecat, dar nobil, mersul lui nu e de om încrezut, nu e tineresc, dar sigur; venea apoi pedestrimea, venea cavaleria. Arnăuţii lui Canimari[3] s-au retras pînă la mitropolie. Ce oştire era aceasta ? Cine era acel conducător ? Poporul Bucureştiului a ieşit să-i întîmpine pe oaspeţii dragi. Mii de glasuri strigau: Trăiască Tudor, domnul nostru, ţarul nostru ?! Sava Canimari a venit să depună jurămîntul lui Tudor şi să aştepte poruncile lui. Tudor s-a dus cu toată oastea la biserică şi acolo au mulţumit lui Dumnezeu - Creatorul, înălţînd rugăciuni şi imnuri pentru milostivirea lui. Pe urmă, conducătorul a proclamat libertatea şi independenţa po-

---

1 F.G.Laurençon, Nouvelles observation sur la Vallachie..., Paris, 1822, p.151.

2 M.Czajkowski, Kirdżali, p.48.

3 S.Căminaru

porului Țării Românești, însoțit de bătaia clopotelor bisericești, de melodiile cîntecelor bisericești. Boierii s-au adunat în aticamera noului stăpîn ca să cerșească demnități și bogății, dar acest nou stăpîn nu știa ce-i boier, nu știa ce-i țăran, în toți locuitorii vedea fii ai Țării Românești și tuturor le spunea: slujiți patria și patria vă va răsplăti. Iar el, în fruntea cetelor înarmate, străbătea țara și zdrobea hoardele musulmane, pedepsea abuzurile boierilor și dădea poporului libertate. Așa domnea Tudor în Țara Românească"[1] .

In opoziție cu Tudor, Ipsilanti și Cantacuzino sînt oameni mărunți, intriganți, care " și-au pierdut elanul eroic, moștenire a fiilor Greciei antice"[2] , slujind stăpînilor străini. Ipsilanti "ar vrea să se impună domn al Țării Românești"[3] și în acest scop tiCluiește acuzațiile de trădare împotriva lui Tudor și pune la cale uciderea lui.

Asasinarea conducătorului răscoalei are loc în tabăra de la Pitești, unde Tudor primește singur solia eteriștilor, ca un om " a cărui conștiință nu se simte întinată de vină"[4] . Veniseră, la Tudor, Iordache și Cîrjali cu gîndul de a se convinge singuri de lipsa de temei a acuzaților, veniseră însă și Caravia, Mauros și Ozanbruk cu misunea de a-l ucide. Ultimii doi l-au lovit mișelește, iar Caravia i-a tăiat capul și mîna în semn de victorie[5] .

---

1 M.Czajkowski, <u>Kirdżali</u>, p.13o
2 <u>Ibidem</u>, p.129.
3 <u>Ibidem</u>, p.13o
4 <u>Ibidem</u>, p.14o.
5 <u>Ibidem</u>, p.14o-141.

Intr-o notă[1], Czajkowski spune că descrierea asasinării lui Tudor Vladimirescu respectă adevărul istoric, doar că ea a avut loc nu în conac, ci într-o pădure din apropiere, unde Tudor a fost întîi legat și apoi ucis. Abaterea autorului de la faptul considerat istoric trebuia să ilustreze modul în care a căzut revoluția, trădată, lovită mișelește de inamicii libertății, căci "moartea lui Tudor a însemnat moartea independenței românești"[2]. Czajkowski este convins că, fără intrigile lui Ipsilanti, "Vladimirescu ar fi recucerit atunci independența Țării Românești[1]

Concepțiile democratice ale scriitorului polon și simpatia lui pentru mișcarea de la 1821 și pentru conducătorul ei au deplasat centrul de greutate al romanului dinspre viața aventuroasă a lui Cîrjali spre drama trăită de Tudor Vladimirescu. I s-a reproșat lui Czajkowski faptul că a imaginat un orient otoman după modelul lumii cazace[2] și reproșul este îndreptățit, dar nu s-a observat că cea mai mare parte a acțiunii se desfășoară pe terirotiul Țării Românești, cu implicații sociale și naționale de mare răsunet în pragul revoluției de la 1848, pe care Czajkowski le-a surprins cu destulă fidelitate și le-a înfățișat cu multă căldură. Or, acest lucru adaugă trăsături noi imaginii scriitorului din deceniul al patrulea al secolului trecut, mai ales în comparație cu cea transmisă ulterior, după apostazie, de către

---

1 Ibidem, p.199.
2 Ibidem, p.142.

contemporani, cînd Czajkowski s-a numărat printre adversarii Unirii Principatelor, ai lui Cuza personal, şi cînd parodiase în romanul Nemolka insurecţia polonă de la 1863.

STRESZCZENIE

POLSKA POWIEŚĆ O REWOLUCJI TUDORA VLADIMIRESCU

Znany ze swej współpracy z rumuńskimi demokratami w okresie Wiosny Ludów, polski pisarz Michał Czajkowski (1804-1886) stworzył w Kirdżalim pierwszą powieść, w której materiał historyczny związany z rumuńską rewolucją z 1821 r. został przekształcony w fikcję literacką. Wiadomości o rumuńskiej rewolucji mógł Czajkowski uzyskać z francuskich dzieł historycznych F. Recordona, F.G. Laurençona itd., a także z opowiadań rumuńskich przyjaciół studiujących w Paryżu.

W przeciwieństwie do innych pisarzy, zajmujących się awanturniczym życiem zbójnika bułgarskiego (Puszkin, Pantazi Ghica, Al. Macedonski), Czajkowski rzucił Kirdżalego w nurty powstańcze, kreśląc jego sylwetkę na tle zmagań narodu rumuńskiego. Kirdżali jest postacią typu byronicznego, pełną przeciwieństw, nacechowaną niestałością i w końcu nie mogącą odgrywać czołowej roli w ruchu wyzwoleńczym rumunów. Czajkowski zdał sobie sprawę z tych trudności i wysunął na pierwszy plan postać Tudora Vladimirescu. Tudor jest przeciwieństwem Kirdżalego; przewyższa go postawą moralną, niezłomnością charakteru, świadomością przynależności do narodu walczącego o wolność. Egocentrycznym pasjom Kirdżalego przeciwstawił Czajkowski altruizm Tudora, pragnieniom sławy bohatera tytułowego - gotowość poświęcenia się wodza rewolucji.

Sama rewolucja skreślona w powieści polskiego pisarza na szerokim tle walk wyzwoleńczych narodów bałkańskich, zaostała przedstawiona z sympatją.

Pomyślany jako powieść o słowiańskum zbójniku walczącym o rumuńską wolność, utwór Czajkowskiego przekształcił się w trakcie pisanią w apoteozę rumuńskiej rewolucji i jej wodza.

CORESPONDENȚA DINTRE ZAMFIR ARBORE ȘI FEDOR VOLKOV

Magdalena Laszlo-Kuțiuk

La împlinirea de 125 de ani de la nașterea lui Zamfir Arbore-Ralli, Vasile Nicolaie scria în numărul din 14 noiembrie 1973 al ziarului "Scînteia", într-un articol intitulat "Pionier al mișcării socialiste din țara noastră":

"Evocînd marcanta sa personalitate omagiem pe unul dintre pionierii răspîndirii ideilor socialiste din țara noastră și a organizării mișcării revoluționare a proletariatului român, dar și pe unul dintre militanții care au întreținut strînse legături cu conducătorii de seamă ai proletariatului internațional, care a adus o remarcabilă contribuție la propagarea marxismului în Europa răsăriteană". Cu mare admirație scriu despre Arbore și I.Popescu-Puțuri, și Titu Georgescu în capitolul care îi este special consacrat în volumul "Purtători de flamuri revoluționare" /București, 1971). Numeroase referiri la rolul lui Z.Arbore, unul din "ctitorii primelor cercuri socialiste născute pe sol românesc", se găsesc și în cartea lui Stelian Neagoe "Nicolaie Codreanu" (București, 1970/.

Dar personalitatea lui Zamfir Arbore /1848-1933/ interesează nu numai pe cercetătorii istoriei mişcării muncitoreşti şi ai publicisticii din România ci şi, aşa cum am avut ocazia să o arătăm în volumul "Relaţiile literare româno-ucrainene în secolul al XIX-lea şi la începutul secolului al XX-lea" /CMUB, Bucureşti, 1974/ şi pe cercetătorul raporturilor literare şi filologice româno-ruse şi româno-ucrainene. A fost unul din primii traducători ai lui Gogol în limba română(traducerea romanului "Taras Bulba" în 1883) autorul unei gramatici a limbii ruse în limba română (Bucureşti, 1902), a fost autorul unui studiu despre Petru Movilă (în "Tinerimea română" fasc.I, 1899) şi a unei monografii "Ucraina şi România" /1916/.

Interesul său pentru cultura rusă şi ucraineană se reflectă şi în materialele publicate de el în ziarul "Telegraful" al cărui redactor efectiv a fost între anii 1881-1889. Astfel în februarie 1881 vom întîlni aici un articol la moartea lui Dostoievski, în decembrie 1882 va scrie despre Turgheniev, iar la 1 noiembrie 1889, într-o corespondenţă semnată Z., scrisă la moartea lui Cernîşevski, acuză guvernul ţarului Alexandru II de martiriul marelui scriitor rus. Ca elev al liceelor din Chişinău şi Nikolaiev, ca student al Academiei militare chirurgicale din Moscova, participant la mişcarea ilegală narodnică şi condamnat politic (motiv pentru care a trebuit să părăsească Rusia şi să fugă în Elveţia), Arbore a cunoscut bine limba şi cultura rusă. Insă experienţa sa de viaţă l-a adus în contact şi cu viaţa şi cultura ucraineană, mai întîi cu ocazia peregrinărilor sale prin tîrguşoarele şi satele guberniei Herson în tovărăşia unui coleg ucrainean în anii liceului, iar mai apoi, în Elveţia, datorită legăturilor sale strînse cu cel

mai de seamă reprezentant al emigrației politice ucrainene. Mihail Dragomanov, pentru care a nutrit un adevărat cult. Despre M.Dragomanov a scris în numeroase articole publicate atît în România cît și în Bulgaria, numele lui apare și în multe corespondențe din "Telegraful", unde sînt publicate și două scrisori trimise de M.Dragomanov. Din păcate, corespondența lui Arbore cu Dragomanov s-a pierdut. In schimb ni s-a păstrat un alt material de arhivă foarte interesant, corespondența dintre Z.Arbore și colaboratorul apropiat al lui Dragomanov, renumitul antropolog, etnograf și folclorrist ucrainean Feodor Volkov[1] . Feodor Volkov /Hvedir Vovk/, 1847-1918, originar din regiunea Poltava, de asemenea refugiat din țara sa pentru convingerile sale radicale, sosit în România în 1878 ca emisar al lui Dragomanov însărcinat cu expedierea peste granița româno-rusă a literaturii interzise, în special a publicațiilor lui Dragomanov de la Geneva, nutrea gîndul să scoată la Galați un fel de pendant al revistei lui Dragomanov "Hromada", iar în rusă ziarul "Kievlianin"[2] Nereușind să realizeze acest plan, se mută în Dobrogea, unde sub îndrumarea doctorului Petru Alexandrov /Vasil Ivanovski/ se înjghebează la Armacleia o comună agricolă.

---

1 Scrisorile lui Arbore către Volkov se păstrează în arhiva Volkov la Institutul de arheologie al Academiei RSS Ucrainene la Kiev, iar scrisorile lui Volkov către Arbore în fondul Arbore la Arhiva Centrală de Stat pentru Literatură și Artă /ȚGALI/ la Moskova.

2 Cf.Halina Vovk, Bibliografia praț Hv.Vovka. Vseukrainska Akademia Nauk, Kiev,1929,p.6-12.

Au început însă prigonirile contra refugiaților politici din Rusia stabiliţi la noi, prigoniri săvîrşite direct de ohrana ţaristă, arestările masive ale oamenilor de legătură(pentru Ucraina Pan/Piotrovski/ şi Malevanîi dar şi alţii) şi orice contacte au devenit imposibile. Renunţînd la activitatea politică, Volkov nu părăseşte totuşi Dobrogea, ci întreprinde aprofundate studii privitoare la trecutul, folclorul şi etnografia populaţiei ucrainene de aici care s-au soldat cu trei lucrări fundamentale: "Secea Transdunăreană","Coloniile ruse din Dobrogea"/ publicate în revista "Kievskaia Starina" în 1883 şi 1889 şi "Pescuitul ucrainean în Dobrogea" /"Materialy do ukrainsko-ruskoi etnolohii" tom.I, Lvov, 1899/. La sfîrşitul anului 1882 Volkov părăseşte România, stabilindu-se în Elveţia şi mai apoi în Franţa, unde va obţine doctoratul în antropologie, punînd bazele unei strălucite cariere ştiinţifice pe care o va continua după întoarcerea în Rusia ca docent la Universitatea din Petersburg şi custode al muzeului de etnografie. Moare în drum spre Ucraina, unde fusese numit profesor universitar în 1917. Volkov este autorul unor lucrări fundamentale de arheologie pe teritoriuucrainean, de antropometrie a populaţiei ucrainene /în special a huţulilor/ şi de etnografie. Ca îngrijitor al renumitei ediţii de la Praga a operelor lui Sevcenko /1876/ are mari merite şi în istoria literară.

Am ţinut să facem aceste precizări de ordin biografic pentru o mai bună înţelegere a extraselor din scrisorile sale către Arbore. Corespondenţa dintre Volkov şi Arbore care se extinde pe o perioadă de peste 3o de ani prezintă un interes ştiinţific neîndoielnic atît pentru o mai bună cunoaştere a acestor două personalităţi cît şi a epocii respective.

O scrisoare [1] nedatată, scrisă de Z.Arbore, confirmă datele întîlnite în schiţa bio-bibliografică a Halinei Vovk privind intenţia lui F.Volkov de a scoate o publicaţie în România:

"Dragă prietene, După multe tîrguieli şi tratative pe care le-am început din ziua ultimei mele vizite, însfîrşit abia azi 11/23 am reuşit să stabilesc totul cu tipograful şi anume el promite să furnizeze săptămînal două coli... Tipografia e bună, litere ruseşti nr.12,1o şi cîteva 8 în cantitate suficientă".

Din aceiaşi epocă o altă mărturie privind expedierea cărţilor: "Astăzi 9/12 iulie luni, îndată după primirea telegramei dumitale am trimis 1o6 kilograme cărţi, adică un sfert din marfa aflată la mine. Dar ca şi înainte, în urma imposibilităţii de a trimite la Tulcea direct am trimis pe numele lui Loviţki şi matale îţi trimit chitanţa, fiindcă Loviţki este foarte ocupat şi mi s-a plîns de dificultatea de a executa asemenea comenzi deci este nevoie ca cineva să plece la Galaţi să ia cărţile. Rog să mă anunţaţi dacă aţi primit două scrisori din Rusia, o scrisoare de la Dr/agomanov/ şi documentele în contul ultimei cheltuieli. Nu mai trimit de data asta mai multe cărţi, căci s-au strîns destul de multe în punctul nostru. Primiţi salutările mele Z.Arbore P.S. Instrumentele de cizmărie le trimit mîine de asemeni pe adresa Galaţi"/ referire la literele de tipar n.a/...

In sfîrşit, o a treia scrisoare, nedatată,în care se reflectă de acum eşecul planului lui Volkov :

1 Intreaga corespondenţă este în limba rusă. Aici dăm numai traducerea extraselor.

"Dragă Volk. Noi toţi, care ne-am adunat aici prin voinţa lui Alexandr Nikolaievici /adică exilaţi de Alexandru II n.a./,am hotărît să vă rugăm să depuneţi toate eforturile pentru a preda tipografia dumitale ucraineană /în original "hohlaţkaia" n.a./ radicalilor din Piter (Peterburg n.a.)/ cărora în clipa de faţă le poate fi foarte necesară în urma pierderii tipografiei lor. In clipa cînd o să aveţi nevoie de tipografie, eu mă oblig personal să vă cedez o parte din tipografia "Rabotnik-ului" /tipografia narodnică înfiinţată de Arbore pe costul său propriu în Elveţia n.a./, iar doctorul /evident Petr Alexandrov n.a./ se obligă să o transporte peste Dunăre. Gîndiţi-vă şi dacă hotărîţi afirmativ, daţi o împuternicire în scris Paşei la Kiev chiar acum. Rog primiţi salutări de la mine şi doctor.Z.Arbore. La această comunicare cu care sînt întru totul solidar îmi pun semnătura Petr Alexandrov.

O interesantă scrisoare a lui Volkov purtînd data Tulcea 5 iulie 1879 confirmă afirmaţiile din surse bibliografice cum că în timpul şederii în România Volkov a trecut clandestin prin Odesa:

"De ce mata /Zamfir/ nu îmi scrii nimic ? Informaţi-mă cît de curînd dacă nu aveţi ceva veşti din Rusia, dacă nu a sosit cumva aşa zisul Pan ? Sau măcar nu a scris. Am plecat de la Odesa cu viteza unui iepure, mi-am lăsat acolo lucrurile şi banii. Pan a lipsit în acel timp, dar îndată după întoarcere trebuia să vină la dumneata şi am sperat că o să-ţi aducă tot ce am lăsat. Am informaţii că s-a întors la Odesa şi a fost la Tighina, dar mai mult nu ştiu nimic".... In postscriptumul scrisorii citim: Hristea /soţia sa n.a./ a fost exilată în gubernia Viatsk, iar despre Volodka /fiul său n.a/ nu ştiu dacă e la Kiev sau a plecat cu

maică-sa. Eu abia am reușit să scap teafăr.

O scrisoare trimisă la Tulcea de Arbore și datată 17/29 iulie 1879 este adresată românilor ("oamenii din rasa lui Traian") rușilor/"locuitorilor ținutului hiperboreic"/ și ucrainenilor/"locuitorilor din ținutul sciților aspri"/, ce formau grupul de revoluționari stabiliți în Deltă. In ea cităm între altele"Vă este cunoscut desigur că guvernul a căzut. Acum în fruntea guvernului sînt următorii oameni: Boierescu/ reacționar, conducătorul dreptei /ministru de externe, N.Crăciunescu/ centru dreapta, reacționar/...Ca să vă dau de exemplu o idee cine este Boierescu /ministru/, vă reamintesc că este același care a interpelat guvernul în legătură cu înmormîntarea tovarășului nostru Codreanu. Nu o să vă spun cîtă murdărie și calomnie josnică a turnat el în această interpelație la adresa noastră, a nihiliștilor, Aceștia sînt oamenii, așa vor fi faptele lor".

Dintr-o scrisoare trimisă de Volkov din Tulcea, probabil în 188o /se pare că atunci a fost arestat prima dată Vl.Malevanîi, emisarul lui M.Dragomanov, împrejurare de care se plînge Volkov în această scrisoare n.a./ aflăm despre împrejurările în care apare la el pentru prima oară un interes științific pentru Dobrogea:

"Stau zile întregi și traduc din germană Geografia Dobrogei[1] pentru un maior de aici din statul

---

1 Este vorba probabil, despre tratatul lui Karl Peters Grundlinien zur Geographie und Geologie der Dobrudscha / Viena, 1867, scriere la care vom găsi referiri în articolele lui Volkov privind așezarea ucrainenilor în Dobrogea.

major/românesc/. El mi-a propus pentru această/vreo 15 coli/ doar loo franci, dar trebuie să traduc căci poate să ne fie foarte util ca om cu greutate de aici şi distribuitorul pămînturilor, Aştept banii, apoi voi veni la dumneata şi de acolo la Geneva, voi tipări cartea mea şi poate voi pleca la Paris, pînă nu se aranjează definitiv cu tipografia".

Din aceiaşi scrisoare aflăm şi despre legăturile sale strînse cu membrii comunei agricole de la Armacleia şi despre interesul său pentru soarta lui Dobrogeanu Gherea:

"Vă mulţumesc foarte mult pentru comunicarea în legătură cu Costică. Petru nu e aici, a plecat la Galaţi, iar românii de la Armacleia, datorită dragostei pentru cai caracteristice rasei voastre, au mai cumpărat o pereche de cai şi au plecat călare spre sat"

Datarea acestei scrisori ample la începutul anului 188o se sprijină şi pe o dovadă indirectă. In volumul Literaturna spadşcina Ivan Franko, Vypusk I (Akademvydav Kiiv, 1956) sînt publicate şi cîteva scrisori ale lui Franko către F.Vovk din perioada şederii acestuia din urmă în România. Una din aceste scrisori, datată de îngrijitorii volumului "martie 188o", conţine explicaţii în legătură cu o sumă de bani datorată de V.Malevanîi unor oameni de afaceri de la Lvov pentru instrumente tipografice. Este vorba de aceeiaşi datorie în legătură cu care îşi exprimă Volkov nedumerirea în scrisoarea discutată mai sus.(cf.p.388-389/.

Ajuns la Geneva F.Volkov nimereşte aici în plină fierbere în legătură cu apariţia ziarului "Volnoe slovo", organ al pretinsului partid liberal "Zemski soiuz". Existenţa unui asemenea partid în Rusia era o ficţiune, o capcană întinsă de guvernul ţarist emigra-

ţiei, însă Dragomanov, fiind cu totul de bună credinţă, preia redacţia acestui ziar. In corespondenţa dintre Arbore şi Volkov din decursul anului 1883 vom găsi numeroase referiri la aceste probleme, iar în ziarul "Telegraful" Arbore va scrie nu odată despre partidul liberal "Zemski Soiuz" şi proiectul său de constituţie, despre rolul lui M.Dragomanov. Arbore este rugat să trimită la ziarul "Volnoe Slovo" articole privitoare la viaţa politică din România şi el primeşte cu plăcere această invitaţie /cf.scrisoarea lui Arbore din 14 ianuarie şi răspunsul lui Volkov din 17 ianuarie/. In acelaşi timp însă în corespondenţa aceasta găsim foarte multe ştiri cu privire la viaţa emigraţiei politice din Elveţia şi Franţa. Una din primele scrisori informează despre arestarea lui Kropotkin. Scrisoarea, a cărei confirmare o găsim în scrisoarea lui Arbore din 14 ianuarie 1883, este una din primele corespondenţe trimise de Volkov la Bucureşti pe adresa "Telegrafului". Asemenea corespondenţe, menite să informeze pe cititorul român despre viaţa politică din Elveţia, încep să apară începînd din 12 decembrie 1882 în paginile "Telegrafului" purtînd semnătura Theodore C. (Volkov trăia în Elveţia sub numele de Theodore Kondratovici) alegîndu-şi patrononimicul ca nume de familie. Kondratovici este semnat şi studiul lui din 1883 din "Kievskaia starina"/ Si aceste corespondenţe vor continua să apară în tot cursul anului 1883 venind de la Zürich şi Geneva. Printre ele găsim şi două corespondenţe legate de expoziţia de la Zürich.

Intre timp Arbore îl informează pe prietenul său în mod amănunţit despre viaţa politică din România, ca şi despre propria sa situaţie . Intr-adevăr, deşi acceptase să lucreze la un ziar liberal şi patronul său Bibicescu era un om influent, situaţia sa continuă să

rămînă labilă, căci fugise cîndva din închisoarea Petropavlovsk şi ambasadorul Rusiei cerea extrădarea sa. De asemeni, din aceste scrisori aflăm unele amănunte despre C.Dobrogeanu-Gherea, în apărarea căruia Arbore intervenise pe lîngă guvern, afirmînd că este român din Basarabia[1]. O scurtă scrisoare, scrisă probabil în 1883, ne informează şi despre presa socialistă de la noi: "Două /deodată două/ organe socialiste au început să apară "Dacia viitoare" şi "Emanciparea". Au şi început persecuţiile împotriva editorului, fireşte şi eu o să-mi primesc partea, deşi de facto, nu am nici o vină şi pînă acum am dat numai două articole".

Printre informaţiile privind culisele vieţii politice a vremii prezintă interes comunicarea din scrisoarea datată 13/25 iulie 1883 cu privire la neplăcerile pe care le avea Arbore din partea guvernului ţarist pentru articolele sale din "Telegraful" precum şi următorul pasaj din scrisoarea datată 14 octombrie 1883:

"Iată pe scurt situaţia: Brătianu este certat rău de tot cu Rosetti ,fiindcă acesta din urmă, făminînd credincios programei, a cerut vot universal, drept de alegeri pentru magistratură, autonomia judeţelor şi comunelor şi revizuirea legii din 1864, privind împroprietărirea ţăranilor. Fireşte a învins Brătianu. Scandalul constă în aceea că guvernul acum nu are de fapt organ propriu, căci "Telegraful" prin intermediul directorului său a votat pentru reformele lui Rosetti".

Toate aceste lucruri îl interesau viu pe Volkov şi în scrisorile sale găsim remarci la adresa

---

1 Scrisoarea amintită mai sus din 14 ianuarie 1883.

evenimentelor din România. Explicînd faptul că este la curent cu tot ce se petrece în România, Volkov scrie într-o scrisoare scrisă în toamna anului 1883 "Eu doar citesc Telegraful şi închipuiţi-vă nu am uitat, înţeleg[1] . Se plînge însă că un cunoscut i-a cerut dicţionarul său român şi l-a luat cu el, şi îi duce mult lipsa."De ce să uit limba română, adaugă el, poate o să-mi mai trebuiască, şi în afară de asta doar citesc"[1]

Această scrisoare conţine prima menţiune din corespondenţa lui Volkov privind traducerea romanului "Taras Bulba" pe care i-o cere urgent prietenului său. Traducerea acestui roman apăruse sub formă de feileton în paginile "Telegrafului" cu începere de la 3 iunie 1883, iar începînd de la 17 septembrie 1883 ziarul "Telegraful" anunţă în trei numere apariţia în volum la Tipografia Naţională a cărţii "Taras Bulba. Roman istoric din republica cazacilor de Gogol tradus din limba rusă". Numele traducătorului nu apare nicăieri, în schimb volumul este dedicat de către traducător: "Refugiatului politic din Ucraina Teodor C.Wolcoff" şi în prefaţa semnată "Traducătorul" von găsi o expunere destul de detailată a istoriei Ucrainei, arătîndu-se curajul cu care acest "popor de războinici" a înfruntat prigoanele luptînd împotriva agresiunii turco-tătare şi a asupririi din partea panilor polonezi. Arbore,folosind o imagine din folclorul ucrainean, compară situaţia acestui popor cu aceeea a păsării "pescar" /ciaika-pescăruş/ care şi-a făcut cuibul la marginea drumului. Această relatare se opreşte în momentul în care poporul ucrainean istovit de războaie a cerut protecţia regatului muscovit.

---

1 Volkov afirmă şi într-o scrisoare trimisă lui Franko de la Paris la 18 septembrie 1888 că citeşte româneşte(Cf,Institutul de Literatură al Academiei RSS Ucrainene fond 3 nr,1602 p.825.

In scrisoarea din 3o septembrie 1883 / 12 octombrie / Volkov, care a primit probabil cartea, îi mulţumeşte prietenului său: "Inainte de toate îţi mulţumesc din inimă pentru Bulba şi pentru dedicaţia amicală. Numai că e poate prea solemn "refugiat politic" sună parcă ar fi un titlu. Iţi mulţumesc încă odată că nu mă uiţi ... acum sînt mai scumpe decît orice convingerile politice, mai ales aici la Geneva, numai cine n-a fost aici nu ştie cît sînt de preţioase". Mărturia aceasta ni se pare deosebit de semnificativă.

In scrisoarea lui Volkov trimisă la 16 decembrie 1883 aflăm că expediase la Bucureşti două exemplare din studiul său Zadunaiskaia Seci. Po mestnîm vospominaniam i rasskazam". Este vorba de extrasul cuprinzînd 116 pagini din studiul apărut în acelaşi an în "Kievskaia starina"[1]. Crezînd că acest studiu privind aşezarea ucrainenilor în Dobrogea va interesa şi pe specialiştii români, Volkov ceruse prietenului său să remită un exemplar lui G.Tocilescu. In aceeaşi scrisoare citim: "Iar eu ca să mă întreţin continui să exploatez Dobrogea. Am mai trimis un articol despre ucraineni la revista "Vestnik Evropî", iar acum scriu despre lipoveni şi molocani. Nu ştiu cum va fi."Soarta acestor scrieri, ce nu apar în bibliografia lucrărilor lui Volkov, nu ne este cunoscută. In schimb, a văzut lumina tiparului un alt articol despre care Volkov în scrisoarea către Arbore din 12 martie 1884 aminteşte că a fost scris în casa lui Arbore, şi anume "Insemnări economice despre bulgari", apărut în revista "Russkaia mîsl", nr.2,4, şi 5, 1884,cuprinzînd circa 1oo pagini.

---

1 In scrisoarea sa către Franko scrisă din România la 18-3o oct.1882 Volkov îi oferise spre publicare acest material pentru revista "Svit". Ibidem Fond 3 nr.1617 p.98.

Scrisoarea din 24 /12 martie 1884 este în multe privinţe remarcabilă, Ea este foarte lungă şi amănunţită, căci Volkov îl informează pe prietenul său despre toate noutăţile şi toate problemele care îl preocupă. In prima parte a scrisorii găsim o descriere vie a unor lucrări hidrotehnice întreprinse la Geneva în vederea utilizării fluviului Rona pentru a furniza energie electrică. Arătîndu-se entuziasmat de amploarea acestor lucrări Volkov notează în acelaşi timp că profit de pe urma lor va trage în primul rînd burghezia, căci proletariatul din Geneva şi meseriaşii care suferă din cauza şomajului refuză să ia parte la aceste lucrări din cauza că sînt foarte prost plătiţi şi de aceea au fost aduşi muncitori din altă parte.

Astfel acest "reportaj literar" este în acelaşi timp şi un document care atestă solidaritatea lui Volkov cu cauza clasei muncitoare din lumea întreagă.

In aceiaşi scrisoare găsim un pasaj privind interesul lui Volkov pentru obiceiurile populare din România pe care îl reproducem:

"Te rog, prietene să-mi faci un serviciu, care dumitale nu-ţi va fi greu de împlinit, iar pentru mine este extrem de important: interesează-te de la Ispirescu, de la Tocilescu sau de la altcineva care crezi că ştie problema: ce fel de descrieri există privind obiceiurile româneşti de nuntă, fireşte cele populare, cu cîntecele respective şi toate amănuntele, Situaţia e următoarea: am împărţit cu Dragomanov munca de etnografie şi eu mi-am ales ritualurile şi cîntecele de nuntă care trebuiesc fireşte investigate cu ajutorul metodei comparative. Sînt în posesia literaturii privind cele mai diverse popoare şi ţări, dar în ce

priveşte pe urmaşii lui Traian persistă o mare lacună care este cu atît mai gravă cu cît trăsăturile slave provin la români din cea mai veche perioadă a slavilor şi contactul etnografic dintre aceste rase este îndeobşte deosebit de interesant după cum ţi-am spus nu odată şi la Bucureşti. De aceea, dragul meu, te rog să te interesezi şi să-mi comunici,Te rog să ai în vedere nu numai lucrări recente, dar şi cele mai vechi. Studiul acesta este neobişnuit de interesant şi aş vrea să-l fac cît mai complet".

Cerinţa aceasta se pare însă că nu a putut să fie satisfăcută în momentul respectiv, însă indată ce au apărut monografiile Elenei Sevastos Nunta la români /1889/ şi Nunta la români de S.Fl.Marian /189o/ ele au fost folosite de Volkov în cele două lucrări fundamentale publicate de el în această problemă: Svadbarskite obredi na slaveanskite narodi /Obiceiurile de nuntă ale popoarelor slave/ "Sbornik za narodni umotvoreniia, nauka i knijina" Sofia v.III, 189o, v.IV, V, 1891, v.VIII, 1892, v. XI, 1894 şi Rites et usages nuptiaux en Ukraine /Rituri şi obiceiuri de nuntă în Ucraina/ în "L'Anthropologie" v.2,1891. In ambele aceste scrieri sînt însă folosite şi surse străine în care se semnalează unele obiceiuri de nuntă la români.

Volkov îl îndeamnă în această scrisoare şi pe Arbore să se ocupe de probleme de etnografie, bucurîndu-se de apariţia în paginile "Telegrafului" a articolului lui Arbore despre scapeţi, el îl sfătuieşte să continue această investigaţie şi să o publice într-o revistă din Rusia. Dacă însă Arbore renunţă la acest studiu se oferă el singur să-l continue, cu condiţia ca acesta să-i trimită tăieturile respective din ziar, căci nu e sigur dacă le-a decupat pe toate.

O interesantă scrisoare a lui Zamfir Arbore scrisă la Curtea de Argeş la 22 iunie 1884 ne revelează profilul moral al acestuia. Arbore scrie:

"Am intenţionat de mult să vă scriem, dar din anumite motive nu am putut de loc să o fac din cauza muncii de omnibus/ în original "tramveevski"/ Patronul meu e ocupat cu diverse anchete, comisii şi în fine cu treaba importantă de a-şi pregăti circumscripţia în vederea alegerilor ce se apropie, In consecinţă a trebuit să scriu nici mai mult nici mai puţin decît şase articole redacţionale pe săptămînă şi oricît ai fi de Podhalimov e foarte obositor să scrii zilnic despre diverse probleme parlamentare uneori foarte delicate. Pînă la urmă, profitînd de închiderea Camerei am plecat de o săptămînă din Bucureşti şi stau aici între munţi şi păduri. Copiii hoinăresc toată ziua şi eu cu ei. E plăcut ca după 3 ani şi jumătate de scris continuu să respiri în sfîrşit aer curat. Locurile sînt aici încîntătoare deşi mult prea sălbatice. Oameni nu găseşti aici de loc; trăiesc aici doar nişte fiinţe patrupede cu guşe, cu burţi mari umflate de mămăligă. Un popor jalnic de care nu-i pasă numănui... Ce să vă spun despre lucrurile de aici. Facem multă zarvă frate: Asta-i tot. Batem apa în piuă, ne luptăm pentru libertate, fraternitate, egalitate, iar dacă ceva pe undeva nu e pus bine, neapărat punem mîna pe el. Asta fiindcă apărăm cu străşnicie proprietatea. M-am săturat de ei de moarte. I-am spălat, fără încetare[1] şi tot acolo sînt. Au

1 Arbore se autocaracterizează în scrisoarea din 25 iulie 1884 ca "spălătoreasa" guvernului liberal.

prea multe păcate pe conştiinţă". In continuare îşi exprimă solcitudinea pentru un tînăr prieten al său, Iacob Popescu. Ar vrea ca acesta să plece la Geneva să-şi încheie studiile " aceasta ar fi un mare cîştig pentru socialismul român amenințat de pieire".

Munca extenuantă ca şi starea morală apăsătoare provocată de dezgustul faţă de practicile politicienilor vremii devin tot mai grele de suportat şi în scrisorile următoare Arbore se plînge de o gravă depresiune psihică. Se teme chiar să nu cadă pradă tentaţiei sinuciderii.

"Lucrez ca înainte, patronul meu se află peste graniţă. Aş pleca undeva să mă odihnesc, dar mijloacele nu-mi permit, nu vreau să fac datorii"scrie el în scrisoarea din 25 iulie a aceluiaşi an. Am încercat să mă tratez, dar e mai rău. Nu merită, căci nu de medicamente am nevoie, ci de o altă viaţă. Si de unde să o iau ? Dar ajunge să cînt prohodul, căci mi-e frică ca după moarte să nu facă şi cu mine aşa cum au făcut cu Codreanu".

Scrisoarea conţine o promisiune din partea lui Arbore că va căuta pentru Volkov material despre obiceiurile de nuntă şi scuze pentru întîrziere. Starea depresivă continuă pe o perioadă îndelungată căci în scrisoarea lui Arbore din 12 septembrie 1884 întîlnim un ton şi mai sumbru. Crezînd că va muri curînd îi cere lui Volkov şi prin intermediul acestuia lui Mihailo Dragomanov şi bakuninistului Nikolai Jukovski să-i trimeată un program şcolar pentru un pension de fete pe care ar vrea să-l înfiinţeze ca să rămînă o amintire după el.

De la această dată în fondul de scrisori ce ni s-a păstrat apare o lacună de zece ani. Nu ştim da-

că chiar atîta timp nu şi-au scris, însă judecînd după conţinutul scrisorilor din 1894 Volkov şi Arbore nu şi-au mai scris vreme îndelungată. In viaţa celor doi colaboratori au intervenit mari schimbări. Greutăţile materiale, încetarea totală a activităţii politice a emigraţiei din Elveţia în direcţiile în care milita Volkov[1] l-au obligat în 1887 să se mute la Paris, dedicîndu-se studiilor de antropologie. Si Arbore a trebuit pînă la urmă să abandoneze iluziile sale legate de publicistica în presa liberală şi viaţa sa a luat o cu totul altă întorsătură. Necunoscînd adresa lui Volkov îi scrie în 1894 o scrisoare prin intermediul lui Dragomanov. Ii comunică printre altele că au crescut copiii, fiica sa Ecaterina se pregăteşte să ia doctoratul în medicină şi apoi va pleca la Paris unde speră să-l întîlnească pe Volkov. Astfel din scrisorile lui Zamfir Arbore aflăm începînd de la această dată ştiri şi despre Ecaterina Arbore care a devenit cunoscută atît ca militantă socialistă cît şi ca unul din primii noştri medici preocupaţi de medicina socială. Arbore cere ajutorul lui Volkov cît şi al lui Dragomanov pentru procurarea monografiei lui Zasciuk despre Basarabia, carte care îi este absolut necesară întrucît scrie o carte pentru concursul instituit de Academia Română. Va reveni asupra acestei rugăminţi în scrisoarea din 15/27 septembrie în 1894 şi în scrisoarea din 17/29 octombrie, 1894, folosind chiar în această a treia scrisoare cuvîntul ucrainean "sumuiu"/sînt întristat/ pentru a-l convinge pe prietenul său cît de mult duce lipsa acestei cărţi. In fine va procura de la Vol-

1 cf. explicaţia din scrisoarea către Arbore din 2 noiembrie 1894 "politica noastră malorusă a amorţit, n-a mai rămas altceva în afară de ştiinţă".

kov (confirmarea primirii o găsim în scrisoarea din 29 decembrie 1894) această carte putîndu-şi astfel redacta monografia "Basarabia în secolul XIX" pentru care obţine în 1898 premiul de stat "Eliade Rădulescu". In această lucrare solidă sînt citate afară de cartea lui Zasciuc şi alte surse pe care le avea de la Volkov sau Dragomanov, printre altele şi publicaţia de la Geneva a lui Dragmanov "Hromada". A folosit în această lucrare fără îndoială şi scrierile lui Volkov căci găsim în ea şi date cu privire la aşezările ucrainenilor din Dobrogea, despre cazacii de peste Dunăre, şi despre obiceiurile de nuntă ale ucrainenilor, citîndu-se două cîntece de nuntă, pe care le-a găsit probabil în studiile acestuia. Fiind vorba de o lungă întrerupere în corespondenţa lor, atît Volkov cît şi Arbore caută să redea pe scurt întîmplările din anii ce s-au scurs. In scrisoarea sa trimisă de la Paris la 2 noiembrie 1894 Volkov îi cere încă o dată traducerea romanului Taras Bulba, căci cea primită de el mai de mult a pierdut-o.

Scrisoarea lui Arbore din 29 decembrie 1894 prezintă un deosebit interes pentru înţelegerea evoluţiei sale în acești ani, de aceea vom reproduce un pasaj mai amplu:

"In legătură cu mine ce pot să vă spun ? Lucrez la Arhivele de aici unde am intrat pe bază de concurs, ca traducător al documentelor paleoslave. A trebuit să mă descurc cu descifrarea unor inscripţii şi scrieri paleograficе. Această muncă îmi aduce un venit de 300 franci pe lună. Trăim greu, dar totuşi mai bine decît atunci cînd erai aici. Guvernul este acum al boierilor, adică al consevatorilor care trag în ţărani ş.a.m.d. Să ştiţi că nu sînt mai răi decît liberalii,

dar sînt mult mai cinici... De sigur..., stau departe de orice politică. De ziaristică nu mă mai ocup, mi-am distrus nervii în 12 ani de ziaristică. De patru ani scot o revistă lunară pentru copii/"Amicul copiilor" n.a./, singura din țară. Ea nu aduce nici un cîştig, adică nu recuperează munca redacției, ci numai cheltuielile pentru tipografie, ilustrații şi administrație. Această revistă am înființat-o în amintirea scumpei mele Liolia care a murit. E tot ce am putut face pentru sărmanul meu copil mort de 4 ani. Doctorul Petruşa /Petru Alexandrov n.a./ mai stă la Tulcea. A devenit cărunt şi începe să chelească. Tot acolo sînt doctorii Crasiuc şi Codreanu, dacă-ți mai aminteşti. Trăiesc bine. Numai că Petru a devenit foarte trist şi îndeobşte mai greoi. La el stă acum sora sa Dunea, soția lui Korolenko, care de asemenea a fost aici şi acum s-a întors în Rusia. Iată, iubite prietene, toate ştirile. Nu prea multe, precum vezi. Am ajuns pînă la bătrînețe şi nu se întrevăd zorile. Unii dintre noi chiar că nici n-o să se ivească, iar tinerii nădăjduiesc. Si eu cred că o să se ivească, deşi ştiu că nu am să le zăresc. Dar asta nici nu contează, numai cei tineri să ajungă să apuce zile mai bune, mă doare pentru ei, munca noastră a luat sfîrşit. Ce să mai vorbim: A propos, ai aici un cititor al scrierilor dumitale, Hasdeu. El mi-a spus unde şi ce ai publicat în ultimul timp. Acest bătrîn e de altfel aici singurul om de ştiință serios, Fii sănătos şi nu-l uita pe sărmanul tău Rul".

După anul 1894 schimbul de scrisori devine iar intermitent. In 1896 Arbore îi recomandă lui Volkov pe fiica sa Ecaterina care pleacă la Paris pentru specializare, rugîndu-l să ceară pentru ea sprijinul unor oameni de ştiință care îi erau apropiați. La 27 iunie

1899 Volkov îi mulţumeşte la rîndul lui pentru ajutorul pe care l-a acordat celei de a doua soţii a lui şi fiicei sale care au stat o perioadă la Bucureşti. Si din nou îl îndeamnă pe Arbore să se ocupe de etnografie în direcţiile pe care le-a sondat el însuşi.

"Ce mai faci ? Te-ai apucat deja de Dobrogea? Ţi-am comunicat de acum că toate sursele despre geografia şi etnografia acestui ţinut care îmi sînt cunoscute au fost indicate de mine în articolul meu pe care îl ai. Am scris cîţiva ani mai tîrziu în aceiaşi "Kievskaia starina" /ianuarie, februarie şi martie 1889/ sub semnătura Lupulescu articolul "Coloniile ruse din Dobrogea". Poate nu o ai fiindcă redacţia speriată de perchiziţiile jandarmilor nu a scos extrase. Revista "Kievskaia starina" probabil se găseşte undeva la Bucureşti. In general răsfoind sursele germane şi bulgare şi folosind datele oficiale se poate scrie o carte foarte interesantă. Iar dacă te deplasezi acolo cu un aparat de fotografiat şi culegi cît mai multe date etnografice se poate face chiar ceva foarte original şi util. Si de ce să nu o faci . Ar fi foarte interesant să se facă săpături în movilele de acolo şi aş lua parte cu mult entuziasm în această acţiune dar pentru asta trebuie I să ajung la voi şi 2 ca Tocileştii voştri să se hotărască să facă aşa ceva, ceea ce se pare că nu e atît de simplu. Diamandi scriseseaici că la voi se organizează o societate antropologică. M-am bucurat foarte mult de asta, sperînd că în acest fel va fi posibil să se smulgă arheologia oficială de la voi din mîinile lui Tocilescu dar veştile despre asta au amuţit apoi şi însuşi Diamandi a dispărut undeva . De altfel dacă cumva apare la Bucureşti şi îl întîlneşti, nu uita să-i spui ca să-mi comunice cît de repede rezultatele săpăturilor de la

Cucuteni şi mai ales să-mi scrie dacă s-a găsit acolo ceva obiecte de metal.

...... Dacă există la Biblioteca Naţională /la Paris n.a./ ceva informaţii în legătură cu Dobrogea sau ceva similar, atunci se înţelege de la sine că nu e nevoie decît să-mi solicitţi materialul...... De ce nu îmi trimiţi publicaţiile Dumitale ?

Următoarea scrisoare a lui Volkov datează din 16 septembrie 19o3 şi a fost trimisă de la Lvov. Ea poartă antetul societăţii ştiinţifice Sevcenko şi are următorul conţinut :

"Dragă prietene, Iţi scriu de la Lvov unde mă aflu cu ocazia unei expediţii antropometrice. La început aveam de gînd să trec Carpaţii pînă la voi, dar acum îmi dau seama că cel puţin în toamna asta n-am să reuşesc. Pentru moment uite despre ce e vorba. Hruşevski, profesor la Universitatea de aci, specialist în istoria ucraineană mă roagă insistent, iar eu pe dumneata să găseşti şi să copiezi pentru el hrisovul cneazului Iurg Koreatovici din 3 iunie 1374 care începe aşa: Prin mila lui Dumnezeu noi, cneazul lituanian Iurg Koreatovici ş.a.m.d. publicată de Hasdeu în "Foiţa de istorie şi literatură", Iaşi, 186o v.II, p.41. Această publicaţie, evident, nu poate fi găsită nici la Lvov şi nici la Viena, iar la Iaşi nici eu şi nici el nu avem cunoştinţe. Iar dumitale, care îl cunoşti pe Hasdeu şi ai acces la biblioteci îţi va fi uşor, dar te rog, dragă, fi bun şi nu amîna, fiindcă el are nevoie de asta foarte urgent pentru o lucrare care se află de acum sub tipar. In afară de asta, întreabă-l pe Hasdeu unde anume a găsit el şi unde se află originalul acestui hrisov. Dacă aceasta este indicat chiar în "Foiţă" nu uita să copiezi de asemenea ca şi toate comentariile care însoţesc hrisovul.

Acest pasaj este semnificativ, atestînd interesul de care se bucurau lucrările lui Hasdeu în Ucraina, cunoaşterea lor de către eminentul savant ucrainean Mihailo Hruşevski /1866-1934/, şi, evident, pentru efortul pe care îl depunea Volkov în facilitarea contactelor dintre cele două culturi. De altfel, aceiaşi scrisoare mai conţine un amănunt legat de interesul lui Volkov pentru progresul ştiinţei româneşti. El trimite pentru Ecaterina Arbore o carte de antropologie Histoire naturelle de l'homme pe marginea căreia a făcut unele însemnări critice deoarece Ecaterina Arbore intenţiona să o traducă în româneşte. Or cartea, pe alocuri superficială, necesita unele retuşări.

In scrisoarea sa de răspuns datată 7/2o septembrie 19o3 Arbore îşi exprimă regretul că Volkov care este atît de aproape nu a venit să-l vadă şi îi promite să-i trimeată cartea îndată ce se va întoarce Bogdan Hasdeu în Bucureşti. In încheierea scrisorii întîlnim un amănunt interesant în legătură cu Korolenko: :A fost aici la noi nu de mult Korolenko cu familia şi a stat mult, ca o lună, dar i s-a făcut dor de Poltava lui, unde e şi mai liniştit ca la noi / mai sus Arbore opusese liniştea Bucureştiului zarvei Parisului n.a./, acolo muştele amorţesc în septembrie de iarnă. De aceea a plecat la poltavenii lui. Petru a fost şi el aici, acum e la Tulcea."

Scrisoarea trimisă de Volkov la 22 iulie 19o5 din Galiţia adaugă un amănunt în plus faptelor cunoscute de noi despre solicitudinea de care a dat dovadă Arbore pentru marinarii de pe crucişătorul Potemkin . Se pare că şi Volkov ştia despre aceasta şi îl roagă să faciliteze găsirea locotenentului Kovalenko, inginer pe bordul acestui vas care este

singur în măsură să furnizeze unui tovarăş al său aflat în Galiţia date de care depinde securitatea acestuia. Acesta urma curînd să se întoarcă în Rusia.
Un interes deosebit prezintă o scrisoare nedatată a lui Arbore scrisă în jurul anului 1907. Ea are următorul conţinut:

"Dragă Feodor Kondratevici. Citesc în ziarul "Reci" cum că Kovalevski ar intenţiona să publice un studiu amplu despre mişcările economice contemporane şi de aceea i-aşi oferi un articol despre mişcarea ţărănească din România din 1907, istoria acestei mişcări, cauzele sale şi situaţia istorică a ţăranului român. Studiul acesta l-am redactat în limba română şi ar trebui doar să-l prelucrez pentru ediţia rusă. Dacă consideraţi că această propunere are şanse să fie acceptată, atunci m-aş apuca cu mijlocirea dumitale de acest lucru. Fireşte, pentru aceasta ar trebui să aflu dinainte în primul rînd despre volumul articolului şi în al doilea rînd despre valoarea onorarului pentru lucrare."

Nu ştim dacă Arbore a primit răspuns la această scrisoare şi datorită acestei împrejurări interpretarea ei devine şi mai grea. In tot cazul, la ora cînd scria Volkov se afla la Peterburg unde se stabilise din 1905 în urma intervenţiei Academiei Ruse de Stiinţe, care referindu-se la meritele sale legate de colectarea materialelor etnografice în Bulgaria şi Austro-Ungaria pentru muzeul nou-înfiinţat Alexandru al III-lea /Actualul muzeu de etnografie din Leningrad/ ceruse (în frunte cu Sahmatov) guvernului rus să-i permită întoarcerea în ţară. In scrisoare Arbore îl are în vedere probabil pe cunoscutul jurist, istoric şi sociolog rus de orientare liberală Maxim Maximovici Ko-

valevski /1851-1916/ care a publicat o operă în mai multe volume privind mişcările cu caracter economic.

Nu am cercetat însă această lucrare şi nu cunoaştem nici soarta studiului lui Arbore despre răscoala ţărănească din 1907 despre care nu se aminteşte în scrierile care ne sînt cunoscute despre Zamfir Arbore.

Următoarea scrisoare a lui Volkov e datată 20 septembrie 1908. In ea îi comunică lui Arbore că el şi D.Klemen/poetul cu care fusese împreună în emigraţie şi împreună organizase muzeul de etnografie n.a/ sînt sănătoşi în ciuda celor afirmate de ziare. Ii cere lui Arbore să-i procure la Bucureşti articolul lui dr.Emil Fischer "Die Haar und Kleidertracht vorgeschichtlicher Karpathen and Balkanvölker" /Imbrăcămintea şi coafura popoarelor preistorice din regiunea Carpaţilor şi Balcanilor / şi broşura scoasă în 1895 de Gr.Tocilescu împreună cu savanţii germani O.Benndorf şi G.Niemann despre Mo umentul de la Adamclisi care îi trebuie foarte mult. Arbore îi răspunde într-o carte poştală trimisă lui Volkov pe adresa muzeului promiţîndu-i că îndată ce se va însănătoşi îl va căuta pe Tocilescu.

Ultima scrisoare păstrată este trimisă de Volkov la 14 iunie 1912 de la Petersburg. In ea îl anunţă pe Arbore că a delegat din partea muzeului la Bucureşti pe un tînăr originar din Cetatea Albă pe nume Kirmidghi care urmează să adune în România materialul pentru colecţia etnografică. Aşa cum îi este cunoscut lui Arbore din corespondenţa cu Dmitri A. Klemenţ muzeul nu posedă nimic afară de cele primite de la Arbore. Il roagă să lămurească pe cei în cauză că acest Kirmidghi este un student în etnografie şi are o însărcinare pur ştiinţifică şi poate fi privit cu încredere. Il roagă să-l prezinte etnografilor români, în speţă

lui Manolescu autorul studiului "Igiena ţăranului" pe care acesta a citit-o atent, cu antropologii în măsură în care s-au ivit, să-l înveţe unde să se deplaseze, unde are Arbore cunoştinţe medici sau alţi prieteni.Si continuă:

"Sper să pot apare şi singur, de data asta aproape sigur (exceptînd cazul dacă m-aş îmbolnăvi) căci am primit pentru asta şi proiecte. Dar singur din cauza bătrîneţii n-o să mai adun materiale ci mă voi limita la aceea că să mă întîlnesc în fine cu dumneata, să vă vizitez muzeele etc. şi apoi voi pleca mai departe la Geneva la congres".

Nu ştim dacă s-a mai realizat această dorinţă a lui Volkov.

Astfel corespondenţa dintre Zamfir Arbore şi Feodor Volkov ne apare acum, după trecerea a aproape o sută de ani de cînd se înjghebase, ca un document interesant al relaţiilor literare şi ştiinţifice ca şi al contactelor legate de lupta celor două popoare pentru socialism, pentru un viitor mai bun. Interesul pentru acest capitol al relaţiilor româno-ucrainene este cu atît mai justificat cu cît fiecare din cei doi corespondenţi au ost personalităţi marcante a căror aport spiritual este departe de a fi valorificat în întregime. Căci e suficient să amintim că timp de mulţi ani Institutul de Arheologie al Academiei RSS Ucrainene a purtat numele lui Fedor Volkov.

Выдержки из переписки Замфира Арборе и Федора Волкова

М.Ласло-Куцюк

Переписка между румынским публицистом Замфиром Арборе-Ралли, одним из основоположников социалистического движения в Румынии и выдающимся украинским ученым Федором Волковым, которая охватывает более 30 лет представляет несомненный научный интерес ввиду информации о личности и деятельности двух корреспондентов, которая в ней содерживается, и яркого освещения в ней данной эпохи.

Выходя из этих писем можно выяснить некоторые туманные места в биографии Волкова которые относятся к периоду его перебывания в Румынии, можно проследить развитие его интереса к этнографии населения Добруджи и можно убедится в том что интерес к румынской археологии, этнографии, фольклору и политической жизни сопровождал его в последствии до конца его жизни. Эта переписка способствует в то же время изучению политических вэглядов Замфира Арборе и убеждает нас в том что он остался всю жизнь верен социалистическим идеалам молодости. В этой переписке мы находим документальное подтверждение того, что именно он перевел в 1883 г. "Тараса Бульбу" Гоголя на румынский язык и из ней мы узнаем об обстоятельствах написания ним монографии о Бессарабии, получившей в 1898 г. премию Румынской Академии. Поскольку переписка содерживает упоминания о работах Федора Волкова /Хведора Вовка/ и Замфира Арборе которые неизвестны исследователям она может послужить подспорьем для дальнейших исканий.

GENEZA REALISMULUI IN LITERATURILE SUD-EST EUROPENE[1]

Mihai Novicov

Problema genezei realismului în literaturile sud-est europene e de un interes incontestabil,atît din punct de vedere istoric literar, cît şi din cel teoretic. Totodată chiar punerea în termeni a problemei presupune şi o perspectivă comparatistă, sau mai exact - tipologic-contrastivă. Pentru a se vorbi de un specific al genezei realismului în literaturile indicate, este necesar, a se cădea de acord în prealabil asupra definirii acelui "model" cu care fenomenele ce fac obiectul cercetării ar putea fi comparate. Ceea ce, credem noi, va putea conduce la rîndul său la o oarecare îmbogăţire a teoriei generale privitoare la tipologia realismului.

1 Comunicare la cel de al III-lea Congres Internaţional de studii sud-est europene, Bucureşti,4-1o septembrie 1974; cf.Resumés des communications, tome II, Linguistique - Litterature - Folklore -Ethnographie - Arts - Droit et Institutions, edité par l 'office d'information et de documentation dans les sciences sociales et politiques, Bucureşti, 1974, p.2o2.

Dar de la început am vrea să precizăm că din cele afirmate n-ar trebui să rezulte că ne-am fi propus să reconstituim şi să descriem amănunţit în întreaga lor complexitate variatele procese concrete de formare şi afirmare a realismului în cîteva literaturi vecine. Scopul urmărit de noi e mult mai modest. Noi am dori doar să atragem atenţia asupra unor trăsături specifice, care, luate în consideraţie în mod deosebit, ar putea contribui - aşa nădăjduinm - la o mai adecvată înţelegere a realismului în general ca fenomen literar.

Ceea ce ne obligă să comunicăm măcar unele din acele premize teoretice pe care ne bizuim. Dar deoarece concepţia noastră asupra realismului am expus-o destul de amănunţit în alte lucrări[1], aici ne vom limita la acele propoziţii ce ne par strict indispensabile pentru întemeierea expunerii ce va urma.

In primul rînd, oricum ar defini conceptul "realismul," nici un estetician sau istoric literar n-ar putea să nege că în toate literaturile vest-europene, precum şi în unele literaturi est-europene (rusă, polonă) un "strat" de dezvoltare realistă îşi găseşte loc abia după o predominare mai mult sau mai puţin

---

1) K woprosu o "realizme" po dann îm slavianskih literatur, Romanoslavica, XVI, Bucureşti, 1968, p.227-256 (referat la cel de-al VI-lea Congres internaţional al slaviştilor, Praga, 7-13 august 1968); Realismul. Structura generală şi modalităţi naţionale, Revista de istorie şi teorie literară, XXI, Bucureşti, 1972, nr.1, p.43-54 (Comunicare la a III-a Consfătuire de literatură comparată, Bucureşti, 22-23 noiembrie 1971); Russkii realisticeskii roman kak iavlenie v protese razvitia miravoi literaturî în "Russkaia literatura", Leningrad, 1973, nr.3, p.24-36.

accentuată a romantismului. Cu alte cuvinte - pe scara general-europeană realismul se naşte ca o reacţie antiromantică.

In al doilea rînd în toate literaturile europene tradiţionale realismul se dezvoltă sub influenţa mai mult sau mai puţin conştientă a ceea ce în plan filozofic a fost denumit drept pozitivism.

In al treilea rînd - o trăsătură comună a realismului a fost şi tendinţa nu doar către obiectivitate, ci către o obiectivitate marcată ceea ce punea o amprentă vizibilă şi asupra poeticii realismului.

In al patrulea - nu numai în literatură rusă, dar şi în multe literaturi vest-europene (poate nu atît de pregnant) obiectivitatea se îmbină într-un mod original cu tendenţiozitatea. Majoritatea artiştilor realişti concep tablourile realităţii zugrăvite de ei , ca"demonstraţii vii ale adevărului".

In sfîrşit în al cincilea rînd, poate şi datorită trăsăturilor mai sus amintite, cu puţine excepţii, realismul s-a manifestat rar şi neconcludent în domeniul poeziei. Remarcînd în treacăt că noi am mai arătat de ce nu putem cădea de acord cu aceia care sînt dispuşi să absolutizeze incompatibilitatea dintre realism şi poezie[1] , vom adăuga totuşi că este în afară de îndoială că realismul şi-a reliefat posibilităţile mai ales în proză şi dramaturgie şi că genul ce a întrupat la modul cel mai plenar virtuţile realismului a fost şi a rămas romanul.

Si mai trebuie adăugat că principala cauză a reacţiei antirealiste de la sfîrşitul secolului al XIX-lea şi începutul secolului XX, ar trebui să fie

1 In mod special în articolul Coşbuc şi Nekrasov, Romanoslavica, XVII, 197o, p.271-282.

căutată - după părerea noastră - în tendința epigonilor realismului de a reduce realismul la veridicitate și de a înlocui - în planul criticii - criteriile estetice de comparare a unor opere literare cu altele, prin criteriul unic de comparare a literaturii cu viața. Fireso, se părea că astfel se atentează la dreptul însuși al artistului la libertatea neîndrăgită a imaginației.

Pe bună seamă propozițiile de mai sus nu epuisează problemele teoretice ale realismului, dar, după cum se va lămuri, sperăm, ceva mai jos, noi le-am selectat tocmai pentru că în perimetrul lor s-au manifestat deosebit de reliefat particularitățile genezei realismului în literaturile sud-estului european.

Ceea ce, după cum credem, se află într-o anume legătură și cu o altă situație aparte; dacă se are în vedere acel "model" al romantismului care s-a modelat în literaturile vest-europene, în primul rînd germană și engleză, adică în literaturile care au generat romantismul, atunci e greu de vorbit fr un "moment" propriu-zis romantic nu doar în literaturile sud-est europene, dar și în unele literaturi din centrul și estul Europei. Evident este vorba de o problemă complexă și demnă de a fi pusă în discuție, iar punctul nostru de vedere noi l-am expus sistematic într-un referat prezentat la Varșovia, la cel de al VII-lea Congres Internațional al slaviștilor[1]. Aici vom aminti doar că și în literatura română și în cea sîrbă sau croată, chiar în neogreacă, curentele așa-zis

---

1 Romantismul și procesul dezvoltării accelerate a unor literaturi (slave și neslave) în estul și sud-estul Europei, Centrul de multiplicare a Universității din București, 1973, 64 p.

romantice de la mijlocul secolului al XIX-lea au fost organic sudate cu largi mişcări naţionale. Literatura se concepea ca parte integrantă a unei cauze general-naţionale. Din care pricină creaţia romantică prin tonalitatea ei, îşi încorpora fără dificultate elemente ale neoclasicismului cetăţenesc. Iar drept urmare romantismul acesta nici nu putea genera din sine vreo reacţie anriromantică. Scufundarea în reverie şi contemplare, fuga de realitate, negarea valabilităţii estetice a activităţii practice, - toate acestea au fost străine aşa-numitului romantism din literaturile sud-est europene. Dimpotrivă. Structural literatura aceasta a fost activă, militantă, dispusă oricînd să reacţioneze la problemele vieţii. De aceea, după cît ni se pare, realismul s-a născut şi s-a dezvoltat aici fără a se departaja de etapa anterioară, ci continuînd-o prin propulsarea mai puternică a uneia din trăsăturile ei caracteristice. Vorbind, de pildă, de literatura rusă, franceză sau engleză, noi am putea vedea, dacă nu excat, dar în orice caz cu o aproximaţie convenabilă , cînd şi cum s-a afirmat programatic noul curent realist. Dar adresîndu-ne literaturilor sud-est europene rămînem cu senzaţia că realismul se naşte aici avant la lettre. Si în unele opere ale lui Vasile Alecsandri(mai ales în comediile sale, poemele istorice, unele fragmente de proză) sau Costache Negruzzi (nuvelele, poemele istorice) în literatura română şi în creaţia, să zicem, a lui Jovanovió-Zmaj sau Djura Jakšić în literatura sîrbă, şi chiar, în parte cel puţin, în producţiile unor scriitori greci ca Valaoritis sau Vernapdakis, cu toate că global, ei nu pot fi trataţi ca realişti - unele insemne vădite ale realismului pot fi identificate (istoricism, interes pen-

tru tipuri condiţionate social, obiectivitatea marcată, simplifcarea expresiei poetice prin apropierea ei de vorbirea curentă şi a.m.d.).

Referindu-ne la acest aspect mai trebuie să avem în vedere o latură. De regulă în majoritatea ţărilor vest-europene iluminismul a frînat întrucîtva procesul de autonomizare a literaturii ca formă a conştiinţei omeneşti şi sociale. Iluminismul e generat noi şi variante genuri sincretice în care creaţia artistică se împletea strîns cu publicistica filosofică, politică, etică. După cum se ştie, fiind pe de o parte un vlăstar al iluminismului, romantismul a fost, pe de alta, şi o negare a lui, tocmai în planul indicat, militînd pentru o literatură pur artistică. In literaturile sud-est europene, din cauza rămînerii lor în urmă relative şi a dezvoltării accelerate, procesul a avut un caracter mult mai complex. De fapt iluminismul şi-a prelungit înrîurirea asupra literaturii pînă-n a doua jumătate a secolului al XIX-lea, iar în Bulgaria şi Albania aproape pînă la primul război mondial. Tocmai de aceea, de pildă, s-a dovedit a fi pînă la urmă lipsită de temei disputa privitoare la faptul dacă Hristo Botev şi conmilitonii lui literari au fost romantici sau realişti. Deoarece ei au fost în primul rînd iluminişti, iar atîta timp cît o literatură se dezvoltă în cadrul unei mişcări iluministe mai largi, e greu de vorbit înlăuntrul ei despre romantici sau realişti. Ceea ce la rîndul său a întîrziat întrucîtva procesul de sincronizare a dezvoltării literare din ţările sud-est europene cu procesul respectiv din Europa occidentală. Dacă în literatura rusă sincronizarea devine evidentă în linii mari în etapa romantică, iar realismul rus se dezvoltă de pe

acum ca o mişcare literară de sine stătătoare, paralelă cu mişcările vest-europene, în literaturile sud-est europene primul curent ce se afirmă sincronic cu dezvoltarea vest-europeană este abia simbolismul. In literatura română Eminescu a fost ultimul mare romantic de rezonanţă europeană, însă în luările lui de atitudine critică, el milita, de fapt, pentru realism. Contemporani cu el au fost Caragiale, Slabici - scriitori realişti, însă nu şi reprezentanţi ai unui curent. Caragiale a fost un satiric, continuator, din multe puncte de vedere, al tradiţiei clasice, Creangă pornea de la folclor, Slavici a fost un iluminist-moralist Programatic, călăuzindu-se de modele franceze, a încercat să "lanseze" naturalismul tînărul Delavrancea, reprezentant al unei alte generaţii. Dar şi Caragiale şi Creangă, şi Slavici şi Coşbuc se aflau în plină afirmare a posibilităţilor lor creatoare, cînd Macedonski începea să pună bazele simbolismului. Fireşte în forme deosebite, dar şi asemănătoare o atare "coexistenţă" poate fi identificată şi în literatura sîrbă. Un realism de gen deosebit începe acolo cu romanul istoric (Hajduk Stanko de Janko Veselinović). Dar mult timp persistă şi înclinaţia către raţionalizările iluministe (Laza Kostić). Si aici veritabilul realism artistic se afirmă aproape concomitent cu simbolismul şi are un caracter accentuat critic(Branislav Nušić, Bora Stanković, Svetolik Ranković). Cu privire la literatura bulgară se poate aprecia că aici într-un anume sens întemeietor al realismului a fost Ivan Vazov; dar el a fost contemporan pe de o parte cu Aleko Konstantinov, iar pe de alta cu P.Iavorov şi Pencio Slaveikov.

In acest fel dacă am încerca - evident-ţinînd seama de riscul unui asemenea demers-să generali-

zăm cîteva trăsături relevante ale realismului timpuriu din majoritatea literaturilor sud-est europene,am putea să reţinem următoarele:

a) în comparaţie cu literaturile vest-europene şi literatura rusă, realismul se naşte aici cu o oarecare întîrziere;

b) de regulă realismul se iveşte nu ca o reacţie antiromantică, ci ca o dezvoltare, în condiţiuni noi, a unor structuri clasico-romantice, aflate sub o sensibilă înrîurire a iluminismului. De aceea, cu puţine excepţii, curentele realiste din aceste literaturi au o coloratură fie subliniat critică, fie narodnică. Cu alte cuvinte, din punctul de vedere al procesului organic, nefiind riguros post -romantic şi ivindu-se într-un moment cînd literatura încă nu s-a autonomizat ca literatură artistică,realismul se departajează mai degrabă şi îşi marchează individualitatea nu cu ajutorul unui program estetic, ci alăturîndu-se unor curente ideologice;

c) în al treilea rînd, fără să propulseze,şi pe acest tărîm poezia, realismul nu abordează totuşi dintr-odată romanul, ci preferă dramaturgia, iar în proză- speciile scurte: povestirea, nuvela, schiţa, momentul;

d) în al patrulea rînd, tocmai pentru că nu se născuse ca o reacţie antiromantică, realismul se departajează aici nu de romantism (o atare opoziţie pur şi simplu n-avea sens), ci de simbolism şi de alte curente moderniste de la sfîrşitul secolului al XIX-lea şi începutul secolului XX;

e) în sfîrşit, de regulă, punctul culminant de înflorire a realismului aparţine unei etape şi mai tîrzii. Dacă vom admite, cum am făcut-o la început, că

unul din însemnatele principale de maturizare a realismului este avîntul romanului, şi încă nu al romanului moralizator sau istoric, ci al romanului complex existenţial, atunci, momentul acesta nici chiar în literatură sîrbă nu poate fi plasat la începutul secolului XX. Centrul de greutate al romanului sîrb şi croat se află în cele două decenii dintre cele două războaie mondiale (Krlzza, Miloš Crnjanski , Rastko Petrović şi a.).Lucruri asemănătoare se poate spune şi despre literatura română, amintind de nume ca M.Sadoveanu,Liviu Rebreanu, Camil Petrescu, Hortensia Papadat-Bengescu şi alţii. Unii din ei au fost scriitori cunoscuţi şi pînă la 1914. Dar marile lor romane ei le-au scris după război. Iar în literatura bulgară nici chiar această perioadă nu conţine o culme a dezvoltării romanului,ci cea ulterioară, cînd romanul cucereşte literatura deja sub steagul realismului socialist. Si în literatura neogreacă înflorirea romanului contemporan aparţine secolului XX, ca şi în literatura turcă sau albaneză. De pe urma unei atari situări în timp în toate aceste literaturi romanul capătă posibilitatea să apeleze nu doar la experienţa romantică, sau realistă, adică propria sa experienţă, dar şi la cuceririle unor curente şi mai noi. De aici izvorăşte originalitatea marcată să zicem a romanului românesc, sîrb sau croat, o nouă atitudine estetică faţă de problemele cardinale ale conjugării idealului cu realitatea, o mult mai largă folosire a procedeelor de convenţionalizare sau insolitare literară, mişcarea mai largă a imaginaţiei, dat toate acestea cînd în substanţă romanului continuă să fie realist. Ca exemple edificatoare pot fi invocate cerinţa aşa-zisei "autenticităţi" în literatura română, sau creaţia romancierilor sîrbi amintiţi mai sus.

Ce încheieri teoretice de caracter mai general sau mai particular pot fi extrase - evident, doar ca ipoteză de lucru - din considerațiile de mai sus ?

In primul rînd că realismul ca mișcare sau curent literar se lasă mai greu definit, decît cele care l-au precedat sau cele posterioare. Ceea ce se adeverește, de pildă, și prin cartea lui R.Wellek Conceptele criticii, în care el apreciază "teoria realismului" ca fiind "în ultima instanță, o estetică slabă"[1] numai pentru că găsește puține trăsături caracteristice numai lui. Clasicismul și romantismul se definesc destul de convingător prin opoziție. Gaëtan Picon propunea chiar ca literaturile europene să fie grupate după natura influenței predominante exercitate asupra lor: clasică, franceză sau romantică, germană[2] . Iar V.Frice dădea o definiție completă a romatimului opunînd rînd pe rînd trăsăturile sale esențiale celor corespunzătoare din cadrul clasicismului[3] .Cînd însă se ajunge la realims, se preferă, dimpotrivă reliefarea nu a contradicțiilor, ci a continuității în raport și cu romantismul și cu clasicismul. De aceea de regulă, în fapt, realimsul nu se definește, ci se descrie, din care cauză cu greu poate fi depășit un fel de cerc vicios - la început se dă, cum s-ar zice apriori sfera creației realiste, iar poi din analiza ei se deduce o listă de "trăsături" caracteristice[4] .

1. René Wellek, Conceptele Criticii, București,197o, p.264.
2 Gaétan Picon, Le Romantisme, în Encyclopedie de la Pléiade, Histoire des littératures II, Littératures occidentales, Libraire Gallimard, 1956, p.143.
3 V.M.Frice, Ocerk razvitia zapadîh literatur Editura Academiei Comuniste, Moscova,f.a.pp.126-132.
4 M.Frinlander, Poetika russkovo realizma Ed."Nauka", Leningrad, 1971.

Nouă ni se pare că absenţa unor graniţe mai conturat reliefate ale realismului este un fenomen ce s-a manifestat deosebit de pregnant în literaturile sud-est europene şi tocmai pentru că aici realismul a crescut organic din întreaga dezvoltare anterioară, iar înflorrirea lui a coincis cu momentul de desăvîrşire a procesului de autonomizare a literaturii artistice.

De unde rezultă - în al doilea rînd - că dacă privim lucrurile din lăuntrul seriei literare, nu putem să nu ne dăm seama că realismul " se individualizează" printr-un sistem mult mai complex de relaţii şi opoziţii (în comparaţie cu alte curente literare). Totodată unele din acestea se nasc parcă înlăuntrul realismului însuşi. Cele mai clar conturate se dovedesc a fi, fireşte, opoziţiile cu curentele literare "vecine" din punct de vedere istoric literar (romantismul pe de o parte, valul neoromantic de la sfîrşitul veacului al XIX-lea, în primul rînd simbolismul - pe de alta).Dar în domeniul poeticii poate fi identificată, indiscutabil, şi o opoziţie faţă de clasicism. Deoarece realismul este adversar al oricărui retorism şi susţinător fervent al firescului. Intr-o altă perspectivă realismul poate fi opus şi sistemului dual "clasicism-romantism", întrucît pretinde că afirmarea idealului estetic e posibilă şi fără zugrăvirea lui concretă. Dar - în alt plan - realismul se apropie de clasicism, întrucît amîndurora le este proprie setea de tipicitate, cu toate că, explicabil conceptul "tipizării" suferă o mutaţie substanţială. Complexe sînt şi relaţiile realismului cu curentele literare postsimboliste, de pildă - futurismul. Pe de o parte cele două curente par a fi polare, întrucît futurismul a ţîşnit din contestarea categorică a veridicităţii ca

criteriu al artisticului, pe de altă parte-genetic, cele două curente se înrudesc prin antiromantismul lor, prin tendinţa comună de a căuta materialul pentru prelucrare poetică numai în viaţă.

Noi am mai menţionat că un alt sistem de opoziţii se naşte în perimetrul propriu al realismului. De pildă atitudinea negativă a multor realişti faţă de naturalism. Si în acest context se poate vorbi de o anumită polaritate. După părerile unor teoreticieni[1], "veritabilul realism" se opune pe de o parte idilismului, reprezentări idealizate a cutărei laturi a realităţii (vezi, de pildă, atitudinea vehement negativă a celor mai de seamă teoreticieni ai realismului român faţă de "semănătorism", ca şi atitudinea consonantă la Blagoev, sau la unii critici literari sîrbi de la începutul veacului), iar pe de alta - descripţiei pedestre, zugrăvirii impasibile a unor aspecte dezgustătoare ale realităţii. Ceea ce din nou ar putea fi probat, de pildă, prin luările de atitudine ale lui Sadoveanu sau Gala Galaction în România, Ivan Vazov şi Elin Pelin în Bulgaria etc. In literaturile sud-est europene sistemul polivalent al acestor departajări ale realismului se conturează, de asemenea, după cît ni se pare, mai pregnant, din nou, datorită împrejurării că aceste literaturi au încălecat etapa realistă încă în faza dezvoltării accelerate.

In al treilea rînd, după cum am văzut, în pofida obiectivităţii sale marcate, literatura realistă, se caracterizează, de regulă, şi printr-o strînsă legătură cu viaţa obştească. In cadrul temei aborda

---

1 De pildă Zdenek Nejedly, Statii ob iskusstve, Moscova, 1960, pag.563 şi urm.

te de noi apare ca deosebit de interesant faptul că în nici o altă zonă a Europei această particularitate a realismului nu s-a manifestat atît de reliefat ca în sud-est. Poate şi pentru că dezvoltarea literară de aici nu trecuse prin faza evadării romantice din viaţă în imperiul unor ameţitoare reverii. Din care cauză şi orientarea către artisticitatea pură n-a avut un caracter restrictiv. Un realism, cum s-ar zice, de tip flaubertian n-avea cum să ia naştere aici, iar propoziţia, potrivit căreia izvorul inspiraţiei poetice se află în viaţa însăşi, în fond n-a fost niciodată şi de nimeni contestată. Incepînd cu sfîrşitul secolului al XIX-lea şi pînă la cel de-al doilea război nondial şi în România şi în Serbia (iar apoi - Iugoslavia) şi în Bulgaria şi în Grecia, apariţia unei opere literare realiste de amploare se recepta întotdeauna şi ca un eveniment social de răsunet.

Problema ar putea fi abordată şi printr-o altă latură a ei. Este îndeobşte cunoscut că una din liniile principale de dezvoltare a istoriei moderne este şi tendinţa popoarelor către o cît mai viguroasă autocunoaştere şi autoexprimare. Literatura a sprijinit peste tot acest proces. Dar dacă, de pildă, în Franţa şi în Anglia faza lui cea mai intensă a coincis cu clasicismul şi iluminismul, în Germania, Polonia, Rusia, în general cu iluminismul şi romantismul, în ţările sud-est europene, procesul, început de asemenea sub înrîurirea iluminismului, a continuat şi în perioada coincidentă cu avîntul realismului literar. Dacă ne-am limita, pentru ilustrare la România şi Serbia, unde unele date istorice parcă ar contrazice afirmaţia noastră, am putea constata următoarele. Problema caracterului naţional al literaturii într-adevăr a fost

pusă într-o perioadă cînd - formal cel puţin - literatura se afla într-o fază de sonorităţi preponderent romantice, însă elaborarea ei temeinică aparţine unei etape mai tîrzii. Nu întîmplător, în România, discuţia despre specificul naţional al literaturii s-a înscris cu o vigoare deosebită tocmai la începutul etapei realiste în dezvoltarea ei (Ibrăileanu, Iorga). In Serbia, începînd cu sfîrşitul anilor 6o o discuţie întrucîtva asemănătoare a fost marcată de intervenţiile de autoritate ale lui Svetozar Marković.

Fenomenul e explicabil. Doar în ce constă în substanţă contribuţia literaturii la maturizarea conştiinţei naţionale ? In aceea că, prin operele literare poporul începe să se cunoască pe sine mai bine şi mai profund. Dar nu începe îndoială că şi în România şi în Serbia, şi în Bulgaria (ne vom limita, ca să nu greşim, la aceste trei exemple), aportul cel mai substanţial de acest gen a fost al scriitorilor realişti. Ei au asigurat, cum s-ar zice, legătura de sînge între literatură şi popor.

Dacă vom considera, alături de alţi critici şi teoreticieni literari, că interesul pentru social reprezintă încă o trăsătură deosebitoare a realismului, atunci şi această afirmaţie ar putea găsi o confirmare elocventă prin cercetarea genezei realismului în literaturile sud-est europene.

In sfîrşit, în al patrulea rînd, după părerea noastră, exemplul literaturilor sud-est europene oferă materialul cel mai potrivit cu privire la modul în care realismul a îmbogăţit însăşi conceptul "artisticităţii". In timpul nostru, înn unele orientări ale ştiinţei literare a apărut un fel de modă - de a opune poezia (de fapt literatura artistică) "imitativă" (

sau "mimetică"), poeziei imaginative. In comparaţie cu estetica realismului o atare disociere reprezintă un pas înapoi. Estetica realismului îi dovedise convingător inconsistenţa, demonstrînd că în creaţia artistică zugrăvirea(mimezisul) e de neconceput fără imaginaţie, iar imaginaţia se evaporează fără a lăsa urme dacă nu se aplică unui material acumulat prin observaţie şi analiză . Din punctul nostru de vedere realismul a consitutit un pas înainte în dezvoltarea artistică a umanităţii, tocmai prin sinteza pe care a reuşit-o dintre imitaţie (bazată pe observaţie dirijată de conştiinţă) şi imaginaţie, fantezie. Iar împrejurările acestea şi-au găsit o întrerupere deosebit de clară în literaturile sud-est europene tocmai pentru că aici literatura şi-a cucerit definitiv independenţa în raport cu variete funcţii extraextetice, abia în perioada de înflorire a realismului . In această perspectivă sînt posibile paralele instructive. Dacă în Rusia, de pildă, Puşkin, iar apoi Bielinski luptau cu pasiune şi înverşunare pentru o literatură pur artistică într-o perioadă cînd în literatura rusă predominau neoclasicismul şi romantismul, în România Titu Maiorescu şi conmilitonii lui îşi propuneau o sarcină asemănătoare deja într-o fază postromantică, adică într-un moment cînd literatura română se angaja vădit pe făgaşul dezvoltării realiste.

Prin asta se explică, socotim noi, şi o anume conjugare a noţiunilor de "artisticitate" şi "realisticitate" în luările de atitudine ale unor scriitori şi critici. După cum se ştie în vremea noastră discuţiile despre realism pierd adesea din concreteţe şi finalitate, din cauză că realismul se transformă dintr-o categorie istorico-literară într-una axiologică.

Totodată în majoritatea literaturilor sud-est europene realismul cu greu se diferenţiază ca mişcare sau curent literar, şi pentru că aici literatura realistă se opunea tranşant oricărei limitări, avînd, dimpotrivă, un caracter subliniat "deschis", tinzînd nu către izolarea ei faţă de alte curente, ci mai degrabă către dialog şi comunicare. Din care cauză, uneori se creează impresia că fenomenul la care ne referim ar putea fi mai corect definit nu "realism", ci "aspiraţie către realism". Căci, din punct de vedere al poeticii "aspiraţia către realism" poate îmbrăca cele mai variate forme, în funcţie de momentul istoric, tradiţiile naţionale, sistemul relaţional şi a.m.d.

Р Е З Ю М Е

Для выявления особенностей зарождения реализма в юго-восточноевропейских литературах исходным моментом избирается представление об европейском реализме как антиромантической реакции, возникшей под более или менее явственным влиянием позитивизма; с эстетической точки зрения для реализма характерна маркированная объективность, сочетаемая с моралистической тенденциозностью, нашедшая в жанровом плане наиболее полное выражение в прозе, и в частности в романе. Для выявления отклонений от этой "модели" в юго-восточноевропейских литературах необходимо учитывать, в связи с их ускоренным развитием в XIX веке, во-первых, специфику романтизма, впитавшего в себя мотивы национального возрождения и социальной борьбы, во-вторых, то, что здесь "просвещение" как движение простирается иногда до середины и даже до конца XIX века /Болгария, Албания/; в-третьих, что первые шаги реализма зачастую "сосуществуют",с одной стороны, с неисчерпавшим себя романтизмом, а с другой, с синхронными уже с западноевропейскими новыми течениями /Румыния, Сербия, Греция/. Поэтому для начальных этапов развития реализма в юго-восточноевропейских литературах характерны следующие черты: несколько более позднее возникновение; не реакция, а органическое <u>продолжение</u> определенных завоеваний предшествующего этапа; в жанровом отношении - тяготение к драматургии и малой прозе; отмежевание не столь от романтизма, сколь от "новых" течений; расцвет романа совпадает с более поздним этапом литературного развития. В силу этого реализм в юго-восточноевропейских литературах достигает зрелости и конкретизируется как явление более"открытое", чем в западноевропейской или русской литературах, более синтетическое, более органически связанное с начавшимся несколько ранее, но лишь теперь завершающимся процессом консолидации национального самоутверждения в литературе. В силу всех этих причин в юго-восточноевропейских литературах особенно четко проявились важнейшие типологические особенности реализма и главным образом крупнейшего завоевания реалистической эстетики: не противопоставление наблюдения воображению, а наоборот их диалектическое слияние.

SADOVEANU ŞI TURGHENIEV
(tema cinegetică în creaţia lor)

Mihai Novicov

O anume consonanţă dintre creaţia lui Sadoveanu şi proza lui Turgheniev critica noastră a consemnat-o încă la începutul veacului. Si Nicolae Iorga şi Eugen Lovinescu, relevînd "caracterul naţional" al nuvelelor şi povestirilor tînărului scriitor subliniau intuiţia lui artistică, intuiţia ce s-a manifestat printre altele şi prin selectarea celor mai bune modele din literatura contemporană franceză şi mai ales rusă. Lovinescu a încercat chiar să dea acestei aprecieri o întemeiere teoretico-istorică. După părerea lui faptul că Sadoveanu "ia faţă de evenimente o atitudine" şi o însoţeşte de "un strigăt al inimii" îl apropie de"forma specială a naturalismului rusesc", adică de acel naturalism (sau realism în terminologia actuală), care "nu numai că nu respinge atitudinea, dar o afirmă şi militează pentru ea, reintregînd în realism idealul". Lovinescu socotea că "forma rusească a naturalismului" e mai apropiată "ca oricare alta de doctrina romantică"

şi că prin aceeaşi particularitate se distinge creaţia lui Sadoveanu în plan naţional[1] .

Dar dacă criticii de regulă, amintesc numele lui Turghenev, doar în rînd cu alţi scriitori ruşi (Gogol, Goncearov, L.N.Tolstoi, Dostoevski,Cehov)[2] , Sadoveanu, aproape de la primele mărturisiri a început să-l numească pe Turghenev, scoţîndu-l din rîndul altor maeştri ai cuvîntului, ca pe un artist pe care-l simte apropiat în mod deosebit.

"Mai mult decît în romanul, am găsit plăcere, ca la un izvor de apă vie, în «Istorisirile unui vînător» . E atîta adevăr,înţelegere umană şi atîta suflet blînd în această operă a lui Ivan Turghenev, încît char de atunci, de pe băncile Liceului Naţional, m-am simţit ademenit să-i caut o formă de exprimare în româneşte.(...) Acest entuziasm de tinereţe şi-a găsit realizarea şi răspîndirea într-o bibliotecă de popularizare ce se chema "Minerva". Povestirile acestea incomparabile ale marelui vînător literat mi-au rămas intacte în amintire şi în suflet, şi dorinţa de a le da o formă definitivă în limba mea a renăscut acum, cînd cred că am mijloace să le dau în literatura noastră un loc definitiv[3] .

---

1 Mai amănunţit aprecierea operei tînărului Sadoveanu e expusă în lucrările:Savin Bratu, Sadoveanu, Buc.1943, pp.204-238 şi Al.Oprea, Cinci prozatori ilustri, cinci procese literare, Bucureşti,1971, p.11-63.

2 Doar mai recent, cercetătorii epocii noastre au început să apeleze în acest context la nuanţări mai marcate, vorbind de pildă de înrudirea lui Sadoveanu cu "romantismul atît de realist al lui Gogol", dar şi cu "realismul atît de impregnant de romantism al lui Turghenev" (Savin Bratu, Op.cit.,p.229)

3 Mihail Sadoveanu, Literatura în Uniunea Sovietică, în Mărturisiri, Bucureşti, 1960, p.353-354.

Si într-adevăr, după cum se ştie, Sadoveanu a revenit, a filigramat traducerea, a tradus toate povestirile - aşa încît azi Povestirile unui vînător ale lui Turghenev se publică în România numai în traducerea lui Sadoveanu.

Marele nostru rapsod popular a scris şi un articol special despre Turghenev, unde găsim o analiză aprofundată şi o apreciere pertinentă a întregii moşteniri a clasicului rus; dar tot acolo spre sfîrşit Sadoveanu se întoarce la Povestirile unui vînător, specificînd că de această operă el se simte atras în mod deosebit pentru că în ea "dragostea pentru omul necăjit şi asuprit al peisajului rus s-a asociat cu o intensă poezie a naturii. Oamenii simpli ai "însemnărilor" au caracter şi adîncime"[1] .

Dar mai trebuie să adăugăm că relevînd în repetate rînduri înrudirea sa cu Turghenev, Sadoveanu nu cădea de acord nciodată cu acei critici care vorbeau despre influenţă. Din punctul lui de vedere "influenţa" şi congenialitatea se excludeau reciproc.

O paralelă dintre Turghenev şi Sadoveanu a încercat în 196o şi harnicul reprezentant al rusisticii ieşene, prof. Vasile Harea[2] . In studiul se face la început o trecere în revistă a apropierilor ce s-au făcut mai ales prin prisma "ecoului" stîrnit în literatura română de creaţia lui Turghenev[3] , pentru

---

1) Vol.cit., p.413

2) Iaşul literar, 196o, nr.11, p.54-59.

3) Harea se referă la articolul Ecoul creaţiei lui Turghenev în literatura română „ publicat de catedra de literatură română de la Universitatea din Bucureşti în revista «Studii şi cercetări de istorie literară şi folclor», anul II 1953". De bună seamă în 196o, V.Harea n-avea cum să ştie că studiul de fapt a fost elaborat de Valeriu Cioba-

ca apoi să propună şi alte apropieri posibile. Totuşi aparent reliefează mai mult neconcordanţele. De pildă "ambii scriitori de care ne ocupăm, descriu natura cu o desăvîrşire măiestrie. Dar între ei, sub acest raport, parcă sînt mai multe deosebiri decît asemănări". In continuare Povestirile unui vînător de Turghenev sînt comparate cu povestirile vînătoreşti ale lui Sadoveanu din punct de vedere tematic, tipologic etc. Se relevă paralelisme de situaţii - remarcate şi de alţii -din povestirile Biriuk de Turghenev şi Hoţul de Sadoveanu dintre spiritul critic al celor doi scriitori. In mod special sînt analizate aspectele şi motivele de rezonanţă turgheneviană din romanul lui Sadoveanu Venea o moară pe Siret, iar în final se mai afirmă că "este asemănătoare şi situaţia lui Turghenev în dezvoltarea literaturii ruse cu aceea a lui Sadoveanu în dezvoltarea literaturii române". Dar şi V.Harea e nevoit să constate în încheiere că "ecouri, reminiscenţe sau poate chiar exemple prelucrate în mod creator (...)după I.Turghenev joacă totuşi un rol secundar în opera lui Sadoveanu".

Faţă de un asemenea demers sarcina pe care ne-am propus-o este mai modestă.Nu de a compara propriu-zis povestirile vînătoreşti din creaţia celor doi scriitori, ci de a compara mai degrabă semnificaţia prezenţei temei cinegetice, pentru a încerca să avansăm - pe această bază - unele ipoteze cu caracter mai general.

---

nu, care de altfel a revenit asupra temei şi în capitolul publicat în volumul Rumîno-russkie literaturnîe sviazi vtoroi polovinî XIX-ovo-naciala XX veca, Moscova, 1964, p.121-144.

In comparaţie cu Turghenev, Sadoveanu a dedicat vînătorii mult mai multe pagini. El are şi un ciclu nu prea întins, intitulat chiar Istorisiri de vînătoare, dar după cît se pare adunat mai mult sau mai puţin întîmplător[1] . In schimb episoade şi subiecte cinegetice sînt dispersate în multe cicluri şi culegeri, ale alcătuind parte considerabilă şi a literaturii sale de amintiri; scene desfăşurate de vînătoare ocupă mult loc şi în unele din romanele istorice. Prin eforturile lui Savin Bratu, zelos cercetător al creaţiei lui Sadoveanu, cele mai reprezentative pagini ale acestei originale epopei cinegetice au fost strînse într-un volum special: Istorisiri despre vînători şi pescari[2] .

Vorbind despre unul din "marile avantaje" ale vînătorii, Turghenev menţionează între altele că ea "te sileşte să te mişti din loc în loc; nici nu se poate mai mare plăcere pentru cei fără ocupaţie[3] ".E în afară de îndoială că acest "avantaj" a fost larg reflectat în ciclu. După cum au relevat-o nu o dată cercetătorii şi criticii, Povestirile unui vînător reprezintă în primul rînd o galerie de portrete. Vînătoarea îi dă prilej lui Turgheniev să "descopere" diferiţi oameni şi el scrie despre "întîlnirile" avute. Această trăsătură, sau mai precis această "mişcare" poate fi surprinsă şi la Sadoveanu. Istorisirile sale vînătoreşti şi pescăreşti, amintiri, schiţe după

1 Vezi vol.XIV din Opere, Bucureşti,1958,p.387-472.

2 Volumul a apărut în colecţia "Biblioteca pentru toţi", 1960, nr.44, 456p.

3 Sînt cuvintele cu care începe povestirea Lebedian, vezi Opere, vol.I, Bucureşti, 1954, p.165.

natură, sînt pline de cele mai pasionante întîlniri cu oameni din popor-ţărani, pădurari, locuitori ai mahalalelor orăşeneşti, vînători,de caractere foarte deosebite. De bună seamă în acest plan se încadrează şi paralela dintre Biriuk şi Hoţul, analizată substanţial de Valeriu Ciobanu în studiul amintit. Si :Sadoveanu - pictînd scene cinegetice - reflectă implicit multe laturi ale vieţii sociale, dovezi ale inechităţilor de atunci, zvîcniri ale nemulţumirilor poporului şi a. Dar în acelaşi timp acordă o atenţie deosebită vînătorii care atare, pe care - ca ocupaţie -Turgheniev aproape că nici n-a descris-o.Nu întîmplător amintind de Turgheniev în al său Pseudo-Kinegetikos, care "ca şi Aksakof (...) a scris un şir de istorioare sau povestiri vînătoreşti "Rasskazî ohotnika" şi apreciindu-le drept "curate tabeluri ieşite dintr-un penel de meşter", Odobescu stăruie mai îndelung doar asupra povestirii Lgov, care, spre deosebire de altele, este de fapt o relatare despre o veritabilă aventură vînătorească[1]. La Sadoveanu accentele sînt altfel distribuite, "Căutînd a stabili în trecut raportul dintre pasiunea mea cinegetică şi primele manifestări literare - susţine scriitorul - găsesc că întîi a fost vînătul şi pe urmă a apărut literatura"[2]. După Sadoveanu, vînătoarea s-a inclus organic în anii lui de ucenecie".

In unele din povestirile şi amintirile sale, Sadoveanu se întreabă pe sine însuşi: cum se explică această pasiune a vînătorii ? - pasiune care pune stăpînire pe oameni în vremea noastră, cînd vînătoarea de

---

1 Vezi Opere, vol.II, Bucureşti, 1955, p.213-214.
2 La Apa Moldovei, cul.cit.p.38.

mult nu se mai înscrie printre îndeletnicirele de asigurare a existenţei umane ? Răspunsurile scriitorului ne par foarte interesante şi dintr-un punct de vedere general-literar, căci, luîndu-le pe ele ca punct de plecare ,am putea să explicăm şi vitalitatea extraordinară a temei cinegetice în literatura lumii. Reconstituindu-şi emoţiile din ore de vînătoare, Sadoveanu notează:

"Căci a rămas la mal, ţa ţărmul lumii oamenilor, o parte din fiinţa mea - ceea ce mă face să fiu omul de toate zilele al obştii şi al veacului. Si celălalt, omul cel dispărut şi de demult, cufundat şi stăpînit supt întuneric, s-a elibertat şi pentru el pulsează inima astfel şi-mi zvîrcneşte sîngele-n ochi. Acest om nu trăieşte decît clipele de faţă, c -un singur scop. Si pentru asta aşteaptă sălbatic şi grav gîştele care plutesc peste pana stuhului"[1] .

Intr-un alt loc Sadoveanu se exprimă şi mai categoric "Cine nu ştie trebuie să afle că în breasla aceasta omul păstrează un suflet de copil şi de primitiv"[2] . Confesiunea ce se completează cu o altă:"Farmecul e în despărţirea desăvîrşită de lume şi în repaosul complet în care intri"[3] . Si în sfîrşit, iată şi această încheiere oarecum glumeaţă, dar şi bogată în semnificaţii ascunse, cu care se termină Inchinare plasată la capătul amintitelor Istorisiri de vînătoare:

---

1 Gîşte sălbatice - adică numere incomensurabile, vol.cit., p.244.
2 Vînătoarea acum o sută de ani în Moldova în ciclul Depărtări, vol.cit.p.178
3 Impărăţia apelor, Idem, p.32o.

"Trăind în tovărăşia lor, el(adică "un om din lumea aceasta nouă, îndopat de fumul oraşelor şi cifrele registrelor"-, cu alte cuvinte - absolut necontaminat de pasiuni cinegetice) ar mai constata că, de la Nemrod din Biblie pînă astăzi sufletul omului vînător a rămas aproape acelaşi. Fabuloasa cifră de nouă sute şi nu ştiu cîţi ani pe care şi-a atribuit-o acest strămoş al nostru în ora morţii a fost ultima lui fantezie ca să zic aşa.

Dar de la Nemrod pînă la noi, această virtute de a transforma realitatea, a făcut chiar progrese. Aşa zisele "palavre vînătoreşti" sînt minunate lucruri care tind să înfrumuseţeze puţin lumea aceasta ajunsă aşa de ticăloasă şi aşa de banală"[1] .

Mărturisirile lui Sadoveanu ne îndeamnă să luăm în consideraţie ideea potrivit căreia pasiunile vînătoreşti ale scriitorilor sînt organic legate de acea latură a creaţiei literare,pe care a avut-o în vedere Gorki, atunci cînd propunea ca literatura să fie definită drept «celovekovedenie» - ştiinţa omului. In lumea civilizată, împotmolită într-un sistem complicat de alienări, prezenţa continuă a tot felul de obligaţii şi convenienţe, l-ar sili parcă de la sine pe om, ca fără s-o observe, să poartă veşnic cîte o mască de parcă ar juca mereu cîte un rol pe scenă etc. Impingîndu-l pe om cu mii de ani în urmă, vînătoarea, chiar prin acest act, îşi smulge de sub vraful stratificărilor ulterioare. De aceea şi relaţiile dintre oameni se simplifică, se eliberează în mod firesc de tot felul de reguli şi maniere, rămîn exclusiv umane, egalizîndu-i în acest fel pe toţi participanţii, indiferent de poziţia lor socială. Mi se pare că tocmai

---

1 Opere, vol.XIV, p.472.

aceste relații de tip deosebit sînt reliefate cu multă forță de Tolstoi în celebra scenă a vînătorii din "Război și pace" cînd iabagul Danilo îl înjură copios pe stăpînul său pentru că l-a scăpat pe lup, iar "contele , ca un pedepsit, se uită în jurul său, părînd să ceară prin zîmbetul lui compătimirea lui Semion, pentru situația în care e pus". Dar vînătoarea se termină, apele se întorc între maluri, zărindu-l pe conte, Danilo își scoate în grabă căciula, ceea ce evident îl face pe boier să-și amintească de întîmplarea neplăcută , "Numai că prea ești supărăcios, măi frate", îi zice el lui Danilo, iar acesta nu răspunde nimic, ci zîmbește doar "cu un zîmbet afios și plăcut de copil blînd" (vol.II, partea IV, cap.IV-V). Aceeași desgolire (de fapt revenire la firesc) a relațiilor interumane, poate fi observată și în nuvelele vînătorești ale lui Hemingway, farmecul căror constă,între altele, tocmai în reconstituirea fizicește palpabilă a unor stări de totală sinceritate, în care autorul își scufundă eroii,ceea ce îi dă posibilitatea să ajungă pînă-n tainițele ascunse ale sufletelor -, acolo unde altfel n-ar fi putut să pătrundă nicicum. Ceva asemănător, dar "invers" se petrece în povestirea Sud (Judecata) a lui Tendriakov. Confuzia penibilă a atitudinilor omenești se produce datorită faptului că, întorcîndu-se de la vînătoare, participanții la dramă sînt nevoiți să aplice măsurile lumii obișnuite unor întîmplări petrecute sub imperiul legilor de pe "tărîmul celălalt".

La Turghenev Povestirile unui vînător în fond sînt constituite la fel, însă autorul parcă ar lăsa în afară textului scris serii întregi de cauze și efecte, pentru a ne înfățișa doar finalul. Eficiența

estetică se obţine în mod nemijlocit ca urmare a ochiului extrem de ascuţit al povestitorului, a iscusinţei pe care o posedă de a "vedea" oamenii, de a surprinde dintr-o dată la fiecare din cei întîlniţi tot ce e mai esenţial, şi apoi să ne dezvăluie prin cîteva trăsături nişte caractere uneori destul de complicate. Dar dacă citim povestirile cu atenţie mai încordată, descoperim cu necesitatea dincolo de rînduri un ochi de vînător. O galerie de tipuri atît de desăvîrşită nu putea fi creată decît de un vînător. Căci doar la vînătoare scriitorul află secretul eliberării omului, iar apoi într-un fel se obişnuieşte să observe aşa şi în alte împrejurări, sau, mai exact, se obligă pe sine să se uite mereu vînătoreşte în jur. Aproape toţi "eroii"din Povestirile unui vînător sînt creionaţi sumar. Ei apar brusc şi tot atît de brusc dispar din cîmpul de observaţie a scriitorului, dar stăruie ca personaje memorabile, datorită reliefării foarte exacte a cîte unei trăsături ascunse din caracterul lor. Parcă dînd jos, pentru un timp foarte scurt, masca de pe faţă, ele dintr-odată încep să defileze sub privirea noastră avînd chipul lor adevărat,învederînd dimensiunea lor adevărată ş.a.m.d.

Asemenea cazuri - cînd oamenii deodată dezvăluie pînă la capăt în faţa altora adevărata lor esenţă - nu se întîmplă decît foarte rar în viaţă, dar sînt unele situaţii deosebit de prielnice producerii unor metamorfoze de acest gen. Avem în vedere în speţă: vînătoare, iubire, şi închisoare. Si după cît ni se pare, tocmai de aceea către aceste situaţii gravitează temele eterne ale literaturii. Comparaţia dintre povestirile vînătoreşti ale lui Turghenev şi Sadoveanu reliefează, după cît ni s-a părut, deosebit de pregnant,această le-

ge ascunsă a procesului creator în literatură. Sadoveanu dintr-odată s-a simțit atras de "adevărul" și de "înțelegerea umană" din povestirile vînătorești ale lui Turghenev. Tînărul scriitor român a reușit astfel să citească și ceea ce la Turghenev a rămas aproape în întregime dincolo de text, în culise - vînătoarea ca atare. El a înțeles că la Turghenev vînătoarea nu este nici pretext și nici procedeu, ci setea de eternul uman, cu alte cuvinte acea pasiune originară, cultivînd-o pe care, scriitorul se împărtășește de bucuria sublină a pătrunderii în izvorul cel mai adînc al conștiinței umane.

Р Е З Ю М Е

Определенная созвучность творчества Садовяну творчеству русских писателей была отмечена румынской критикой еще в начале XX века. По мнению Ловинеску, "соболезнование к несчастным и страждущим" сближает Садовяну с "специфической формой русского натурализма", в частности и потому, что "восстанавливает в реализме идеальное". Но если и Ловинеску, и Иорга сближали Садовяну с русской литературой вообще, то сам Садовяну выделял из русских писателей Тургенева. Еще в начале века он перевел Записки охотника, а несколько позже посвятил Тургеневу обстоятельную статью, в которой в конце снова особенно подчеркнул свое восхищение "охотничьими рассказами" за то, что в них "любовь к обиженному судьбою и угнетенному русскому человеку органически сливается с могучей поэзией природы". Но Садовяну не признавал влияния на него Тургенева, что дает нам право говорить о их "конгениальности". Это наиболее ярко проявилось в трактовке охотничьей темы. Но если у Тургенева мотив как таковой не имеет самодовлеющего значения, Садовяну посвятил охоте ряд произведений, которые были затем собраны в сборник Рассказы об охотниках и рыбаках, имеющий большое литературоведческое значение и потому, что дает ключ к выявлению причин, в силу которых охотничья тема издавна с большой силой привлекала художников. Занимаясь охотой, "человек частично сохраняет свою детскую и первобытную душу", а "очарование состоит в полном отрыве от мира и в ощущении тотального отдыха, в который мы погружаемся". Охота срывает с людей отдаляющие их друг от друга маски, что подтверждается и охотничьими сценами в творчестве таких корифеев литературы, как А.Н.Толстой, Хемингуэй и др. Внезапные и исполненные раскрытием людьми самих себя случаи в жизни не часты, но есть некоторые ситуации, которые такого рода метаморфозам особенно способствуют. Это охота, тюрьма, любовь. И как нам кажется, именно поэтому к этим ситуациям тяготеют извечные литературные темы. В заключение утверждается, что прочтение Записок охотника через Садовяновское восприятие ведет к более глубокому пониманию сущности произведения Тургенева, у которого охота не предлог, и не прием, а увлечение извечно человеческим, то есть - увлечение, отдаваясь которому, писатель приобщается к тайным родникам человеческого сознания.

ASPECTE INEDITE ALE ACTIVITĂŢII POETULUI CLASIC SÎRB VOJISLAV ILIĆ LA DROBETA TURNU-SEVERIN

Mirco Jivcovici

Despre opera literară a poetului clasic inovator sîrb V.Ilić s-a scris, aşa cum s-a întîmplat şi cu opera altor mari scriitori, foarte puţin în timpul vieţii scriitorului, în schimb imediat după moartea sa au apărut articole şi studii[1], care au căutat să elucideze diferite aspecte din viaţa tumultoasă şi activitatea sa literară atît de bogată, variată şi controversată. În ultimii ani se observă o recrudescendenţă a cercetărilor legate, în special, de creaţia poetică din ultima perioadă a vieţii lui V.Ilić[2]. În acest timp au apărut şi două monografii ample, datorită cunoscutului istoric şi critic literar Milorad Pavić[3].

1 Jovan Ducić, Spomenik Vojislavu, "Delo", XXIV, Belgrad, 19o2, p. 346-352; Jovan Skerlić, Vojislav Ilić, Mostav, 19o6.

2 V.la Dragisa Zivković, Evkropski okviri srpske knjizevnosti, Belgrad, 197o.

3 Milok Pavić, Vojislav Ilić i evropsko pesnistvo (în continuare: I), Novi Sad, 1971; Vojislav Ilić njegovo vremei delo (în continuare: III, Belgrad, 1972.

Cu toate acestea, aşa cum menţionează de altfel şi criticii iugoslavi, mai sînt încă unele creaţii literare insuficient studiate, idei şi păreri expuse în unele lucrări de critică literară care se cer mai bine fundamentate sau corijate.

De asemenea unele perioade din viaţa scriitorului sînt prea puţin cunoscute. "Unele momente şi întîmplări din viaţa scurtă, însă tumultoasă şi atît de bogată a lui V.Ilić, nu ne sînt cunoscute în suficientă măsură. Ştim puţin mai ales din perioada cînd a fost învăţător în mica localitate română Turnu-Severin"[1].

În a doua jumătate a secolului al XIX-lea Turnu Severin cunoaşte un avînt pe plan economic[2]. La aceasta a contribuit atît construirea şoselei,care-l lega de Craiova şi de Bucureşti, cît şi navigaţia pe Dunăre, care primeşte un impuls deosebit prin mutarea sediului Agenţiei Austriece de Navigaţie, de la Schela Cladovei la Turnu Severin (1851)[3]. Societatea austriacă va construi, pe o fîşie de pămînt, de pe malul Dunării, făşie luată cu chirie de la municipialitatea oraşului, portul Severinului, Agenţia, Spitalul, Ateliere pentru reparat vapoare(viitorul Şantier naval), depozite etc. Acest fapt aduce după sine stabilitea în oraş a unor familii de funcţionari, de marinari, de diferiţi meseriaşi etc.

---

1 Dragoljub Vlatković, Nekoliko novih podataka o uciteljovanju Vojislava Ilića u Turnu-Severinu, Zbornik Matice Srpske za književnost i jezik,XVIII, 3, Novi Sad, 197o, p.554.

2 C.Papacostea, D.Giurăscu, Istoria oraşului Turnu Severin, Bucureşti, 1933, p.1o3.

3 Cursele pe Dunăre erau făcute în special cu vasele aparţinînd acestei Agenţii.

În special după înfinţarea şantierului naval a crescut mult numărul elementelor germane, încît la un moment dat (1865) aceştia au constituit majoritatea locuitorilor oraşului[1] . La numai doi ani, în 1867, Turnu Severin număra 3000 de suflete cu 601 case, din care 25 cu două etaje: 531 erau ale românilor, 41 ale nemţilor, 7 ale sîrbilor, 13 ale grecilor, 2 ale italienilor[2] . Populaţia va creşte vertiginos, ajungînd în 1891 (anul sosirii lui V.Ilić la Turnu Severin) la 20.300 locuitori.

Se poate că în 1865 să nu fi fost nici o familie de sîrbi la Turnu Severin ? Se prea poate . Este cunoscut că începînd cu sfîrşitul secolului al XIV şi în continuare, în tot timpul, cît Serbia a fost sub ocupaţia otomană, o parte din populaţia sîrbă şi-a părăsit vatra şi a emigrat în nord. În acest fel, emigranţi din partea de răsărit a ţării au trecut Dunărea şi s-au aşezat, printre altele, în defileul Cerna-Timiş. Numărul sîrbilor aşezaţi în aceste locuri va creşte odată cu mutarea graniţei şi prin aceasta şi a grănicerilor sîrbi de pe Mureş, pe Timiş şi Cerna[3] .E adevărat, însă că chiar şi în această perioadă (sec. XIV-XVIII) migraţia sîrbilor n-a urmat numai direcţia sud-nord, ci că atunci cînd condiţiile din sud erau ceva mai prielnice, se făcea şi din nord spre sud. În acest fel o parte din populaţie a părăsit aceste meleaguri, unii plecînd mai spre nord, iar alţii spre nord-vest etc. Pe de altă parte, mulţi dintre aceşti

---

1 In 1865 locuiau în Severin 519 familii, din care: 282 germane, 139 româneşti, 44 evreieşti, 20 greceşti, 18 ungureşti, 10 italiene, 6 turceşti.

2 Ion Ionescu de la Brad, Agricultura română în jud. Mehedinţi, Bucureşti, 1868, p.596.

3 Jovan Skerlić, Srpska književnost u XVIII veku, Belgrad, 1966, p.54.

sîrbi duceau o viață nomadă, și în timp ce în Vojvodina și în partea de sud a Ungariei s-au așezat în orașe, preluînd în unele locuri întregul comerț[1], în aceste părți ei nu s-au stabilit decît într-un număr foarte mic, la orașe. Și dintre aceștia cei care nu s-au înapoiat la vetrele lor, au fost asimilați de populația majoritară, de români. Numai așa se poate explica inexistența sîrbilor la Turnu Severin în mijlocul secolului XIX-lea. Dar după anul 1865 încep să se stabilească în acest oraș sîrbi și macedonieni, refugiați din cauza luptelor politice din țara lor.

În perioada anilor 1857-1885 Severinul devine un puternic centru al comerțului nostru. Prin Severin se exportau cereale, vite, piei și lînă, ceară, doage; tot pe aici intrau în țara noastră: bere de Austria, mașini agricole de la Pesta, cherestea din Banat și Transilvania, piatra de var din Serbia, paste făinoase din Austria etc.[2].

Circulația bunurilor se intensifică și datorită construirii căii ferate, Severinul fiind unul din punctele nodale pe traseul Vîrciorova-București. Tocmai de aceea, în 1882, iau naștere în Severin Atelierele CFR, un adevărat nucleu industrial românesc[3].

Ca o reflectare a relațiilor economice ale timpului, trebuie să amintim și înființarea (în 1866) a unei Camere de Comerț, a 15-a din țară[4)].

Școala constituie, fără îndoială, un capitol de mare însemnătate în viața Severinului. La 9 mai

---

1 Ibidem, p.54.

2 C.Papacostea, D.Giurăscu, op.cit., p.9o.

3 Municipiul Drobeta-Turnu Severin, Studiu monografic, Turnu Severin, 1972, p.49.

4 C.Papacostea, D. Giurescu, op.cit., p.158.

1851 este mutată şcoala din Cerneţ, în noua urbe unde funcţiona deja o şcoală particulară. În 1860 funcţionau în Severin patru instituţii de învăţămînt, dintre care una de stat şi trei particulare, cu 256 elevi şi 17 institutori[1].

În acelaşi timp, în tînărul centrul urban, iau naştere şcoli în limba maternă pentru diferite naţionalităţi din oraş, şcoli susţinute şi întreţinute de de comunităţile respective. Astfel, între 1865-1875, iau fiinţă două şcoli germane, una catolică şi alta evanghelică, după 1870 se înfiinţează două şcoli primare izraelite, iar în anul 1882 apare o şcoală sîrbească[2].

În afară de şcolile primare mai sus citate, a luat naştere la Turnu Severin, pentru scurtă vreme, o şcoală normală la care a funcţionat şi Petre Dulfu, cunoscut pentru activitatea lui culturală, şi o şcoală de meserii[3]. În anul 1883, din iniţiativa localnicilor, ia naştere gimnaziul, care peste puţin timp devine vestitul liceu "Traian".

În a doua jumătate a secolului trecut, un reveriment în planul spiritual al Severinului îl aduc publicaţiile locale, deşi multe cu caracter efemer, "Gazeta Severinului" (1871), "Poarta de fier"(1872), "Viaţa Mehedinţului" (1885), apoi cel dintîi ziar socialist din Severin, "Socialistul" (1888)[4].

Deşi după 1886 (cu introducerea primului război vamal) viaţa economică a Severinului cunoaşte

---

1 <u>Ibidem</u>, p.98.

2 <u>Municipiul Drobeta</u> .... <u>op.cit.</u>, . p.55; M.Pavić (<u>II</u>, p.210) spune că şcoala sîrbească "a fost înfiinţată prin iulie 1887".

3 <u>Ibidem</u>, p.55

4 C.Papacostea, D.Giurescu, <u>op.cit.</u> p.114.

unele stagnări,totuşi această urbe s-a dezvoltat,devenind un important centru administrativ,reşedinţa a judeţului Severin. In anul 1867 erau 6o1 de clădiri în Turnu Severin, iar în anul 1891 numărul acestora a crescut de peste 5 ori, ajugînd la 37oo de clădiri[1]. S-au construit localuri mari pentru instituţii, ca de pildă liceul "Traian"(1892), două şcoli primare(cele de lîngă turnul de apă), o şcoală profesională (1892) şi primăria oraşului[2].

In vara anului 1891, Svetozar Popadić, care a funcţionat ani de zile ca învăţător la şcoala sîrbo-slavă din Turnu-Severin, va părăsi acest post. O delegaţie a comunităţii sîrbo-slave din Turnu-Severin, în frunte cu preşedintele Jovan Ristić, se va deplasa la Belgrad (26.XI.1891), pentru a cere guvernului sîrb să trimeată un învăţător care"va educa copii în spiritul naţional sîrbesc[3].

In acest post a fost numit la mijlocul lunii decembrie 1891 Voislav Ilici,iar la sfîrşitul acestui an marele poet sîrb va veni la Turnu Severin.

Intr-o scrisoare adresată soţiei, la 2 februarie 1892, V.Ilić va descrie oraşul în felul următor:"Turnu este un oraş nou şi foarte frumos.Nu regret deloc frumuseţea Belgradului. Străzile sînt largi, drepte şi curate. Hotelurile sînt moderne, iar priveliştea de pe Bulevardul Carol este extraordinar de frumoasă. In apropiere se află un parc cu statui romane descoperite în împrejurimi. In zilele frumoase, în piaţă, cîntă muzica militară"[4]. Se pare că într-

---

1 Ibidem, p.116.
2 St.Bodiu, Istoricul Liceului Traian, Turnu Severin, 19o4, p.15.
3 Cf.Dragoljub Vlatković, op.cit., p.554.
4 Jelena Saulić, Neobjavljena prepiska Vojislava Ilića, Prilozi..,XXXIX, 1.2,Belgrad,1973,p.127.

adevăr lui V.Ilić i-a plăcut mult Turnu Severin deoarece şi cu alte ocazii întîlnim asemenea aprecieri ale frumuseţii oraşului.

Ca director avea locuinţă în localul şcolii de pe strada Libertăţii Nr.2, la etajul I, alături de sălile de clasă. Intre timp denumirea străzii a fost schimbată în strada Horia Nr.2. Locuinţa, mare şi frumoasă, formată din două camere pe hol, se afla, după cum menţiona V.Ilić într-o scrisoare adresată soţiei sale, în centrul oraşului. "Nu ştiu cum o să-ţi placă ţie, însă mie îmi place foarte mult"[1]. V.Ilić va fi obligat însă să locuiască un timp la hotelul Orient[2], deoarece fostul învăţător şi director al şcolii refuza să părăsească locuinţa. De altfel, Popadić, care între timp a ajuns în conflict deschis cu comunicatea sîrbo-slavă din localitate îi va face şi alte greutăţi lui V.Ilić. Intr-un raport al comitetului şcolar din 30 decembrie 1891 se menţionează "că Popadiò a încercat să organizeze o demonstraţie împotriva comitetului şi a noului învăţător"[3]. După ce demonstraţia a fost zădărnicită de autorităţi şi de preşedintele comunităţii, "Popadić a cerut în prezenţa reprezentantului poliţiei, iar apoi şi în prezenţa însăşi a prefectului, să vadă ordinul prin care V.Ilić a fost numit învăţător"[4].Cum acest fapt putea să-l pună pe V.Ilić într-o situaţie neplăcută (el neavînd pregătirea de învăţător), preşedintele comunităţii a declarat că "numai comunitatea are dreptul să aleagă şi să numească învăţători şi că

---

1 Ibidem, p.130
2 In prezent la parter este Restaurantul "Rapid-expres," iar la etaj locuinţe (Pţa 23 August 13).
3 Dragoljub Vlatković, op.cit., p.554.
4 Ibidem, p.555

această alegere nu are nici o legătură cu statul sîrbesc"[1].

Nereuşind în acţiunea sa, Popadić va organiza, peste cîteva zile, în colaborare "cu nişte indivizi care nu fac parte din comunitate, cu cetăţeni care nu fac cinste oraşului", o demonstraţie cu ciomege, participanţii mergînd de la şcoală spre prefectură,"unde au strigat şi injurat cum nu fac nici oamenii cei mai de jos"[2]. După această demonstraţie,comitetul comunităţii, în conformitate cu statutul asociaţiei, l-a exclus pe Popadić din comunitatea sîrbă din Turnu Severin. Acesta însă nu se va linişti ci se va adresa, la 12 ianuarie 1892, guvernul român cu o plîngere în care cere ca V.Ilić "să fie expulzat deoarece este un om periculos (propagandist) şi fără nici o calificare"[3]. In aceiaşi zi, Popadić va organiza încă o demonstraţie în timpul căreia " a insultat într-un mod scandalos nu numai pe învăţătorul şi pe membrii comuniţăţii, ci şi guvernul nostru [sîrb"[4].

Cu toate aceste împrejurări neplăcute în care a fost pus V.Ilić, nu putem fi întru totul de acord cu M.Pavić, care afirmă că "situaţia lui V.Ilić la Turnu Severin a fost foarte grea... situaţia care-l face să se simtă nefericit..."[5] M.Pavić menţionează de altfel că această concluzie o trage pe baza a trei

---

1 Idem

2 Arhiva Secretariatului pentru Afaceri Externe, R.S.F.J. PP., Nr.19 din 13 I-1892.

3 Ibidem, P.P. Nr.96 din 18-I-1892.

4 Idem.

5 Milorad Pavić, II, p.213.

scrisori expediate de V.Ilić din Turnu Severin[1] .După publicarea monografiei lui M.Pavić, au fost descoperite un număr relativ mare de alte scrisori şi documente, din conţinutul cărora se poate trage o cu totul altă concluzie, şi anume că V,Ilić s-a simţit bine, am spune în largul său, în oraşul Turnu Severin. Vom cita doar cîteva fragmente : "Sîrbii şi macedonienii m-au îndrăgit atît de mult încît sînt mereu invitat la ei acasă",[2] "Românii sînt foarte amabili cu sîrbii.."[3] "In locuinţa mea am vin, rom, ceai, cafea şi tot ceea ce am nevoie... Trăiesc comod, împărăteşte"[4] .

V.Ilić n-a trăit izolat de viaţa culturală şi literară a Serbiei, el primind în mod regulat următoarele ziare şi reviste: "Javor", "Šaljivčina", "Radikalac", "Vitez", Brankovo Kolo". precum şi cărţile noi apărute, în special volumele de poezie. Ţine o corespondenţă bogată cu oamenii de litere şi cultură, cu editori etc.

Cu toată activitatea ostilă dusă de Popadić şi a neînţelegerilor din cadrul comitetului şcolar, V.Ilić va începe cursurile şcolare la 8 ianuarie 1892. În cadrul şcolii funcţionau două cadre didactice învăţătoarea Ana Rădulescu, subordonată directorului şcolii care lucra într-o sală cu elevii ce învăţau numai în limba română şi V.Ilić care-şi ţinea lecţiile într-o altă clasă, în limba sîrbă. Materiile obligatorii predate în limba română (limba română, istoria şi geografia) erau ţinute şi elevilor din clasa lui V.Ilić de către A.Rădulescu[5] .

---

1 Ibidem, p.211
2 Jelena Šaulić, op.cit., p.127.
3 Idem
4 Ibidem, p.132.
5 Arhivele Statului Bucureşti, Ministerul Instrucţiunii Publice şi culte, dos. .185o-1911.

V. Ilić de la bun început s-a angajat plenar în activitatea didactică. Într-un raport adresat Ministerului Afacerilor Externe la 3 ianuarie 1892 el spune că " a găsit școala într-o paragină de nedescris. Din cei 8o de elevi cîți erau anul trecut în matricolă, acum frecventează lecțiile în toate cele patru clase vreo 13 copii"[1] .

Într-un alt raport revine asupra acestei chestiuni, menționînd că "elevii n-au făcut din octombrie aproape nimic... e adevărat că în locul predecesorului meu Popadić a funcționat un timp ca învățător un vînzător de prăvălie și toată munca acestuia se reducea la menținerea ordinei și liniștei în clasă... Din această cauză mulți părinți și-au retras copii și i-au înscris în școlile românești și cea a coloniei catolice... Cel mai mare rău constă în faptul că elevii n-au aproape deloc manuale școlare"[2] . Din această cauză la 8 ianuarie 1892, V.Ilić va trimite o altă adresă Ministerului Afacerilor Externe prin care cere 4o de seturi de manuale pentru cele patru clase. "Aceasta e acum - scrie V.Ilić - o necesitate presantă și urgentă..."[3]. În locul celor 4o de seturi școala va primi doar 9. În cursul lunii martie V.Ilić revine din nou li cere să i se trimită 441 de diferite cărți, în cea mai mare parte manuale.[4]

V.Ilić va munci cu seriozitate și constinciozitate cu micii săi elevi, va face ordine în școală, iar părinții, care la începutul anului și-au dus

1 Arhiva Secretariatului...P.P.Nr.66 din 13-I-1892.
2 Ibidem, P.P. Nr.214 din 3-VII, 1892.
3 Dragoljub Vlatković, op.citz, p.556.
4 Idem.

copiii în alte şcoli încep să-i readucă în şcoala sîrbo-slavă, astfel că în cursul lunii aprilie numărul elevilor ajunge la peste 80[1] .

În legătură cu plecarea lui V.Ilić la Turnu Severin, M.Pavić consideră că aceasta " a fost obligat să părăsească din nou Serbia"[2] .

De la început, vrem să menţionăm că deşi au existat unele motive care l-ar fi putut îndemna pe V. Ilić să părăsească Belgradul, - în orice caz nu acelea pe care le citează M.Pavić,- el nu a fost "obligat" să părăsească Serbia şi să preia postul de învăţător din Turnu Severin, ci a cerut să fie numit în acest post, credem din cu totul alte considerente.

Salariat -corector al Tipografiei Naţionale din Belgrad, în momentul cînd s-a ivit postul de la Turnu Severin, V.Ilić înaintează demisia Ministerului Culturii (de care aparţinea tipografia), care i-o va primi deabia la 16 februarie 1892, cînd poetul nostru era deja de aproape două luni în Turnu Severin. Odată cu prezentarea demisiei Ministerului Culturii, V. Ilić înaintează o cerere Ministerului Afacerilor Externe, deci altui minister, pentru a fi numit învăţător la Turnu Severin, prin urmare nu a fost "obligat" de un for superior de care depindea prin funcţia pe care o avea.

De asemenea nu poate fi admisă ideea că în Belgrad V.Ilić nu avea o situaţie materială bună şi stabilă. El a fost încadrat pentru a doua oară corector la Tipografia Naţională. Acest post,în bună parte o sinecură, pare-se special creată pentru a-i ajuta în acest fel pe oamenii de artă, scriitori etc., era de regulă, ocupat de scriitori, înaintea lui V.Ilić a fost

1 Ibidem, p.559.
2 Milorad Pavić, Vojislav Ilić, Sabrana de la I, Beograd, 1961, p.152.

Đ.Maksić, M.Glišić, iar ulterior R.Domanović.

Soţia lui V.Ilić, Zorka, îşi aminteşte în felul următor de timpul cînd soţul ei era corector: "Se scula pe la 7 1/2-8... apoi îşi bea pe îndelete cafeaua... fredonînd o melodie...pleca apoi la tipografie şi se întorcea la dejun, iar după aceea nu se mai ducea"[1] .

Că cei care ocupau acest post nu prea aveau ce face la tipografie, ne-o confirmă şi faptul că după plecarea lui V.Ilić, conducerea tipografiei cere ca acest post să fie desfiinţat, deoarece " nu ne este strict necesar", şi în locul acestuia cere să se creeze un post administrativ[2] .

Deşi decepţionat de unii oameni din cadrul Partidului Radical,venit la putere (1889), de asemeni nu credem că acest fapt ar fi putut să-l determine pe V.Ilić în luarea hotărîrii de a părăsi Belgradul . Sîntem înclinaţi mai mult să admitem că în luarea acestei hotărîri au putut contribui mai repede unele motive de ordin familial[3] . Considerăm de asemenea că deşi la Belgrad se afla "într-o situaţie nu prea plăcută[4]), Ilić putea rămîne, şi ar fi rămas aci dacă nu

---

1 Cf.Milorad Pavić, II, p.183.
2 Milorad Pavić, II,p.183
3 v.Jelena Saulić, op.cit., 117
4 Cele relatate de V.Ilić în scrisorile adresate prietenilor M.Savić şi J.Grčić, şi reproduse de M.Pavić "condiţiile în care trăiam la Belgrad pur şi simplu m-au otrăvit, încît aş fi plecat pînă în Patagonia, dacă mi s-ar fi ivit prilejul" (M.Pavić II, p.21o), trebuie privite circumspect, luînd în considerare şi faptul că au fost scrise din străinătate, scrisori, care de regulă erau cenzurate,şi nu e exclus că V.Ilić a urmărit să impresioneze şi în acest fel autorităţile şi conducerea Partidului Radical (vezi şi D.Vlađković, op.cit.,p.559).

s-ar fi ivit tocmai acest post de învăţător la Turnu Severin.

Şcoala de la Turnu Severin, deşi în România, se bucura de aceleaşi drepturi şi privilegii, din partea statului sîrb, ca şi şcolile aflate încă sub ocupaţie turcă. Cu toate că şcoala era întreţinută de către comunitatea sîrbo-slavă din localitate, ea primea subvenţii din partea statului sîrb. De asemenea, şcoala fiind subordonată direct Ministerului Afacerilor Externe a Regatului Sîrb, acest minister supraveghea procesul de învăţămînt, îndruma activitatea corpului didactic nu numai dun cadrul şcolii, ci, ceea ce pare că-l interesa chiar mai mult, activitatea extraşcolară. De menţionat că învăţătorii acestor şcoli erau plătiţi mai bine (loo dinari pe lună), decît învăţătorii care funcţionau în şcolile din ţară[1]. Statul Sîrb acorda o mare atenţie acestor şcoli, de altfel V.Ilić, va purta corespondenţă, în legătură cu activitatea şcolii din Turnu Severin şi a Comunităţii sîrbo-slave din acest oraş, printre alţii, şi cu însăşi Nikola Pašić, ministrul al Afacerilor Externe.

Voislav Ilić ştia foarte bine că în acest oraş a trăit în (1888) şi fratele său Dragutin, care datorită unor acţiuni politice, va fi expulzat, la intervenţia regelui Milan, nu numai din Turnu Severin, ci şi din România. Cu toate acestea el cere să plece şi pleacă chiar în acest oraş. Vom aduce şi alte exemple, care, sperăm vor fi suficiente pentru a dovedi că venirea la Turnu Severin nu era întîmplătoare.

V.Ilić "nu a foat trimis", "nu a fost obligat" să plece la Turnu Severin, această plecare nu poate fi considerată în nici un caz drept o măsură"de persecuţie", luată împotriva lui V.Ilić. Această plecare

1. Jelena Šaulić, op.cit., p.118.

la Turnu Severin, ca şi cea anterioară la Salonic, precum şi cea de după reîntoarcerea din Turnu Severin, la Priština (aflată încă sub ocupaţia otomană), trebuie coroborată cu faptul că V.Ilić era ideologul şi unul dintre conducătorii organizaţiei patriotice-naţionale "Ujedinjena Omladina", iar organizaţia cerea membrilor săi să-şi desfăşoare activitatea patriotică, cultural-naţională în regiunile cele mai îndepărtate de capitală, în special în regiunile aflate încă sub ocupaţie otomană. V.Ilić nu se putea sustrage de la această obligaţie, fixată, poate chiar de el însuşi, în statut şi, în concordanţă cu ideologia organizaţiei "Ujedinjena Omladina", de a propaga şi intreţine flacăra naţională în oazele cele mai îndepărtate de centru "capitală", pleacă la Turnu Severin.

V.Ilić care nu se prea omora cu munca de corector şi în general ducea la Belgrad o viaţă de boem, la Turnu Severin deşi nu era entuziasmat de viaţa de pedagog, şi nici nu avea pregătirea specială de învăţător, a muncit cu multă sîrguinţă şi conştiinciozitate în şcoală, a muncit cu mult mai mult decît i s-ar fi cerut unui simplu învăţător. Se zbate pentru procurarea materialelor şcolare necesare elevilor, iar pentru a ţine lecţii cît mai bune, cere de la fratele său să-i trimeată toate manualele de istorie şi aritmetică în limba sîrbă[1] . Va antrena, iar apoi o va angaja şi pe soţia sa Zorka, să lucreze cu copii pînă la 7 ani[2] .

La 14 (27) ianuarie 1892 se va desfăşura în localul şcolii o serbare închinată lui Sf.Sava. Cu a-

1 Jelena Šaulić, op.cit., p.133

2 Ibidem, p.137.

ceastă ocazie V.Ilić va ţine o cuvîntare foarte bine primită de public[1]. După aceea copii au declarat în limba sîrbă şi română.

Nu se va mulţumi numai cu activitatea dusă la şcoală, cu elevii, ci se va preocupa şi de activitatea cultural-artistică extraşcolară. V.Ilić duce la Turnu Severin o adevărată activitate de apostol al poporului şi nu de învăţător care-şi face doar conştiincios datoria,

La 16 februarie 1892 el va organiza în localul şcolii o festivitate cultural-artistică urmată de dans[2].

Pentru sîrbii şi macedonenii care trăiau în România, Bulgaria şi Turcia se organizau întîlniri de-a lungul Dunării[3]. In primăvara anului 1892, V.Ilić, va organiza o asemenea întîlnire pe insula Ada Kale, unde va ţine şi o prelegere despre căderea Imperiului Roman. Guvernul sîrb dădea o mare importanţă acestor manifestări şi pentru o mai bună organizare, va pune la dispoziţia comitetului şcolar şi şcolii din Turnu Severin vaporul "Deligrad"[4].

Intr-o adresă din 28 martie 1892 a comitetului şcolar a şcolii din Turnu Severin se menţionează: "Pe lîngă şcoala sîrbă s-a deschis şi o şcoală serală pentru tinerii macedoneni[5]. Lecţiile sînt ţinu-

---

1 Ibidem, p.131.

2 Dragoljub Vlatković, op.cit.,p.556.

3 Milord Pavić, II, p.211.

4 Idem.

5 Parese că în acest timp la Turnu Severin erau mai mulţi macedonieni decît sîrbi, dar trebuie subliniat că nu numărul mai mare a acestora a fost hotărîtor în deschiderea acestei şcoli pentru macedoneni şi nu sîrbi, ci interesul special care se acorda acestei populaţii din partea Guvernului Regal din Ser-

te gratuit de învăţătorul nostru V. Ilić[6].

In aceste cîteva luni petrecute la Turnu Severin, V.Ilić va deschide încă o şcoală. Intr-o adresă trimisă comitetului şcolar, el scrie: "Intenţionez ca pe lîngă şcoala serală să deschid, în această localitate, şi o şcoală duminicală. La această şcoală aş ţine doar prelegeri de popularizare din istoria sîrbilor... Prelegerile le-aş ţine în zilele de duminică şi sărbători între orele 4-5 după amiază. Cursurile ar avea un caracter facultativ şi la ele ar putea asista persoanele care au împlinit 12 ani, indiferent de sex. Pentru a participa la prelegeri, cursanţii ar putea da contribuţii benevole comunităţii, sau ar putea plăti cît ar hotărî comunitatea. Rog comunitatea să permită ca prelegerile să le ţin în localul şcolii[2].

Propunerea a fost acceptată, şi în acest fel V.Ilić va deschide un fel de Universitate populară la Turnu Severin.

După cum vedem, din cele de mai sus, V.Ilić a ţinut lecţii şi prelegeri în trei unităţi şcolare. Aşa ceva putea face numai un om animat de un ideal,de nişte idei nobile şi nu de un simplu învăţător care vine"obligat" la Turnu Severin.

./. bia. De altfel, atunci cînd macedonienii instigaţi de fostul învăţător şi de negustorii bulgari, vor încerca să iasă din comunitatea bisericească şi şcolară sîrbo-slavă şi să deschidă o şcoală de a lor, V.Ilić se angajează în dispută şi ia toate măsurile pentru a nu se ajunge la despărţire, deoarece în acest caz existenţa şcolii din Turnu Severin "ar fi fără sens" (vezi D.Vlatković, op.cit.556).

1 Arhiva Secretariatului...P.P.Nr.687 din 2-IV-1892.

2 Cf.Dragoljub Vlatković, op.cit., p.556.

V. Ilić a venit la Turnu Severin și a dus această activitate multilaterală de dascăl și propagator, animat de ideile asociației Ujedinjena Omladina.

În această activitate de propagator și susținător al ideii naționale, V.Ilić se va afla pe linia promovată și de autoritățile de stat sîrbe din acel timp. Primul raport, pe care-l va înainta din Turnu Severin Ministerul Afacerilor Externe, se încheie cu următoarele cuvinte: "Misiunea mea de aici o consider drept o misiune foarte serioasă, iar Comunității sîrboslave din Turnu îi acord o apreciere înaltă[1] ". Iată cum în această acțiune de propagare a ideii naționale printre sîrbii și macedonienii aflați în afara granițelor statului sîrb, și pentru cei din periferia țării, acțiune susținută și întreținută de autoritățile sîrbe de stat, respectiv de Partidul Radical, dusă și în alte părți, V.Ilić, deși ostil radicalilor, ca membru marcant al asociației mai sus amintite, se va afla în fruntea acestei acțiuni, pe aceeași linie cu autoritățile de stat și Partidul Radical.

Despărțit două luni de familie, soția va veni la Turnu Severin la sfîrșitul lunii februarie 1892, neacordînd în acest timp atenția sănătății sale șubrede, V.Ilić se va găsi nu odată în situația de a merge și ține lecții la școală bolnav, cu temperatură ridicată[2] .

Între timp el se va deplasa de două ori la Belgrad, odată în cursul lunii aprilie 1892, cînd tatăl său se îmbolnăvește grav, și a doua oară, la invitația Ministerului Afacerilor Externe, în cursul lunii mai 1892.

---

1 Ibidem, p.555
2 v.Jelena Savlić, op.cit., p.132-133.

Dintr-o scrisoare adresată Ministrului Afacerilor Externe aflăm motivul celei de a doua călătorii. "Cu ocazia venirii mele la Belgrad, din dispoziţia dumneavoastră, am expus domnului M.Ristić, secretar al Ministerului Afacerilor Externe, punctul meu de vedere cu privire la comunitatea şi şcoala sîrbo-slavă din Turnu Severin. Domnul Ristić a fost de acord, cu părerea mea, cum că porţile acestei şcoli trebuie închise, pentru aceleaşi motive pentru care au fost deschise... Motivele invocate de mine, care, fără îndoială, v-au fost comunicate de domnul secretar, consider că nu mai e nevoie să le înşir în această scrisoare..."[1] . Care au fost aceste motive şi de ce a cerut V.Ilić ca şcoala de care s-a legat într-un fel, la care a muncit cu atîta sîrguinţă şi dăruire să fie închisă ? În toate actele şi documentele cercetate n-am găsit nimic care ar putea să ne dea vre-o explicaţie plauzibilă cu privire la această problemă . De aceea am fost obligaţi să ne rezumăm la cele spuse de V.Ilić în această scrisoare şi să încercăm să tragem unele concluzii pe baza acestora.

În scrisoarea mai sus citată, V.Ilić cere închiderea acestei şcoli "pentru aceleaşi motive pentru care a fost deschisă..."Şcoala de la Turnu Severin, subordonată direct Ministerului Afacerilor Externe, a fost tratată de autorităţile sîrbe şi s-a bucurat de aceleaşi drepturi ca şi şcolile aflate pe teritoriile sîrbe încă ocupate de Austro-Ungaria şi în mod special cele sub ocupaţie otomană. Menirea

1 Arhiva Secretariatului. P.P.928 din 15-V-1892.

lor era să întreţină flacăra naţională sîrbă şi să cultive sentimentele patriotice faţă de patria mamă. Desfăşurîndu-şi între timp, cinci luni de zile activitatea la Turnu Severin, V.Ilić a avut posibilitatea să cunoască foarte bine pe toţi acei care formau comunitatea sîrbă din acest oraş. În marea lor majoritate aceştia erau emigranţi veniţi aici după luptele politice duse în Serbia în anul 1865. Printre aceşti emigranţi nu mic a fost numărul diferiţilor delicvenţi fugiţi din Serbia de urmăriri penale. Toţi aceştia,pe de altă parte, în afara unor grădinari şi negustori macedonieni, care între timp s-au asimilat cu populaţia română locală, deabia aşteptau momentul potribit (schimbarea guvernului, modificarea unor legi sau graţiere) pentru a se reîntoarce la vatra strămoşească. De altfel ani de ani se vor reîntoarce în Serbia unele familii, cele mai multe vor face acest lucru în a doua jumătate a anului 19o3 după debarcarea dinastiei Obrenović . Pe de altă parte era şi în interesul autorităţilor sîrbe ca aceştia să se înapoieze cît mai repede în ţară. A le subvenţiona şcoala în continuare şi a le prelua copii după absolvirea şcolii şi a le da bursă la liceele din Belgrad (aşa cum se făcea cu toţi elevii din şcolile aflate în subordinea Ministerului Afacerilor Externe), însemna a le sprijini pentru a rămîne şi pe mai departe în afara graniţelor tînărului stat sîrb.

La toate acestea trebuie adăugat şi faptul, poate cel mai important, că între timp guvernul sîrb a stabilit relaţii cordiale şi chiar amicale cu guvernul român, ori, continuarea acestei acţiuni, într-un fel ilegale,a Ministerului Afacerilor Externe sîrb nu era compatibilă cu aceste relaţii.

În scrisoarea menționată mai sus V.Ilić scrie în continuare: "După ce s-a declarat de acord cu argumentele mele, domnul M.Ristić m-a sfătuit să fac uz de prestigiul și influența mea în comunitate în așa fel încît comunitatea să se destrame. In același timp m-a sfătuit ca toate registrele unde este menționată subvenția primită din partea Ministerului să fie distruse".

Cu privire la închiderea școlii, V.Ilić, va scrie, mai tîrziu "... Aceasta e, în general, un fapt ca și implinit. Datorită neînțelegerilor dintre membrii comunității veniturile ei sînt aproape secate. Criza este atît de mare încît comunitatea nu a putut plăti de două luni de zile salariul învățătoarei romîne, care, din această cauză, a și înaintat o scrisoare »tare« președinției comunității, scrisoare în care, printre altele, scrie că vă aduce la cunoștința poliției ceea ce se întîmplă în cadrul comunității. În această situație ar fi suficient ca Ministerul să anunțe comunitatea printr-o adresă că din cauza neînțelegerilor și certurilor din cadrul comunității, nu va mai acorda nici o subvenție și nu va mai primi elevi pentru continuarea studiilor la Belgrad)"[1].

V. Ilić va aduce la bun sfîrșit și cea de a doua indicație primită de la Ministerul Afacerilor Externe. Într-o altă scrisoare particulară, adresată lui N.Pasić, ministrul al Afacerilor Externe scrie: "Am sustras printre altele și toate registrele și actele în care este menționată subvenția ministerului... Dar după ce am dus la îndeplinire ceea ce mi-ați cerut... ce să fac acum ? Se apropie sfîrșitul anului

1 Arhiva Secretariatului..., P.P.Nr.928 din 15-V-1892.

şcolar, părinţii se pregătesc să-şi trimită copii la Belgrad ... nu a sosit nici subvenţia, dar nici adresa cerută de mine, prin care urma să se anunţe suspendarea ei... În comunitate domneşte o dezordine de nedescris... Toate acestea au făcut ca în mijlocul sîrbilor de aici să crească suspinciunea la adresa mea, care dacă s-ar adeveri, mă poate aduce în situaţia de a fi pus să mă apăr de ei cu arma în mînă[1] .

Între timp V.Ilić, pentru a nu atrage atenţia comunităţii asupra acţiunii pe care o pregătea împreună cu autorităţile de stat sîrbe, îşi va continua activitatea didactică şi obştească la Turnu Severin. Va încheia anul şcolar 1891-1892, iar în ziua de 19 şi 2o iunie 1892 se va ţine şi examenul de sfîrşit de an. Intr-un raport întocmit cu această ocazie, el menţionează că şcoala a fost frecventată de 62 de elevi,dintre care 49 învăţau în limba sîrbă şi română, iar 13 numai în limba română[2] .

Cu plecarea lui V.Ilić, această şcoală sîrbo-slavă îşi va înceta orice activitate. In localul ei va funcţiona pînă la 1916 o şcoală în limba română, iar după primul război mondial, localul va fi donat de către comunitatea sîrbo-slavă, bibliotecii I.G.Bibicescu[3] .

Pare-se că V.Ilić a părăsit Turnu Severin imediat după examenul de sfîrşit de an, deoarece odată cu adresa Ministerului Afacerilor Externe din 2o iunie 1892, cu privire la suspendarea subvenţiei (începînd cu 1 iunie 1892) vor fi trimişi lui V.Ilić şi 2oo de dinari drept cheltuieli de mutare. Aceşti bani însă nu

---

1 Ibidem, P.P.nr.36, p.395/1892.

2 Dragoljub Vlatković, op.cit., p.56o.

3 Actul de donaţie se păstrează la Biblioteca municipală din Turnu Severin.

nu vor mai fi ridicaţi de V.Ilić, ci vor fi returnaţi Ministerului Afacerilor Externe[1] .

În orice caz la 1 iulie 1892, V.Ilić se găsea deja la Belgrad, deoarece această dată este menţionată pe o scrisoare scrisă la Belgrad şi adresată Ministerului Afacerilor Externe.

Inseamnă deci, că marele poet clasic sîrb a petrecut 6 luni încheiate la Turnu Severin, în acest oraş, cum spunea el, "mare, nou şi foarte frumos".

1 Dragoljub Vlatković, op.cit.,p.558.

REZIME

NOVI ASPEKTI DELATNOSTI SRPSKOG PESNIKA VOJISLAVA ILIĆA U DROBETI TURN-SEVERINU

U uvodu se daje svestrani opis grada Drobete Turn-Severina na kraju 19 veka (1885-19oo), sredine u kojoj će šest meseci živeti i raditi veliki pesnik Vojislav Ilić. U tom kontekstu autor prikazuje jugoslovensku koloniju koja je razvijala bogatu ekonomsko-finansijsku delatnost u gradu; ona je imala svoju srpsko-slavensku školsku opštinu sa upravnim odborom na čelu, srpsko-slavensku skolu, čitaonicu, pevačko društvo i dr. U nastavku se iznose okolnosti pod kojima je Vojislav Ilić došao u tu sredinu i način na koji se u njoj snašao. Zatim se opsežno analizira rad pesnika u Turn-Severinu, kako sa decom u školi, tako i još bogatija i svestranija aktivnost sa odraslima. Otkrivajući niz novih podataka iz pesnikove delatnosti, autor zaključuje da tako bogatu, razgranatu i poletnu aktivnost mogao je razviti samo pravi narodni tribun i učitelj, a ne čovek koji je bio "primoran", kako se to ranije za Vojislava Ilića smatralo, da dodje u Turn-Severin.

OBSERVAŢII ASUPRA ROMANELOR ISTORICE ALE LUI MIHAIL SADOVEANU ŞI IVO ANDRIĆ

Voislava Stoianovici

Considerarea comparată a celor doi scriitori contemporani ai literaturilor română şi iugoslavă este justificată atît prin semnificaţia operei lor în context naţional şi universal, cît, mai ales, prin multiplele similitudini în structura întregii lor opere cît şi a unor scrieri în parte, în compartimentele izvoarelor lor documentare, a genezei şi filiaţiei unor motive, al conţinutului ideatic şi mesajului artistic, în anumite modalităţi şi tehnici literare. Această apropiere este cu atît mai interesantă cu cît, din cîte se cunosc pînă acum, nu se pune problema unei cunoaşteri reciproce nici măcar unilaterale sau, cu atît mai puţin, a unei influenţe între cei doi artişti.

Fără a stărui în aprecierea valorii generale a operei lui Sadoveanu şi Andrić - lucrul acesta fiind făcut, de altfel, în repetate rînduri, de personalităţi de cea mai mare autoritate şi competenţă în domeniul literaturii - credem că există temeiuri serioase pentru a considera că în domeniul prozei istorice, în special

al romanului istoric, cei doi scriitori au creat tot ce au mai valoros literaturile română şi iugoslavă,şi fără exagerare, au îmbogăţit cu valori majore tezau - rul literaturii universale.

Înainte de a se constata apropieri în opera lor, uneke asemănări între cei doi scriitori pot fi observate chiar şi cu privire la personalitatea şi începuturile lor literare. Astfel, şi unul şi celălalt au debutat ca personalităţi literare deplin formate , fără slabiciunile mai mult sau mai puţin proprii debuturilor literare. Referindu-se la acest aspect al personalităţii literare a lui Sadoveanu, G.Călinescu scrie: "Chiar de la întîiul volum, Povestiri, M.Sadoveanu îşi definea temele sale fundamentale, de la care n-avea să se mai abată, cu o artă de la începutul matură, afară de izolate şi fireşti sovăiri"[1] . La Andrić, încă din primele două volume de poeme în proză, Ex Ponto în 1918 şi Nemiri (Nelinişti), din 192o, se configurează principalele teme şi motive ake viitoarei sale opere, iar, o dată cu publicarea nuvelei istorice Put Alije Djerzeleza (Drumul lui Ali Djerzelez), 192o Andrić îşi enunţă nu numai principalele preocupări în domeniul prozei istorice, ci îşi fixează şi unele din principalele modalităţi de structură şi expresie literară.

O primă apropiere semnificativă între opera celor doi scriitori priveşte structura marilor lor compoziţii istorice. Unele elemente comune romanelor inspirate din istorie ale lui Andrić şi Sadoveanu definesc scriierile lor mai ales în raport cu romanul

1 George Călinescu, Mihail Sadoveanu, în Istoria literaturii române de la origini şi pînă în prezent, Bucureşti, 1941, p. 545.

istoric occidental. Astfel, şi la unul şi la celălalt lipseşte de regulă elementul de aventură, specific romanului european de factură istorică. Referindu-se la acest aspect al romanelor lui Sadoveanu, Edgar Papu scrie: "... pe cînd romanul istoric (universal, n.n) se menţine în ritmul palpitant al aventurii, Fraţii Jderi îşi însuşeşte cadenţa latentă a vechilor epopei, înaintînd pe căile ocolite ale popasurilor în natură, ale amintirilor, ale voroavelor tihnite..."[1] . Această observaţie, valabilă şi pentru alte romane ale lui Sadoveanu, este în mare măsură aplicabilă şi scrierilor istorice ale lui Andrić. În textul citat mai sus se cuprinde şi un alt element comun romanelor celor doi scriitori, şi anume structura romanului la amîndoi aminteşte de cronici , epopei, nefiind suficient de fermă nici determinată de existenţa unui personaj central, în jurul căruia să graviteze toate întîmplările, accentele fiind de regulă pe elementul colectiv, pe existenţa şi mişcarea maselor. Mulţi exegeţi ai operei lui Sadoveanu şi Andrić s-au ocupat de acest aspect al romanelor lor. Astfel, într-o considerare comparată a romanelor istorice ale lui Sadoveanu şi Walter Scott, Petru Comarnescu evidenţiază şi el, între altele, şi acest element de structură al romanului sadovenian: "Deşi intitulat"roman istoric", lucrarea Fraţii Jderi proiectează totul pe un plan de legendă, ceea ce înseamnă mult mai mult decît istorie propriu-zisă./.../ Desigur, romanul istoric este mai mult decît istorie, fiind o speţă literară şi nu una ştiinţifică, dar chiar şi aşa termenul de roman - mai ales în sens modern - încă nu cuprinde cadrele de transfi-

---

1 Edgar Papu,"Fraţii Jderi", în vol. Mihail Sadoveanu, edit. Eminescu, Bucureşti, 1973, p. 319.

gurare ce le au epopeelă antică, povestea orientarea sau povestirea european răsăriteană "[1] . Sînt relevate, aşadar, unele elemente de structură ale acestor romane care îşi au originea într-o artă străveche şi orientală şi care le deosebesc de romanul modern european.

Exegeţii lui Andrić găsesc trăsături asemănătoare în romanele scriitorului iugoslav. Astfel, criticul contemporan Petar Džadžić, într-un studiu amplu consacrat romanului Prokleta avlija (Curtea blestemată) subliniază: " ... vom menţiona că Andrić nu şi-a intitulat nici una din compoziţiile sale mari roman. Ceea ce lipseşte în Cronica din Travnik şi în Na Drini ćuprija, nu are de ce să fie prezent nici în Prokleta avlija: poate că aceasta se datorează faptului că nu numai în povestiri ci şi în compoziţiile mai mari ale lui Andrić se păstrează întrucîtva însuşirile situaţiei primordiale a artei narative, iar fidelitatea faţă de această primordialitate obligă la consecvenţă şi în alegerea modalităţilor tehnice ale genului[2] .

Cunoscuta eseistă Isidora Sekulić evidenţiază cu subtilitate unele aspecte ale tradiţiei literare orientale în arta narativă a lui Andrić (deşi se referă mai mult la povestiri, observaţiile sînt perfect valabile pentru proza istorică a lui Andrić în întregime): "Primul din semnele răsăritului în povestirile lui

---

1. Petru Comarnescu, Stilul epopeic al d-lui M.Sadoveanu faţă de romanul istoric al lui Walter Scott, în vol.Mihail Sadoveanu, edit.Eminescu,Bucureşti, 1973, p.292.
2. Petar Džadžić, O Prokletoj avliji, în vol. Ivo Andrić, Prokleta avlija, Beograd, 1972, p.17.

Andrić constă în modalitatea de expunere a conținutului, care amintește de povestirea orală"[1].

Din această perspectivă, a structurii și compoziției lor, este interesant de observat că într-adevăr cele trei romane istorice ale lui Andrić au suscitat discuții; autorul a întitulat unul din ele Cronica din Travnik, pe cel de-al doilea, E un pod pe Drina, l-a subintitulat Cronica Višegradului, iar cel de-al treilea, Curtea blestemată, redus și ca dimensiuni, a fost considerat cînd nuvela amplă, cînd romanul scurt. De asemenea, a fost adeseori scoasă în evidența structura labială a romanului E un pod pe Drina, în care fiecare capitol aproape conține o povestire în sine, iar elementul de legătură îl constituie podul lui Mehmet pașa Selimović din Višegrad.

Sînt de reținut, din opiniile menționate mai sus, cîteva lucruri: romanele istorice ale lui Andrić și Sadoveanu conțin elemente care le deosebesc de romanul occidental modern și le apropie de unele forme literare mai vechi sau specific orientale, cum ar fi epopeea (în special la Sadoveanu) sau cronica. Aceasta nu înseamnă că nu a fost asimilată în arta lor și experiența literaturii occidentale. Iată o observație a Isidorei Sekulić care evidențiază elementele de proveniență orientală sau apuseană în proza lui Andrić: "Deși povestirea lui Andrić este neîndoielnic realistă, și în toate privințele artistică în sensul occidental al cuvîntului - în sensul rigorii planului, al tonului personal, al perfecțiunii compoziției și stilului, - ea este /.../ Orient ca document și ca poezie"[2].

---

1 Isidora Sekulić, Istok u pripovetkama Ive Andrića, în vol. Kritičari o Andriću, Beograd, 1962, p.61.
2 Idem, p.60.

Astfel, în esenţa lor, romanele istorice ale celor doi scriitori se dovedesc nişte sinteze ale experineţei literare orientale şi occidentale, din timpurile străvechi şi pînă la cele moderne, părţi ale unei sinteze existenţiale şi spirituale mai generale, caracterizînd universul civilizaţiei şi culturii balcanice. Fără îndoială că una din cele mai cuprinzătoare definiţii a operei lui Sadoveanu din această perspectivă se datorează lui George Călinescu: "El are realismul unui Balzac şi melancolia unui romantic, meditaţia aspră a lui Miron Costin, voluptatea senzorială a unui Rablais. E precis ca un pictor flamand şi inefabil ca un muzician, contemplator al frumuseţii lumii şi naturalist plin de asociaţii şi disociaţii asupra procesului biologic, un creator de atmosferă, un analist al sufletelor impenetrabile, al psihologiei puberale şi al patologiei senile, un dramaturg în proză încordat, un cunoscător al individualului şi al colectivităţii, al grupurilor arhaice şi al societăţii moderne, un epic total obiectiv şi un introspectiv fin, un înţelept oriental vorbind în pilde şi un critic al ordinii sociale nedrepte. Toate registrele vieţii sufleteşti complicate de o lungă civilizaţie/.../ îi sînt cunoscute, şi eroii săi, oameni simpli îndeosebi, sînt înzestraţi cu o fineţă ignorată de alţi scriitori. Astfel, M.Sadoveanu este totodată un scriitor pentru popor şi un autor pentru intelectualii cei mai rafinaţi, accesibil ca şi Eminescu, tuturor imaginaţiilor"[1].

---

1 Georgh Călinescu, Mihail Sadoveanu, în vol.Literatura nouă, edit.Scrisul românesc, Craiova, 1972, p.200.

Oprindu-se şi el asupra factorului oriental în opera lui Sadoveanu şi al caracterului ei sintetic, Eugen Luca scrie: "Construit pe un motiv specific literaturii orientale, Divanul persian e, ca formulă, o operă ce ţine de tradiţia Răsăritului asiatic. Prin spirit însă, o carte care se înscrie în cea mai valoroasă tradiţie a umanismului european"[1] .

Trebuie observat că adesea romanul istoric al lui Sadoveanu a fost asociat cu termenul de epopee, ceea ce nu este cazul cu romanele lui Andrić. Deşi amîndoi preocupaţi cu precădere de factorul colectiv al existenţei în istorie, manifestarea colectivului se exprimă în opera lor totuşi în forme diferite. Astfel, de exemplu, în romanul Ştefan cel Mare epopeicul se manifestă din plin, în scenele marilor bătălii desfăşurate de domnul Moldovei întru apărarea fiinţei naţionale a poporului său, pe cînd la Andrić nu găsim nici o scenă similară, deşi ecoul războaielor este mereu prezent în romanele sale. Acelaşi lucru este valabil şi pentru romanele Fraţii Jderi, Viaţa lui Ştefan cel Mare în raport cu Curtea blestemată, toate aceste romane reconstituind aceeaşi epocă istorică, sfîrşitul sec.al XV-lea şi, în parte, aceleaşi întîmplări şi personaje istorice. În general, se poate spune că la Andrić lipseşte factorul eroic şi de măreţie epică, atît de pregnant prezent în unele romane ale lui Sadoveanu. Mişcarea de masă, dinamismul colectiv sînt cel mai adesea reprezentate în romanele lui Andrić sub forma unor răbufniri puternice, a unor psihoze colective ce se manifestă periodic în oraşele paşalîcului

---

1 Eugen Luca, Sadoveanu, sau elogiul raţiunii, edit. Minerva, Bucureşti, 1972, p.73.

bosni "închideri ale tîrgului", cum le numesc orășenii în romanele și povestirile scriitorului. In aceste scene Andrić dovedește o măiestrie artistică desăvîrșită, aidoma măiestriei lui Sadoveanu în zugrăvirea marilor lupte.

Ar fi poate de adăugat că marile romane ale lui Sadoveanu datorită complexității lor, n-au fost definite numai ca epopei: "Frații Jderi este într-adevăr roman istoric, dar totodată și epopee, și cronică, și legendă, și poem folcloric, și roman realist"[1], scrie Edgar Papu.

O altă trăsătură de apropiere între cei doi romancieri rezidă în baza documentar extrem de vastă și de riguroasă a prozei lor istorice, informația lor pu înd fi comparată cu a unui istoric de profesie, De altfel, Andrić are chiar formația de istoric, cu studii și doctoratul făcute în unele centre de mare tradiție intelectuală cum sînt Cracovia și Graz. In acest sens ei se înschiu într-o tendință mai generală, pare-se, a romanului istoric al secolului al XX-lea, care nutrește ambiția nu numai de reconstruire a atmosferei, a spiritului unor epoci apuse, ci și de a se întemeia pe datele cele mai noi ale științei. Evidențiind această latură a creației sadoveniene, Perpessicius scrie: "Fără să fie un istoric, și fără, mai ales, să lase a se vedea aceasta, d-l Mihail Sadoveanu n-a nesocotit nici unul din izvoare, de la bătrînii cronicari pînă la cei moderni. Nimic din stările de atunci nu-i

---

1 E.Papu, op.cit., p.319.

este necunoscut, fie de la noi, fie din istoria universală"[1]. Călinescu se referă la acelaşi aspect în legătură cu romanul Nunta Domniţei Ruxandra şi Zodia cancerului: "Adevărul istoric e cu totul secundar,însă cînd el se împleteşte cu creaţia, capătă o valoare instructivă ce nu poate di desconsiderată"[2].

În ceea ce priveşte aspectul documentar în proza istorică a lui Andrić, chiar şi paginile scrierilor sale sînt pline de referiri la ceea ce a constituit baza documentară a elaborării lor; la acestea se adaugă mărturiile autorului, despre îndelungata muncă pregătitoare în vederea elaborării romanelor sale istorice, aprecieri ale exegeţilor operei sale. Preocupările intelectuale cele mai timpurii ale lui Andrić vădesc o mare pasiune pentru tot ceea ce reprezintă vestigiu al trecutului, mărturie a unor epoci apuse.În monografia consacrată vieţii şi operei lui Andrić, istoricul şi criticul literar iugoslav Miloš Bandić scrie: "Pentru crearea unor structuri definitive era nevoie de mult timp, de răbdare şi de o muncă uriaşă. Materialul pentru romane se afla risipit în cărţi, în zeci de biblioteci şi arhive din oraşele noastre şi străine"[3].

1, Perpessicius, Mihail Sadoveanu, "Viaţa lui Ştefan cel Mare", în vol.Mihail Sadoveanu, Bucureşti,1973, p.137.

2 G.Călinescu, M.Sadoveanu, în vol.Mihail Sadoveanu, Bucureşti, 1973, p.232.

3 Miloš Bandić, Ivo Andrić: zagonetka vedrine, Matica Srpska, Novi Sad, 1965, p.2o7.

Cele mai multe menţiuni despre munca uriaşă a scriitorului pentru reconstituirea mozaicului trecutului se găsesc în romanele Cronica din Travnik şi Curtea blestemată. Este celebru un pasaj din primul roman unde un tînăr diplomat francez are revelaţia unei istorii milenare pe pămîntul Bosniei zărind într-o zi, în secţiunea unui drum surpat de ploi, urme ale unor şosele suprapuse din epoca romană şi pînă în vremurile moderne. În acelaşi roman Andrić înserează unele scrisori din arhivele consulilor francez şi austriac care au îndeplinit misiuni diplomatice la începutul secolului al XIX-lea la Travnik. Menţionînd data la care este expediată scrisoarea, Andrić comentează: "Von Mitterer primi scrisoarea lui Daville în iulie, 1809, ziua 5, adică ziua în care începu bătălia de la Wagram"[1] asociaţie pe care, probabil, a făcut-o chiar cu prilejul cercetării arhivelor.

Un model magistral de asimilare creatoare a materialului istoric riguros într-o structură artistică de mare densitate şi frumuseţe artistică îl reprezintă romanul Curtea blestemată. În această carte sînt cuprinse principalele evenimente istorice europene şi ale imperiului otoman din ultimul sfert al sec. al XV-lea în legătură cu destinul şi intrigile diplomatice legate de prinţul Djem, fiul lui Mahomed Cuceritorul şi fratele sultanului Baiazid al II-lea. Doar un singur detaliu din această carte poate fi edificator cît de complexe au fost mijloacele documentare la care Andrić a apelat în elaborarea operei sale. Zugrăvind, de exemplu, portretul lui Djem din ultima parte a vieţii acestuia, Andrić ne convinge că descrie un portret realmente văzut, îndelung contemplat şi studiat în amănunt, la care se adaugă şi alte detalii:

1 Ivo Andrić, Cronica din Travnik, Bucureşti, 1967, p.306.

"În cronici şi scrisori, precum şi în portretele contemporanilor, Djem, om de treizeci de ani, arată ca şi cum ar fi trecut de patruzeci. Ingrăşat, cu chipul întunecat, cu pleoapa stîngă căzută de tot, amintind a "om care ţinteşte". Sumbru şi iute la mînie, crud cu slugile, dedat plăcerilor, îndeosebi băuturii, în care caută somn şi uitare"[1] .

Compartimentul cel mai interesant însă în care se relevă apropierea operei lui Sadoveanu şi Andrić rămîne cel al asimilării legendei,mitului, a tradiţiei populare în genere în opera lor istorică. Se găsesc în paginile scrierilor beletristice şi eseistice ale ambilor scriitori pasaje întregi în care ei îşi expun opiniile asupra semnificaţiei factorului mitic şi legendar în moştenirea spirituală a omenirii. Astfel, în nuvela Povestea cu elefantul vizirului Andrić scrie: "Oraşele şi tîrgurile bosniece sînt pline de poveşti.În poveştile acestea,de cele mai multe ori născocite,sub chipul unor întîmplări neverosimile şi sub masca unor nume adesea scornite, se ascunde istoria adevărată şi nerecunoscută a locurilor de baştină, a oamenilor vii şi a generaţiilor de mult dispărute"[2] .

Un pasaj similar, am zice geamăn ca idee, întîlnim în paginile romanului Zodia cancerului :"Astfel, spuneau bătrînii şi muierile, a fost al şaselea semn la dominia lui Duca, la începutul acelei ierni, anul de la zidire 7188. Însă după firea moldovenilor, şi aceasta putea să fie numai o scornitură ; cu toate că

---

1 Ivo Andrić, Prokleta avlija, Beograd, 1972, p.181.
2 Ivo Andrić, Povestea cu elefantul vizirului,Bucureşti, ELU, 1966, p.5o.

şi socrniturile, ca şi cîntecele, răspund unor afunde tainiţi ale sufletului"[1] .

Într-un eseu celebru despre pictorul spaniol Francesco Goya, alături de alte reflecţii despre literatură şi artă, despre condiţia creatorului, Andrić reia cu şi mai multă pregnanţă ideea legendei ca formă majoră a spiritului şi adevărului uman: "...trebuie ascultate legendele, aceste urme ale străduinţelor omeneşti de-a lungul secolelor şi deslușit din ele, cît este posibil, sensul destinului nostru. Există cîteva puncte ale activităţii umane în jurul cărora, în toate timpurile, se aştern, cu încetul şi în straturi fine, legendele. Derutat mult timp de ceea ce se întîmpla în jurul meu, în a doua jumătate a vieţii mele am ajuns la o concluzie: că este zadarnic şi greşit a căuta un sens în faptele nesemnificative, deşi aparent atît de importante, care se petrec în jurul nostru şi că acest sens trebuie căutat în acele straturi pe care veacurile le aşază în jurul cîtorva legende principale ale omenirii. Aceste straturi repetă necontenit, deşi tot mai puţin fidel, forma acelui sîmbure de adevăr în jurul căruia se aştern, transmiţîndu-l astfel de-a lungul veacurilor. În basme se află istoria adevărată a omenirii, din ele se poate deslusi, dacă nu dezvălui pe deplin, sensul ei. Există cîteva legende fundamentale care indică sau cel puţin luminează drumul pe care l-am străbătut, dacă nu ţelul spre care ne îndreptăm"[2] .

Năzuind şi izbutind să exprime într-un grad înalt esenţa spirituală a popoarelor noastre ca şi

---

1 M.Sadoveanu, Zodia cancerului, Bucureşti, 1973, p. 196.
2 Ivo Andrić, Razgovor sa Gojom, în Staze, lica, predeli, Beograd, 1963, p.14o.

a umanității în general, Sadoveanu și Andrić au asimilat în opera lor în mod magistral legendele și miturile fundamentale, de la mitul mioritic în Baltagul pînă la mitul sacrificiului în E un pod pe Drina sau cel al fraților rivali în Curtea blestemată .

REZIME

OSVRT NA ISTORIJSKE ROMANE MIHAILA SADOVEANUA I IVE ANDRIĆA

Kao polazna tačka u komparativnom pristupu delu M. Sadoveanua i I. Andrića stoji činjenica da su ova dvojica vrhunskih književnika dala svakako najznačajnija ostvarenja na polju istorijskog romana u savremenoj rumunskoj, odnosno jugoslovenskoj književnosti.

Jedna od prvih sličnosti koja se zapaža pri uporedjenju njihovih velikih proznih dela pisanih na istorijske teme i motive, to je specifičnost njihove strukture, po kojoj su ona bliža hronici i epopeji nego tradicionalnom evropskom istorijskom romanu. Drugi elemenat bliskosti izmedju ova dva pisca ogleda se u veoma rigoroznoj dokumentarnoj bazi njihovih velikih istorijskih kompozicija; treba istaći da je u njihovoj prozi istorijski podatak savršeno ugradjen u umetničku strukturu dela.

Medju najzanimljivije aspekte putem kojih se otkriva sličnost izmedju istorijskih romana Andrića i Sadoveanua ubraja se način na koji je u njihovom delu asimilovana folklorna tradicija, kao drugi od fundamentalnih elemenata njihove strukture.

Trudeći se da što potpunije i što vernije izraze u romanima specifičnost duha i sudbine svojih naroda, čija se istorija stvara na raskršću raznih civilizacija i kultura, ova dvojica velikih književnika nadahnjuju se na zajedničkim ili bliskim izvorima, a koriste slične umetničke postupke i strukture.

BALADA POPULARĂ SÎRBOCROATĂ HASANAGINIȚA ȘI VERSIUNILE EI ROMÂNEȘTI

Voislava Stoianovici

I. PROBLEMA VARIANTELOR

În anul 1974 s-au împlinit două sute de ani de la prima publicare a celebrei balade populare sîrbocroate Hasanaginița. În 1774, un abate din Padova, Alberto Fortis, cercetător în domeniul științelor naturii, geografiei, etnografiei, tipărește la Veneția o carte de însemnări de călătorie, Viaggio in Dalmazia, în care este inserat și textul unei balade populare, intitulată Xalosna pjesanca Plemenite Asan-Aghinise (Cîntec trist despre nobila Asanaghinița). Curînd, cartea va atrage atenția unui cărturar, neamț, Werthes, care o traduce în limba germană; prin intermediul acestei traduceri, balada despre Hasanaginița va fi cunoscută, întîi, de cei mai de seamă literați germani ai timpului, Goethe, Herder, Grimm, iar în curînd, de cercurile literare din aproape toată Europa, după tra-

ducerile unor scriitori de frunte ai secolelor al XVIII-lea şi al XIX-lea[1] .

În anul 1814, Vuk Karadžić publică şi el textul lui Fortis al baladei, dar puţin modificat, mai ales sub aspect lingvistic şi ortografic, considerînd că în varianta publicată de învăţatul padovan ar fi multe greşeli de transcriere şi de tipar[2]. În culegerile de poezie populară pe care le întocmeşte şi le publică în anii următori, Kardžić ezită să includă şi această variantă, deocamdată singura cunoscută a baladei, nădăjduind să o audă el însuşi de la vreun cîntăreţ popular. Dar, întrucît, în timpul călătoriilor sale prin Dalmaţia, în anii 1834-38 şi 1841, Vuk nu reuşeşte să dea de urmele ei, în volumul al treilea al ediţiei vieneze, din 1846, a poeziilor populare sîrbe, el include tot varianta lui Fortis, dar de data aceasta modificată mai mult, şi sub aspect lexical, al topicii, al gramaticii, modificări pe care, mai tîrziu, Franz Miklosich le va numi "sîrbizări", iar Matei Murko "vukiziranje"[3].

O altă variantă a baladei o va publica Franz Miklosich, în anul 1883, în editura Academiei vieneze. Unii cercetători consideră această variantă ca fiind originală, pe următoarele temeiuri: ea are la bază

---

1 Date mai amănunţite cu privire la descoperirea şi publicarea variantelor, vezi în studiul lui Krešimir Georgijević, Murkova Hasanaginica, în Narodna književnost, de V. Nedić, Nolit, Beograd, 1966, p.104-117.

2 Textul publicat de Fortis are la bază ortografia italiană, la fel ca şi manuscrisul numit "splitski" (de la Split) pe care îl va publica, cu o sută nouă ani după Fortis, Franz Miklosich.

3 Cf. Krešimir Georgijević, op.cit. p. 112; şi Matija Murko, Tragom srpskohrvatske narodne epike, Zagreb, 1951, I, p. 402.

un manuscris aşa numit "splitski" (de la Split), primit de Miklosich de la un localnic din acest oraş, Dujmo Srećko Karaman. O copie similară a fost cedată de Karaman şi unui alt cărturar contemporan, Ivan Milčetić, autor al unei monografii despre medicul şi savantul dr. Julije Bajamonti (1744-18oo) din Split. De ce a trimis Karaman acest manuscris al baladei monografului lui Bajamonti ? Tocmai pentru că manuscrisul Hasanaginiţei, provenea din arhiva lui Bajamonti, care, la timpul său, cu peste o sută de ani în urmă, în anii şaptezeci ai secolului lal XVIII-lea, îl cunoscuse pe Alberto Fortis şi întreţinuse relaţii prieteneşti cu el.[1] Fortis însuşi scrie în cartea lui Viaggio in Dalmazia despre Bajamonti ca despre un "cercetător învăţăt şi vrednic al minunilor naturii", dar şi ca despre un culegător de folclor şi autor de studii literare[2]. Aşadar, atît copia lui Fortis al baladei, cît şi cea a lui Miklosich proveneau din aceeaşi sursă, avînd, probabil, la bază, acelaşi manuscris. O asemenea concluzie se justifică şi prin marea asemănăre între cele două variante, şi, mai ales, prin faptul că amîndouă prezintă aceleeaşi deosebiri în raport cu varianta lui Vuk Karadžić şi cu variantele descoperite şi publicate ulterior. Există, totuşi, o deosebire importantă între varianta lui Fortis şi textul publicat de Miklosich, şi anume reflexul deosebit al lui ѣ (ě) textul lui Fortis are reflexul jekavian, specific graiurilor din Dubrovnik, iar ma-

1 Ibidem, p. 402; şi Krešimir Georgijević, op. cit. p. 110.

2 Ibidem.

nuscrisul de la Split, publicat de Miklosich, reflexul ikavian, specific graiurilor din regiunea Splitului. Cum se explică acest lucru ? Se consideră că Fortis ştia foarte puţin limba sîrbocroată ca să fi putut să noteze sau să redacteze un text literar. Se presupune astfel că el l-ar fi primit gata scris din cercul lui Bajamonti. Este cunoscut şi faptul că tocmai în epoca aceea Bajamonti a trimis unui poet din Dubrovnik, Djura Ferić, textul unor poezii populare, pe care acest dubrovcean le-a tradus în limba latină. Printre aceste texte ar fi fost şi cel al baladei Hasanaginiţa. Dacă Bajamonti a adaptat în varianta fonetică jekaviana textul Hasanaginiţei pentru prietenul său din Dubrovnik, putea să pună să se transcrie o copie şi pentru Fortis, sau s-o facă el însuşi. Fiind un cunoscător şi admirator al tradiţiei literare a Dubrovnikului, Bajamonti putea să considere că este mai "literar" un text în jekaviană şi mai dialectal unul în ikaviană. Matej Murko scrie: "Prietenii lui Fortis, mai ales Bajamonti, au potrivit textul după limba literară a Dubrovnikului"(op.cit.,4o2).

Iată acum principalele deosebiri între textul lui Vuk Karadžić pe de o parte, şi cel al lui Fortis-Miklosich pe de altă parte[1] :

În versul al doilea, la Vuk avem "Il je snijeg..." (sing.), la Fortis-Miklosich: "Il su snjezi /snizi..." (pl.).

În episodul cînd Hasanagiţa împarte copiilor daruri, la Vuk avem "Svakom sinu nože pozlaćene\ cuţite

1 Cu privire la deosebirile existente între variante, vezi studiul lui Muhsin Rizvić, Hasanaginica od usmene balade do dramskog oblika, în "Izraz", 18, nr.1o, oct.1974, Sarajevo, p.437.

aurite), la F-M :"Svakom sinu nozve pozlaćene" (Ciubote aurite);

Cînd Hasanaga își cheamă înapoi fiii, la Vuk se spune: "majka vaša srca kamenoga"(Inimă de piatră) iar la F-M: "Majka vaša srca ardjaskoga" unde "ardjaskoga" este interpretat și ca "hain" și în sensul "de argat".

Vuk a modificat, de asemenea, "dugh podkliuvaz" (F) , respectiv "dugh podcluvac" (M) în "dug pokrivač" "acoperămînt lung", în sensul de "văl lung", precum și "vrati nam se, mila majko naša" adică "Întoarce-te", în "Svrati nam se mila...", adică "intră oprește-te, abate-te". În afară de aceste modificări lexicale și gramaticale, care atrag după sine schimbarea sensului, Vuk a mai înlăturat și unele arhaisme gramaticale, modernizînd textul sub aspect lingvistic.

În anul 1932 publică o variantă nouă a Hasanaginiței marele sculptor iugoslav Ivan Meštrović, care și-o amintea din copilărie, de la bunicii săi, deci cam de la sfîrșitul secolului trecut. Această nouă variantă apare mai "tînără" sub aspect lingvistic și multe din versurile ei nu se potrivesc cu primele trei variante cunoscute.[1]

În același an, slavistul Matej Murko, în călătoriile sale de studii prin Jugoslavia, propunîndu-și să găsească urmele baladei Hasanaginița în popor, izbutește să o audă și s-o noteze de la o bătrînă de 84 de ani de pe insula Šipan din Marea Adriatică, nu departe de Dubrovnik. Deși structura motivului baladei este aceeași, și varianta lui Murko prezintă față de celelalte deosebiri de imagini artistice, cît și de limbă și de ambianță. Astfel, din ea lipsesc în mare măsură turcismele proprii variantelor anterioare,

1 Cf. K. Georgijević, op.cit. p. 112-114.

fapt explicabil dacă se are în vedere mediul lingvistic în care s-a restructurat artistic motivul. Interesant este, de asemenea, că unele imagini artistice exprimă şi ele, în mod specific, acest mediu; astfel în versurile de la început, cortul lui Hasan Aga este comparat cu nişte stînci înălbite de zăpadă, insula fiind foarte stîncoasă. În varianta lui Meštrović, cortul este asemănat cu o turmă de oi ("na plandištu ovce"), iar la FVM cu zăpadă şi cu lebede[1].

În afară de aceste variante fundamentale ale baladei Hasanaginiţa, folclorul din Bosnia şi Herţegovina, curent numit astăzi "folclor musulman", mai cunoaşte destul de multe poezii populare intitulate Hasanaginiţa, care se apropie mai mult sau mai puţin, iar uneori nu seamănă de loc cu această baladă cunoscută[2].

II. PRINCIPALELE TRADUCERI ALE BALADEI

Prima traducere celebră a Hasanaginiţei îi aparţine lui Johann Wolfgang Goethe. Fără să diminuăm cu nimic marea valoare artistică a baladei credem că a fost o împrejurare extrem de favorabilă pentru circulaţia ei universală faptul că a atras atenţia, şi a fost tradusă curînd după prima ei publicare, de un scriitor de talia şi autoritătea literară a lui Goethe. De asemenea, epoca romantică, ce abia începea, cu afinitatea ei pentru motivele iubirilor tragice şi ale morţii, a constituit şi ea un moment propice pentru propagarea în Europa a baladei despre tragedia unei femei, despăr-

---

1 Ibidem, p.115-116.
2 Vezi în acest sens culegerea lui Sait Orahovac, Sevdalinke, balade i romanse Bosne i Hercegovine, Svjetlost, Sarajevo, 1968.

ţită silnic de cinci copii şi alungată din casă, explicînd şi interesul unor mari scriitori din sec. al XVIII-lea şi al XIX-lea care o traduc şi o includ în unele culegeri de folclor pe care le publică[1] .

În anul 1789, Hasanaginiţa, este tradusă în limba maghiară, de scriitorul Ferenc Kazinczy,după versiunea germană a lui Goethe. În limba engleză o traducere Walter Scott, în anul 1798; în anul 1813 în limba polonă,Kazimierz Brodzinski, iar în 1821 prima versiune franceză este realizată de Charles Nodier, iar a doua versiune în această limbă, în 1827, de Prosper Mérimée.

Traducerile în limba română ale Hasanaginiţei, de care ne vom ocupa mai pe larg în paginile următoare, i se datoresc lui Petru Concel, în 1922(anul primei publicări)[2] şi a lui A.Balotă şi R.Gyr în anul 1935[3] ,

III PRELUCRAREA MOTIVULUI BALADEI ÎN LITERATURA CULTĂ

Balada Hasanaginiţa, conţinînd un conflict dramatic puternic, a constituit un izvor de inspiraţie pentru mai multe prelucrări dramatice în literatura iugoslavă cultă a secolului al XX-lea[4)]. Iată principalele opere

---

1 În legătură cu circulaţia universală a Hasanaginiţei, vezi M.Popović, Istorija srpske književnosti. Romantizam.I, Nolit, Beograd, 1968, p.321-354.

2 În Originea Poeziei Populare, Bucureşti, Editura Casei Şcoalelor, 1922, retipărit în Curs de literatura sîrbă, I, 1932-1933,Bucureşti,p.11o-115.

3 În Eposul popular sîrbocroat, Bucureşti, 1935.

4 Cf.M.Rizvić, Hasanaginica od usmene balade dodramskog oblika, în"Izraz", Sarajevo, 18, nr.1o,oct.1974, p.472-5o1.

dramatice realizate pe motivul Hasanaginiţei: În anul 1909, în editura Matica Hrvatska, la Zagreb, Milan Ogrizović publică drama în trei acte Hasanaginiţa, reeditată de mai multe ori în anii următori(1910, 1925, 1958, 1969). O dramatizare a baladei i se datorează şi unui poet de seamă de la începutul secolului, Aleksa Šantić, pusă în scenă în 1910 şi tipărită în 1911, în Letopis Matice Srpske (LXXXVII, 277/1, 1-24), şi, în acelaşi an, în volum, la Novi Sad, apoi în alte diferite ediţii. Două versiuni dramatice au fost realizate şi de Vladislav Tmuša, prima în 1920, intitulată Šefka Hasanova, dramă în patru acte, tipărită la Sarajevo, iar o nouă prelucrare, intitulată Hasanaginica, în 1929, editată, de asemenea, la Sarajevo. În 1919 Nikola Djarić publică tragedia în cinci acte Imotski kadija.

În anul 1974, cu prilejul împlinirii a două secole de la prima publicare a textului Hasanagiţei, poetul contemporan sîrb Ljubomir Simović realizează o nouă versiune dramatică a baladei, pusă în scenă de mai multe teatre şi premiată la festivalul dramatic de la Novi Sad.

IV. STRUCTURA MOTIVULUI BALADEI ŞI INTERPRETAREA CONFLICTULUI

Hasan-aga, grav rănit, zace în munţi, în cortul său. Vin să-l vadă neamurile, mama şi sora, doar nevasta nu, "od stida", deci din sfială. Supărat, Hasanaga îi trimite vorbă să nu o mai găsească în casă cînd s-o întoarce. Femeia, mamă a cinci copii, se gîndeşte cu durere şi deznădejde ce să facă. Dintr-o dată se aude tropot de cai în apropiere, iar Hasanaginiţa, crezînd că s-a şi întors stăpînul, pradă unei spaime puternice, aleargă să se arunce de la fereastra culei,

pentru a-şi curma zielele. După ea aleargă cele două fiice spunîndu-i că nu vine Hasan-Aga, ci beiul Pintorović, fratele Hasanaginiţei. Aflînd de situaţia surorii lui, beiul o ia cu el la casa părintească. Curînd, încep să vină peţitori pentru a cere mîna Hasanaginiţei, care se bucura de mare preţuire şi pentru că era de neam înalt, dar şi prin propriile ei cali - tăţi. Ea se roagă fratelui său să nu o dea după altul, ca să nu i se frîngă inima de durere după copiii ei rămaşi orfani. Dar beiul nu ia în seamă rugăminţile ei şi o făgăduieşte cadiului din Imotski. Alaiul de nuntă trece lîngă cula lui Hasan-Aga. Cei doi fii mai mari ies înaintea Hasanaginiţei şi o roagă să intre în casă. Ea opreşte calul şi începe să împartă daruri la copii. Hasan-Aga îşi strigă feciorii înapoi, spunîndu-le că mama lor, inima de piatră, nu vrea să se îndure de ei. Auzind aceste vorbe grele, Hasanaginiţa se prăbuşeşte fără suflare la pămînt.

Structura artistică de mare densitate şi economie de mijloace expresive în care comentariul lipseşte aproape cu desăvîrşire, balada oferă un material generos pentru interpretare. Punctele principale în jurul cărora s-a stăruit în interpretarea baladei au fost: de ce Hasanaginiţa nu s-a dus să-şi vadă soţul, şi de ce aga, cunoscînd mentalitatea şi psihologia mediului său, şi-a alungat nevasta. Cele două chestiuni, sînt, evident, strîns legate, căci dacă Hasanaginiţa nu s-a dus la soţul rănit în virtutea moralei tradiţionale specifice, care interzice femeii să -şi manifeste afecţiunea faţă de soţ, Hasan-Aga ar fi trebuit să ştie mai bine decît oricine acest lucru şi să nu i-l ia în nume de rău. Interpretarea psiho-socială este în esenţă cam aceasta: rigiditatea unei mentali-

tăţi (latura socială) duce la un conflict psihologic dintre bărbat şi nevastă. În virtutea acestei interpretări, Hasanaginiţa este o victimă tragică atît a condiţiilor sociale, cît şi a soţului ei egocentric, care îşi jigneşte de moarte soţia, o dată cînd o alungă de lîngă cei cinci copii, a doua oară cînd îi aruncă fără temei vorbe de ocară. Textul baladei justifică, după părerea noastră, prin elementele pe care le conţine, tocmai o astfel de interpretare a sensului operei[1]. Există însă încercări interpretative care deplasează conflictul într-un alt sens, tot pe plan social, ce-i drept, dar cu rolurile inversate între cei doi soţi. Conform acestor interpretări, Hasanaginiţa, superioară soţului pe scara socială, ea fiind din familie de bei, el doar agă, n-ar fi o victimă, căci ea l-ar fi umilit pe Hasanaga prin purtarea ei[2]. O asemenea interpretare ni se pare însă forţată, în textul baladei lipsind elemente pentru argumentarea ei.

V. VERSIUNILE ROMÂNEŞTI ALE BALADEI

Traducătorii în limba română ai baladei, Petru Cancel în 1922 (anul primei publicări) şi Anton Balotă-Radu Gyr, în 1935, nu indică varianta nici ediţia după care se face traducerea. Deşi din confruntarea textelor traducerilor cu originalul se deduce cu uşurinţă că şi în primul şi în al doilea caz traducerea are la bază textul lui Vuk Karadžić, există la Cancel două versuri, iar la Balotă-Gyr unul, deosebite faţă de varianta lui Vuk şi identice cu cea a lui Fortis-Miklosich: este

---

1 Cf. Henrik Barić, Tragika u pesmi o Hasanaginici, în Narodna književnost, Nolit, Beograd, 1968, p. 118-124.

2 Cf. M. Rizvić, op. cit., În acest sens şi-a dezvoltat textul dramatic şi Milan Ogrizović, după consacrată M. Rizvić.

vorba de versul din episodul împărţirii darurilor "svakom sinu nozve pozlaćene" la F-M, respectiv "nože pozlaćene" la Vuk, care sînt traduse în româneşte, la Cancel, "Fiecărui fiu ciubote cu -aur", la Baletă-Gyr: "băieţilor botfori sulfaţi în aur"; şi, la Cancel, versul "Majka vaša srca ardjaskoga" (F-M), care este stilizat la Vuk "Majka vaša srca kamenoga", este tradus după primul "Mama voastră, inimă ţărană" acceptîndu-se sensul de "argat " al cuvîntului "ardjaskoga". Prezenţa celor două particularităţi în versurile româneşti ne face să credem că traducătorii fie că au avut în mînă un text sîrbocroat contaminat, fie au cunoscut principalele variante ale baladei şi au înlocuit cum au crezut ei de cuvinţă unele din versurile modificate de Vuk Karadžić la timpul său.

De asemenea, modificarea lui Vuk "Svrati nam se mila majko naša" faţă de "Vrati nam se..." la F-M, nu este reflectată în nici una din traduceri; în amîndouă avem: "Întoarce-te...".

Deosebirile între cele două versiuni româneşti sînt destul de mari. Petru Cancel s-a apropiat de textul original ca un filolog, străduindu-se şi izbutind să realizeze o traducere extrem de fidelă,atît ca redare a conţinutului, cît şi sub aspectul mijloacelor de expresie. Consecvenţa lui Cancel faţă de original are uneori consecinţe negative, cum ar fi utilizarea forţată a unor construcţii gramaticale improprii limbii române, ca în exemplele :"Cînd la răni i-a fost ceva mai bine" ("Kad li mu je ranam' bolje bilo"), sau: "Dar cînd fost-au agăi lîngă curte" ("a kad bili agi mimo dvora") "Că'ndurare vouă nu simţi-va"("kad se neće na vas smilovati") sau, "Cu alba-i faţa pămîntul lovit-a" ("bjelim licem zemlju")sau, cînd traduce

cuvîntul "sirotice", care este un fals diminutiv, cu "orfănei " şi nu cu "orfani".

Există un singur vers pe care Cancel nu l-a înţeles, şi anume, versul "Aj, tako te ne želila, braco !", care este o formulă de conjugare, de implorare, echivalentă cu"aşa să n-ai parte de...", sau "Aşa să te ajute dumnezeu !", şi pe care el l-a tradus:"Astfel nu te-am voit, frate dragă", indus în eroare de aspectul morfologic al verbului. De asemenea Cancel n-a ştiut, ca de altfel nici ceilalţi doi traducători,că în sintagma "Imotski kadija", cuvîntul "Imotski" reprezintă, chiar în această formă adjectivală, denumirea unei localităţi existente şi astăzi în Dalmaţia, folosind o dată formula "cadiul din Imota", şi de două ori "lui Imoski cadiul" şi "lui cadi-Imoski" unde Imoski (sic !) este considerat ca nume de persoană. Balotă-Gry consideră, de asemenea, că este vorba de un nume de familie, dar îi dau o formă şi mai "sîrbească" anume, "cadiul Imotici".

Deşi meritorie şi sub aspectul valorii literare, mai ales prin respectarea metrului original al baladei, decasilabul, traducerea lui Cancel prezintă şi anumite deficienţe sub aspect artistic şi stilistic, asupra cărora vom reveni.

Ceilalţi doi traducători, Balotă-Gyr, se apropie de baladă cu veleităţi literare declarate, propunîndu-şi, după cum precizează ei înşişi în prefaţa cărţii, nu o simplă traducere, ci o interpretare a ei[1].

"In tălmăcirea românească a celor patru balade /.../ am întîlnit, fatal, zăgazuri, obstacole. Căci nu am vrut să ancorăm în mediocritatea unei traduceri,limitată la simpla răstălmăcire în altă limbă.Stim că, a urmări exclusiv transpunerea exactă a materialului lexical străin în graiul tău,înseamnă nu numai înţelegerea

Şi în această versiune românească conţinutul baladei este redat destul de fidel, dar într-un anume sens altfel decît la Cancel: nu este omis nimic din original, de regulă fiecărui vers al originalului corespunzîndu-i un vers al traducerii. Excepţie fac şapte versuri, pe care autorii n-au putut să le echivaleze cu cîte un singur vers al traducerii, exprimînd fie cu cîte două versuri ale traducerii un vers din original, fie cu cîte trei versuri ale traducerii două versuri din original. În felul acesta, celor 93 de versuri ale originalului, îi corespund loo de versuri ale traducerii. Dar, după cum vom vedea mai jos, traducători uneori denaturează textul adăugînd de la ei ceea ce în original nu există.

Traducerea lui Balotă-Gyr prezintă o deosebire importantă faţă de cea a lui Cancel şi în privinţa metrului: pe cînd Cancel a izbutit să păstreze versul de zece silabe al originalului, de cele mai multe ori şi cu cezură după a patra silabă, ceilalţi doi traducători îşi propun să traducă Hasanaginiţa în endecasilab (deşi alte trei balade cuprinse în acelaş volum, şi anume, Ženidba Milića Barjaktara, Kosovka

---

./. în cătuşe a oricărei estetici, dar şi candidatura la eşec sau, cel puţin, la categorică inferioritate faţă de original. Am încercat să ne apropiem, atunci, de traducerea-interpretare poetică, determinată, succesiv, de valorile spirituale, armonice şi lexicale... Nu cunoaştem în ce măsură ne-am sustras traducerii mediocre, sau dacă am rămas simpli îngenunchiaţi în faţa frumuseţii originalului"... (A.Balotă, R.Gyr, Eposul popular iugoslav, Bucureşti, 1935, p.lo-ll).

devojka și Smrt majke Jugovića sînt traduse în decasilab), dar nu reușesc decît parțial să se mențină în cadrul acestei structuri metrice: versul lor mergînd de la nouă pînă la treisprezece silabe, cu precizarea că unele rînduri au rămas amorfe, nestructurate ca versuri. În privința aceasta, și nu numai aceasta, traducerea lui Cancel este superioară celei a lui Balotă-Gyr.

Și din traducerea lui Balotă-Gyr reiese că autorii au înțeles în genere bine textul originalului. Dar cele cîteva excepții pe care le vom menționa, arată totuși că în privința aceasta unele deficiențe ale versiunii lor sînt destul de grave. Astfel, versul cheie, care explică tot conflictul baladei " A ljubovca od stida ne mogla", traduse corect de Cancel "Din sfială soața-i n-a făcut-o" este redat astfel, la Balotă-Gyr: "Numai femeia-i dragă și sfioasă,/ de milă (s.n.) nu-ndrăznește-n cort să vină"; cu toate că în primul din cele două versuri este utilizat termenul "sfioasă", accentul cade pe construcția cauzală " de milă", astfel că se estompează cu totul motivul conflictului și acesta devine fie cu totul neclar, fie fals prezentat. Fără traducerea exactă a acestui vers, nu se poate înțelege destinul tragic al Hasanaginiței, victimă atît a unor structuri sociale patriarhale, cît și a unui soț crud și egoist. De asemenea, esre redat slab ca intensitate verbul din versul "Ali beže ništa ne hajaše-" prin "Dar beiul n-o asculta" unde "hajati" înseamnă că nu-i pasă de loc de ruga disperată a surorii lui; la Cancel, versul este tradus mai bine, atît ca sens cît și ca realizare artistică; "Dară beiul n'o lua în seamă".

Un vers extrem de greu de tradus, "Da vrat lomi kuli niz pendžere", datorită topicii sale neobişnuite şi a sugestiilor pe care le conţine, destul de apropiat tradus de Cancel, "De l'alcalei geam să-şi frîngă gîtul", este şi el neclar şi impropiu tradus la B-G: "să-şi rupă gîtul pe fereastră culei", unde este cu totul estompată sugestia că femeia vrea să se arunce de la mare înălţime, căzînd în josul zidurilor, "niz pendžere".

Am menţionat mai sus că în traducerea lor, B-G. amplifică textul originalului cu contribuţii proprii, atît sub aspectul conţinutului cît şi al mijloacelor de expresie. Fără îndoială, traducătorii înţeleg în acest sens traducerea - interpretare, pentru care au optat în cuvîntul introductiv al cărţii. Efectul acestor intervenţii este însă de regulă opus celui scontat de autori, locurile cele mai izbutite rămînînd totuşi acelea unde ei să mulţumesc să traducă cît mai simplu şi mai fidel originalul textului baladei. Iată unele adăugiri care aduc mai ales elemente noi de conţinut: după versul"nu vreau să mă dai nimănui soţie" ("nemoj mene devat ni za koga"),este introdus versul"pe frunte de mi-oi pune cununie", inexistent în original, şi neavînd nevoie de comentariu ca valoare artistică. Versul "da napiše listak bijele knjige" tradus de Cancel "Ca să-i scrie-o foaie d'albă carte", beneficiază la B-G de completarea "şi scrie o foaie cu peceţi boiereşti". Versurile foarte sobre: "Dobro svati došli do djevojke/i zdravo se povratili s njome", sînt dezvoltate astfel cu elemente narative:"Cum chiuind au fost sosit nuntaşii/au luat mireasa şi 'nchinînd din ploşti,/ spre curtea mirelui porniră îndărăt". Cel mai neinspirat pare tradus însă finalul baladei aşa cum l-au "stilizat" traducătorii: "cu obraji de var

se surpă la pămînt.../ Că sufletu-i încins de jale mare/ privind amarul bieţilor orfani/ s-a rupt de ea cu albă fluturare".., în care este cu totul denaturat spiritul poeziei populare, precum şi limbajul, mijloacele ei de expresie. Deşi nici traducerea lui Cancel nu este foarte izbutită în această parte, fiind prea fidelă originalului şi de aceea puţin forţată în limba română, cu efect artistic mai redus ,ea nu prezintă stridenţe nici abateri de la stilul folcloric, nici în spirit, nici în limbaj.

Vom menţiona în continuare unele elemente de expresie, sintagme, epitete, comparaţii şi alte figuri de stil din traducerea lui B-G, de cele mai multe ori de factură livrescă străine stilului poeziei populare şi ele: "lebede strălimpezi", "codrul ca smaragdul", "spumoşii cai", "încins de jale mare", "blajină soţie", "cadiul îndrăzneţ", "dragi cuvinte", "barem săptămîna nu se toarse", "nuntaşi chiaburi de soi", "sărmane scutece", din care unele asociaţii şi sintagme au un efect de-a dreptul umoristic. Trebuie subliniat că în versiunea lui Cancel, cu toate că unele versuri nu sînt cel mai bine traduse nici ele,nu se pot găsi astfel de eşecuri.

O problemă aparte o constituie turcismele,şi în aceste traduceri,dar şi în traducerea în genere a unor opere literare din limba sîrbocroată în limba română,pentru că valoarea stilistică a unora dintre ele este deosebită în cele două limbi. În cele două traduceri, majoritatea turcismelor au fost păstrate,ca agă, bei, culă, cadiu, evident, în forma fonetică corespunzătoare. La B-G au fost adăugate unele inexistente în original, dar care se încadrează bine în text, ca "alai", "conac". În amîndouă traducerile a fost

omis "daidža" unchi dinspre mamă, ca inexistent în limba română. Într-o situaţie aparte se află substantivul "kaduna" datorită conţinutului semantic şi stilistic deosebit, însemnînd în limba sîrbocroată musulmană de condiţie nobilă, iar în română "roabă servitoare în harem"[1] .(prin extensie şi soţia unui turc), iar astăzi, după cum ni se pare, şi cu oarecare nuanţă peiorativă. În amîndouă traducerile s-a folosit totuşi cuvîntul "cadîna", la B-G în mai multe locuri, iar la Cancel o dată, după care se foloseşte ca echivalent cuvîntul "doamnă", traducătorul simţinînd probabil deosebirea semantică pe care cuvîntul o prezintă în cele două limbi. O altă priblemă privind latura expresiei artistice deosebit soluţionată în cele două traduceri este cea a rimelor. Se ştie că decasilabul baladei populare sîrbocroate de regulă nu este rimat, aşa fiind şi textul Hasanaginiţei. Cancel, în traducerea sa, nu a urmărit nici el să obţină versuri rimate, rămînînd fidel originalului; ceilalţi doi traducători s-au străduit să traducă rimat cît mai multe versuri, dar de cele mai multe ori rezultatul este nesatisfăcător, ajungîndu-se nu numai la rime forţate, dar şi la îngreunarea textului cu un material lexical de cele mai multe ori nepotrivit cu spiritul poeziei, ca în versurile: "Acasă, tot gîndind la vorba spusă,/ mâhnită, stă cadîna'n vise dusă" şi altele .

Iată acum cîteva versuri mai slab traduse de Petru Cancel. Versul originalului: "Da mi tebi užinati damo" este redat astfel: "ca să-ţi dăm noi ţie prînzul nostru", evident inexact şi neinspirat; versul "Svoju djecu l'jepo darivala" sună în traducere "cu frumuseţe-a dăruit copiii", o formulare evident stîngace. Încă un loc slab în amîndouă traducerile se re-

1. Cf. Dicţionarul limbii române moderne,1958,p.106.

feră la darul pe care Hasanaginiţa îl trimite fiului din leagăn; este, de altfel, un loc din baladă asupra căruia s-au purtat destule polemici. În toate variantele principale,la Fortis, Vuk, Miklosich apare cuvîntul "uboške" (haljine) "haine de orfan, de sărman", dar la un moment dat, Jagić, editînd după un alt text, modifică adj. ubo<u>ški</u> în construcţia "u bošči", deci "în boccea", care, credem, are în graiurile populare şi sensul "în dar". Ulterior, în cele mai multe ediţii versul apare cu această modificare. Concel a tradus partea aceasta cu "orfane haine", destul de slab, dar Balotă-Gyr eşuează cu totul traducînd versul cu "sărmane scutece", deci şi inexact şi nepoetic.

Comparînd în întregime cele două traduceri, putem conchide că versiunea lui Petru Cancel este superioară celei a lui Balotă-Gyr, atît ca redare fidelă a conţinutului, cît şi ca valoare artistică. A doua traducere, a lui B-G, care a încercat oarecum să fie o prelucrare a unei opere folclorice, nu este bine realizată decît parţial, de ex,episodul scrisorii către cadiul din Imotski, dar în mare parte ea reprezintă denaturarea acestei balade populare, în spirit şi în expresie. Nu reiese de nicăieri că Balotă şi Gyr ar fi cunoscut traducerea lui Petru Cancel, deşi aceasta a apărut de două ori, în 1922 şi în 1933. Cu toate criticile formulate la adresa versiunilor româneşti ale baladei Hasanaginiţa, este meritul traducătorilor că au pus la îndemîna de mai multe ori cititorului român,una dintre cele mai frumoase şi mai valoroase opere ale folclorului iugoslav.

REZIME

SRPSKOHRVATSKA NARODNA BALADA HASABAGINICA I NJENE RUMUNSKE VERZIJE

Srpskohrvatsku narodnu baladu Hasanaginica objavio je pre dva veka padovanski naučink Alberto Fortis u svojim putopisima iz Dalmacije. Zatim je ona prevedena na nemački pa su je zapazili istaknuti suvremeni književnici kao što su bili Goethe, Herder, Grimm. U 19. i 2o. veku biće zabeleženo još nekoliko čuvenih varijanti ove narodne pesme. Tako, 1883. godine objavljuje Franz Miklosich varijantu koju je on pronašao, a 1932. po jednu su varijantu zabeležili i objavili jugoslovenski vajar Ivan Meštrović i slavista Matej Murko. Vuk Karadžić nije uspeo da zabeleži od nekog narodnog pevača tekst Hasanaginice, pa je u svoje zbirke unosio i objavljivao Fortisovu varijantu, sa dosta svojih izmena u njoj.

Od kraja 18. veka pa do danas balada je mnogo prevodjena, a medju prevodiocima bilo je i čuvenih književnika, kao što su J.W.Goethe, W.Scott, P.Mérimée i drugi.

Isto tako, u 2o. veku, neki jugoslovenski književnici , privučeni dramatikom konflikta u baladi, stvorili su drame na motiv Hasanaginice, kao što su M. Ogrizović, A.Šantić, M.Djarić.

Na rumunski je Hasanaginicu prvi preveo Petru Cancel i objavio 1922. godine. Autori drugoga prevoda

su slavista Anton Balotă i Radu Gyr. Oni su svoju verziju objavili 1935. godine. Izmedju ova dva prevoda postoje znatne razlike. P.Cancel je težio što vernijem, filološkom prevodu, pa je, i pored izvesnih slabosti, njegova verzija dobra. Balotă i Gyr su nameravali da ostvare prevod-interpretaciju, pa su se isuviše udaljili od duha i izraza narodne poezije, te je njihova verzija na rumunskom slabija.

SCRIITORI CEHI DESPRE ROMÂNIA PRIMELOR DOUĂ DECENII ALE SECOLULUI AL XX-LEA

Alexandra Toader

Interesul față de România în rîndurile oamenilor de știință și ale publicului larg din Cehoslovacia în a doua jumătate a sec.al XIX-lea, generat de similitudinea de situații și destine istorice și politice din această perioadă, de lupta poporului român pentru cucerirea independenței, este amplificat, în prima jumătate a secolului al XX-lea, de două mari evenimente istorice: primul război mondial și crearea Micii Înțelegeri.

Prin așezarea sa geografică din vecinătatea unor țări slave, România era, de asemenea, un obiectiv turistic și documentar inedit pentru oamenii de cultură și scriitorii cehi care vizitează această zonă balcanică.

Celor doi călători prin ținuturile noastre în ultimele trei decenii ale secolului trecut, personalități distincte ale scrisului cehesc, poetul Jan

Neruda[1] şi dramaturgul Josef Štolba[2] , li se adaugă la începutul secolului XX alte nume de prestigiu:

Hašek, autorul celebrului Švejk, publicistul şi traducătorul Karel Drož şi, în anii războiului 1916-17, scriitorul Fráňa Šrámek.

Realităţile româneşti sînt oglindite în însemnările de călătorie, în corespondenţa şi în paginile de literatură propriu-zisă ale acestora[3] . Căci nu numai realităţile sociale şi politice din România îi interesează, ci întregul univers românesc cuprins în pitorescul peisajului, în frumuseţea caracterelor şi în tradiţiile străvechi ale poporului român.

Aşa se explică de ce impresiile culese "pe viu" sînt apoi transfigurate în imagini artistice, devenind sursă de inspiraţie pentru cîteva schiţe, povestiri sau romane ale autorilor sus citaţi.

Neobositul, veşnic nepotolitul, hoinarul Hašek, a cărui viaţă aventuroasă îl pune în neîntrerupt conflict cu rigorile legii, cu convenţiile moralei burgheze şi falsele valori propagate şi susţinute de instituţiile vremii, îşi abate, într-una din neaşteptatele sale "hoinăreli", paşii prin România.

Perioada trecerii lui Hašek prin România se pare a fi cu aproximaţie august-septembrie 19o3. Intre 3o mai 19o3 şi 6 octombrie al aceluiaşi an[4] Hašek în-

---

1 Vezi Al.Toader, J.Neruda şi România, Analele Universităţii din Bucureşti, Secţia limbi slave, anul XVIII, 1969.

2 Vezi Al.Toader, Un călător ceh din secolul al XIX-lea despre Bucureşti şi poporul român, "Viaţa militară", nr.12/1967.

3) Relevate pentru prima oară prin prezenta comunicare.

4 3o /mai/ 19o3 este datată scrisoarea de concediere din partea băncii pentru părăsirea nemotivată a lucrului, iar la 6 oct.19o3 se întocmeşte un proces verbal ca urmare a unui conflict cu autorităţile cehe Cfr. Radko Pytlík, Toulavé house, Praga, 1971, p.77-78.

treprinde o aventuroasă călătorie în Balcan atras de răscoala ţăranilor sîrbi şi bulgari împotriva jugului turcesc[1] . Aceste evenimente nu rămăseseră fără ecou în rîndurile tineretului radical ceh.Hašek, care în vremea aceasta încearcă cu toată sinceritatea să-şi asigure o meserie "onorabilă" de funcţionar de bancă, nu rezistă tentaţiei de a-şi părăsi, fără nici un fel de preaviz, postul pentru a pleca, conform afirmaţiilor biografilor lui, "în ajutorul răsculaţilor" .In lucrarea sa de mai tîrziu, Dějiny strany mírného pokroku, Hašek, într-o manieră umoristică, ironică, care nu reuşeşte totuşi să atenueze veridicitatea informaţiilor de ordin autobiografic, relatează despre participarea sa "neeroică" la luptele de sub muntele Garvan. Nicăieri nu menţionează însă faptul că în drumul de întoarcere prin Sofia, apoi cu vaporul pe Dunăre, pînă la Rusciuc[2] , face un ocol, la fel de inexplicabil, cum îl considera unul din biografii săi, ca multe din acţiunile sale, traversînd România prin Bucureşti,Piteşti, Cîmpulung Muscel şi pătrunzînd apoi pe teritoriul austro-ungar, în Transilvania[3] .

Ocolul lui Hasek prin România nu ni se pare atît de inexplicabil, dacă avem în vedere aversiunea scriitorului anarhist ceh faţă de orice autoritate, cu precădere austro-ungară şi dacă ţinem seama de faptul că regele din dinastia de Hohenzollern care hotăra în acea perioadă destinele românilor, constituia prin politica sa progermană cel puţin un semn de întrebare îngrijorător pentru radicalii cehi[4] . O informaţie "la

---

1 Ibidem, p.76.
2 Vezi op.cit., p.80
3 Ibidem
4 Vezi L.Boia, La Roumanie vue par les Tchèques et les Slovaques,"Nouvelles études d'histoire ", Bucureşti, 1970, p.269.

fața locului "nu era deloc neobișnuită pentru avidul om de cunoștințe care era J.Hašek. Scopul călătoriei sale prin România ni se pare limpede dezvăluit de schița Král Rumunů jede na medvědy.

Este puțin probabil ca tocmai în vremea cînd Hašek traversa România spre Ardeal regele Carol I să fi mers într-adevăr la vînătoare de urși și mai ales în regiunea păduroasă de dincolo de Curtea de Argeș.

Itinerarul regelui se pare a fi fost însuși itinerarul lui Hašek, iar desfășurarea călătoriei lui o simplă ficțiune artistică, pretext de satirizare a autorității regale.

"Cu o zi înainte de plecare ziarele guvernamentale din București scoseseră o ediție specială cu titlul: Regele românilor va merge la vînătoare de urși ! Și s-a dus. Proiect aprobat de consiliul de miniștri și de soția sa, poetesa română Carmen Sylva.

In România s-a întocmit cu această ocazie un program de acțiune, pentru ca populația din locurile pe unde nu călcase pînă atunci piciorul regal să-și poată desfăta privirile la vederea constumului de vînotoare și a genunchilor goi ai regelui.

Asta se întîmpla la Titu, Pitești, Curtea de Argeș, mici orășele românești, în care toată populația îl aștepta cu nerăbdare pe rege"[1] .

Simularea interesului față de locurile și lucrurile văzute de rege și simularea seriozității în relatarea acestor împrejurări de către autorul schiței sporesc comicul situațiilor subliniindu-le absurdul.

---

1 J.Hašek, Terciánská vzpoura a jiné povídky, Praha, p.161. Această traducere, ca și următoarele, ne aparțin.

Este maniera uzitată de J.Hašek în întreaga sa operă satirică şi care culminează în <u>Peripeţiile bravului soldat Švejk.</u>

"Ajungînd la Titu, regele a vizitat primăria şi a spus că are fundaţii adînci. In curtea primăriei alergau de colo-colo nişte găini. Interesat , regele a întrebat ce vîrstă au găinile /.../ Trenul ajunse la Piteşti /.../ Regele românilor întrebă iar de vîrsta găinilor care fugeau din calea trăsurii regale, se minună cît de bine arată primarul şi, căzîndu-i sub ochi o nouă primărie, întrebă cîţi locuitori are oraşul. Cînd i se răspunse că are 3712,remarcă: Sper ca pînă la sfîrşitul anului să-i rotunjiţi la 4ooo !"[1] .

Scurta trecere a lui Hašek prin ţara noastră, reconstituită cu ajutorul datelor indicate de însuşi autorul în această povestire[2] nu i-a oferit doar prilejul unei reuşite satire antimonarhice.Contactul nemijlocit cu un mediu social nou a influenţat întotdeauna, deci şi în acest caz, creaţia literară a lui Hašek. Nu caută niciodată să trezească interesul cititorului prin tablouri exotice şi specialităţi folclorice sau geografice, Ele îl atrag doar în măsura în care reprezintă locuri populate de oameni.

---

1 <u>Op.cit.</u>, p.161.

2 In majoritatea cazurilor unica modalitate de reconstituire a unor itinerare haškoviene este analiza atentă a schiţelor sale de călătorie, în care apar nume de locuri şi de oameni, date, evenimente, etc. care ne ajută uneori în elucidarea enigmelor cu care este presărată viaţa lui Hašek. In cazul nostru avem ca puncte de reper, urmărite pe hartă: Bucureşti, Titu, Piteşti, Curtea de Argeş, Iezer la poalele Cîmpulungului şi ale Carpaţilor. Pe aici, se pare, a trecut Hašek în Ardeal.

Frumusețea plină de romantism a ținuturilor cuprinse între izvoarele Tisei albe și Sighetul Marmației, cea străjuită de vîrfurile masivului Rodnei l-a fermecat, se pare, pe Hašek, care alcătuiește din ele fundalul povestirilor sale umoristice Elinduélta, Kjgó Martón, Babámovy archeologické snahy[1] . Hašek părăsește însă tonul acesta atunci cînd descrie viața oamenilor care locuiesc în aceste ținuturi. Vervei umoristice, vorbei sprințare, poantei sarcastice îi cedează locul o observație lucidă, aspră, din care se degajă un aer de amărăciune, ca în povestirea Pan Hó.

In Ardeal Hašek face cunoștință cu deputatul român dr. Vlad. Despre întîlnirea dintre ei și rezultatul discuțiilor purtate relatează:

"Dr.Vlad întreprindea o călătorie prin Ardeal, pentru a studia condițiile economice ale țării, starea mizeră a țărănimii de acolo, maghiari, români și secui și starea economică înfloritoare a sașilor. Afacerea asta nu era pe placul oficialităților, deoarece articolele dr.Vlad, publicate în ziarul românesc Tribuna, scoteau la iveală întreg acel sistem de exploatare al liberalismului maghiar, ca și modul de apărare economică al sașilor transilvăneni, care se emancipaseră de sub dependența diferiților latifundiari liberali, în timp ce țăranii români și secui trăiesc în cocioabele lor dărăpănate, într-o deplină dependență de naționaliștii maghiari.

Așa am călătorit împreună, pînă în ținuturile de nord-est ale Ardealului.

---

1 J.Hašek. Dekameron humoru a satiry, Praga, 1972.

Am văzut vii cu struguri vineţii, culturi de porumb şi livezi de piersici. Un cadru frumos pentru tabloul mizer al sărăciei. Am văzut bordeiele românilor, înalte de doi metri şi lungi de trei. In loc de uşi o despicătură, în loc de coş o alta şi pretutindeni îţi pătrundea în nări mirosul de mămăligă, singura mîncare a oamenilor ce lucrau pe ogor străin, deoarece viile şi livezile lor de multă vreme le fuseseră luate de stăpîni"[1] .

Tonul acuzator al acestor rînduri ne dezvăluie un Hašek de altă factură decît cea obişnuită: spirit lucid , observator obiectiv al unor realităţi istorice, desprinse cu aceeaşi obiectivitate şi raportate la viaţa românilor ardeleni înainte de 1918, ca şi de compatriotul său, poetul J.V.Frič, în urmă cu mai bine de jumătate de secol.

Din acest prim deceniu al secolului al XX-lea ne parvine încă o mărturie a interesului cu care reprezentanţi ai culturii cehe urmăresc viaţa socială şi culturală a poporului nostru.

Karel Drož, publicist şi traducător ceh, vizitează în 19o7 staţiunea Călimăneşti în tovărăşia profesorului George Maior[2] , abia întors dintr-o că-

---

1 J.Hašek, Črty, povídky a humoresky z cest, Praga, 1955, p.323.

2 George Maior (1855-1926), agronom român, profesor la Facultatea de agronomie din Bucureşti, cu bogată activitate în domeniul agriculturii generale, a fitotehniei şi a economiei agrare. Vezi Dicţionarul enciclopedic român, vol.III, p.2o7.

lătorie la Praga, la invitaţia profesorului J.L.Pič[1].

La cinci ani după vizita sa în România, K.Drož va publica în colecţia Světová knihovna nr. 1109-1110, din 1912, traducerea selectivă a cărţii lui Al.Vlahuţă Z Rumunska malebného (România pitorească). In prefaţa traducerii, justificată prin necesitatea de a face cunoscute publicului ceh realităţi româneşti, K.Drož îşi rememorează împrejurările în care ne-a vizitat ţara, bazîndu-se, în mod evident, cum rezultă din stricteţea detaliilor, nu numai pe memorie ci şi pe o atentă documentaţie.

Ca şi Hašek, K.Drož scoate în evidenţă frumuseţea şi pitorescul peisajului românesc dar, ca şi el, observă starea grea a ţăranilor români, resemnarea lor, din care răzbăteau accente de împotrivire timidă, ca în cîntecul "Ţăranii", a cărui melodie şi cuvinte le notează: "Noi ţăranii de la ţară vara, iarna, greu muncim, şi nimic n-agonisim, numai birul să-l plătim, iarna-vara greu muncim şi nimic n-agonisim"[2].

Drož vizitează ţara noastră după înfrîngerea răscoalei din 1907. Este interesant de relevat atitudinea binevoitoare, plină de înţelegere a lui Drož faţă de răscoală, aşa cum reiese ea din căldura cu care şi-a notat observaţiile tovarăşului său de drum, profesorul român G.Mabor:

---

1 Jos.Lad.Pič, arheolog şi istoric ceh din a II-a jumătate a sec.al XIX-lea, a călătorit în Ungaria şi România, cercetările sale din ţara noastră fiind sintetizate în studiul Ueber der Abstammung der Rumänen, Lipska, 1880, în care susţine teoria latinităţii poporului român. Vezi Ottův sborník naučný, 19.díl, 1902, p.713.

2 K.Drož, prefaţă la Al.Vlahuţă, Z Rumunska malebného, Praga, 1912, p.19-20.

"In ultimii ani norodul s-a deşteptat din amorţeală, a devenit conştient de forţa sa, şi-a dat seama că trăieşte o existenţă nedemnă, pe care i-au pregătit-o asuprirea şi exploatarea de secole, aşezînsu-l în afara drepturilor sale fireşti, de cetăţean. Disperarea lui a irumpt în răscoala din primăvară... Răscoala a izbucnit cu forţa elementară a unei furtuni de primăvară din norii încărcaţi cu electricitate.... Trebuia să izbucnească - a accentuat Maior - am prezis-o cu certitudine"[1] .

Se conturează aici, foarte clar, personalitatea unui intelectual român cinstit, cu o gîndire şi o simţire generoasă, mod prin care K.Drož îşi manifestă propria sa admiraţie şi propriul său respect faţă de poporul care are astfel de reprezentanţi. De altfel, el pare a se identifica pe deplin cu Maior în următoarele cuvinte: "Cît de mult a crescut conştiinţa de sine a ţăranilor ! A fost nevoie să se mobilizeze o armată întreagă pentru ca ei să fie înfrînţi. S-a dovedit că în piepturile lor îşi au încă lăcaşul curajul şi eroismul, că ţăranul este în stare să moară pentru libertate. Nimeni n-a bănuit ce eroi are poporul român[2] "

Sînt cuvinte închinate vitejiei, eroismului, spiritului de libertate şi dreptate ce au animat pe ţăranul român în timpul răscoalei din 19o7 şi care au caracterizat dintotdeauna poporul român în ochii unor străini obiectivi[3].

Două mari evenimente istorice şi politice şi-au pus amprenta asupra relaţiilor culturale şi li-

---

1 K.Drož, op.cit., p.21.

2 Ibidem, p.22

3 Vezi J.Neruda, Bukurešť, Praga, 187o.

terare ceho-române din deceniile doi, trei şi patru ale secolului XX: primul război mondial şi semnarea, la 23 aprilie 1921, a tratatului de alianţă dintre Republica Cehoslovacă şi România[1] din cadrul Micii Antante [2].

Printre "miile de soldaţi cehi pe care războiul i-a purtat prin ţinuturile locuite de români", după cum afirma în 192o pprof.J.U.Jarník, într-o cuvîntare ţinută în cinstea ministrului T.Ionescu[3], se afla şi scriitorul ceh Fráňa Šrámek.

Neconformism, ură împotriva războiului şi a militarismului în general, iar la antipod o imensă dragoste de viaţă, predispoziţie spre lirism, senzualitate şi erotism, impresionabilitate şi sensibilitate - acesta era Fr.Šrámek din perioada belică şi postbelică, aşa cum ni-l dezvăluie corespondenţa trimisă de pe front [4] şi mai cu seamă opera literară apărută acum[5].

---

1 Vezi Diplomatické dokumenty o spojeneckých smlouvách republiky ceskoslovenské s královstvím srbů, charvatůa slovinců s královstvím rumunským, Sbírky diplomatických dokumentů č.2, Praga,1923.

2 Vezi Eliza Capus, Mica Inţelegere, Bucureşti, 1967; Ion Oprea, N.Titulescu, Bucureşti, 1966;Istoria poporului român, Bucureşti, 197o.

3 J.U.Jarník, Řeč k rumunskému ministru T.Ionescu, Praga, 192o, Mss.Sign.2946, LAPP.

4 Fr.Šrámek, Listy z fronty, Vybor z korespondence 1915-1918, Praga, 1956.

5 Fr.Šrámek, Splav, Praga, 1916, Léto, Praga, 1915, Tělo, Praga, 1919, Hagenbek, Praga, 192o, Měsíc nad řekou, 1922, Zasnoucí voják, 1924.

Šrámek se află încă din 1914 pe frontul rusesc, apoi, din 1915-1918 pe frontul de sud, în Italia, pe frontul românesc și din nou pe cel italian[1].

Experienţa frontului a fost pentru Šrámek cutremurătoare şi îşi găseşte ecoul în poeziile lirice din volumul Splav ("30.srpen 1914", "Na březích Soči", "Cesta s Rombonu") ca şi în volumul de povestiri Žasnoucí voják ("První akt", "Mobilizační rozkaz", "Rum", etc).

Vara anului 1917, petrecută la Ploieşti(30.4.1917 - 2.7.1917), îl face pur şi simplu să uite de existenţa războiului: "... cînd mă întorc acasă, în nopţile tîrzii, pe străzile pline de copaci, port chipiul în mînă şi capul fierbinte, îmbătat îl răstorn pe spate, cu faţa spre cer. De şoptesc cumva în drum, în şoapta mea nu se află foşnetul frunzelor care cad, ci toate şoaptele fierbinţi ale verii. A fost oare vara aceasta cu adevărat război ? Mai este încă război ? E un mare păcat că am ajuns să uit de existenţa lui ?"[2]

Šrámek făcea afirmaţia de mai sus la capătul celor 14 luni trăite în mediu românesc.

Parcurgîndu-i corespondenţa şi spicuind din ea, încercăm să găsim explicaţia acestei "uitări".

Realitatea războiului nu este trecută cu vederea: "În faţa cimitirului se află un lan de porumb călcat în picioare. Aici a stat mai înainte o baterie grea de cîmp"[3].

---

1 Vezi Fr.Srámek, Listy z fronty, p.198.
2 Scrisoarea din 5.9.1917 (250), p.129.
3 Scrisoarea din 13.11.1916 (155), p.89.Šrámek se afla atunci într-un sat lîngă Mehadia.

Dar, "aici pămîntul, în timpul nopţilor de vară, se avîntă, cu toată fiinţa în întimpinarea cerului ardent. Aici pămîntul iubeşte/.../ Toamnă de toamnă oamenii de prin părţile acestea, cu ochii lor dulci, îndeasă în butoaie vinul acelei străvechi dragoste"[1] .

Şi mai departe: "Ne aflăm într-un sat mare, românesc... Oamenii, blajini, salută temători... Mă simt bine, îmi îmbogăţesc experienţa de viaţă, pot vedea cîte ceva; poate că din toate aceste lucruri voi reuşi odată să creez o bogăţie de frumuseţe întru a ta bucurie", îi scrie el soţiei la 17.11.1916[2] , dintr-un sat de lîngă Mehadia.

Atmosfera liniştită a unui alt sat, de lîngă Orşova, îl face să se gîndească la pace, să anticipeze un viitor frumos: "Luminată de soare întinderea plană de aici are o privire calmă, un zîmbet larg şi glas de femeie... In timpul frumoaselor apusuri de soare se avântă spre cer efluvii de gingăşie... Mă gîndesc la tine în nopţile cînd cîntă cocoşii. O anumită nelinişte, frumoasă, răzbate din aceste sunete. E ca şi cînd te-ai ridica pe vîrfuri şi ţi-ai încorda auzul şi privirea. Parcă ar fi prevestirea a ceva frumos, care ar putea să sosească curînd. Mă gîndesc că în felul acesta trebuie să cînte acum cocoşii în Europa întreagă"[3].

Incepînd cu 3o apr.1917 Šrámek se instalează la Ploieşti. Primăvara şi vara sînt anotimpurile care corespund plenar firii şi înclinaţiilor lui Šrámek ("admirator al primăverii şi verii", se autodefineşte Šrámek în scrisoarea din 18.1o.1917).

---

1 <u>Ibidem</u>.
2 <u>Listy z fronty</u>, p.96-97.
3 Scris.din 31.12.1916 (173), p.99.

Cazat într-o vilă pe str.Elena Doamna ("Strada Elena Doamna, frumus nume !"), într-un cartier liniştit, invadat de verdeaţa grădinilor ("toţi liliecii înfloriţi din grădinile cartierului nostru de vile au să înceapă să strige odată cu căderea nopţilor calde"[1]), Šrámek va fi asaltat pînă la obsesie de atmosfera senzuală a mediului: "noaptea românească de vară emană pregnante parfumuri erotice"[2] ; "poate că-i rău că biroul meu e aşezat lîngă fereastră;prin ea văd copaci şi iar copaci, cerul frumos, vara frumoasă, românească..."[3] .

La 27 oct.1917 Šrámek se afla "într-un dialog intim cu acest colţ de ţară" - care era Piatra, alt popas în drumurile scriitorului ceh pe meleagurile româneşti.

La despărţirea de România, în scrisoarea din 1 nov.1917, cînd se pregăteşte marşul spre un alt front, cel italian, Šrámek reflecta la posibilitatea de a fi căzut în Polonia sau în Alpi: "nu mi-am găsit sfîrşitul nici în nisip ,nici în zăpadă. Iar ţara românească, acest pămînt drag şi bun, nu a avut absolut nici un fel de intenţii rele cu mine"[4] .

Poate de aceea Šrámek va aminti cu nostalgia pierderii unui vis frumos de farmecul misterios al acestor locuri în piesa Měsíc nad řekou (1922)[5].

1 Scris. din 9.5.1917 (212), p.115.
2 Scris. din 2 iul. 1917 (237), p.126.
3 Scris. din 14 iul.1917(242), p.127.
4 Op.cit., p.139.
5 Unul din personajele piesei, tînărul Villy, îşi aminteşte: "Odată, în timpul războiului, în România, la Ploieşti... pe o stradă cu un nume frumos ...Strada Elena Doamna... într-o seară de vară, stătea în poarta unei vile o femeie tînără şi frumoasă... un băiat a trecut pe acolo şi femeia l-a salutat - ea mai întîi- spunîndu-i: bună seara!Pe

şi poate, tot de aceea, se va întoarce la ele în povestirea Popová, apărută în revista lui Neumann "Červen"[1] .

Profesorul universitar, istoric şi critic literar ceh, Fr.Buriánek, atribuie chiar impulsul creării romanului lui Šrámek Tělo, roman de factură impresionistă, "soarelui arzător românesc care i-a biciuit simţurile şi fantezia"[2] .

E posibil, într- adevăr, ca o anume emanaţie de tandreţe şi căldură a pămîntului românesc, resimţită de altfel de toţi călătorii străini din timpuri îndepărtate pînă azi, să-l fi învăluit şi pe poetul ceh. Cert este însă că mediul şi oamenii spre care i-a purtat paşii războiul nu l-au întîmpinat cu adversitatea cu care se primeşte un inamic. La rîndul său, Šrámek, ostaş al armatei de ocupaţie austriecen dar un fervent duşman al oricărei încleştări armate, se ridică deasupra durităţilor războiului pentru a culege din ambianţa în care trăieşte acele culori şi parfumuri, acea căldură şi lumină care se adresează nu numai simţurilor, ci şi inimii., In acest sens lirismul ce se degajă din paginile corespondenţei şi

---

./. urmă s-a retras în umbra porţii, după care a dispărut pe treptele albe ale vilei. Băiatul a urmat-o". (Fr.Šrámek, Měsíc nad řekou, Praga, 1959, p.48).

1 "E noembrie, anotimp aspru, dar aici parcă s-ar mai simţi încă urmele verii. Pămîntul, neacoperit cu zăpadă, e viu, treaz şi aburind precum un trup mădusit. Noaptea de noapte, în ceaţă, se aud cîntînd cocoşii". (Fr.Šrámek, Popová, "Červen",II, nr.35, 3o oct.1919, p.318).

2 Fr.Buriánek, Fr.Šrámek, Praga, 196o, p.83.

ale operelor lui Šrámek, inspirate de mediul românesc, ne apare ca expresie vie a sentimentelor ce ni le-a purtat.

Aceste dovezi, alăturate celor prezentate mai sus, conduc la concluzia existenţei unei atitudini pline de gratitudine şi simpatie din partea scriitorilor amintiţi faţă de ţara noastră.

RESUMÉ

CEŠTÍ SPISOVATELÉ V RUMUNSKU V PRVNÍCH DESETILETÍCH XX-ÉHO STOLETÍ

Zájem o Rumunsko a rumunský lid, o jeho kulturu a historii se objevuje v díle několika českých spisovatelů, kteří na začátku 20. st. navštívili naši zem. Přímý styk s rumunským postředím, seznámení se s specifičností rumunské národní povahy, se společenskými a historickými podmínkami podobnými se sociální a politickou realitou českého národa, se odrazí v jejich tvorbě formou memoarových zápisků a slouží jím zároveň jako pramen umělecké inspirace.

Lze citovat protihabsburské povídky a črty J. Haška, který při návštěvě Rumunska z roku 1903 si s trpkostí zaznamenal těžké sociální živobytí sedmihradských rumunů a satirizuje habsburskou dynastii; je možno pak citovat publicistu K. Drože, který navštívil Rumunsko po udusení selských bouří z r. 1907. Jeho pochopení a sympatie k rumunskému lidu, jehož hrdinství a boje za svobodu se obdivuje lze přečist v doslovu doprovázejícím svůj překlad z Rumunska malebného od Al. Vlahuty. A konečně patří sem vlídná slova o rumunské zemi a její obyvatelech, jimiž si český spisovatel Fr. Šrámek, za doby války na rumunské frontě (1916-1917), vyjádřuje obdiv a lásku k lidem a prostředí, jež podnítily vznik několika jeho děl.

Výše jmenovaní spisovatelé přispěli k navazování trvalých literárních vztahů česko-rumunských na začátku 20. st.

PROZA ROMANEASCA ÎN CIRCUIT POLONEZ ÎN PERIOADA INTERBELICA

Victor Jeglinschi

Viaţa spirituală a Apusului a polarizat secole de-a rîndul atenţia Europei răsăritene. Atît românii, dar mai cu seamă polonezii, cît şi alte popoare slave aflate prin intermediul confesiunilor creştine occidentale în sfera de influenţă culturală şi literară a Apusului, au continuat şi în secolul nostru să manifeste o deosebită receptivitate faţă de fenomenul literar apusean. Popularizarea literaturilor naţionale, aparţinînd unor popoare învecinate din Europa Centrală şi de Sud-Est, cu care au întreţinut contacte din cele mai vechi timpuri s-a făcut într-o mai mică măsură. Astfel se explică şi situaţia paradoxală că în cele patru decenii ale secolului nostru românii şi polonezii n-au reuşit într-o măsură suficientă să se descopere pe planul vieţii spirituale.

Spre sfîrşitul celui de al treilea deceniu, într-un articol dedicat romanului românesc contemporan, publicista poloneză Maria Kasterska, preocupată intens în acea perioadă de popularizarea fenomenului literar românesc în Polonia, făcea următoarea constatare:

Puţine literaturi sînt atît de necunoscute în Polonia ca cea românească. S-ar putea presupune că România nu se află în vecinătatea noastră, ci undeva departe în mijlocul Africii"[1].

Cercetînd revistele literare poloneze de la începutul secolului nostru, am constatat că afirmaţia publicistei poloneze era întemeiată. Carmen Silva şi Elena Văcărescu, două nume desprinse într-o bună măsură de realităţile româneşti, lansate în circuitul european prin limbile de mare circulaţie în care au scris, reprezentau la acea dată în Polonia creaţia spirituală românească. Vasile Alecsandri, poetul mult îndrăgit şi tălmăcit de polonezi în cea de a doua jumătate a secolului al XIX-lea, fusese dat uitării[2]. Despre Eminescu şi valoarea creaţiei sale în contextul literaturii române şi a celei universale, aminteau, la început de veac, doar criticul literar Wiktor Wiecki[3] şi enciclopediile poloneze de literatură universală[4].

---

1 M.Kasterska, Współczesna literatura rumuńska,(I.Powieść powojenna)în "Dzień Polski", an.V., nr.222 din 12.VIII.1928, p.6.

2 Vezi Ion Petrică, Începuturile receptării creaţiei lui Vasile Alecsandri în Polonia, în "Revista de istorie şi teorie literară",I,1971,p.89-1o3; acelaşi, Recepcja romantyzmu rumuńskiego w Polsce w drugiej połowy XIX , wieku, în "Prace na VII Międzynarodowy Kongres Slawistów", Warszawa 21-27.VIII,1973",Bucureşti, C.M.U.B., 1973, 36 p.

3) Wiktor Wiecki, Poeta pesymizmu w sąsiednim kraju, în "Przegląd Powszechny", LXVIII, Kraków,19oo,p.21o-224.

4 Vezi Wielka Encyklopedia Powszechna Ilustrowana, t.XIX, Warszawa, Druk.Artystyczna S.Sikorski, 1897, Ludomir German, Przegląd dziejów literatury powszechnej, t.IV,Lwów, 19o3, p.168-169; Antoni Lange,Krótki zarys literatury powszechnej, cześć IV-a, Warszawa, 19o9, p.76-78.

Primul contact al cititorului polonez cu proza românească a avut loc abia în cel de al treilea deceniu, prin intermediul prozei lui Panait Istrati. Girul de mare scriitor pe care i l-a atribuit Romain Rolland, care îl prezenta pe Panait Istrati ca pe "un nou Gorki al Balcanilor", l-au făcut celebru, în scrut timp, în întreagă Europă şi în Polonia. Chira Chiralina[1], Codin[2], Prezentarea haiducilor[3], Domniţa din Snagov[4], Nerantula,[5] Ciulinii Bărăganului[6], traduse în limba polonă de cunoscuţi scriitori - Witold Zechenter, Aleksander Wat, Wanda Gradowska şi alţii, au cucerit cititorul polonez prin exotismul eroilor şi al peisajului, prin ineditul unor acţiuni şi situaţii petrecute pe meleaguri puţin cunoscute la acea dată cititorului din patria lui Sienkiewicz.[7]

---

1 Panait Istrati, Kyra Kyralina, Współczesna powieść francuska, trad. H.Jel, Warszawa, Kraków, Nak.Tow. Wyd.Mortkowicz, 1925, 156 p.

2 Panait Istrati, Kodyn, trad.Witold Zechenter, Warszawa, Wyd."Rój", 1928, 151 p.

3 Panait Istrati, Prezentacja hajduków, trad. Zoda Mareş, Warszawa, Wyd. "Rój", 1928, 185 p.

4 Panait Istrati, Domnica ze Snagow, trad. Zoda Mareş, Warszawa, Wyd. "roj", 1929, 232 p.

5 Panait Istrati, Pieśń rowu (Nerantsula), powieść, autoryzowany przekład z francuskiego Wandy Gradowskiej, Warszawa, Biblioteka Groszowa, 1929, 154 p.

6 Panait Istrati, Rzeź na pustyni, trad. Aleksander Wat, Warszawa, "Biblion", 193o, 174 p.

7 Tematica Moldovei, Munteniei şi regiunii Balcanilor, în general, s-a reflectat în opera prozatorului polonez T.T.Jeż (Zygmunt Miłkowski), scrisă în cea de a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Vezi Ion Petrică, Legăturile scriitorului polonez Teodor Tomasz Jeż (Zygmunt Miłkowski) cu românii, în "Rsl., XVII, 197o, p.635-656.

Prezentarea elogioasă pe care o face Romain Rolland Chirei Chiralina în "Tygodnik Ilustrowany"[1], revistă de mare popularitate în Polonia la acea dată, în care descoperitorul lui Panait Istrati subliniază că opera prozatorului român "este dedicată prieteniei, iar prietenia acestuia este o flacără sfîntă şi fidelă adresată lumii întregi", a contribuit substanţial la creşterea popularităţii tălmăcirii şi receptării principalelor sale creaţii în Polonia.

Presa literară polonă din anii 1925-193o, perioadă în care au fost realizate traducerile în această limbă, stimulată considerabil de opiniile elogioase ale cronicarilor francezi, a consacrat numeroase articole operei lui Panait Istrati, apreciind unanim valoarea prozei sale realiste. Intr-un substanţial articol consacrat "fenomenului Istrati", criticul Seweryn Gottlieb, subliniind în mod deosebit vigoarea naraţiunii, dominantă prin care se remarcă în mod deosebit scriitorul român, îşi încheie aprecierile cu următoarea recomandare adresată cititorului "polonez: "

> "A venit, în sfîrşit, timpul şi pentru cultura poloneză să preia sensibilitatea poeziei lui Istrati. Povestirile sale, raportate la vfemurile şi locurile descrise, se impun citite şi intens trăite de fiecare dintre noi, Numai aşa vom afla întrînsele deplina satisfacţie"[1]

Moartea lui Panait Istrati, survenită în aprilie 1935, a constituit pentru critica literară poloneză încă un prilej de a sublinia talentul şi va-

1 Kyra Kyralina(Współczesna powieść francuska), în "Tygodnik Ilustrowany", an.67(1926), nr.5, p.85.

2 Seweryn Gottlieb, Panait Istrati, în "Gazeta literacka", 1927, nr.9 (3o), p.3.

loarea general umană a neîntrecutului povestitor. Revista "Tygodnik Ilustrowany" reproduce cu această ocazie din "Nouvelles Littéraires" un pasaj semnificativ, pios omagiu al criticului francez Fr.Lefèvrue adus autorului lui Codin.

O primă imagine de ansamblu, destul de amplă şi bine conturată[1], a drumului parcurs de literatura română de la origini şi pînă la data la care a fost concepută sinteza intitulată Literatura rumuńska[2] se datorează profesorului dr. Emil Biedrzycki.

Prin antologia anexată lucrării cititorul polon intra in contact direct cu proza scriitorilor români[3], Ion Creangă[4], Ion Luca Caragiale[5], I.A.Brătescu-Voineşti[6], Mihail Sadoveanu[7] şi Liviu Rebreanu[8],

1 Vezi I.C.Chiţimia, Traduceri poloneze din scriitori români, studii poloneze despre literatura română, în "Preocupări literare", Bucureşti, 1938, nr.7, p.329-33o.

2 Emil Biedrzycki, Literatura rumuńska, în "Wielka literatura Powszechna (Marea Literatură Universală), II, p.1173-1196.

3 Wielka Literatura Powszechna, VI, Antologia, cześć druga,w opracowaniu (... prof.dr.E.Biedrzyckiego, pod redakcja dr.St.Lama, Warszawa, Nakładem Księgarni Trzeski, Everta i Michalskiego, 193o, p.67-94.

4 Jan Roată i Zjednoczenie (Moş Ion Roată şi Unirea), în W.L.P. vol.VI, p.71-73.

5 Gromnica wielkanocna(O făclie de Paşti), p.74-77; (fragment) actul II, scena a III-a, p.8o-82.

6 Obłęd Pana Radu Finulca (Sminteala lui Radu Finuleţ), p.84-85.

7 Wesele hospodarówny Roxandry (Nunta domniţei Ruxandra),fragm. dincapitolul XII,p.87-88.

8 Ion, fragment din roman, traducerea a fost realizată de Stanisław Łukasik, p.9o-91.

traducerile fiind realizate, în cea mai mare parte(ne referim la paginile de proză), de însăşi autorul schiţei literare - Emil Biedrzycki. Este adevărat că în această antologie au fost cuprinşi prozatorii cei mai de seamă ai literaturii noastre, nu acelaşi lucru se poate afirma şi în legătură cu reuşita selecţiei materialului antologic, menit, în acest context şi spaţiu, destul de restrîns, să ofere o imagine elocventă asupra specificului naţional şi măiestriei scriitoriceşti. Afirmaţia noastră se referă, la nuvela Sminteala lui Radu Finuleţ (Obłęd Pana Radu Finulca), insuficient de reprezentativă, atît prin tematică, cît şi realizare, pentru creaţia lui Al.Brătescu-Voineşti. Observaţia noastră nu are intenţia să diminueze cîtuşi de puţin valoarea şi importanţa acestei contribuţii care este de fapt o operă de pionerat în domeniul relaţiilor culturale dintre cele două popoare.

O scrisoare adresată de Emil Biedrzycki oficialităţilor române, ne dezvăluie, între altele, greutăţile întîmpinate de autor în selectarea scriitorilor şi textelor, literare, situaţie impusă de spaţiul relativ restrîns rezervat de editor[1] .

Wielka literatura powszechna (Marea literatură universală), care a apărut între anii 193o-1933, în şase volume, în condiţii grafice excepţionale, în care literatura română a ocupat un loc de cinste alături de alte literaturi cu o veche tradiţie, s-a numărat printre cele mai de seamă apariţii editoriale din acea perioadă.

---

1 Vezi Arhivele Statului Bucureşti, Fond Ministerul Propagandei Naţionale, Dosar 98, prop.f.22.

Un rol de seamă în prezentarea romanului românesc contemporan l-a avut în acei ani şi publicista poloneză Maria Kasterska.

Printre numeroasele sale contribuţii apărute în publicistica poloneză între anii 1922-1937, dedicate în cea mai mare parte raporturilor culturale polono-române[1], se impun atenţiei noastre articolele Z nowej literatury rumuńskiej [2] şi Współczesna literatura rumuńska[3]. Fiind o bună cunoscătoare a fenomenului lite-

---

1, Maria Kasterska, Malownicza Rumunja, în "Swiat" (Warszawa), 1922 nr.15; Profesor Iorga i Rumuni w Paryżu, în "Świat", 1922, nr.49; Craiova-miasto legend i Oltenia lacińska, (zapiski z podróży), în "Swiat", 1923, nr.5o; Poetka Julia Haşdeu i jej rodzina (Z życia rodzin rumuńskich), în "Bluszcz" (Warszawa), 1924, nr.1.2,3,4,6; Tadeusz Hydżeu (pisarz poeta i tłumacz, Rumun i szlachcic polski z XVIII wieku,în "Pamiętnik Literacki", an.21(1924-1925); Ksiązki rumuńskie, în "Swiat",1927, nr.3; Literatura rumuńska(II,Poezja powojenna), în "Dzień Polski", R.V., 1928, nr.236, p.4, Nowe ksiażki rumuńskie, în "Swiat", 1928, nr.1; Pierwszy kongres matematyków rumuńskich w Cluj, în "Kuryer Naukowy", 1929, nr.152; Mickiewicz şi românii, în "Propilee literare", Bucureşti, an.IV(1929), nr.2-3,p.2o-23; Un poet al vechii Varsovii: Arthur Oppman,trad.din "L'Europe Centrale" de S.Orga, în "Cuget clar", 193o, nr.1.4; Les Roumains dans une épopée polonaise du XVII siècle, în Inchinare lui Nicolae Iorga cu prilejul împlinirii vîrstei de 6o ani, Cluj, 1931, p.2o7-222; Szkice polsko-rumuńskie, Lwów,1931 77 p. Polacy w teatrze rumuńskim, în "Przegląd Powszechny", 1932, nr.587; Z wedrówek po Siedmiogrodzie,în, "Swiat", 1932, nr.33; Albert Laski et ses relations avec les Roumains, în "Revue Historique du Sud-Est Européen,Bucarest, 1932; Bukareszt malowniczy, în "Podbipięta", 1937, nr.22,p.2,şi altele.

2 Życie umysłowe za granica. Z nowej literatury rumuńskiej Prady miszycyzmu, în "Przegląd Współczesny" (Kraków), 1928, t.XXIV, nr.71,p.5o8-515.

3 Współczesna literatura rumuńska (I.Powieść powojenna), în "Dzien Polski" (Warszawa), 1928,nr.222,p.6.

rar românesc, de care ia cunoştinţă în mod direct[1] şi indirect prin intermediul revistelor Revue de France, Revue mondiale, La nouvelles littéraires, Revue européène, la care a colaborat timp de mai mulţi ani, începînd cu anul 1919[2], Maria Kasterska reuşeşte în cele două materiale să atragă atenţia cititorului asupra valorii romanului românesc modern exemplificat prin opera lui Liviu Rebreanu, Cezar Petrescu şi Ionel Teodoreanu. In schimb, tentativa autoarei menită să convingă cititorul polonez de de existenţa unei influenţe mistice slav-apusene (catolice) în creaţia romancierilor amintiţi, teză ce şi-o bazează pe o falsă prezumţie cu privire la structura sufletească a gintei latine şi a grupării etnice slave de nord, cu care românii au venit în contact, ni se pare totuşi lipsită de o fundamentare ştiinţifică[3].

Pe aceeaşi linie de popularizare se înscrie şi articolul semnat de Dusza Czara Początki i rozwój literatury rumuńskiej[4] (Inceputurile şi dezvoltarea literaturii române). Sarcina pe care şi-o asumă autoarea prin însăşi formularea titlului este numai par-

---

1 In anul 1922 publicista poloneză se căsătoreşte cu profesorul universitar Petre Sergescu din Cluj. Vezi Lucian Predescu, Enciclopedia "Cugetarea", Bucureşti, 194o, p.462-463.

2 Ibidem.

3 Această concepţie eronată a fost criticată într-o recenzie a prof.I.C.Chiţimia, Vezi Pe marginea unui articol polonez, Maria Kasterska-Sergescu, Z nowej literatury rumuńskiej ; prady mistiycyzmu' "Din literatura română nouă; curentul mistic', în "Przegląd Współczesny", an.XXIV (1928),p.5o5-515, în "Preocupări literare", an.III (1938), nr.2, p.85-87.

4. Vezi "Przegląd Powszechny" (Cracovia), 193o, aprilie, p.85-97.

ţial rezolvată. Rezumîndu-se exclusiv la prezentarea minuţioasă a primelor manifestări de literatură românească, a rolului "Junimii" în dezvoltarea literaturii secolului al XIX-lea, fără să rezolve cel puţin în linii generale, valorile prozei româneşti pînă la data publicării articolului, Dusza Czara avea să ofere cititorului polonez o imagine parţială a fenomenului literar românesc.

Proza românească dintre cele două războaie mondiale a reuşit să se afirme, pe meleagurile poloneze, în primii ani ai celui de al treilea deceniu, datorită în special unei susţinute, activităţi desfăşurate de romanistul Stanisław Łukasik, pe care îl considerăm, în comparaţie cu alţi amici polonezi ai literaturii române, ca pe cel mai profund cunoscător al creaţiei spirituale româneşti[1].

Interesul şi deosebita receptivitate manifestată de Stanisław Łukasik, chiar din primii ani ai activităţii sale publicistice, faţă de raporturile culturale polono-române în general, şi valorile literare româneşti în special, pot fi puse în legătură directă cu prelegerile ţinute de romanistul Stanisław Wędkiewicz la Universitatea Jagiellonă, consacrate literaturii române şi relaţiilor culturale dintre cele două popoare[2].

1 Cf.Stanisław Łukasik (1897-1962), (necrolog), în "Zagadnienie Rodzajów Literackich", "Ossolineum", nr.6, zeszyt 2(11), 1964, p.165-166 şi bibliografia studiilor şi articolelor sale în volumul Pologne et Roumanie, aux confins des deux peuples et deux langues, Paris, 1938, 423 p.

2 Cf.P.P.Panaitescu, Polonia şi România, în "Universul" , an.XLI (1923), nr.139, 3o mai, p.l.

Numit în anul 1927 profesor de limba franceză la Gimnaziul de Stat "H.Sienkiewicz" din Cracovia, Stanisław Łukasik va continua preocupările sale din timpul studenției, dedicîndu-se într-o măsură, tot mai mare, studierii limbii și literaturii române. În primul său an de profesorat pleacă în prima sa călătorie de studii în România, cu care ocazie, datorită prețioaselor indicații bibliografice primite din partea prof. St.Wędkiewicz[1], reușește, într-o perioadă relativ scurtă, să cerceteze o serie de izvoare interesante referitoare la raporturile culturale polono-române[2], manifestînd totodată un viu interes față de noutățile din domeniul mișcării literare din România.

Noi cercetări prin bibliotecile din România efectuate în anul 1931 îi oferă prilejul să-și înbogățească cunoștințele sale de românistică în general[3].

Pasiunea dovedită în cercetarea raporturilor polono-române din secolul treuct, materializată în contribuții științifice unanim apreciate, constituie o garanție pentru fostul său profesor St.Wędkiewicz,

---

1 Vezi St.Łukasik, Rumunja a Polska w XIX wieku, Kraków, 1929, p.132

2 Vezi St. Łukasik, Henryk Sienkiewicz w Rumunii, în "Sprawy X Dyrekcji Pańswowej Gimnazium um.H.Sienkiewicza w Krakowie za rok 1927/1928, Krakow,1928, p.28 p.; Rumunja a Polska w XIX wieku, dokończenie pracy pt. Rumunia a Polska a XIX wieku, în "Legion," Kraków, 193o, nr.2, p.23-24, nr.3-4, p.4o-41.

3 Vezi Arhivele Statului București, Fond Ministerul Propagandei Naționale, Dosar 683, prop., p.3.(Aron Cotruș se adresează Ministerului Prop.Naționale cu scopul obținerii pentru St.Łukasik a unor scrisori de recomandare către principalele biblioteci din România).

care-i încredinţează, în anul 1931, conducerea lectoratului de limbă şi literatură română de pe lîngă Universitatea din Cracovia[1].

Paralel cu predarea literaturii române în cadrul lectoratului, activitate care impunea de la sine un studiu permanent şi o documentare la zi, St. Łukasik desfăşoară, în paginile celor mai citite săptămînale şi cotidiene[2], o bogată activitate publicistică de popularizarea a operei clasicilor literaturii române, afirmîndu-se încă din primii ani ai celui de al treilea deceniu ca mare specialist în acest domeniu.

> "Pentru înţelegerea spiritualităţii României contemporane, cunoaşterea literaturii române, celei mai noi, se impune de la sine. Acesta este o literatură care, sub raport filozofic şi artistic, se integrează cu paşi repezi în orbita civilizaţiei europene"-afirma St. Łukasik într-unul din primele sale articole consacrate prozei româneşti"[3].

---

1 <u>Ibidem,</u> p.4

2 In afara revistei de specialitate a romaniştilor polonezi "Przegląd Współczesny", unde şi-a publicat numeroase studii, majoritatea articolelor sale dedicate literaturii române au apărut în "Kuryer literacko-naukowy", supliment al cotidianului "Ilistrowany Kuryer Codzienny", din Cracovia şi "Kurjer Poznański" ,a la care, începînd cu anul 1936 a fost angajat în calitate de cronicar literar. Vezi şi Arhv.Stat.Bucureşti, Fond M.P.N. dosar, 638, p.5.

3 Vezi St. Łukasik, <u>Liviu Rebreanu, współczesny powieściopisarz rumuński</u>, în "Kuryer literacko-naukowy", nr.17, din 2o.IV.193o, p.VIII.

Afirmaţia fiind programatică, se va materializa într-un ciclu de eseuri, reuşite încercări de prezentare a romanului românesc modern, menite să sublinieze valoarea operelor aflate la acea dată pe masa traducătorului Łukasik. Unele din volumele traduse au fost însoţite de studii introductive[1], asupra romanului românesc contemporan.

Optînd pentru criteriul regional de clasificare a literaturii epice autorul studiilor va încerca să stabilească o subdiviziune tematică a romanului.

Creaţia literară rom^nească a cunoscut o deosebită efervescenţă în toate zonele geografice - este afirmaţia pe care reuşeşte s-o demonstreze St. Łukasik în primul său eseu Rumuńska powieść regionalna 'Romanul românesc regional' . Argumentaţia susţine ideea că fiecare din regiunile României este reprezentată de prozatori de seamă ai genului. Este apreciată în mod deosebit creaţia lui Duiliu Zamfirescu, Al.Vlahuţă, I.Al-Brătescu-Voineşti, ca o evoluţie a genului în Muntenia. Ion Creangă şi Mihail Sadoveanu sînt consideraţi mari maeştri ai prozei din Moldova. Zona transilvăneană este reprezentată de opera lui I.Slavici, Ion Agîrbiceanu, şi Liviu Rebreanu.

Intr-un alt eseu întitulat Rumuńska powieść historyczna 'Romanul istoric românesc', St. Łukasik

---

1 Romanele Ion de Liviu Rebreanu şi Intunecare de Cezar Petrescu, în traducerea lui St. Łukasik au fost însoţite de studiile Współczesna powieść rumuńska, p.5-16 şi respectiv Rumuńska powieść wojenna, p.5-19.

2 Vezi "Kuryer literacko-naukowy", nr.15 din 11 aprilie 1932, p.II.

3 Vezi "Kuryer Literacko-naukowy", nr.28 din 11 iulie 1932, p.X.

prezintă pentru prima oară în Polonia opera lui Mihail Sadoveanu, exemplificînd-o prin romanele de mare răsunet - Şoimii, Vremuri de bejenie, Neamul Şoimăreştilor şi Zodia Cancerului. Absenţa romanului sadovenian în versiunea poloneză, în perioada interbelică ne-o explicăm prin dificultăţile pe care le ridica unui traducător conştiincios limba marelui prozator român, de o bogată coloratură stilistică. Această supoziţie explică, după părerea noastră, rezerva lui St. Łukasik, în calitate de traducător, faţă de o operă pe marginea căreia făcuse, în repetate rînduri, aprecieri critice din cele mai elogioase.

Tematica social-politică oglindită în proza românească a fost comentată în eseul Rumuńska powieść spoleczno-polityczna[1] 'Romanul social-politic românesc'. Prezentarea romanelor Ciocoii vechi şi noi de N.Filimon, Viaţa la ţară şi Tănase Scatiul de Duiliu Zanfirescu, cărora autorul le acordă un spaţiu considerabil, are menirea de a introduce cititorul în faza de pionerat a prozei epice româneşti, despre care pînă la acea dată, s-a scris foarte puţin în Polonia. Tot aici sînt comentate şi romanele de la începutul secolului XX, Două neamuri şi Matei Dumbărău de V.Demetrius. Un loc aparte, în cadrul acestui eseu, îl ocupă romanul lui Camil Petrescu Ultima noapte de dragoste şi prima noapte de război, operă care îi permite autorului să facă ample comentarii pe marginea situaţiei social-politice a României din acea perioadă[2].

---

1 Vezi "Kuryer literacko-naukowy", nr.32 din 8 august 1932, p.IX.

2 Romanul lui Camil Petrescu a fost comentat şi în eseul Rumuńska powieść wojenna.

Evoluţia romanului românesc inspirat de războiul pentru independenţă şi primul război mondial este urmărit în eseul Rumuńska powieść wojenna.[1] Cititorului polonez i se oferă posibilitatea să ia cunoştinţă şi de alte realizări a scriitorilor Duiliu Zamfirescu şi V.Demetrius, pezentaţi anterior, să afle de creaţia lui Gh.Brăescu, Camil Petrescu şi Cezar Petrescu, care prin romanul Întunecare se situează, după părerea lui Łukasik, în fruntea acestui profil tematic. Ultimul studiu din această categorie intitulat Współczesna powieść rumuńska[2] 'Romanul românesc contemporan' îşi propune o prezentare de ansamblu a prozei româneşti moderne.

Lansarea de către St. Łukasik, în coloanele literare ale celor mai cunoscute publicaţii poloneze a acestui preţios ciclu de eseuri, în scopul sublinierii bogăţiei tematice şi a valorii literare deosebite a prozei româneşti contemporane, contribuise, în mare măsură, la ieşirea din stadiul de anonimat, în mediul polonez a creaţiei celor mai reprezentativi romancieri români[3]. Încadrarea unor opere într-un spaţiu tematic de-

1 Vezi "Kuryer literacko-naukowy", nr.48 din 24 octombrie 1932, p.IV.

2 Vezi "Przegląd Współczesny", an.XII, t.XLIV, 1933, p.77-85.

3 În coloanele publicaţiei "Kuryer literacko-naukowy", în afara eseurilor amintite, St.Łukasik, va publica între anii 193o-1935 cîteva articole deosebit de valoroase, dedicate prozatorilor români, vezi: Liviu Rebreanu, współczesny powieściopisarz rumuński, în "K.L.N., nr.17, din 2o IV.193o, p.VIII; Cezar Petrescu, rumuński dziennikarz, wybitny powieściopisarz ., în "K.L.N., nr.3 din 19 ianuarie 1931, p.II; Ion Creangă, Wspomnienia z dziecinstwa, în "K.L.N., nr.37, din 16 septembrie, 1935, p.IV.

limitat prin titlu, nu s-a dovedit, după cum vom vedea, destul de comodă pentru autorul acestor eseuri. Unele romane de mare respirație, ca de exemplu Pădurea spînzuraților, Ion, Întunecare, Prima noapte de dragoste, ultima noapte de război, prin însăși complexitatea problematicii, depășeau delimitările tematice propuse de Łukasik, ajungîndu-se ca acestea să fie prezentate în mai multe eseuri.

Un eveniment literar major în afirmarea prozei noastre literare în Polonia îl constituie traducerile realizate de St.Łukasik, a romanelor Pădurea spînzuraților[1], Ion[2], Întunecare[3], Ciuleandra[4],

Cu acest prilej dorim să subliniem și faptul că, atît inițiativa realizării acestor traduceri,cît și finanțarea editării celor trei romane, dintr-un modest salariu de profesor secundar, aparține în întregime acestui mare admirator al literaturii române[5].

---

1 Liviu Rebreanu, Las wisielców, z rumuńskiego przełożył Stanisław Łukasik, Kraków, Nakładem "Wydawnictwa Literacko-Naukowego", 1931, 428 p.

2 Liviu Rebreanu, Ion, powieść, z upoważnienia autora przełożył Stanisław Łukasik, t.I,Głos ziemi, 275 p.t.II. Głos miłości, 235 p. Kraków, 1932.

3 Cezar Petrescu, Ciemność, powieść, z upoważnienia autora przełożył z rumuńskiego Stanisław Łukasik, Cześći, II, Kraków, Nakładem "Wydawnictwa Literacko-Naukowego", 1933, 341 p.I; 359 II.

4 Liviu Rebreanu, Ciuleandra, powieść z życia współczesnej Rumunii, tłumaczył Dr.St.Łukasik, în "Na szerokim świecie", an.X, 1937, nr.36-52 și 1938, nr.1-4.

5 Vezi K.Czachowski, Polski tłumacz pisarzy rumuńskich, în "Gazeta Polska", (Warszawa), an.V,1933, nr.186, p.3.

Cunoscător profund al limbii române, pe care şi-a însuşit-o în cadrul lectoratului de la Cracovia[1], conştient de sarcina de mare răspundere pe care şi-o asuma deopotrivă faţă de scriitorii români şi cititorii polonezi, St. Łukasik ne-a demonstrat talentul său deosebit şi în arta traducerii.

Pădurea spînzuraţilor, operă cu care inaugurează ciclul traducerilor, ca şi celelalte realizări din acest domeniu, publicate la scurte intervale, le considerăm adevărate acte de creaţie, constituind totodată evenimente marcante în raporturile culturale polono-române.

În toate traducerile sale, Łukasik ne-a demonstrat cu prisosinţă că arta traducerii constă, înainte de toate, în înţelegerea profundă şi apoi recrearea artistică a originalului.

Prin fraza sa bogată, dar în acelaşi timp fidelă textului original, traducătorul reuşeşte să biruie majoritatea obstacolelor ridicate de redarea veridică a unor expresii şi cuvinte din limbajul vorbit, transmiţînd versiunii polone conţinutul integral al originalului, în toată structura sa omogenă.

O atentă confruntare a traducerii cu originalul ne oferă măsura realizării depline a actului de creaţie. O plăcută impresie lasă cititorului limbajul viu, nuanţat al traducătorului, folosirea adecvată a expresiilor idiomatice, atribute ce conferă traducerii o deosebită prospeţime şi viabilitate peste decenii.O-

1 Dintr-o relatare a prof.Emil Biedrzycki am aflat că St. Łukasik a venit în contact cu limba română abia în timpul studiilor de romanistică din cadrul Universităţii Jagiellone.

ferim pentru exemplificare cîteva din aceste expresii, curent folosite şi astăzi în limbajul vorbit:"Czemuż się byczycie" ? (Ce leneviţi ?); "A to ino patrzeć..." (Uite-acu ...); "Hejze, dołóż się lepiej, a nie gap się na mnie". (Hai ! Pune osul, nu te holba la mine!); "Wścieklibyśmy się od czekania" (Ne lua naiba pe toţi); "I to ma być życie ?" (Ce viaţă mai e şi asta ?); "Cóż się gapisz, jak idjota ?" (Ce te uiţi ca un nerod ?); "Cóż stoisz jak kołek ?" (Acu ce mai stai ?);"Śmiało, brachu, nie certuj sie..." (Aide, băiete, nu-ţi fie frică...)[1], expresii care acoperă în totalitate sensul şi ideea transmisă de textul original.

Deşi nu întîmpină greutăţi în descifrarea sensului, chiar şi în cazul unor expresii eliptice, traducătorul, fără a altera sensul transmis de scriitorul român, foloseşte, cu multă originalitate şi bun gust, imagini proprii. Iată un exemplu elocvent în această privinţă: Comparaţia "În război viaţa omului e ca floarea, se acutură te miri de ce, este redată în versiunea polonă prin următoarea propoziţie: Na wojnie, życie człowieka jest to kwiatek, cóż dziwnego że je depczą ... (În război viaţa omului e ca o floare, ce să ne mai mire că este călcată).

În fragmentul analizat descoperim şi unele mici inexactităţi, îndepărtări de la textul original. Aşa de exemplu expresia - "Aide mişcă, ce mai caşti gura ... Łukasik o traduce prin Zamknij pysk i ruszaj (Tacă-ţi gura şi pleacă), deşi aceasta putea fi redată prin alte expresii ale limbii vorbite, mai apropiate ca sens şi idee, în special, de original: Ruszaj, czego

---

1 Fragmentul pentru confruntarea traducerii cu originalul face parte din romanul Pădurea spînzuraţilor, ediţia a V-a, Bucureşti "Cartea Românească", 1928, (cartea întîi p.11-28).

stoisz jak wryty ? sau Ruszaj, czemuś język wywalił ?

Expresia nici vorbă, din propoziţia Nici vorbă, faţă de dovezile definitive, ar fi zădărnică orice apărare, este exprimată de traducător prin Nie pisnał ani słowa (N-a suflat o vorbuliţă, sau n-a scos un cuvînt), ceea ce nu corespunde cu ani mowy , sau mowy niema, cum ar fi fost de dorit să apară în versiunea poloneză, pentru a reda întocmai sensul exact transmis de original.

Cu excepţia romanului Ciuleandra, tradus şi publicat în foiletoane, în paginile uneia din cele mai căutate reviste ilustrate şi a unui fragment din Pădurea spînzuraţilor[1] (scena execuţiei) şi a celor două nuvele ale lui Cezar Petrescu - Prietenul meu Ion[3] şi Omul din vis[4], apărute în periodice mult gustate de marele public, tălmăcirile din opera lui Liviu Rebreanu şi Cezar Petrescu, editate în volume, nu au cunoscut o răspîndire mai largă, mobilul acestei slabe receptări se explică prin tirajul redus al celor trei romane menţionate anterioare[5].

1) Vezi nota 49.

2 Las wisielców, Z rumuńskiej literatury wojennej, în przełożył St.Łukasik, în "Legion" (Cracovia), an.II, 193o, nr.5, p.21-23.(Fragmentul publicat, ales din partea iniţială a romanului, fiind mult mai apropiat de textul original, prezentînd totodată evidente deosebiri de text faţă de versiunea definitivă,ne duce implicit la concluzia că Łukasik a lucrat ulterior la înbunătăţirea versiunii iniţiale a traducerii.

3 Mój przyjaciel Jan, w przekładzie St.Łukasika, în "Legion", an.II, 193o, nr.7-8, p.22-26.

4 Człowiek widziany we śnie, z rumuńskiego przełożył St.Łukasik, în "Na szerokim świecie", an.XI, 1938, nr.5(49o)-11(496).

5 Din relatările profesorului E.Biedrzycki reese faptul că tirajul fiecărei traduceri nu depăşea looo de exemplare. Lipsa căsuţelor tipografice la cele trei volume nu ne-a permis să apreciem mărimea tirajului.

Totuşi critica de specialitate a întîmpinat, cu multă căldură, fiecare apariţie în limba polonă a romanelor lui Liviu Rebreanu şi Cezar Petrescu, aducînd deopotrivă binemeritate elogii operei şi traducătorului[1].

Într-una din primele cronici dedicate romanului Pădurea spînzuraţilor, criticul Zbigniew Grabowski[2] subliniează valoarea mesajului transmis omenirii de scriitorul român, în care acesta condamna monstruozitatea războaielor şi a crimelor săvîrşite în numele aşa zisei "raţiuni statale", respinse în totalitate de conştiinţa celor forţaţi să participe la măcel. Criticul polonez punctează momentele principale ale procesului transfigurării conştiinţei lui Apostol Bologa, personaj realizat - după părerea sa - cu o forţă artistică impresionantă". Bologa - afirmă criticul Z.Grabowski-este pus să străbată calea sinuasă a numeroaselor peripeţii şi sbuciumuri sufleteşti, pentru a ajunge, în cele din urmă, la limanul iubirii de oameni, adînc convins, la sfîrşitul drumului său, că răul, pe care l-a declanşat războiul, va pieri odată cu terminarea lui". Ultimile clipe ale vieţii personajului central - remarcă cronicarul - "se disting printr-o încărcătură emoţională impresionantă, plină de expresivitate, generată de atitudinea sa demnă în faţa morţii, de acel calm al conştiinţei sale, care l-a eliberat de coşmarul în care s-a zbătut".

1 Toate cronicile, fără excepţie, subliniază calitatea traducerilor efectuate de St.Łukasik, fraza sa elevată, de o bogată coloratură semantică.

2 Zbigniew Grabowski, Wśród nowych książek": Liviu Rebreanu, Las wisielców, în "K.L.N.", 1931, nr.24, p.IX.

Kazimierz Czachowski, unul din cei mai apreciaţi critici polonezi din perioada interbelică, care a comentat pe larg procedeele artistice ce au conferit romanului Pădurea spînzuraţilor notorietatea pe plan universal, considera acest roman o adevărată revelaţie[1], iar pe Liviu Rebreanu un mare explorator al sufletului omenesc. Această afirmaţie a sa o exemplifică magistral prin realizarea deosebit de expresivă a personajului central Bologa, a drumului parcurs de erou "de la o spînzurătoare la alta", drum al transformărilor profunde prin care trece în acest timp contşiinţa sa[2].

Tot Kazimierz Czachowski, într-o altă cronică dedicată acestei primei traduceri de mare amploare,realizată nemijlocit din limba română, prezentîndu-l pe Liviu Rebreanu ca pe un mare artist şi mesager al ideilor umanitariste, afirma în concluzie "că literatura română contemporană, prin intermediul acestei reuşite traduceri realizate de St.Łukasik, se prezintă cititorului polonez într-o lumină deosebit de favorabilă"[3].

Cronici deosebit de interesante, preţioase dovezi de înaltă apreciere a romanului lui L.Rebreanu, au apărut şi în "Gazeta literacka"[4], "ABC"[5],"Jagiellońska Gazeta literacka[6]", "Rocznik literacki[7]".

---

1 K.Cz.(Kazimierz Czachowski), Polski tłumacz pisarzy rumuńskich(Korespondencja własna" "Gazety Polskiej), în "Gazeta Polska",Varşovia,an.V,1933,nr.186,p.3.

2 Cf."Wiadomości literackie",1933,nr.5o, p.4.

3 Kazimierz Czachowski, Z literatur romańskich", în "Czas", 1931,21 iulie.

4 Liviu Rebreanu, Las wisielców, în "Gazeta literacka", nr.9, iunie, 1932, p.147.

5 Alfred Jasionowski, Nieznani o miedze,în "ABC" literacko_artystyczne,nr.194 din 9 iulie 1933, p.6.

6 J.A.Gałuszka, L.Rebreanu, Las Wisielców, "Jagiellońska Gazeta literacka",R.3(1932),nr.9,p.147.

7 J.Birkienmajer, Przekłady polskie z literatur obcych Literatura rumuńska, în "Rocznik Literacki za rok, 1933,II,p.2o5.

Elogiat şi încurajat pentru versiunea poloneză a Pădurii spînzuraţilor de către cunoscutul critic literar Józef Birkenmajer, realizator al unor tălmăciri deosebit de apreciate din opera lui J. Galsworthy, R.Kipling, R.Tagore, St. Łukasik dăruieşte concetăţenilor săi, în anul 1932 cea de a doua tălmăcire a sa din opera lui L.Rebreanu, romanul Ion. Cronicile n-au întîrziat nici de această dată să reliefeze valoarea artistică a romanului românesc.

Kazimierz Czachowski[1] îl situează pe Ion alături de marile epopei ţărăneşti ale literaturii universale - Ţăranii lui W.Reymont şi Pămîntul lui E.Zola. Subliniind unele filiaţiuni între opera scriitorului român şi a celui polonez pe linia întrepătrunderii şi prezentării, acelei goane pentru pămînt, criticul menţionează faptul că, spre deosebire de Ţăranii lui Reymont, romanul Ion ne apare mai complex, naraţiunea răsfrîngîndu-se şi asupra altor clase şi pături sociale, ale mediului sătesc, apropiindu-l prin aceasta de Pămîntul lui E.Zola.

De o bună apreciere în Polonia s-a bucurat şi opera lui Cezar Petrescu. In anul 1926, cînd opera prozatorului nostru nu fusese încă tradusă în străinătate, M.Kasterska semna primul ei articol închinat literaturii române, articol ce viza în exclusivitate prezentarea nuvelistica lui Cezar Petrescu[2]. Autoarea evidenţiază procedeele moderne folosite de scriitor în

1) K.Czachowski, Współczesna powieść rumuńska, în "Czas" nr.66 din 2o.IV.1932, p.3.

2) M.Kasterska, Cezar Petrescu, în "Kurjer Warszawski," nr.162, din 15.VI,1926, p.8-9.

sfera irealului. Desele incursiuni ale scriitorului în sfera unei lumi transcedentale, procedeu de care a fost deosebit de captivată cronicara poloneză, o conduce la formularea unor concluzii eronate, calificînd în linii generale creaţia prozatorului român ca fiind mistică, fără a avea însă la bază vre-un substrat religios,părere care ni se paré bizară, avînd în vedere creaţia de ansamblu a scriitorului.

O imagine mai exactă a creaţiei lui Cezar Petrescu a fost oferită cititorulor polonezi în anul 1931 de către St. Łukasik în articolul Cezar Petrescu rumuński dziennikarz, wybitry powieściopisarz (Cezar Petrescu-ziarist român, romancier remarcabil)[1]. Spre deosebire de M.Kasterska, care după părerea noastră cunoscuse opera scriitorului doar fragmentar, St.Łukasik avea să ofere o imagine completă asupra prozei lui Cezar Petrescu, insistînd mai ales asupra fabulaţiei şi modalităţilor artistice ale romanului Întunecare, pe care-l consideră ca pe una dintre cele mai reuşite fresce ale României interbelice. Această apreciere l-a determinat, de altfel, să-l transpună în versiunea polonă, versiune care avea să apară în anul 1933 sub titlul Ciemność.[2] Acestui mare cunoscător şi propagator al literaturii române în Polonia i se poate reproşa un singur lucru, şi anume acela, ca fiind un bun cunoscător al literaturilor apusene şi cunoscînd totodată legăturile tradiţţonale ale intelectualităţii româneşti cu cultura apuseană, în special cea franceză, în numeroasele sale articole consacrate literaturii române,ca şi în cazul de faţă, Łukasik s-a lăsat tentat să lege

1 Vezi "Kurjer Literacko-Naukowy", nr.3 din 19.I.1931, p.2.

2 Cezar Petrescu, Ciemność, v.I şi II, Cracovia, 1933.

geneza unor creații reprezentative ale prozei românești de o influență străină.

Versiunea poloneză a romanului Întunecare, ca și celelalte traduceri realizate anterior de St.Łukasik, au stîrnit un viu interes în critica literară poloneză. În afara unor scurte note editoriale, apăruseră și cîteva recenzii substanțiale[1], între care remarcăm în mod deosebit pe cea semnată de Zbigniew Grabowski[2], care apreciază acest roman ca fiind "un produs al unei înalte măiestrii scriitoricești", întrecînd prin varietatea modalităților artistice și plenitudinea imaginilor romanul Pădurea spînzuraților, considerat pînă la acea dată în Polonia drept cea mai desăvîrșită realizare românească a genului. "Filozofia războiului, dacă o putem numi astfel - remarcă Grabowski - este zugrăvită în paginile romanului prin numeroase ipostaze și personaje". Apreciind în linii generale valoarea și locul pe care-l ocupă acest roman în contextul literaturii europene, Z.Grabowski arată, în concluzie recenziei sale că "romanul panoramic al lui C.Petrescu, rod al unei bogate și selective reacții a scriitorului față de mediul înconjurător, se impune în tematica genului ca o poziție perenă".

Imaginea prozei românești în Polonia anilor treizeci a fost complinită și de cele două volume de

---

1. Vezi J.Birkienmajer, Przekłady polskie z literatur obcych. Literatura rumuńska, în "Rocznik Literacki", za rok 1933, II.Alfred Jasionowski, Nieznani o miedzę, în "ABC artystyczno-literackie", nr.194, din 9.VII.1933, p.6.

2. Vezi Z.Grabowski, Cezar Petrescu, Ciemność, z rumuńskiego przełożył St. Łukasik, Nakł. Wyd.Lit-Nauk., Kraków, 1934, în "Kurjer Literacko-Naukowy" din 19.I.1934.

traduceri semnate de Konstancja Mayzłówna. In anul 1933 apare la Varşovia volumul Czarodziejskie opowieści[1](Povestiri miraculoase)', însumînd patru dintre cele mai cunoscute povestiri ale lui Ion Creangă, şi anume: Bajka o wieprzu (Povestea porcului)', O córce baby i o córce dziada (Fata babei şi fata moşului), Harap Alb, biały murzyn ('Povestea lui Harap-Alb)şi Bajka o kogucie (Punguţa cu doi bani). Cu un an înainte apariţiei volumului amintit polonezii aveau să afle de opera lui Ion Creangă din articolul Baśni rumuńskie, articol semnat de cunoscutul prozator şi publicat Paweł Hułka-Laskowski, care, după cum mărturiseşte el însuşi, făcuse cunoştinţă cu opera humuleşteanului prin intermediul unei versiuni franceze, Contes populaires de Roumanie, Paris, 1931. Hulka-Laskowski releva bogata fantezie şi originalitatea temperamentului artistic a lui Creangă, admiraţia sa faţă de înţelepciunea omului din popor, înclinarea spre hazliu şi lumesc, toate aceste componente ale personalităţii artistului dovedind un optimism robust, exprimat în linii mari de încredere scriitorului în triumful binelui.

Deşi în alte traduceri pe care le publică cu un an mai tîrziu, K.Mayzłowna demonstrase cu prisosinţă calităţile sale de traducătoare, prin folosirea celor mai adecvate expresii ale limbii vorbite pentru a reda echivalentul sensurilor din limba română, opera lui Creangă îi va apare incomodă tălmăcirii, tocmai datorită inefabilului său lexical, al cărui farmec este condamnat să rămînă închis în frumuseţea atît de parti-

1 Ion Creangă, Czarodziejskie opowieści, z przedmową N.Iorgi, trad.K.Mayzłówna, Warszawa, F.Hoesick, 1933, 124 p.

culară a limbii româneşti. Receptivitatea şi fidelitatea deosebită pe care o manifestă traducătoarea faţă de mijloacele stilistice şi limbajul inedit al clasicului nostru se vor dovedi în cazul de faţă insuficiente pentru a reda în toată plenitudinea farmecul irezistibil al coloraturii lexicului, calamburirile şi comicul închis în unele expresii. Aşadar, Creangă în versiunea polonă realizată de K.Mayzłówna, se prezintă cititorului polon destul de pal, neconcludent pentru locul pe care-l ocupă în ierarhia prozei noastre clasice. Criticul literar K.Czachowski, care avea să închine volumului două elogioase recenzii[1], prezentîndu-l pe Creangă ca pe un Andersen al românilor, caracteriza opera acestuia ca pe o reuşită simbioză a înţelepciunii populare cu individualitatea ieşită din comun a scriitorului.Totuşi, criticul polonez a fost înclinat să afirme că,în comparaţie cu succesul obţinut de scriitorul danez, succesul operei lui Creangă poate fi pus mai mult pe seama tematicii şi interpretării inedite a temelor şi motivelor culese, decît pe originalitatea dovedită în plăsmuirea fantasticului, domeniu în care Creangă rămîne tributar motivelor care au circulat în popor.

Însemnări valoroase referitoare la specificul prozei lui Ion Creangă, cu aprecieri generale asupra nivelului traducerilor realizate de K.Mayzłówna, sînt

---

1 K.Czachowski, Pieśni rumuńskie, Ion Creangă,Czarodziejskie opowieści, în "Dzień Polski"(Varşovia), din 8.I.1933,nr.6.p.4 Rumuński Andersen, Ion Creangă, Czarodziejskie opowieści, în "Wiadomości Literackie", nr.23-24, 1933.

cuprinse şi în recenziile semnate de J.Birkienmajer[1] şi A.Galis[2]. Cea mai cuprinzătoare imagine dedicată vieţii şi operei lui Ion Creangă apărută în Polonia în perioada interbelică o datorează cititorului polonez neobositului popularizator St. Łukasik[3]. In cele cinci părţi ale articolului (Wspommienia z dzieciństwa, W seminarium i w szkole, Pierwsze występy literackie, Dzieło literackie I.Crangi şi Opowieści ludowe) este oglindită întreaga evoluţie a personalităţii artistice a celui mai de seamă reprezentant al înţelepciunii populare.

Cel de al doilea volum tradus de K.Mayzłówna, Nowele i szkice rumuńskie (Nuvele şi schiţe româneşti)[4] reunind pagini reprezentative din creaţia prozatorilor Dimitrie Anghel, I. Al.Brătescu-Voineşti, I.L.Caragiale, I.Creangă, V.Eftimiu, Emil Gîrleanu, N.Iorga, Cezar Petrescu şi M.Sadoveanu, avea să contribuie la lărgirea ariei receptării literaturii noastre în Polonia. Unele din nuvelele şi schiţele cuprinse în culegerea semnată de K.Mayzłówna, ca de exemplu Blana lui Isaia(Futro Issaja)[5] şi Puiul (Przepiórka)[6] de Al.Brătescu-Voineşti, Grivei[7] de E.Gîrleanu, Omul şi calul (Człowiek i koń)[8]

---

1 J.Birkienmajer, Przekłady polskie z literatur obcych. Literatura rumuńska, în "Rocznik Literacki" za rok 1933, vol.II.
2 A.Galis, Poezje Eminescu i bajki Creangă po polsku, în "Tygodnik Ilustrowany", 1933, nr.19.
3 St.Łukasik, Ion Creangă, Wspommienia z dzieciństwa, în "Kurjer Literacko-Naukowy" nr.37 din 16.IX,1935, p.4.
4 K.Mayzłówna, Nowele i szkice rumuńskie, cu o prefaţă de N.Iorga, Varşovia,Bib.Tygodnika Ilustrowanego" 1934, 217 p.
5 Vezi "Czas" (Cracovia), 1932,din 13.I.nr.9-lo,p.2.
6 Ibidem, din 7.V.1933.
7 Ibidem,din 26.III,1932, p.7.
8 "Dzień Polski" (Varşovia), din 15.X.1933

de Mihail Sadoveanu au fost reproduse în unele cotidiene de mare tiraj ca "Czas" (Cracovia) şi "Dzień Polski" (Varşovia).

In linii generale putem desprinde concluzia că un merit deosebit la popularizarea prozei româneşti în Polonia anilor treizeci revine, românistului St.Łukasik, care, prin cele cîteva traduceri de înaltă ţinută artistică realizate din opera lui L.Rebreanu şi Cezar Petrescu, a contribuit substanţial la difuzarea celor mai valoroase pagini ale romanului românesc din perioada interbelică.

Lista traducerilor din literatura română în limba polonă apărute în volumul în perioada interbelică

POEZIE

1.Emil Zegadłowicz, Tematy rumuńskie (Teme româneşti), Poznań, 1931. Antologie de poezie. In curpins treizeci şi opt de poezii din creaţia lui V.Alecsandri, M.Eminescu, T.Arghezi,L.Blaga, N.Crainic, O.Goga, E.Isac, N.Iorga,A.Maniu, Al.Philippide, G.Bacovia, A.Cotruş, M.Săulescu şi I.Vinea.

2.Mihai Eminescu, Cesarz i proletariusz (Impărat şi proletar), traducere de E.Zegadłowicz, Poznań, 1932.

3.Mihai Eminescu, Wybór poezji i poematów (Culegere de poezii şi poeme), în traducerea lui E.Zegadłowicz, cu o prefaţă de NicolaeIorga şi un eseu biografic de I.L.Caragiale, Warszawa, 1933. In cuprins: Odă, Peste vîrfuri, Ce te legeni ..., Diana, La steaua, Dintre sute de catarge, Cu mîine zilele ţi-adaugi, Se bate miezul nopţii, Mai am un singur dor, Kamadeva, La mijloc de codru des, Lacul, De ce nu vii,

Si dacă..., Pe aceeaşi ulicioară, De-or trece anii, Despărţire, Departe de tine, Sînt ani la mijloc, Cînd însuşi glasul, Luceafărul, Împărat şi proletar, Scrisoarea a întîia, a doua, a treia, Rugăciunea unui dac.

4.Aron Cotruş, Wybór wierszy (Culegere de versuri), în traducerea lui Włodzimierz Lewik, cu o prezentare de Emil Biedrzycki şi o prefaţă a traducătorului, Lvov, 1936. Volumul cuprinde douăzeci şi două de poezii din creaţia poetului transilvănean.

5.M.Eminescu, Cesarz i proletariusz (Impărat şi proletar), în traducerea lui E.Zegadłowicz, Poznań, 1937.

PROZA

6.Liviu Rebreanu, Las wisielców (Pădurea spînzuraţilor), traducere din limba română de Stanisław Łukasik, Cracovia, 1931

7.Liviu Rebreanu, Ion, traducere din limba română de St.Łukasik, Cracovia,1932.

8.Cezar Petrescu, Ciemność (Intunecare),traducere din limba română de St. Łukasik, Cracovia,1933.

9.Ion Creangă, Czarodziejskie opowieści, (Povestiri fermecătoare) cu o prefaţă de N.Iorga, traducere din limba română de Konstancja Mayzłówna, Varşovia, 1933. In cuprins: Povestea porcului, Fata babei şi fata moşului, Povestea lui Harap Alb, Punguţa cu doi bani.

1o. Konstacja Mayłówna, Nowele i szkice rumuńskie (Nuvele şi schiţe româneşti), cu o prefaţă de N.Iorga, în traducerea K.Mayzłówna, Varşovia, 1934. In cuprins: pagini reprezentative din creaţia lui Dimitrie Anghel, I.Al.Brătescu-Voineşti, I.L.Caragiale, Ion Creangă,Victor Eftimiu, Emil Gîrleanu, N.Iorga,Cezar Petrescu şi Mihail Sadoveanu.

STRESZCZENIE

Recepcja prozy rumuńskiej w Polsce w okresie miedzywojennym

Autor artykułu podejmuje próbe podsumowania osiagnieć w dziedzinie popularyzacji i tłumaczeń prozy rumuńskiej w Polsce w dwudziestoleciu miedzywojennym.

Pierwszy kontakt czytelnika polskiego z proza rumuńska notowany został w latach dwudziestych, za pośrednictwem powieści Panait'a Istrati' ego piszacego po francusku. Najsłyniejsze jego powieści, Kyra Kyralina, Kodyn, Prezentacja hajduków, Domnica ze Snagov, Pieśń rowu, ukazały sie również w jezyku polskim w udanych tłumaczeniach Witolda Zechentera i Aleksandra Wata.

Najwieksza zasługe na polu tłumaczeń i popularyzacji w Polsce najbardziej wartościowych pozycji prozy rumuńskiej miał Stanisław Łukasik, czołowy rumunista polski okresu miedzywojennego, Oprócz wielu cennych artykułów przedstawiajacych tematycznie całokształt powieściopisarstwa rumuńskiego, jak również dorobek czołowych powieściopisarzy, ogłoszonych przeważnie w "Kurierze Literacko-Naukowym", Stanisław Łukasik okazał sie doskonałym tłumaczem powieści Liviu Rebreanu: Las wisielców, Ion, Ciuleandra, i Cezara Petrescu, Ciemność.

Dwa tomiki krótkiej prozy rumuńskiej: Ion Creanga, Czarodziejskie opowieści i Nowele i szkice rumuńskie w tłumaczeniu Konstancji Mayzlówny zamykaja właściwie pierwszy etap recepcji literatury rumuńskiej w Polsce.

PUNCTE DE VEDERE ALE CRITICII LITERARE ROMÂNEȘTI DESPRE ARTA LUI LEONID LEONOV

Virgil Șoptereanu

In rusistica românească contemporană se poate observa tendința de elaborare a unor lucrări de sinteză în care analiza procesului de difuzare și receptare a operelor literare ale scriitorilor sovietici în țara noastră se conjugă cu prezentarea monografică a creației lor, cu considerații asupra artei lor scriitoricești. Asemenea lucrări de anvergură au fost realizate pînă acum, în principal, sub forma unor teze de doctorat, ca, de exemplu, cartea despre Esenin a lui Șt.Bitan[1]; exegeza lui Gh.Barbă despre Șolohov[2] și cea a lui D.Balan despre Maiakovski[3]; cercetarea Fl.Caloianu dedicată începuturilor prozei satirice sovietice[4]

1) Ștefan Bitan, Serghei Esenin, E.L.U., București, 1969.
2) Gheorghe Barbă, Mihail Solohov în universul literar românesc, C.M.B.U., București, 1975.
3) Dumitru Balan, Maiakovski în România, C.M.U.B., București, 1975.
4) Florica Caloianu, Proza satirică sovietică în anii 2o (Universitatea din București, 1971).

teza de doctorat a lui M.Croitoru despre ecoul literaturii sovietice în țara noastră[1] și cea a lui V. Șoptereanu despre Gorki[2], susținute cu mai mulți ani în urmă ș.a. In aria acestor preocupări se înscriu și numeroasele studii și articole publicate în presa de specialitate.

Receptarea operei lui Leonid Leonov în România, neconstituind pînă în prezent obiectul vreunui studiu de sinteză, reprezintă, totuși, interes pentru rusiști, cercetarea ei contribuind la conturarea acelui portret al scriitorului sovietic, care s-a cristalizat în conștiința publicului român în decursul unei jumătăți de veac.

x

Pînă la Eliberare Leonov a fost cunoscut la noi după versiunea românească din 1929 a romanului Hoțul[3], precum și după traduceri nemțești sau franțuzești, unele păstrate în Biblioteca Academiei R.S.România[4].

Mărturii interesante despre primele impresii pe care Leonid Leonov le-a lăsat asupra intelectualității artistice din țara noastră găsim în articolul lui Zaharia Stancu, scris după 23 August 1944, cu oca-

---

1) Mircea Croitoru, Русская советская литература в Румынии (1917-1944). Teza a fost susținută la Universitatea de Stat din Leningrad, în 1957.
2) Virgil Șoptereanu, Принципы и приемы типизации в автобиографической трилогии М.Горького. Teza a fost susținută la Universitatea de Stat din Moscova, în 1958.
3) Hoțul. Roman. Traducere de Dr.phil. Filip Horovitz. București , (s.a.)
4) Die Bauern von Wory, Berlin, 1926, La rivière (Sot,I). Sixième édition, Paris, 1935.

zia apariţiei în limba română a romanului Bursucii. "Prin 193o - menţiona Zaharia Stancu - cercetam într-o librărie din Bucureşti o serie de cărţi sovietice - romane, nuvele, povestiri- traduse în limba germană şi editate la Berlin... De pe coperta uneia din aceste cărţi mi-a surîs un flăcău rus, cu părul stufos şi cu ochii plini de lumină. Infăţişarea lui Leonid Leonov era aceea a unui tînăr ţăran, trecut prin şcoli şi prin focul revoluţiei ... Ochii lui Leonid Leonov priveau în viitor cu încredere şi parcă îmi spuneau: "Am biruit şi mergem înainte. Nici o putere din lume nu ne va putea opri să ne înfăptuim idealurile noastre".

Cartea - o culegere de nuvele - mărturisea acelaşi lucru"[1] .

Ecouri despre creaţia lui Leonov au apărut în presa românească încă de prin anii 2o. In articolul Noua literatură rusă, revista "Orizontul", nr.23 din 3 iunie 1926, arăta că Leonov, alături de alţi scriitori ruşi, ca Vs.Ivanov şi I.Babel, face parte din rîndul "prozatorilor ultra-noi". Un an mai tîrziu, revista craioveană "Flamura literară, artistică, socială", nr.11-12 din nov.-dec., publica articolul Gînduri şi oameni, de Al.Lipoveanu, care, în contextul unei interesante caracterizări a literaturii ruse contemporane reprezentată îndeosebi prin condeiele ei tinere, vorbeşte despre Bursucii ca despre o "capodoperă", iar autorul romanului, căruia îi este proprie "tendinţa de a-şi arăta mereu calităţile de cugetă-

---

1 Zaharia Stancu, Leonind Leonov: Bursucii. "Contemporanul", nr.45, 6 nov., 1953, p.4.

tor", este considerat "un adevărat artist". Referindu-se la romanele Orage și ani de K.Fedin, Cimentul de F.Gladkov și Anul gol de B.Pilneak și susținînd că atît Leonov cît și prozatorii menționați se află sub influența recunoscută sau nerecunoscută a lui Dostoievski, autorul articolului pune în evidență un anumit specific al realismului acestor scriitori, care "au dat poate inconștient un colorit romantic realismului lor: Leonov și Fedin prin invenția situațiilor, Gladkov și Pilneak prin idealizarea tipurilor luate din realitate", spre deosebire de un alt tip de realism, pe care Al.Lipoveanu îl denumește "realismul descriptiv ", identificabil în Corpul de cavalerie de Babel, Virineia de L.Seifullina, Rus de Pantelimon Romanov, Partizanii de Vs.Ivanov, Merg corăbiile, de Vl.Lidin, conchizînd, apoi, că toți acești "tineri romancieri și nuveliști ai Rusiei.... vestesc nădejdi frumoase pentru viitorul literar". In 1928, o altă revistă craioveană, "Gînduri noi", nr.3 din iulie, sublinia într-un articol semnat de Mihail Ciobanu - Literatura rusă după război - că Leonid Leonov și Lidia Seifullina sînt "adevărați copii ai revoluției". In Dihorii și, respectiv, Virineia, ei "au descris în culori vii și energice redeșteptarea la viață a satelor din cele mai îndepărtate regiuni sub impulsul uriaș al revoluției", înfățișînd aceste profunde transformări sociale "cu un talent și cu o conștiință de clasă ce-i așază în primele trepte ale literaturii ruse de azi".

In 1931, "Adevărul literar și artistic", nr.529 din 25 ianuarie, inserînd o succintă prezentare a romanului Soti și remarcînd că acest roman "întrece tot ce a apărut în ultimii ani în literatura rusească", apreciază, totodată, că "Leonid Leonov este

un peisagist puternic, un psiholog profund şi un stilist strălucit". După un an, aceeaşi revistă, nr.588 din 13 martie, semnalînd apariţia versiunii franţuzeşti a Bursucilor (Les Blaireaux), se opreşte asupra prefeţei scrisă la acest volum de către M.Gorki, reţinînd afirmaţiile lui Gorki cu privire la talentul şi evoluţia lui Leonov, ca "cel mai considerabil reprezentant al grupului ce urmează, în literatură, linia clasică rusească: opera lui Puşkin, Griboedov, Gogol, Turgheniev, Dostoievski şi Lev Tolstoi". Ideea continuităţii tradiţiei literare în creaţia lui Leonov, în noua literatură rusă, în genere, o regăsim şi în articolul Congresul scriitorilor ruşi - publicat în "Cuvîntul liber" din 15 septembrie 1934 şi semnat de F.Dima, în care se arată că "noua creaţie s-a altoit pe tulpina veche de esenţă excelentă; floarea a fost mirositoare, iar roadele pline de sevă: Leonov, Ivanov, Nikitin, Fedin, Babel, Şolohov, Lavreniov...".

E interesant că în critica românească din aceşti ani caracterizările eroilor lui Leonov sînt însoţite şi de comparaţii cu eroii lui Turgheniev, confruntări pe care le putem întîlni şi astăzi în unele articole din presa străină, consacrate lui Leonov. Astfel, în 1938, "Viaţa românească", nr.7 din iulie, publica amplul articol al Verei Pamfil - Problema personalităţii în literatura rusă - în care se spune că Uvadiev, figura comunistului din romanul Soti, este înzestrat cu "aceleaşi insuşiri artificiale", cu care este înzestrat şi eroul lui Turgheniev - Bazarov: "raţionalismul extrem, pasiunea pentru activitatea practică, negarea laturilor emoţionale ale omului, orbirea estetică". Interpretarea e consonantă, după cum se poate observa, cu unele teze ale criticii de nuanţă

"rappistă" şi "pereverzistă" şi porneşte de la ideea potrivit căreia Leonov, ca şi alţi scriitori proveniţi din alte medii sociale decît cele proletare - Fedin, Oleşa, Pilneak, Lidin, Slonimski, Bagriţki ş.a.,n-ar fi fost în stare "să înţeleagă pe deplin eroul aparţinînd altei pături sociale", aşa cum nici, odinioară, Turgheniev nu l-ar fi înţeles întru totul pe eroul provenit din mediul raznocinţilor. Acestui mod de înţelegere şi zugrăvire a noii realităţi sovietice autoarea articolului îi opune exemplul altor scriitori contemporani - Furmanov, Fadeev, Serafimovici, Vs.Ivanov, Gladkov, N.Ostrovski ş.a., a căror viziune asupra dezvoltării personalităţii în socialism le-ar permite"să prindă obiectiv sensul adevărat al evenimentelor sociale".

Aşadar, cu toate că în perioada anilor 2o-3o cititorul român a avut prilejul să ia cunoştinţă în mod direct cu creaţia lui Leonov doar după o singură traducere în româneşte, imaginea sa despre scriitorul sovietic a fost indirect completată prin lectura ştirilor şi comentariilor apărute în presa românească,în legătură cu noile izbînzi editoriale ale lui Leonid Leonov, cu realizările scriitorilor sovietici, în genere.

x

După 23 August 1944, cu deosebire după proclamarea Republicii, cititorul român capătă posibilitatea de a face cunoştinţă cu creaţia lui Leonid Leonov în mod nemijlocit, după operele sciitorului, care, în marea lor majoritate, au fost editate în limba română.

Pare întrucîtva neobişnuită traiectoria lucării contactului cititorului român cu scrierile leono-

viene, traiectorie ce evoluează, la prima vedere, în afara vreunui demers sistematic, dacă am lua ca puncte de reper ordinea apariţiei lor în original.

Astfel, la început apare Cucerirea Velikogumskului (1947), apoi Soţi (1949)[1], Bursucii[2], Invazia (1953), Pădurea rusească(1956), Caleaşca de aur (1957), Lăcustele (1957), Drumul spre ocean(1958), Un om obişnuit (1958), Skutarevski (1959), Evadarea lui Mac-Kinley (1961), Evgenia Ivanovna (1964),un volum de Nuvele (1965), cuprinzînd, în afară de Lăcustele şi Evgenia Ivanovna, şi noi traduceri - Tuatamur, Insemnări ale... lui Koviakin, Apa neagră, Răzbunarea, Noaptea albă. Apare noua variantă a romanului Hoţul (1967).

Cu tot caracterul său aparent nesistematic, traiectul publicării în limba română a operelor leonoviene s-a dovedit a fi, totuşi, nu atît de întîmplător: apariţia în 1947 a nuvelei Cucerirea Velikogumskului poate fi explicată prin interesul cititorului român faţă de evenimentele războiului de curînd terminat, cu urme adînci şi viu întipărite în memoria popoarelor, evenimente prezentate într-o nouă înţelegere. In recenzia apărută la traducerea românească a nuvelei menţionate se sublinia, ca una din calităţile ei de seamă, tocmai arta particulară a scriitorului sovietic în zugrăvirea "luptei tanchiştilor, văzută dinăuntru, nu aşa cum s-a mai făcut pînă acum, dinafară..."[3]. Publicarea, după aceea, a romanului Soţi este motivată prin consonanţa temei acestei opere - înfăţişarea "procesului muncii creatoare", a luptei

1 Ed.a 2-a, 1951; ed. a 3-a, 1959.
2 Ed. a 2-a,1961.
3 "Naţiunea", an.III, nr.554, 2 febr.1948, p.4.

oamenilor sovietici "cu forțele trecutului și cu natura"[1] - cu problemele specifice dezvoltării noastre social-culturale în acea fază istorică. In imprimarea cursului pe care l-au urmat editările operelor lui Leonov în limba română au contribuit, pe lîngă unele necesități românești de moment, și criterii valorice, dar nu se poate face abstracție în explicarea particularităților sale de factorii legați de biografia scriitorului, unele din traduceri coincizînd cu aniversarea unor date mai importante din viața lui Leonov.

Traducerile, în marea lor majoritate, pot fi considerate ca acceptabile. Unele, ca de pildă ediția a 2-a a Bursurilor, la realizarea căreia a participat scriitorul Al.Philippide, corespund tuturor exigențelor cititorului de astăzi. Nu se poate spune același lucru despre traducerea romanului Skutarevski, de exemplu, care a constituit obiectul unei cercetări critice speciale[2].

Odată cu traducerea beletristicii lui Leonid Leonov presa literară românească a inserat în paginile sale și un apreciabil număr de articole și interviuri ale scriitorului sovietic, referitoare atît la tainele propriului meșteșug literar, cît și la unele probleme majore ale artei și literaturii contemporane.

Trebuie spus că apariția fiecărui roman, nuvele sau piese de teatru ale lui Leonov în limba română a fost însoțită de apariția, la rîndul său, a unui

---

1 Vezi recenzia: Leonid Leonov - Soti. "Viața românească", an.II, nr.11(nov.),1949, p.233-236.

2 Vezi Serban Cioculescu, Actualitate și limbă. Regionalismele."Gazeta literară", nr.48 din 26 nov. 1959, p.3.

însemnat număr de recenzii, articole, prefețe, ceea ce explică faptul că majoritatea materialelor critice despre acest autor au fost scrise în anii 5o-6o, cînd a fost tradusă cea mai mare parte a operelor sale.

Cu tot caracterul eterogen al comentariilor - fiindcă în esența lor ele sînt articole consacrate uneia sau alteia din scrierile lui Leonov, mai rar - unor anumite probleme ale creației scriitorului, cu toate că pînă în prezent nu dispunem de o lucrare cu caracter de sinteză asupra operei leonoviene, - totuși e posibilă reliefarea anumitor constante care străbat aceste articole, reflectînd modul specific în care critica noastră a încercat să contureze profilul artistic al unuia din reprezentanții de seamă ai literaturii sovietice.

Mai întîi de toate, descoperirea lui Leonov pentru cititorul român a fost descoperierea unui talent polivalent și multilateral, manifestat cu aceeași strălucire și originalitate în roman, nuvelă, dramă și publicistică. Cunoașterea treptată a creației lui Leonov a condus, de asemenea, la concluzia despre amploarea "itinerarului socialist al contemporaneității" parcurs de scriitor în operele sale, care reprezintă, în ansamblul lor, "o adevărată enciclopedie a epocii"[1]. Opera lui Leonov, unitară în esența ei, este comparată cu o epopee[2], care înfățișează ampla frescă istorică a drumului străbătut de societatea sovietică: de la dramatismul revoluției și războiului civil, pecetluit în Bursucii, la "protestul romantic" din perioada unei anumite derute, reflectată, în Hoțul, de aici la elanul muncii creatoare, înfățișată în Soți și Drumul spre o-

---

1 Vezi "Viața românească", XII, 1959, nr.1, p.17o.

2 Vezi "Scrisul bănățean", X, 1959, nr.1o, p.45 .

cean, pentru ca momentul de extremă răspundere istorică pentru destinul cuceririlor revoluţionare, ameninţate de pericolul invaziei fasciste, să fie fixat în Pădurea rusească.

Pe acest fond, în mod deosebit a reţinut atenţia criticii noastre problema tipologiei lui Leonov, a locului pe care-l ocupă în sistemul său de imagini, pe de o parte, figurile luptătorilor comunişti, ale revoluţionarilor şi oamenilor de acţiune - Pavel-Anton, Ivan Uvadiev, Alexei Kurilov; chipurile generaţiei tinere -Cerimov, Jenia, Serghei, Polea Vihrova ş.a.;personajele, care, trecînd prin "uriaşul laborator" al trăirilor proprii, îşi identifică aspiraţiile cu noile valori morale şi spirituale afirmate de revoluţie-Serghei Skutarevski, Ilia Protoklitov, Ivan Vihrov ş.a.Pe de altă parte, în scrierile lui Leonov se conturează o altă categorie de personaje, depăşite de evenimentele contemporaneităţii sau potrivnice sensului dezvoltării istorice, şi, în consecinţă, atinse, într-o măsură sau alta, de "morbul degradării"- Zavarihin, Cikilev, Visarion, Petrîghin, Gleb Protoklitov, Faiunin, Graţianski ş.a. In acest plan aparte este evidenţiată predilecţia lui Leonov pentru explorarea "rarităţilor psihologice", a "cazurilor dificile", cum sînt Mitea Vekşin, Fiodor Talanov ş.a.

De aici e numai un singur pas pînă la punerea problemei relaţiei dintre creaţia lui Leonov şi moştenirea literară a lui Dostoievski, problemă ridicată în unele articole, după cum am văzut, încă din anii 2o. In general trebuie spus că deşi problema raporturilor dintre opera lui Leonov şi literatura clasică rusă n-a fost cercetată la noi în mod special, totuşi "remarci" izolate s-au făcut şi în acest sens: opera

lui Leonov este comparată cu moștenirea literară a lui Gogol, Tolstoi, Cehov, și, mai ales, a lui Dostoievski.

"Dostoievskianismul lui Leonov" reprezintă, pe de o parte, "doar un mijloc subtil de satiră", "de parodie" la adresa lumii vechi[1] . Dar, pe de altă parte, - și această latură a problemei a interesat mai mult critica noastră - legătura lui Leonov cu Dostoievski este văzută în sensul continuității "sondărilor psihologice", al măiestriei analizei psihologice. "Iubitor de analiză și de călătorii prin labirintul psihic -ca și Dostoievski cu care are, din acest punct de vederem afinități - Leonov, prin investigații psihologice îndreptate în diferite direcții, luminează în chip durabil ascunzișurile conștiinței" - scrie Al.Philippide într-un articol consacrat romanului Skurarevski, subliniind, apoi,că această analiză "slujește în cea mai mare parte a ei pentru a scoate la iveală acțiunea interioară, adîncă, a personajului principal, acțiunea de transformare și de adaptare la condițiile unei așezări noi a societății"[2] .

Arta cu care Leonov operează investigații în universul lăuntric complex al personajelor, al bogatei lor "orchestrații sufletești", a preocupat,într-o măsură sau alta, aproape pe toți acei care s-au ocupat de opera scriitorului, dar o atenție mai mare i s-a acordat în articolele închinate romanelor Bursucii,

---

1 Vezi "Viața românească", X, 1957, nr.1o, p.196-197.

2 Al.Philippide, Transformarea socialistă a unui om. "Contemporanul", nr.43 din 3o oct., 1959, p.3 .

Skutarevski, Drumul spre ocean, Hoţul, piesei Caleaşca de aur, reliefîndu-se interesul neslăbit al autorului pentru problemele legate de renaşterea individului sub impulsul ideilor innoitoare ale revoluţiei , de procesul plăsmuirii noii personalităţi socialiste. Intensitatea şi bogăţia vieţii interioare a acestei personalităţi îşi găseşte explicaţia în faptul că personajele leonoviene au un puternic suport în însăşi viaţa reală. Eroii lui Leonov "îşi autodefinesc profilul caracterologic", în contact cu "coordonata etico-filozofică fundamentală" a epocii, cu "marile idei şi acţiuni ale revoluţiei"; ei capătă, astfel, noi valenţe nu numai sub aspectul vieţii lor intelectuale, dar şi sub cel al trăirilor individuale, devenind mult mai complecşi şi mai interesanţi decît eroii din trecut[1] . Totodată, ca una din calităţile realismului leonovian, critica menţionează că autorul nu simplifică tumultul complex al vieţii, nu foloseşte doar culorile alb-negru, fapt ce i-a permis ca în registrul său tipologic să reflecte o mare varietate caracterologică şi să realizeze originale înbinări de trăsături contradictorii în fiecare personaj luat în parte. Leonov "se fereşte să ne prezinte personaje-calităţi şi personaje-defecte", modul acesta de concepere a eroilor făcînd ca cititotul să accepte"ca un lucru firesc" procesul de transformare a conştiinţei lor, exemplu în acest sens fiind dat Semion Rahleev şeful răzmeriţei "bursucilor", pe care autorul l-a înzestrat şi "cu reale calităţi"[2] .

---

1 Vezi Nicolae Ciobanu, In drum spre marele ocean. "Scrisul bănăţean", X, 1959, nr.10, p.44-48.

2 Leon Baconsky, L.Leonov: Bursucii. "Steaua", V, 1954, nr.1, p.99-100.

Sentimentul de integritate şi autenticitate pe care-l lasă eroii lui Leonov denotă iscusinţa cu care autorul dezvăluie logica dialecticii lor sufleteşti, arta sa în motivarea artistică a comportării şi acţionării fiecăruia dintre ei. "Nu există nici un personaj - remarca poetul Ion Horea într-un consistent articol despre Skutarevski-, nici un gest ori act al personajelor fără o orientare precisă, totul e motivat, justificat de locul pe care-l ocupă în ansamblul de fapte"[1].

E vorba aici, prin urmare, şi de arhitectonica operelor leonoviene - o altă problemă care a reţinut atenţia criticii noastre. In pofida unor păreri cu privire la "prolixitatea" uneia sau alteia din scrierile lui Leonov, compoziţia romanelor sale - Bursucii, Soti, Skutarevski, Drumul spre ocean, Pădurea rusească a constituit obiectul unei atente cercetări şi meditaţii asupra inovaţiei scriitorului sovietic. A fost remarcată structura multiplană, construcţia grandioasă a romanelor sale. Despre "construcţia solidă" a romanului "Skutarevski, "originală prin bogăţia analizelor", prin "multilateralitatea unghiurilor de vedere", în care "condeiul pamfletarului care satirizează" alternează cu "pana poetului extasiat în faţa frumuseţilor naturii", vorbeşte, în articolul citat mai sus, Ion Horea.

Reflectînd asupra compoziţiei romanelor lui Leonov, unii critici asociază arhitectonica lor

---

1 Ion Horea, Leonid Leonov: Skutarevski. "Viaţa românească", XIII, 1960, nr.7, p.165.

cu virtuozitatea marilor orchestre . In "însemnările sale marginale" despre romanele Soti și Drumul spre ocean, criticul și istoricul literar Şerban Cioculescu mărturisește că de la lectura primelor pagini a simţit "prezenţa unui mare compozitor, priceput să orchestreze cu pecetea personalităţii tumultul stihiilor naturale și al celor sociale, răzvrătindu-le și pacificîndu-le cu siguranţa de baghetă a unui mare dirijor"[1] . După evidenţierea celor două planuri compoziţionale ale romanului Soti - "epopee modernă a industrializării socialiste", planul "luptei dintre nou și vechi" și cel al "luptei dintre om și natură", criticul nostru surprinde "secretul" compoziţiei Drumului spre ocean, cu ajutorul căruia a fost creată o "sinteză rară", "splendida figură" a lui Kurilov - "realizator" și "vizionar", precizînd apoi, că arta compoziţională a lui Leonid Leonov confirmă "posibilităţile nesfîrșite ale genului epic".

Un capitol aparte într-o exegeză despre receptarea operei lui Leonov în critica noastră ar putea fi consacrat stilului leonovian. Leonov este considerat în critica noastră atît ca autor al "literaturii de idei, de probleme", cît și ca un mare și experimentat stilist, artist al cuvîntului, "preocupat - cum menţiona scriitorul Eugen Barbu - mai ales de stil"[2] . Rezonanţa întrucîtva "polemică" a acestei formulări se amortizează în procesul succintei analize a romanelor Bursucii, Soti,

---

1 Serban Cioculescu, Citindu-l pe Leonid Leonov.Însemnări marginale. "Gazeta literară", nr.33 din 13 aug. 1959, p.3.
2 Eugen Barbu, Arta lui Leonov. "Gazeta literară", nr.23 din 4 iunie 1959, p.2.

Drumul spre ocean, Pădurea rusească, în cadrul căreia atenţiei autorului nu-i scapă nici ţesătura ideatică a romanelor. Merită o deosebită atenţie consideraţiile scriitorului nostru asupra evoluţiei stilului leonovian: "stilul pitoresc din Bursucii s-a atenuat, a căpătat gravitatea violoncelului" în romanul Soţi. Romanul Drum spre ocean în întregime "se axează pe o grandioasă metaforă. Oceanul, adică ţelul spre care năzuiesc toţi eroii, reprezintă comunismul".

Metamorfismul stilului leonovian, frumuseţea frazei, exprimată în vocabularul colorat şi bogat, în densitatea şi masivitatea construcţiilor, în imagini neaşteptate, - toate acestea au constituit tot atîtea motive pentru a se vorbi despre o anumită coloratură barocă a stilului acestui scriitor. Aşa, de pildă, Al. Philippide, analizînd romanul Skutarevski, notează că Leonov, alături de fraze scurte şi precise, "tăioase şi limpezi à la Stendhal", "dezvoltă lungi perioade descriptive cu o mişcare domoală şi gravă, de fluviu de stepă". Dar cel mai adesea - şi în aceasta Al.Philippide vede trăsătura caracteristică a stilului leonovian -fraza lui Leonov "se încarcă cu imagini care revelează asociaţii neaşteptate, surprinzătoare, de un baroc în chip ciudat adaptat la stricta realitate în modul cel mai fidel cu putinţă"[1] .

Aprecierile privind stilul lui Leonid Leonov sînt făcute pe baza variantelor româneşti, ele pun în evidenţă, prin urmare, virtuţile stilului leonovian în haină românească. E adevărat că uneori a fost nevoie de

---

1 Al.Philippide, art.cit., "Contemporanul", nr.43 din 3o oct.1959, p.3.

"reconstituirea" textului. "Leonov nu poate fi trădat-remarca poetul Ion Horea. Există un sens al cuvîntului pe care-l bănuieşte chiar şi atunci cînd traducătorilor le-a scăpat forma românească cea mai potrivită"[1].

O altă problemă legată de poetica lui Leonov şi ridicată în critica noastră literară se referă la frecventa folosire a simbolicii, la predilecţia autorului de a angaja şi grupa în jurul unor simboluri un întreg sistem imagistic (personaje, acţiuni, întîmplări etc.). Astfel, s-au scris articole închinate semnificaţiilor simbolice din Pădurea rusă[2], rolului simbolului în opera lui Leonov[3], articole despre semnificaţia simbolică a unor metafore şi chiar a unor gesturi în Drum spre ocean[4] şi, în sfîrşit, simbolicii legate de originalitatea structurii emoţionale a piesei Caleaşca de aur i-au fost consacrate mai multe articole[5]. Intr-un

---

1 Ion Horea, art.cit., "Viaţa românească", XIII, 1960, nr.7, p.168.

2 Vezi Tamara Gane, Despre "Pădurea rusească şi semnificaţiile ei. "Lupta de clasă", XXXVII, seria a V-a, 1957, nr.6, p.101-109.

3 Vezi Tatiana Nicolescu, Simbolul în opera lui Leonid Leonov. "Secolul 20", 1964, nr.10. Acest nr. al revistei este consacrat aproape în întregime lui Leonid Leonov, cuprinzînd sub titlul comun - Un om pasionat, un artist autentic, în afară de articolul citat, următoarele materiale: Gînduri despre literatură de Leonid Leonov, nuvela Evgenia Ivanovna, Schiţă de portret de Nina Casian, "Rămîne veşnic ceva de făcut". Interviu cu Leonid Leonov de Gh.Achiţei, Primele romane de Al.Simion.

4 Vezi Ov.S.Crohmălniceanu, "Drumul spre ocean", "Scînteia", XXVII, nr.4422 din 15 ian.1959, p.2.

5 Vezi, de pildă: Lucia Demetrius, "Caleaşca de aur". Note de lectură. "Lupta de clasă", XXXVII, seria a V-a, 1957, nr.6, p.109-113; Horea Deleanu, Despre "Caleaşca de aur" şi semnificaţiile ei (Studiu introductiv la versiunea românească. Ed."Cartea rusă", 1957).

articol scris de Mihai Novicov - autorul distinge în piesa lui Leonov trei categorii de simboluri: "personaje simbolice, situații simbolice, expresii simbolice", subliniind că "tocmai această abundență de simboluri dă un farmec deosebit piesei Caleașca de aur"[1].

Nu mai puțin interesantă ni se pare problema lirismului leonovian, așa cum se conturează ea în diversele remarci ale criticii. Polivalența talentului lui Leonov presupune o "conjugare", uneori surprinzătoare prin neobișnuitul ei, a descrierii epice cu meditația filozofică. Lirismul leonovian, "atît de rusesc", se infiltrează în țesătura epică a prozei, creată de un fin psiholog - explorator pasionat al aspectelor inedite ale etern-umanului în sfera emoțională a omului[2] -și de un mare poet și artist, maestru al peisajului, care "vede cum tresare cerul și pămîntul"[3] și ale cărui "tablouri lirice rămîn modele artistice"[4].

In încheiere s-ar putea spune că aria problemelor ridicate de critica noastră în procesul receptării operei lui Leonov este destul de largă și de interesantă, cuprinzînd atît aspecte din sfera tematică și ideatică, cît și aspecte ale poeticii leonoviene. Iar

---

1 Mihai Novicov, Realism, realism critic, realism socialist. E.S.P.L.A., 1961, p.482.

2 Vezi Virgil Șoptereanu, Motive "eterne" în opera lui Leonid Leonov. "Analele Universității București. Limbi slave", XVIII, 1969, p.1o3-113.

3 S.Damian, Leonid Leonov.Bursucii. "Gazeta literară" VIII, nr.42 din 12 oct.1961, p.2.

4 Eugen Barbu, art.cit., "Gazeta literară", nr.23 din 4 iunie 1959, p.2.

modul în care se tratează aceste probleme este o mărturie a marelui prestigiu pe care şi l-a cucerit la noi creaţia lui Leonov, a faptului că cititorul român vede în Leonov unul din cei mai talentaţi şi mai naţionali scriitori ruşi, şi, în acelaşi timp, un scriitor de talie universală, în opera căruia şi-au găsit reflectare trăsăturile universului emoţional al contemporanului nostru.

РУМЫНСКАЯ КРИТИКА О ХУДОЖЕСТВЕННОМ МАСТЕРСТВЕ ЛЕОНИДА ЛЕОНОВА

/Краткое содержание/

Вопрос о восприятии творчества Л.Леонова в румынской литературной критике,не составляющий до сих пор объекта специального изучения,представляет интерес для леоноведения,способствуя ознакомлению с тем обликом писателя,который сложился в представлении румынской общественности на протяжении полувека.

До Освобождения Леонов был известен румынскому читателю по переводу 1929 года романа Вор,а также по немецким и французским переводам.В первых откликах на творчество Леонова,встречающихся еще в 20-х годах, Леонов вместе с Сейфуллиной называются "настоящими детьми революции", чья духовная биография тесно связана с событиями революционной эпохи. Что особенно импонирует нашей критике 20-30-х годов в молодом Леонове, так это "романтизм", присущий его реализму,отличающемуся от "описательного реализма", что позволило зачислить Леонова, вместе со Вс.Ивановым и Бабелем, в число "ультра-новых" русских прозаиков.

После Освобождения - 23 Августа 1944 г. - румынский читатель получает возможность ознакомления с творчеством Леонова непосредственно по его произведениям, подавляющее большинство которых было переведено на румынский язык.

Появление каждого произведения Л.Леонова на румынском языке сопровождалось появлением, в свою очередь,от-

кликов, рецензий, вступительных статей. Несмотря на разрозненный характер отдельных высказываний все же представляется возможным выделить ряд так называемых констант, которые проходят через эти статьи, и в которых нашли отражение некоторые из особенностей подхода нашей критики к советскому писателю.

Прежде всего, открытие Леонова для румынского читателя было открытием поливалентности, многогранности таланта, одинаково ярко и оригинально проявившегося в романе, новелле, драме, публицистике. Творчество Леонова, как некое единое целое, сравнивается с эпопеей, в которой изображена широкая историческая фреска пути, пройденного советским обществом.

На этом фоне значительный интерес для нашей критики представляет проблема системы леоновских образов, которые "самоопределяются" в соприкосновении с основными этико-философскими координатами эпохи, с "великими идеями и событиями" революции. Подчеркивается то искусство, с которым Леонов проникает во внутренний мир своих персонажей, связь его с Достоевским именно по линии преемственности тонкого психологического мастерства.

Внимание критики привлекает также многоплановость и искусственность композиции леоновских романов, грандиозность ее архитектоники. Особо подчеркивается внимание писателя к проблемам стиля, и в этом плане говорится о леоновском барокке, о сгущенностии неожиданной красоте леоновской образности, о частом использовании символики, об особенностях его лиризма, о поэтичности пейзажа и т.д. То, как трактуются эти вопросы в нашей критике, свидетельствует о том большом престиже, который завоевало у нас творчество Леонова, о том, что румынский читатель видит в Леонове талантливого национального русского писателя и в то же время писателя международного масштаба, в произведениях которого отражаются черты эмоционального мира современного человека.

PREZENŢE LITERARE RUSEŞTI ÎN ROMANIA DIN PERIOADA 194o-1944

Gheorghe Barbă

Ideea întocmirii unei lucrări pe această temă ne-a preocupat mai de mult. Ea s-a cristalizat treptat în timpul investigaţiilor pe care le efectuam în vederea elaborării tezei de doctorat[1]. Subiectul stîrnea cu atît mai mult interesul nostru, cu cît perioada 194o-1944 era, din motive cunoscute, ocolită de regulă în cercetările cu acest caracter, căci şi în domeniul publicistico-literar se creează o situaţie dificilă prin instaurarea dictaturii militaro-fascisto. In 1939 îşi încheie existenţa revista "Adevărul literar şi artistic" - publicaţie, s-ar putea spune, cu cea mai largă contribuţie la popularizarea literaturii ruse şi sovietice în ţara noastră în perioada interbelică-,iar în 194o îşi încetează apariţia "Viaţa românească", "Insemnări ieşene", "Cuget clar" al lui N.Iorga, "Azi" al lui Zaharia Stancu, "Facla" lui N.D.Cocea şi a lui

1 Mihail Şolohov în universul literar românesc, C.M. U.B., 1975, 416 p.

I.Vinea, "Arhiva-Iaşi", "Familia", "Gînd românesc" şi multe altele, nemaivorbind de numeroasele publicaţii de stînga legale, care dispar încă înainte de 1938.

In numărul din 3o iunie 194o al revistei "Azi" este publicat, sub titlul Moartea Axiniei, un fragment din ultimul volum al Donului liniştit de M.Solohov, traducerea fiind realizată din limba rusă şi semnată cu iniţialele S.G. Manifestîndu-ne interesul faţă de împrejurările în care s-a tipărit fragmentul şolohovian, ne-am adresat în 197o regretatului Zaharia Stancu,care ne-a relatat că Sorana Guriana la redacţia revistei "Azi" o publicaţie rusească din ţările nordice,unde apăruse fragmentul respectiv. Sorana Gurian fiind atunci singura cunoscătoare a limbii ruse din redacţie, ne-a comunicat scriitorul, traducerea capitolului îi aparţine. Ne-a atras atenţia faptul că atunci, ca şi cu un alt prilej, Zaharia Stancu a ţinut să reţinem că din iunie 194o se crease la noi o atmosferă cu totul nefavorabilă pentru difuzarea literaturii ruse în general, dar mai ales a scrierilor autorilor sovietici.

Această împrejurare a făcut să studiem, din punct de vedere al temei noastre, tipăriturile anilor 194o-1944, fiind convinşi că traducerile publicate(deşi mult mai puţine ca în alte perioade), cît şi ceea ce s-a scris despre literatura rusă într-o presă sever controlată de cenzură - reprezintă remarcabile fapte de cultură care, fiind astăzi relevate, aduc, în afara sporului de informaţie asupra perioadei de atunci, aspecte şi semnificaţii interesante privind circulaţia valorilor spirituale în lumea veacului nostru.

O prezenţă constantă, şi în anii aceia, este Puşkin. Tradus şi amplu comentat pe parcursul a două decenii (începînd cu 192o-1924, cînd se marcau loo de ani de la surghiunul din sud, şi pînă în 1937-1938,cînd

s-a sărbătorit centenarul morţii sale mai în toate publicaţiile noastre literare), interesul faţă de opera şi personalitatea poetului rus continuă să fie de aceeaşi intensitate. In 194o apare la Bucureşti o nouă ediţie a romanului Fata căpitanului, în " Editura Librăriei Colos", iar la Iaşi, la tipografia "Ligii culturale", este tipărită în limba rusă (dar cu alfabet latin) - Scazca o Tare Saltane, însoţită de o scurtă prefaţă, tot în limba rusă, semnată cu iniţialele E.P. In acelaş an, Mihai Gh.Bujor publică în editura "Cugetarea" o carte închinată lui A.S.Puşkin. Volumul (119 pag.), indicînd pe copertă ca autori pe M.Ghe. Bujor şi Veresaev, cuprinde o prefaţă a autorului român, cunoscuta biografie a lui Puşkin de Veresaev şi capitolele: Influenţa lui Puşkin asupra literaturii române, Puşkin în Basarabia, Tirajul cărţilor lui Puşkin, Artist, cetăţean, prigonit. M.Gh.Bujor, cunoscut militant comunist român, a întîmpinat, probabil, unele piedici în publicarea cărţii, ceea ce, de altfel, reiese din prefaţă: "Pregătite cu prilejul împlinirii a o sută de ani de la moartea marelui poet şi menite să vadă atunci lumina tiparului, rîndurile ce urmează au trebuit, din deosebite pricini, să aştepte pînă astăzi"[1] . Incadrîndu-l "în istoria universală a marilor oameni şi genii..., în rîndul marilor genii ale omenirii: Homer, Dante, Racine, Shakespeare, Goethe", M.Gh.Bujor scoate în evidenţă mai ales spiritul de revoltă, elementul cetăţenesc din opera poetului rus, subliniind că

---

1 M.Gh.Bujor şi Veresaev, Puşkin (Viaţa lui Puşkin. Influenţa lui Puşkin asupra literaturii române. Puşkin în Basarabia. Tirajul cărţilor lui Puşkin. Artist, cetăţean, prigonit.) 18 ilustraţii în text, 194o (Cugetarea), p.7.

"Puşkin este un poet politic, un luptător şi un protestatar contra forţelor despotice ale vechii Rusii", că "din toate creaţiile sale ţîşnea aceeaşi fierbinte năzuinţă de dragoste de libertate, aceeaşi simpatie pentru om, pentru toţi oamenii, şi aceeaşi ură împotriva asupritorilor, împotriva tuturor asupritorilor "[1] .

In martie 194o, revista "Prepoem" publică un articol ce consemnează urmele lăsate de folclorul şi istoria românilor în opera poetului rus care, la rîndul său, a stimulat activitatea literară a scriitorilor A.Donici, C.Negruzzi, C.Stamati, Duiliu Zamfirescu, Haşdeu[2] , anexîndu-se şi o bibliografie în acest sens. Articolul este însoţit de traducerea poeziei lui Puşkin, Lacrima, în transpunerea românească a unui oarecare Lipovan Mişa. Pe tema raporturilor dintre opera lui Puşkin şi literatura română continuă să publice în "Preocupări literare" cunoscuta cercetătoare, în acest domeniu, Eufrosina Dvoicenko[3] .

Un documentat studiu despre Puşkin şi Ovidiu apare în "Revista frundaţiilor" de la 1 ianuarie 1941, sub semnătura Eufrosinei Dvoicenko şi I.G.Dimitriu, studiul ilustrîndu-se cu un fragment din poemul Ţiganii (legenda despre Ovidiu spusă de bătrînul ţigan) şi poezia Către Ovidiu, ambele date în traducere literală[4] .

---

1. Ibidem, p.93.
2. Ovidiu Rîureanu, A.S.Puşkin, (1799-1837),"Prepoem", Anul I, nr.9, martie 194o, p.8.
3. L'influence de la littérature russe sur la littérature roumaine moderne, "Preocupări literare", Anul V, nr.1, ianuarie 194o, p.33-36; Scriitori basarabrni de la "Dacia literară", "Preocupări literare", Anul V, nr.3, martie 194o, pp.141-144.
4. "Revista fundaţiilor regale", Anul VIII, nr.1, 1 ianuarie 1941, pp.186-195.

"Curentul literar" din 19 aprilie 1941, publică însemnări de Mihai Zarandu, sub titlu Lirica măruntă a lui Pușkin, în care autorul critică practica traducerilor libere din opera poetului, ceea ce duce - după afirmația sa - la înjumătățirea valorii. Aduce la cunoștința publicului că Ion Buzdugan lucrează la traducerea marilor opere pușkiniene. "Numai astfel - scrie el - am putea fi feriți, pe viitor, să vedem Oneghini schilozi și Godunovi tip "titimihăilescean"... Simplitatea vocabularului, muzicalitatea ritmului și a rimei pușkiniene, sînt determinante, de aceea lirică măruntă a poetului rus "a pătruns, în mare parte, în folclorul muzical rus"[1]. In continuare, autorul notelor dă, în proprie traducere versificată, poeziile: Antchar, Șalul negru, Fîntînei din Bachcisarai, Tu și Dumneata, Sînt moarte[2]. In comparație cu alte transpuneri din Pușkin din acea perioadă, traducerile lui Mihai Zarandu sînt, în genere, reușite. Iată, spre ilustrare, cîteva exemple:

Antchar
- Pomul veninului -

Scrutînd pustiul sterp, avar,
Din glia de-arșiță crăpată -
Antchar se înalță, solitar,
O santinelă încruntată,
Arida stepă l-a creat
In furii crîncene, haina -
Și cu venin l-a adăpat
Și crengile și rădăcina.

---

1 Mihai Zarandu, Lirica măruntă a lui Pușkin, "Curentul literar", Anul III, nr.1o7, 19 aprilie 1941, p.12.

2 Traducătorul a folosit volumul Izbrannaja lirica A.S.Pușkina, 1936, cu introducerea lui D.D.Blagoi.

Sînt moarte

Sînt moarte dorurile mele,
Azi visător nu pot să fiu.
Mi-au mai rămas doar chinuri grele
Rodite-n sufletu-mi pustiu.
Furtuna zilelor haine
A veştejit cununa mea.
Şi-aşa'ntristat, închis în mine,
Aştept eternul să mă ia.

Articole despre Puşkin întîlnim în revista "Universul literar" (3o iunie 1943), în ziarul "Timpul" (29 iunie 1944), în care se afirmă că "Puşkin depăşeşte limitele nemulţumirii politice, atingînd probleme mondiale"[1], că prin "el începe literatura rusă- cea mare şi universală"[2] .

Prezintă un interes incontestabil luările de atitudini lucide, tocmai în perioada cea mai dificilă, în favoarea sublinierii apropierilor ce s-au statornicit între culturile celor două naţiuni în decursul timpului. O incursiune în literatură, aşa se intitulează, de pildă, un articol publicat, la 23 august 1941, în "Universul literar ". El merită a fi larg citat."Literatura - se spune în articol-, oglindind în parte caracteristica unei epoci, s-ar putea să aducă oarecari luminişuri în volbura de acum... Pe noi ne interesează fenomenul atît cît el ar putea avea contingenţe cu literatura noastră. Fără îndoială că unii dintre scriitorii noştri... au suferit oarecare înrîurire de la

---

1 Dan Brătescu, Viaţa lui Puşkin, "Universul literar", Anul LII, nr.18, 1o iunie 1943, p.3.
2 Elena Eftimiu, Byron şi Puşkin, "Timpul", Anul VIII, nr.2562, 29 iunie 1944, p.2.

marii scriitori ruşi, fie prin traducerile din limbile apusene, fie prin intermediul fraţilor basarabeni. Lucrul este explicabil mai ales între două popoare megieşe. -Chiar literatura franceză, după ce a ajutat la naşterea literaturii ruse, a fost ea însăşi influenţată de operele unor scriitori ca: Gogol, Turgheniev, Tolstoi, Dostoievski etc... N-ar strica să pătrundem ceva mai adînc în tainele trecutului. Vom găsi, nu fără surpriză,că călugării ruşi Nestor şi Daniel, scriind cronici în mănăstiri, asemeni pionerilor literaturii noastre". In articol se afirmă că "sentimentul patriotic era nota dominantă în prima fază a literaturii ruse şi fără această bătătorire de drum, n-ar fi fost posibil un Tolstoi, un Dostoievski". Autorul articolului respectiv recunoaşte rolul uriaş al literaturii ruse în pregătirea revoluţiei, spunînd că "nihilismul intelectualilor, grefat pe şerbie a ţăranilor a dat naştere la o întreagă literatură ce a subminat... regimul ţarist"[1].

In presa vremii întîlnim uneori încercări judicioase de comparativistică literară. Elena Eftimiu-căreia, în această perioadă, îi aparţin cele mai multe traduceri şi scrieri despre literaturile slave - prezintă, bunăcară, într-un articol din ziarul "Timpul" (26 martie 1944), aspectele de interferenţă în creaţia poetică a lui Lermontov şi Eminescu. Autoarea găseşte "multe trăsături comune", care îi apropie pe cei doi poeţi, "reprezentanţi autentici ai romantismului european în ţările lor..., romantism pe care l-au înţeles

---

1 I.Valerian, <u>O incursiune în literatură</u>, "Universul literar", <u>Anul L, nr.35, 23 august 1941</u>, p.1.

într-o manieră originală, l-au transplantat pe pămîntul țării lor și -i-au impregnat propria personalitate. Amîndoi proiectează pe cerul țării lor lumini europene"[1].

Cu cîteva luni înainte, Elena Eftimiu scria, în același ziar, despre Goncearov, intitulîndu-și prezentarea Stoltz și Oblomov[2]. La împlinirea a 60 de ani de la moartea lui Turgheniev, îi consacră acestuia medalionul Un rus occidental Ivan Turgheniev, unde se afirma, printre altele, că "ideea care se pune în toate operele sale este să știi ce ai de făcut"[3].

Prezența clasicilor ruși se face cunoscută în cele mai multiple moduri, nu numai prin traduceri și comentarii din paginile periodicelor și cotidienelor vremii. Numeroase referiri la scriitorii ruși, spre exemplu, găsim în monumentala Istorie a literaturii române de la origini pînă în prezent (1941) a lui George Călinescu. Uneori ideea literară a vreunui clasic rus este luată drept reper în procesul de creație artistică din acei ani. Scriitorul Ion Pas își publica, în 1943, un volum cu titlul Simple întîmplări, înfățișînd în cele șapte capitole o serie de aspecte din existența cotidiană, cu semnificație generală și permanentă. Cartea este prefațată cu cîteva cuvinte ale lui Gogol, prin care se rezumă conținutul volumului și se definește, totodată, atitudinea autorului său: "Prietene, dacă vrei să-mi faci cel mai mare serviciu pe care-l aștept de la un creștin, culege pentru mine comorile acestea (micile fapte zilnice) de oriunde le vei găsi. Intr-un cuvînt,

---

1) Enela Eftimiu, Lermontov și Eminescu (Paralele), "Timpul", Anul VIII, 26 martie 1944, p.2.

2) "Timpul", Anul VII, nr.2309, 14 octombrie 1943, p.2.

3) "Timpul", Anul VII, nr.2269, 4 septembrie 1943, p.2.

tot ce ochii tăi observă, de la lucrurile cele mai mari pînă la cele mai mici".

Şi fiindcă sîntem la Gogol, să consemnăm că în numărul din 3 octombrie 1943 al cotidianului"Timpul", apare, sub titlul Niprul şi fără nici un fel de comentariu, celebrul fragment gogolian, cu care începe capitolul X al nuvelei O răzbunare cumplită: "Minunat este Niprul pe vremea senină şi fără vînt, cînd slobod şi lin îşi poartă printre păduri şi dealuri belşugul apelor ..."[1] .

In perioada de care ne ocupăm, ziarul "Timpul" a găzduit numeroase traduceri de fragmente şi scrieri din proza rusă, multe prezentări şi articole despre poeţii şi scriitorii ruşi. In paginile ziarului au apărut poeme în proză de Turgheniev : Hristos[2] , Cîinele (în traducerea Elenei Eftimiu)[3] , Sfîrşitul lumii[4] ; povestirea lui Anton Cehov Studentul (trad.de Elena Eftimiu)[5] ; fragmentul Fluviul vieţii[6] şi povestirea alegorică Fericirea (în traducerea lui Constantin Galiţa)[7] de A.I.Kuprin; schiţa lui Miahil Zoşcenko,Prietenul necunoscut[8] ; Anecdota din Crimeea de N.Kolin (în traducerea Elenei Eftimiu)[9] ş.a.

---

1 N.V.Gogol, Niprul, "Timpul", Anul VII, nr.2298,3 octombrie 1943, p.2.
2 "Timpul", Anul VIII, nr.2388, 4 ianuarie 1944,p.2.
3 "Timpul", Anul VIII, nr.2436, 21 februarie 1944,p.2
4 "Timpul", Anul VIII, nr.2594, 31 iulie 1944,p.2.
5 "Timpul", Anul VIII, nr.241o, 26 ianuarie 1944, p.2.
6 "Timpul", Anul VIII, nr.2417, 2 februarie 1944,p.2.
7 "Timpul", Anul VIII, nr.26oo, 8 august 1944, p.2.
8 "Timpul", Anul VIII, nr.2611, 17 august 1944, p.2.
9 "Timpul", Anul VIII, nr.2392, 8 ianuarie, p.2.

Schițe, povestiri, nuvele de scriitori ruși apar și în alte publicații românești de atunci. In "Curentul literar" se publică schițele lui Anton Cehov: Celebritate(trad. de Ana Cazimir și Fonea)[1] , Albumul[2], Mnemotehnic [3] (ambele în trad. lui Ionel Marinescu); povestirea lui Panteleimon Romanov Peretele[4] și schița lui Mihail Zoșcenko, O tovarășă demnă[5] (amîndouă în tălmăcirea lui Bazil Nistor) etc. In coloanele ziarului "Ecoul" își găsesc loc cîteva povestiri de Anton Cehov: Lectura[6] , Incognito[7] , La bărbier[8] , Surpriza[9] ș.a., în transpunerea românească a lui Ionel Marinescu. La "Universul literar" apar povestirile Catenca de Mihail Osorghin[1o] , Echilibrul de Arcadie Avercenko[11] , traduse de R.Donici.

Fără îndoială că, spre deosebire de ceea ce s-a tradus și se traducea în acea perioadă din literaturile occidentale, îndeosebi din cea franceză și germană, tălmăcirile din literatura rusă continuau să ocupe un loc infim, nemaivorbind de literaturile celorlalte țări slave vecine, care rămîneau aproape necunoscute cititorului român. Opinia publică și literară, cercurile intelectuale de la noi resimțeau cu acuitate această lacună, reclamînd și demonstrînd cu vigoare, în coloa-

---

1 "Curentul literar", Anul I, Seria II, nr.44, 4 februarie 194o, p.3.
2 "Curentul literar", Anul III, nr.113, 31 mai 1941,p.2.
3 "Curentul literar", Anul III, nr.114,7 iulie 1941, p.5.
4 "Curentul literar", Anul II, nr.59, 19 mai 194o,p.4.
5 "Curentul literar", Anul II, nr.41, 14 ianuarie 194o, p.7.
6 "Ecoul", Anul I, nr.11, 31 decembrie 1943, p.2.
7 "Ecoul", Anul I, nr.12, 1 ianuarie 1944, p.2.
8 "Ecoul", Anul II, nr.13, 3 ianuarie 1944, p.2.
9 "Ecoul", Anul II, nr.15, 5 ianuarie 1944, p.2.
1o "Universul literar",Anul XLIX,nr.5,27 ianuarie 194o,p.6
11 "Universul literar",Anul XLIX,nr.14,3o martie 194o,p.6

nele presei de atunci,utilitatea imperioasă pentru cultura noastră de a cunoaşte dezvoltarea spirituală a popoarelor vecine. "Vitrinele librăriilor româneşti de dinainte de război - scria Demostene Botez în ianuarie 1944 - erau ... expoziţii aproape exclusive de cărţi franceze... Statistica editurilor franceze ne indica în fruntea ţărilor cu import de carte franceză"[1].

Astfel se explică de ce în publicaţiile româneşti revenea constant revendicarea de apropiere culturală cu ţările din această parte a Europei. "Literatura slavă - se spunea în numărul din 19 februarie 1944 al ziarului "Timpul" - este foarte puţin cunoscută la noi. Şi este o literatură interesantă, care a contribuit cu opere de preţ în literatura universală. Din curentele occidentale şi din specificul şi farmecul slav s-a născut o literatură originală. Anglia, Franţa, Italia şi mai ales Germania au manifestat întotdeauna un viu interes pentru ştiinţa,arta şi literatura slavă. Noi, care trăim de secole înconjuraţi de slavi, care avem în limba noastră multe elemente slave, afinităţi şi împrumuturi reciproce, ar trebui să ne interesăm mai mult de tot ce a produs spiritul lor"[2].

Medalioane, recenzii, prezentări din reviste şi ziare exprimau năzuinţa de a suplini întrucîtva acest vid de cultură şi, totodată, să aducă, şi pe această cale, acel suflu spiritual de care avea nevoie atunci opinia românească, în sînul căreia se menţinea şi se dezvolta o stare de spirit, ce purta aspiraţia schimbărilor ulterioare.

---

1 Demonstene Botez, Traducerile, "Timpul", Anul VIII, nr.2390, 6 ianuarie 1944, p.2.

2 Literatura slavă, "Timpul", Anul VIII, nr.2434, 19 februarie 1944, p.2.

O prezentare de gazetă, bunăoară, se ocupa în același timp de Ivan Meștrovici, sculptor croat de la începutul secolului al XX-lea, și de Taras Sevcenko, bardul ucrainean din secolul al XIX-lea. Principalul era de a transmite cititorului că "ucraineanul Sevcenko a exprimat în versuri gîndul și dorința tuturor robilor asupriți, toată adîncimea creației populare, a trezit în poporul său conștiința națională și patriotică, amărăciunea și tristețea poporului, dragostea pentru libertate și umanitate"[1] .

Pe lîngă cele arătate pînă acum, Elena Eftimiu a mai scris despre Teatrul lui Ostrovski[2] ,despre Tiutcev (Poetul iubirii)[3] , despre Cehov (Cîntărețul mediocrității)[4] , toate în publicate în paginile ziarului "Timpul".

In ce privește Lev Tolstoi și Dostoievski, viața și opera lor constituiau, și în anii la care ne referim, cele mai înalte modele de referință ale tuturor autorilor români, ce au închinat rînduri acestor culmi ale literaturii ruse. In "Curentul literar" din 16 iulie 194o, un comentator nota: "Decît să citești cărți noi și proaste, mai bine recitești o carte veche. Profitul este cu mult mai mare și te alegi cu savoarea unei opere de artă autentică... Despre Tolstoi nu se poate scrie tot ceea ce ai dori să scrii... E prea mare ca să-l poți cuprinde ... Dar dacă nu-l poți îmbrățișa, îl simți în fiecare particică prin operele sale nemuritoare și absolutul se relevează atunci complet. In

---

1 Elena Eftimiu, Ivan Meștrovici și Taras Sevcenko, "Timpul", Anul VIII, nr.24oo, 16 ianuarie 1944,p.2.

2 "Timpul", Anul VIII, nr.2411, 27 ianuarie 1944,p.2.

3 "Timpul", Anul VIII, nr.24o7, 23 ianuarie 1944,p.2.

4 "Timpul", Anul VIII, nr.2583, 2o iulie 1944, p.2.

felul acesta îl poți avea pe Tolstoi aşa cum fiecare suflet însetat de eternitate doreşte să-l aibă"[1] . In 1940-1941, Teatrul municipal "I.L.Caragiale" din Capitală a pus în scenă Invierea lui Lev Tolstoi, în dramatizarea lui Henry Bataille. O cronică a vremii consemna: "Hotărît, Invierea de la Teatrul "I.L.Caragiale"rămîne unul din spectacolele cele mai interesante de pe scenele Capitalei prin autoritatea lui morală şi artistică"[2]., Valeria Costăchel. fosta secretară a lui N.Iorga, semnează, în paginile "Universului literar" din 9 martie 1941, un profil Leon Tolstoi, subliniind că "n-a existat o problemă cu adevărat omenească şi să nu fi frămîntat inima vastă a acestui mare om"[3] . Intr-unul din articolele din "Universul literar", intitulat Tolstoi în România, se relatează amănunțit prezența la Bucureşti şi în țara noastră a scriitorului rus în vara anului 1854[4] .

In 1940, în Bucureşti se tipăreşte romanul lui M.F.Dostoievski, Jucătorii (în Ed.Ticu I.Eşanu, Bucureşti), iar în 1943, Editura "Cugetarea Delafras" publică Crimă şi pedeapsă, în traducerea lui Ion Pas. Scriitorului îi sînt consacrate articolele: Rascolnicov, erou al lumii moderne[5] , Dostoievski şi Biblia[6] . In "Universul literar" şi în "Curentul literar" se anunţă,

1 Ionel Neamtzu, Drumul lui Tolstoi, "Curentul literar", Anul II, nr.65, 16 iunie 1940, p.3.
2 "Curentul literar", Anul II, nr.95, 26 ianuarie, 1941, p.11.
3 "Universul literar", Anul L, nr.11, 8 martie 1941, p.3.
4 "Universul literar", Anul L, nr.23, 31 mai 1941,p.3
5 "Universul literar", Anul XLIX, nr.19, 4 mai 1940, p.1.
6 "Universul literar", Anul L, nr.2. 4 ianuarie 1941, p.3.

în mai 1941, o carte românească despre Viața lui Dostoievski de Mircea Tiriung (Sergiu Ludescu) care - i se făcea atunci reclamă - "va aduce... între studiile de pînă acum o contribuție serioasă"[1], asigurînd "lucrării succes nu numai în marele public, dar chiar lauda prețuitorilor exigenți și subtili"[2]. Acest volum reclamat în presă n-a apărut niciodată. La 11 august 1944, ziarul "Timpul" publică articolul Elenei Eftimiu Recitînd pe Dostoievski, în care, într-o formă expresivă, sînt formulate opinii pătrunzătoare asupra prozei scriitorului rus. "Dostoievski - se arată în articol - este, incontestabil, cel mai interesant și mai complex romancier universal ... Ideile lui ...,dragostea pentru om, revolta individuală, negarea materiei, propovăduirea împăcării, iubirea frățească în sensul creștin și ortodoxia, toate învăluite într-un adînc pesimism filozofic le găsim pe toate în romanele sale... Dostoievski dezleagă toate problemele omenești în scara vegniciei ... Sufletul omenesc, cu contrazicerile sale fatale și destinele tragice le găsim în romanele sale, în care nu se rîde niciodată"[3].

Bineînțeles că în prezentările din presa vremii întîlnim nu puține aprecieri lipsite de profunzime, terne, uneori naive. Cum ar fi, de exemplu, o asemenea observație din articolul mai sus citat: "Spre deosebire de Tolstoi, Goethe și Turgheniev, cari au studiat mai mult personagiile feminine, Dostoievski preferă pe cele masculine"[4]. Dar, nu este în intenția noas-

1 "Univers literar", Anul L,nr.19,3 mai 1941,p.5.
2 "Curentul literar", Anul III, nr.110,10 mai 1941,p.9
3 "Timpul", Anul VIII, nr.2607, 11 august 1944, p.2.
4 Ibidem.

tră să spicuim inadvertenţele sau stîngăciile din rîndurile ce s-au scris în condiţii cunoscute. Scopul prezentului studiu este altul: să releve tot ce s-a făcut în domeniul respectiv.

Trebuie să consemnăm, totodată, în acest cadru, că în secvenţa de timp pe care o cercetăm, au fost publicate, se înţelege, şi opere ale scriitorilor ruşi din străinătate. Spre sfîrşitul anului 194o, la editura "Cultura românească " apar romanele Familia Diki (Sălbaticii) de Mihail Arţîbaşev şi Camera obscură de Vladimir Nabokov-Sirin, ambele traduse de R.Donici. Bine primit de critica literară este romanul Camera obscură, al cărui autor - se arată într-o recenzie - urmează "drumul deschis de marii predecesori Dostoievski, Tolstoi, Turghebiev, Gogol, etc. în romanul psihologic". Cartea Camera obscură este apreciată drept "una dintre cele mai bune care au fost traduse la noi în ultimii ani". Cu acelaşi prilej se relata, cu titlu de informaţie, că versiunea franceză a romanului a apărut, într-un răstimp scurt, în 6 ediţii[1] .

O situaţie cu totul deosebită prezintă literatura sovietică, ale cărei opere, se ştie, sînt cu totul interzise în imprejurările excepţionale dintre anii 194o-1944. In legătură cu acest fapt, poetul Miron R.Paraschivescu scria cu multă vervă, la 15 iulie 1943, într-un articol intitulat semnificativ Vecinii noştri:. "In ce priveşte cunoştinţele noastre în literatura nouă rusească, dovada am avut-o mai săptămînile trecute, cînd s-a adus vorba despre moartea lui Vladimir Maiakovski, poet vestit şi tradus în mai toate

---

1 "Universul literar", Anul L, nr.1, 1 ianuarie 1941, pp.11.

limbile limii; literatura rusească se sfîrşeşte pentru noi la Dostoievski, Gogol, Cehov, Turgheniev, şi Gorki. E cu atît mai vinovată această îndărătnicie în a ne ignora vecinii, cu cît, pe lîngă o operă de necesară informaţie, ea ar duce la aceea de încheiere firească a unităţii pe care o reclamă şi o impun toate condiţiile - geografice, istorice şi sociale - comune. Şi e păcat, pe deasupra, ca tocmai cartea să rămînă ultimul ambasador, mai cu seamă că graiul, spiritul şi litera pot circula mai uşor şi pot păstra cît de cît o unitate a continentului peste clipa de foc şi sînge care-l dezbină şi adesea chiar împotriva ei"[1].

Ca ecouri ale fenomenului literar sovietic ajunse la noi în acele împrejurări, semnalăm studiul lui Mihai Zarandu, intitulat Ceva despre opera lui Vladimir Maiakovski şi apărut în "Curentul literar" din 24 mai 1941. Scris cu nerv şi erudiţie, cu multe ilustrări sugestive din creaţia poetului, articolul schiţează în mod convingător aportul lui Maiakovski în evoluţia poeziei ruse şi europene, relevînd densitatea lexicului, vigoarea neobişnuită a ritmului, originalitatea rimei, noile posibilităţi sonore ale versului maiakovskian[2].

In vara anului 1943, George Lesnea scoate, în editura "Cartea Moldovei", ediţia a XI-a a volumului Poeme de Esenin, publicat în prima sa ediţie în anul 1936. Deşi era vorba de un poet ca Esenin, tălmăcirile lui George Lesnea n-au făcut impresia la a doua lor apariţie. "Esenin - se spunea într-o semnalare de ziar - a fost compromis la noi prima dată după

---

1 "Timpul", Anul VII, nr.2218, 15 iulie 1943,p.2.

2 "Curentul literar", Anul III, nr.112, 24 mai 1941, pp.10-11.

1930 cu ocazia unor traduceri în gen Coşbuc. Pentru că momentul duioşiei etnice nu se consumase complet şi personalitatea lui Esenin era o prezenţă nealterată, intensă, în umbra d-lui Zaharia Stancu, şi-a epuizat la rîndul său "transcrierile" alt tînăr. După mulţi ani, acelaşi poet este compromis pentru a doua oară de acelaşi traducător prin reeditarea vechilor poeme alese dar nesemnificative"[1].

Un foarte interesant fapt de istorie literară reprezintă apariţia către finele anului 1943, la editura "Bucur Ciobanu"[2], a primei versiuni româneşti a întîiului volum din romanul-epopee Donul liniştit, tălmăcit de poetul Iulian Vesper, încă în 1930, după varianta franceză a operei şolohoviene. Volumul, intitulat Cazacii de la Don, este tipărit într-un tiraj de 5000 exemplare, în condiţii tehnice bune, obţinînd în Capitală şi în oraşele de provincie ale ţării un evident succes, fiind spre sfîrşitul anului 1944 aproape epuizat din librării. Pe coperta executată de graficianul Sirin, reţine atenţia imaginea unui cazac echipat de drum, luîndu-şi rămas bun de la iubita sa. Era o noutate editorială deosebită, volumul constituind unicul roman din literatura sovietică ce se publica la noi

---

1 "Ecoul", Anul I, nr.5, 23 decembrie 1943, p.2.

2 La aceeaşi editură au mai apărut, la sfîrşitul anului 1943, Apele primăverii de I.Turgheniev (în colecţia "Romanele pentru toţi") şi o prelucrare după Taras Bulba de N.V.Gogol, făcută de M.Drumeş şi publicată sub pseudonimul Moş Ene în colecţia "Bucuria copiilor".

în anii dictaturii militaro-fasciste antonesciene. In acele condiţii, nu s-a putut evita intervenţia cenzurii, care a operat în textul tradus unele modificări şi omisiuni, însumînd crica lo pagini din volum (fragmentele respective au devenit cunoscute cititorilor români numai în anii de după război, cînd epopeea lui Şolohov a fost tradusă şi publicată integral) .Pentru acel timp, editorii au făcut tot ce au putut pentru a pune la îndemîna publicului măcar o parte din celebrul roman. Este demn de reţinut că editura, ce s-a angajat să tipărească traducerea, a început - din luna mai 1942 pînă la publicarea volumului- să popularizeze intens romanul scriitorului sovietic prin anunţul;"Mihail Şolohov, Cazacii de la Don, roman", inclus sub genericul "Vor apărea" din cadrul notelor editoriale de pe coperţile majorităţii cărţilor tipărite de "Bucur Ciobanul".

Cartea, fără să fie comentată, a fost semnalată la rubricile "Romane traduse", "In vitrină"- în "Buletinul cărţii româneşti" (nr.1, ianuarie 1944,p.lo) şi în "Gazeta cărţilor" (N-rele 9-lo, 15-31 ianuarie 1944, p.4).

Intr-o notă a cotidianului "Ecoul" (5 ianuarie 1944), semnalînd evenimentul, se scria că "laboratorul poetului bucovinean va fi răsplătit printr-un frumos succes de librărie, cu atît mai accentuat, cu cît opera lui Şolohov a avut de mult în alte ţări o circulaţie la nivelul ei calitativ".

Toate aceste însemnări, fragmente, traduceri (deşi puţine ca număr) din autorii ruşi clasici şi contemporani, apărute în vîrtejul războiului, au reprezentat, fără îndoială, un element remarcabil şi semnificativ în viaţa noastră literară de atunci, reflectînd în acelaşi timp o atitudine, o intensă stare de spirit

antifascistă şi antirăzboinică în cele mai diferite pături ale societăţii româneşti.

Cu două săptămîni înainte de a consemna romanul şolohovian, primul număr al ziarului "Ecoul" (19 decembrie 1943) se deschidea cu articolul său programatic sub denumirea sugestivă Incredere în viitor, în care se afirma: "Soarta noastră ne-o vom hotărî în cele din urmă tot noi, cu voinţa noastră, cu munca noastră, cu neînduplecata noastră credinţă în trăinicia neamului şi în rosturile lui ... In necurmata şi neîndurătoarea curgere a evenimentelor, întru acest gînd privim înainte cu neînfricata, limpede şi puternică încredere".

Si nu este o chestiune cu totul accidentală că în august 1944, într-o cămăruţă din redacţia aceluiaşi ziar urma să fie pregătit primul număr legal al "României libere"[1] .

---

1 Vezi Interviul cu prof.univ.George Macovescu, "România literară", 21 august 1969, pp.6,7(luat de Adrian Păunescu).

ОТЗВУКИ РУССКОЙ ЛИТЕРАТУРЫ В РУМЫНСКОЙ ПЕЧАТИ (1940-1944 гг.)

Георге Барбэ

В период 1940-1944 гг., когда в Румынии господствует военно-фашистская диктатура, создаются весьма неблагоприятные обстоятельства и в области культурной жизни страны. В течении двух лет (1939-1940 гг.) прекращает свое существование большое число органов демократической печати, упраздняется ряд авторитетных литературных журналов, особым запретам подвергаются произведения русской и советской литературы. Но вопреки невероятно трудным условиям для проявления живой творческой мысли, естественное духовное развитие в недрах румынского общества не могло быть приостановленно. На страницы печати того сурового времени проникают и публикуются - разумеется, в небольшом количестве - статьи, очерки, рассказы, отрывки из творчества русских и советских авторов, издаются отдельные известные произведения русской литературы. В 1940-1941 гг. появляются, в румынском переводе, ряд стихотворений, сказок и поэм А.С.Пушкина, выходит новое издание романа Капитанская дочка. В 1940 году, Михай Георге Бужор, известный деятель румынского коммунистического движения, издает книгу о Пушкине (119 стр.), в содержание которой входили биография поэта (по Вересаеву) и следующие главы: Влияние Пушкина на румынскую литературу, Пушкин в Бессарабии, Тираж книг Пушкина, Художник, гражданин, гонимый. В 1940, 1941, 1943, 1944 гг. публикуются, в журналах и газетах, интересные статьи о жизни и поэтическом творчестве А.С.Пушкина.

Бухарестский театр имени И.Л.Караджиале ставит, в 1940-1941 гг., Воскресенье Л.Толстого. Печатаются романы Достоевского (Игрок, 1940 г.; Преступление и наказание, 1943 г.), повести и

стихотворения в прозе Тургенева (1943, 1944 гг.), отрывки из прозы Гоголя (1943 г.), рассказы Чехова (1940, 1941, 1943, 1944), фрагменты из творчества А.И.Куприна (1944), очерки А.Аверченко (1940) и М.Зощенко (1943, 1944), новеллы П.Романова (1940). Выходят, в 1940 г., произведения таких русских писателей, живущих за границей, как: М.Арцыбашев, М.Осоргин, Вл.Набоков-Сирин.

Литературные очерки и комментарии посвящаются Гоголю (1943 г.), Тургеневу (1943 г.), Гончарову (1943 г.), драматургии А.Н.Островского (1944 г.), Тютчеву (1944), Достоевскому (1940, 1941, 1944), Льву Толстому (1941 г.), Чехову (1944 г.), Вл.Маяковскому (1941 г.).

Летом 1943 года Джордже Лесня печатает второе издание Поэм Есенина (I изд. - 1936 г.), 30 июня 1940 года на страницах журнала "Азь" ("Сегодня"), возглавляемого писателем Захария Станку, опубликован, под заглавием Смерть Аксиньи, фрагмент из последней книги романа Михаила Шолохова Тихий Дон. А к концу 1943 года, в издательстве "Букур Чобанул" Михаила Друмеша, выходит, под названием Донские казаки, первый том шолоховского романа-эпопеи Тихий Дон, в румынском переводе поэта Юлиана Веспера.

Не раз в печати появлялись смелые и ценные высказывания в пользу культурного сближения между румынским и русским народами. Проникновение в прошлое - озаглавлена статья, появившаяся 28 августа 1941 года в журнале "Универсул литерар". В ней говорится следующее: "Литература, отражая частично приметы эпохи, помогла бы внести некоторые проблески в нынешний шквал... Это явление нас интересует поскольку оно соприкосается с нашей литературой. Безусловно, некоторые наши писатели... испытали влияние великих русских писателей... Это вполне объяснимо, особенно когда речь идет о двух соседствующих народах. Даже Французская литература, после

того, как способствовала рождению русской литературы, сама подверглась влиянию произведений таких писателей как: Гоголь, Тургенев, Толстой, Достоевский и т.д. Не плохо было бы нам проникнуть поглубже в тайны прошлого. Мы найдем, не без удивления, русских монахов Нестора и Даниела, создающих в монастырях летописи, подобно начинателям нашей литературы". В статье высказывается мнение, согласно которому "патриотическое чувсто было доминирующей нотой на первом этапе развития русской литературы и без этого прокладывания пути, не были бы возможны ни Толстой, ни Достоевский". Автор данной статьи признает громандную роль русской литературы в подготовке революции, подчеркивая, что "нигилизм интеллигенции, привитый на крепостном бесправии крестьян, сотворил целую литературу, которая подорвала... царский строй".

В самый разгар войны поэт коммунист М.Р.Параскивеску выступает со статьей Наши соседы ("Тимпул", 15 июля 1943 г., стр.2), в которой страстно пропагандирует совестскую литературу, утверждая, что "помимо осуществления необходимой информации, она содействовала бы тому естественному единству, которое настойчиво вызывается к жизни всей общностью географических, исторических и социальных условий. И досадно, кроме всего прочего, что как раз книга должна быть последним посланником, хотя именно живое общение, язык, мысль и буква могут легче распростаняться и способны, в какой-то мере, сохранить целостность нашего континента сквозь кровь и огонь, раздирающие его и часто против его самого".

Через пол года, в той же газете ("Тимпул", 19 февраля 1944 г., стр.2) появляется редакционная статья Словянская литература, где ставится вопрс о месте всей словянской литературы, которая "внесла в сокровищницу мировой литературы ценные произведения". В статье говорится, что "из западных течений и из словян-

ской самобытности и ее очерования родилась оригинальная литература", что "Англия, Франция, Италия и в особенности Германия всегда проявляли самый живой интерес к науке, искусству и литературе словян", что "мы живем испокон веков окруженные словянами, в нашем языке много словянских элементов, между нами есть сходства и обоюдные заимствования" и поэтому "необходимо проявлять больше интереса ко всему, что создал их дух".

Выявление этих литературных факторов и свидетельств обогащает наше представление об общественно-культурной атмосфере того сложного времени, проливает новый свет на некоторые аспекты румынской литературной жизни данного периода.

MIHAI SEVASTOS- PROPAGATOR AL LITERATURII RUSE

Gheorghe Barbă

Printre oamenii de litere români, care în ultimele cinci decenii au adus contribuţii meritorii la difuzarea în ţara noastră a valorilor culturii şi artei ruse, se înscrie şi numele lui Mihai Sevastos (1892-1967), publicist şi scriitor, cu prezenţă constantă în paginile presei literare dintre cele două războaie mondiale şi în periodicele primelor două decenii de după Eliberarea României de sub jugul fascist. Mihai Sevastos face parte din pleiada publiciştilor formaţi în spiritul culturii umaniste de la revista "Viaţa Românească", al cărui secretar de redacţie a fost ani îndelungaţi (1911-1925). Prieten şi colaborator apropiat al lui Sadoveanu, Ibrăileanu, al fraţilor Teodoreanu, al Otiliei Cazimir, al lui Demostene Botez, el contribuie - alături de ei şi de alţi scriitori- la promovarea unei literaturi inspirate din realităţile societăţii româneşti, din existenţa şi frămîntările poporului nostru. Timp de 15 ani (1925-1939) a coordonat munca

redacţională a influentului săptămînal "Adevărul literar şi artistic". In numeroasele sale colaborări de cronicar la ziarele "Adevărul" şi "Dimineaţa" (1925-1937) şi la multe altele[1], Mihai Sevastos exprimă în mod consecvent o atitudine obiectivă, realistă, o concepţie inaintată atît în problemele estetico-literare, cît şi în cele sociale.

De aici izvora şi simpatia deosebită faţă de arta şi cultura rusă, clasică şi contemporană, la popularuzarea cărora aportul său, prin traduceri şi studii, va fi prezent timp de aproape cinci decenii.

După Revoluţia din Octombrie, Sevastos - la îndemnul lui Mihail Sadoveanu - a învăţat singur limba rusă ("pentru a ceti operele marilor clasici în original")[2], realizînd apoi multe şi bune tălmăciri din operele literaturii ruse.

Primele traduceri datează din 1919 (poeziile <u>In temniţă</u> şi <u>Singur în drum</u> de M.I.Lermontov, publica-

---

1 Mihai Sevastos a mai colaborat la publicaţiile: "Mişcarea" din Iaşi (1911), "Facla" lui N.D.Cocea (1911-1913), publicînd <u>cronici rimate</u> sub pseudonimul "Proletar"; "Cronica" lui T.Arghezi (1914), semnînd <u>cronici rimate</u>, cu pseudonimul "Rinaldo"; "Insemnări literare", revistă condusă de Mihail Sadoveanu şi G.Topîrceanu (1919); "Opinia" din Iaşi (1918-1924); "Lumea -bazar" din Iaşi (1924-1925); "Cuvîntul liber" (1924-1925). In 1945 a scos revista "Torţa". Intre 1946-1952 este redactor la "Universul". In ultimele două decenii ale vieţii sale publică la "Scînteia", "Tînărul scriitor", "Scrisul bănăţean", "Steaua", "Tînărul leninist", "Veac nou","Flacăra", "Albina", "Cravata roşie", "Viaţa militară", "Narodnaia Rumânia", "Roumanie Nouvelle" ş.a.

2 Informaţia ne-a fost comunicată în anul 1971 de către Zoe Sevastos, soţia scriitorului.

cate în "Insemnări literare"). In anul 1923 traduce din Gogol (Caleașca, tipărită în "Lumea literară") și în special din opera lui Gheb Uspinski (Cum ține minte, Lăcustele, Problema, Spovedania lui Copitesa Ivanov, apărute în "Viața Românească" și în Biblioteca "Dimineața"). In anul 1924 tălmăcește schițele lui Cehov Cameleonul ("Lumea") și N-ascunzi un ac într-un car cu fîn ("Curentul literar și artistic"), mai tîrziu (1936) publică, în colecția "Lectura - floarea literaturilor străine", alte două povestiri cehoviene: Dragostea și Dușecika. Tot în perioada interbelică transpune în limba română piesa lui Leonid Andreev, Profesorul Storițîn, jucată pe scenele Teatrelor Naționale din Iași și București în stagiunile 1938/1939 și 1939 /194o[1] . In anii de după război traduce, singur sau în colaborare, din Lev Tolstoi (Anna Karenina), I.S,Turgheniev (Rudin, In ajun, Un cuib de nobili, Fum, Prima iubire), A.Seafimovici (Pe un sloi de gheață), A.Neverov (Tașkent, orașul pîinii), M.Prișvin (Desișul de catarge), Al.Malîșkin (Oamenii dintr-un fund de țară), Lev Kasil (Strada mezinului), I.Brîli (Se luminează la Zabolotie), Evgheni Permeak (Basmul cu lupul cenușiu), V.Ilenkov (Drumul cel mare), T.Lagunova (In pădurile Smolenskului), basmele satirice rusești[2] etc. Traducerile făcute de Miahi Sevastos se remarcă mai ales prin fidelitatea față de textul original, prin străduința de a găsi corespondențele românești cele mai adecvate expresiilor specifice din limba rusă. Fin . cunoscător al limbii române și avînd un remarcabil gust literar, el a dat, în 1949, o

1 Vezi Ileana Bîrlogea, Leonid Andreev și teatrul românesc. "Romanoslavica", XV, 1967, p.1o4.

2 Mihai Sevastos a mai prelucrat basme sîrbo-croate și italiene.

foarte reuşită traspunere în graiul nostru a primului volum din Pămînt desţelenit[1] (traducerea volumului II al romanului a fost realizată în 1961, în colaborare cu L.Bimbulov). Tot lui îi aparţine tălmăcirea povestirii lui Mihail Şolohov Obrăunicătura (1961), precum şi una din versiunile româneşti ale nuvelei Soarta unui om, apărută în anul 1957[2] .

Pentru concepţia şi poziţia lui Mihai Sevastos era întotdeauna caracteristică atenţia acordată militantismului şi valorilor etice ale literaturii ruse. In articolele sale, el a căutat să sublinieze îndeosebi această latură, difuzînd în public pilda operei şi vieţii scriitorilor ruşi. Semnalînd, de exemplu. în 1936 aniversarea a 125 de ani de la naşterea criticului rus Visarion Bielinski, publicistul comenta: "... idealurile umanităţii n-au pierit ... în unele ţări, popoarele sînt aproape de aceste idealuri... De aceea am şi dat proporţii sărbătoririi lui Bielinski. Căci acest luptător pentru idealurile umanităţii a ieşit din istoria Rusiei, intrînd în istoria universală - fiind deci şi pentru poporul nostru însătoşat de dreptate şi de libertăţi, un îndrumător din trecut cu gest entuziast, dar şi cu privire de reproş pentru lipsa de credinţă, convingere şi acţiune de aici"[3] .

Cu înţelegere adîncă, el a desprins de la început, din vălmăşagul atîtor confruntări contradictorii

---

1 Vezi Otilia Croitoru, Cu privire la traducerea în limba română a termenilor dialectali din volumul I al romanului "Pămînt desţelenit" de Mihail Solohov, "Cercetări de lingvistică", anul XI, Nr.2 (iulie-decembrie), 1966, p.262-27o.

2 Cealaltă variantă românească a nuvelei lui M.Şolohov a fost realizată, în acelaşi an, de către Marcel Gafton şi Lucian Renert.

3 Idealurile umanităţii, "Adevărul literar şi artistic", Anul XV, Seria II, Nr.811, 21 iunie 1936, p.l.

de după primul război mondial, adevărata semnificație a Revoluției din Octombrie. "Revoluția rusească -scria el în 1924 în revista "Lumea" - n-a fost, cum cred unii, opera unor instigatori dezinteresați sau plătiți de nemți ... ori a lui Kerenski (vorbim de revoluția bolșevică)". Mihai Sevastos afirma atunci fără echivoc că bolșevicii, "care au canalizat elementele", au salvat de la "primejdie" Rusia și poporul ei, ce "a îmbogățit sufletul omenirii și care, chiar de acum înainte, poate să-l mai îmbogățească" Autorul român exprimă o atitudine negativă față de literatura scriitorilor emigranți, căci - afirma el - "operele artiștilor în refugiu au o notă falsă. Ei au avut un material străin. Sufletul lor n-a putut pătrunde lumea înconjurătoare". Pentru a crea lucrări de valoare - susține Sevastos - scriitorii ruși "au nevoie de viață rusească". Numai cei "care au trăit revoluția, care au făcut coadă la pîine, care s-au tocmit ca vînzători în librării - aceștia sînt adevărații scriitori ai Rusiei actuale,nu refugiații din Belgrad, Paris sau New-York. Ei ne vor face tabloul vieții rusești..."[1].

Insemnările lui M.Sevastos, risipite prin paginile publicațiilor din trecut, cuprind în substratul lor această orientare, ele fiind străbătute de o adîncă convingere democrată, exprimată cu vervă și suplețe în prezentările, articolele și cronicile sale (Pînă la Eliberare Mihai Sevastos a scris despre Gogl, Bielinski, Cehov, Leonid Andreev, Maxim Gorki, despre Teatrul de artă din Moscova etc.).

Nu este de mirare deci că, după 1944, Sevastos se afla printre popularizatorii activi ai cărții

---

1 Cartea rusească, "Lumea", Anul I, Nr.1, 2 noiembrie, 1924, p.12.

rusești din țara noastră. Apar sub semnătura lui prezentări, medalioane sau profiluri literare ale scriitorilor : Pușkin, Gogol, Bielinski, Cernîșevski, Lev Tolstoi, A.N.Ostrovski, Turgheniev, Nekrasov, Korolenko, Bunin, Gorki, Maiakovski ș.a.(Cele mai multe din prezentările sale au fost publicate în anul 1948 în coloanele ziarului "Universul"). Aceste articole au un caracter de largă popularizare, urmărind, în primii ani după Eliberare, să răspîndească în masa mare a cititorilor semnificația valorilor durabile ale literaturii ruse. Preferințele sale din domeniul literaturii ruse contemporane par a se fi îndreptat mai ales spre Mihail Șolohov, "vigurosul scriitor al pămîntului rusesc","care - alături de Alexei Tolstoi - stă pe primul plan al literaturii sovietice". In arta lui Șolohov e prețuită limpezimea, veracitatea, zugrăvirea precisă a tipurilor, redarea plastică a amănuntului caracteristic, "un fin meșteșug de a pune în mișcare toate resorturile sufletești ale personagiilor". La acest autor "orginal și plin de vlagă", - arată Sevastos - "totul este pictat în culori expresive: oameni și natură, laolaltă -într-o perfectă fuziune artistică"[1] . Aceste note au fost scrise în momentul pregătirii pentru tipar a traducerii romanului <u>Pămînt deștelenit.</u>

Paralel cu o bogată activitate publicistică și de traducător, Mihai Sevastos s-a manifestat și în calitate de autor al mai multor volume de poezie și proză. Culegerea <u>Rime sprintene</u> (192o) îl recomandă ca pe unul din reprezentanții poeziei umoristice și epigramice, pe linia lui Topîrceanu. Poezia lui Sevastos

---

1 Vezi și <u>Prefața</u> lui Al.Philippide la culegerea lui M.Sevastos, <u>Versuri</u>, Editura pentru literatură,1967.

este plină de ironie și autoironie, de aluzii critice, cu mai puține elemente lirice, dar cu observații și accente grave de natură socială. George Călinescu, în a sa Istorie a literaturii române de la origini pînă în prezent(1941), reține sonetul dedicat lui Mihai Codreanu. In prefața la volumul Cronici rimate (1963) de Mihai Sevastos, academicianul Al.Philippide apreciază expresia poemelor drept "excelentă", că autorul "cunoaște temeinic meșteșugul versurilor și-l folosește cu deosebită îndemînare. Ritmurile variate și niciodată schioape, rimele bogate și ingeniease, versul de laolaltă curgător și cizelat" (p.1o). Din creația în proză sînt demne a fi amintite aici cărțile Aventurile din strada Grădinilor (1934)[1] , Camioneta verde, Monografia orașului Ploiești, distinsă cu Premiul Academiei Române. Opera lui în proză are, în primul rînd ,o valoare documentară; ea reconstituie o galerie întreagă de tipuri din mediul periferic al orașelor, în care-și duc traiul cenușiu o seamă de semi-intelectuali. Caracteristicile intime ale prozei lui Mihai Sevastos sînt observația lucidă și spiritul omeniei.

In ultimii ani ai vieții a publicat în "Editura tineretului" o serie de volumașe pentru copii: Istorisiri adevărate (1961), reeditate apoi în 1966 și 197o, Din copilăria lui Ionel (1962) Cine știe(versuri, 1963).

Un interes aparte îl prezintă opera de memorialist a lui Sevastos[1] , în care, într-un stil capti-

1 Romanul a fost tradus în 194o în limba italiană,sub titlu La via del Giaordini.

2 Amintiri de la "Viața Românească", E.S.P.L.A.,1956, 338 p. (O nouă ediție, în întregime refăcută, vede lumina tiparului în 1966, la Editura pentru literatură, 49o p.); Amintiri de la "Adevărul literar" și Culisele Palatului regal, aflate în manuscris.(Despre existența acestor manuscrise am aflat în anul 1971 de la Zoe Sevastos, soția scriitorului).

vant, el evocă - prin numeroase informaţii cu caracter inedit, prin creionări de portrete şi profiluri literare - momente esenţiale ale unei perioade importante din cultura noastră. Aportul lui M.Sevastos în acest sens s-ar putea defini succint prin înseşi cuvintele lui din volumul postum, apărut în anul 1970: "Comentariile acestea sînt făcute de un observator obiectiv, care n-a urmărit în viaţă decît un ideal de dreptate şi de omenie"[1].

1. Documente omeneşti. Amintiri, Editura Minerva, 1970, p.5.

МИХАЙ СЕВАСТОС - НЕУТОМИМЫЙ ПРОПАГАНДИСТ РУССКОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

Георге Барбэ

Среди румынских литературных деятелей нашего столения, внесших свой вклад в популяризацию ценностей русской культуры в Румынии, достойное место занимает имя Михая Севастоса, публициста и писателя, неутомимого сотрудника многих румынских журналов и газет междувоенного периода. Глубоко убежденный демократ, он открыто выступает в печати в защиту Великой Октябрьской Социалистической Революции, утверждая (еще в 1924 г.), что большевики спасли "от опасности" Россию и ее народ, который "духовно обогатил человечество и который и впредь сможет обогатить его".

По совету М.Садовяну, он самостоятельно изучает русский язык ("чтобы читать произведения великих классиков в подлиннике"), что позволило ему осуществить много румынских переводов из русской литературы. Этот факт заслуживает внимания, так как произведения русских и советских писателей переводились обычно (до 1944 года) из немецкого и, в особенности, французского источников.

В 1919 году, Михай Севастос переводит на румынский язык стихотворения М.Ю.Лермонтова Узник и Выхожу один я на дорогу, в 1923 году - повесть Н.В.Гоголя Коляска и несколько очерков Глеба Успенского. Ему принадлежат также румынские переводы некоторых рассказов А.П.Чехова (1924, 1936). В довоенный период он переводит пьесу Леонида Андреева Профессор Сторицын, поставленную Ясским и Бухарестским Национальными Театрами (1938-1940 гг.). В послевоенные годы М.Севастос осуществляет румынские переводы произведений Льва Толстого (Анна Каренина), И.С.Тургенева (Рудин, Накануне,

Дворянское гнездо, Дым, Первая любовь), А.Серафимовича (На льдине), М.Шолохова (Поднятая целина, Судьба человека, Нахаленок), А.Неверова (Ташкент - город хлебный), М.Пришвина (Корабельная чаща), Ал.Малышкина (Люди из захолустья), Льва Кассиля (Улица младшего сына), Я.Брыля (В Заболотье светает), Е.Пермяка (Сказка о сером волке) и др.

Кроме переводов, Севастос выступал как автор многочисленных статей о русской и советской литературе. В межвоенный период он опубликовал статьи о Н.В.Гоголе, В.Г.Белинском, А.П.Чехове, Леониде Андрееве, Максиме Горьком, о Московском художественном театре, а в первые послевоенные годы он посвятил очерки популяризаторского характера Пушкину, Гоголю, Белинскому, Чернышевскому, Льву Толстому, А.Н.Островскому, Тургеневу, Короленко, Бунину, Горькому, Маяковскому и т.д.

И в прошлом, и в наше время, Михаиля Севастоса особенно привлекали этические ценности русской литературы, ее глубокая идейность и гражданский пафос.

CONSIDERAȚII ASUPRA STRUCTURILOR POETICE ÎN LIRICA OBICEIURILOR LA UCRAINENI ȘI ROMÂNI. "PROBA IUBIRII"

Ioan Rebușapcă

Atestată, într-o măsură mai mică sau mai mare, la multe popoare, "proba iubirii" este considerată un procedeu frecvent de structurare a unor motive folclorice. Avem sentimentul că procedeul s-a constituit în cadrul ritualului de nuntă[1].

În esență, procedeul constă în faptul că eroul (eroina), aflat(-ă) în impas, cere ajutor. Tata,

---

1 Motive ale "probei iubirii" sînt analizate în lucrările lui A.Hermann, Beiträge zur Vergleichung der Volkpoesie. Liebesprobe, în "Ethnologische Mitteilungen aus Ungar", I,1887,p.34-39; D. Caracostea, Balada poporană română. Curs...., București, 1932-1933; p.220.ș.u.; același, Poezia tradițională română. Balada poporană și doina,Ediție critică de D.Șandru. Prefață de Ovidiu Bîrlea, București, 1969, vol.I, p.257 și vol.II, p.101,105, 132; Gh.Vrabie (Balada populară română, București, 1966, p.440-454) analizează complexul tematic"proba iubirii" din baladele românești; Fuhrich Hermann, Die Liebesprobe. Ein Beispiel deutsch-slavischer Liedgemeinschaft, în Schlesische Studien. Festschrift für Karl Schodrock, München, 1970,p.186-193.

mama, fratele, sora îl (o) refuză şi numai iubita (resp. iubitul) acordă ajutorul solicitat. Acest model poetic în repertoriul fololoric cunoaşte o gamă largă de variaţiuni. Un exemplu "clasic" al modelului poetic "proba iubirii " îl găsim, de exemplu, în următorul cîntec de nuntă, care se cîntă în momentul plecării tinerilor la cununie:

A_1	Oj rano, rano v nedilju Pišla Marusia v ševliju: -Oj xto mene v ševliju znajde, To tomu ja dostanusja.	Duminecă de dimineaţă Se duse Marusia-n grădiniţă. -Cine printre flori mă va găsi, Aceluia îi voi reveni.
B_1	Pišov baten'ko - ne znajšov, Vyrvav kvitočku ta j pišov; Na kvitku hljane, serden'ko vjane, ŠČo Marusi ne maje.	Se duse tata - n-a găsit, A rupt o floare ş-a plecat; Priveşte floarea,inima i se strînge, Că pe Marusia n-o are.
A_2	....	....
B_2	Pišla matinka - ne znajšla,	Se duse mama - n-a găsit,
A_3	....	....
B_3	Pišov bratičok - ne znajšov,	Se duse fratele - n-a găsit,
A_4	....	....
B_4	Pišla sestrycja - ne znajšla,	Se duse sora n-a găsit,
A_5	....	....
B_5	Pišov Ivanko ta j znajšov, Vzjav za ručen'ku ta j pišov. -Oj xto mene v ševliju znajšov, To tomu ž ja j dostalas'[1].	Se duse Ivanko ş-a găsit, De mînă a luat-o ş-a plecat. -Cine printre flori m-a găsi Aceluia i-am revenit.

---

1. P.Ciubinski, Trudy etnografičesko-statističeskoj ekspedicii v Zapadno-russkij kraj, vol.IV, Petersburg, 1873, p.284, nr.718.

În poezie, această schemă atît de simplă se "îmbracă" în modul cel mai diferit, oferind cîntecului popular un farmec aparte și un plus de variabilitate.

Realizarea poetică desăvîrșită și "încărcătura" emotivă a poeziei populare aproape că ne împiedică să întrevedem o anumită dependență a modelului poetic de realitatea satului tradițional. Această dependență a fost mai strînsă în epocile vechi, cînd practicile și obiceiurile tradiționale își exercitau puterea lor instituțională cu mai multă vigoare. Pe baza unor asemenea obiceiuri cu o marcantă funcționalitate în viața satului s-a constituit, credem, modelul poetic de care ne ocupăm.

Baza etnografică a "probei iubirii". Intensa participare a tuturor membrilor familiei în desfășurarea ritualului de nuntă tradițional ține de un străvechi obicei, cu rădăcini ce se pierd în negura preistoriei, potrivit căruia cel care în orice problemă vitală avea cuvîntul hotărîtor, era neamul[1]. În satul patriarhal, invitarea acestuia la importantele manifestări ale vieții de familie constituia o datorie[2]. Înainte de căsătorie, tinerii cereau mai întîi binecuvîntarea bunicilor, considerați adesea ca părinți ai neamului respectiv, apoi erau binecuvîntați de părinții lor, după care erau obligați să parcurgă întregul sat, care, uneori, se suprapunea cu neamul, pentru a primi binecuvîntarea

1 I.Bromlei, Antropo - i sociohenez u najnovišomu svitli znan', în "Narodna tvorcist' ta etnohrafija", 25, 1972, 3, p.22.

2 O.Kraveț, Simejnyj pobut i zvyčaji ukrajins'koho narodu, Kiev, 1966, p.46.

fiecărui membru al colectivității, indiferent de vîrsta acestuia. Binecuvîntarea avea caracterul unui adevărat ritual[1]. După credințele populare, chiar și rudele decedate ale tinerilor care se căsătoreau participă la nuntă, deși nu sînt văzute. Din această cauză, sîmbătă, înainte de cununie, avea loc obișnuita pomenire a strămoșilor, sau moșilor, cum se spune în vorbirea românească populară, iar în timpul desfășurării nunții, din cînd în cînd, corul nupțial li se adresa și lor ca oricărui alt participant, viu [2].

Odată cu constituirea datinei de nuntă într-un spectacol simbolic, acțiunea neamului a fost marcată prin diverse obiceiuri nupțiale, dintre care multe cu o valoare simbolică evidentă. Cînd, înainte de cununie, mireasa trebuia adusă din cămară și așezată la locul ei tradițional, la masă, starostele nunții cerea binecuvîntarea familiei pentru aceasta:"Dumneata, tată, dumneata, mamă, voi, frați, surori, unchi, vecini apropiați și cei de departe, binecuvîntați mireasa să intre în casă"[3]. Cu aceeași formulă neamul era invitat dimineața să binecuvînteze începerea împletirii cununii[4]

---

1 I.Halko, Narodnyje zvyčaji i obriady z nad Zbruča, partea I, Lvov, 1861, capitolul Russkoje vesile; P.Ciubinski, Trudy, IV,p.25o.
2 Baudouin de Courtenay Ehrenkreutz, Ze studijów nad obrzędami weselnemi ludu polskiego, partea I, Wilno, 192o, p.1o.
3 V.Levițki, Bojkievs'ke vesile v Dobrohostovi, în "Materialy do ukrajins'ko-rus'koji etnolohiji", t.1o, partea a II-a, Lvov, 19o8, p.1o1-1o2.
4 Ibidem.

sau împodobirea pomului de nuntă[1] . Pieptănatul miresei, de asemenea, constituia un ritual, care era oficiat de întreaga familie[2] . Obiceiuri asemănătoare întîlnim şi la popoarele orinetale. La kirghizi, de pildă, înaintea plecării din casa părintească mireasa stătea pe locul ei de cinste, din casă, iar rudele apropiate, pe rînd, îşi luau rămas bun de la ea.[3)]. În Bucovina, cununa pe capul miresei era aşezată de părinţii acesteia sau de rudele apropiate, dacă mireasa nu avea părinţi[4] .

Cu timpul, probabil, în strînsă legătură cu evoluţia familiei, de la timpul zadruga sud-slavă la familia restrînsă, în componenţa persoanelor ce aveau o directă legătură cu evenimentele vieţii de familie s-a produs o delimitare: formula prin care se invita la nuntă, de exemplu, cuprindea doar pe membrii familiei restrînse: "Vă roagă tata, mama, fratele, sora să..."[5] În dimineaţa cununiei starostele lua iertăciunea, în numele mirilor, de la tată, mamă, copii(fraţi)[6] . La ucrainenii din Clisura, la logodnă, împreună cu peţitori, la casa miresei venea tata, mama, fratele, sora[7] .

---

1 V.Šuhevici, Hucul'ščyna, partea a III-a, Lvov, 1908, p.22-23.
2 I.Czerwiński, Swactwa, wesela i urodziny u ludu Ruskiego na Rusi Czerwonej, în "Novy Pamiętnik Warszawski", Varşovia,1805,vol.XVIII,p.367.
3 A.Djumagulov, Semja i brak u kirgizov Čujskoj doliny, Frunze, 1960, p.39.
4 E.Sevastos, Nunta la români, Bucureşti,1889,p.89.
5 I.Ciaban, Vesillja v Sokal'ščyni, în "Vesillja", vol.II, Kiev, 1970, p.130.
6 I.Kmet, Bojkivs'ke vesile v Hvizdcy, în "MUE",X, p.83.
7 V.Hnatiuk, Vesile v Keresturi, în "MUE", X, p.35.

Iar înainte de a pleca la cununie, în aceeaşi zonă, la casa miresei, familia se aşeza în următoarea ordine: tata, mama, sora, fratele[1]. La unele popoare orientale, la votoci de exemplu, cînd mireasa locuia departe, spre a o aduce, conform obiceiului local, imediat după nuntă din nou la casa părintească, la casa mirelui se deplasa tătăl miresei, fratele şi sora cea mică, împreună cu încă două rude apropiate[2].

Într-o asemenea ordine şi componenţă, membrii familiei restrînse sînt pomeniţi şi în textele rituale de nuntă româneşti, ca în următorul cîntec ce se interpretează după obiceiul "cămării":

Să trăiască cei părinţi,
C-au făcut copii cinstiţi
Ş-au făcut, ş-au legănat,
Ş-au crescut, ş-au măritat,
Bună cinste-au căpătat.

Floricică de pe hat,
Face cinste la un sat;
Floricică de la munţi,
Face cinste la părinţi.
Floricică dintre flori,
Face cinste la surori;
Floricică dintre brazi,
Face cinste şi la fraţi[1)].

Asemenea formule complete, "ideale" ni se par a fi "rotunjite într-o vreme mai apropiată de epoca modernă, prin diverse analogii şi suprapuneri. În sprijinul acestei idei vine faptul că obiceiul se actualizează

---

1 Ibidem, p.43-45.
2 S.Bagin, Svadebnyje obrjady votjakov Kazanskogo uezda, în "Etnograficeskoje obozrenije",9,1897,nr.2, p.66.
3 E.Sevastos, Nunta,p.315-316.

în permanență, formele vechi sînt păstrate adesea cel mai bine în textele poetice. Spre deosebire însă de textul citat, de o vădită factură modernă, în repertoriul cîntecelor rituale de nuntă, mai ales ucrainene, predomină cîntece, cărora am fi tentați să le atribuim caracterul unor texte fragmentate sau în destrămare, pentru simplul motiv că în ele sînt pomenite cel mai des mama, mai rar mama și fratele, iar sporadic și tata. N-ar fi exclus ca aceste elemente, cum susținea V.Ohrimovici, să indice niște urme evidente ale matriarhatului în poezie, cînd descendența în familie era considerată după mamă, iar apărătorul familiei era fratele[1], sau niște urme nu mai puțin vechi, mezolitice, cînd, conform noilor ipoteze etnografice, la o serie de popoare descendența era considerată după tată[2]. În orice caz, prezența mamei și a fratelui în datina și poezia rituală de nuntă ucraineană este mult mai activă decît cea a tatălui. "Și, în afară de aceasta, - scria Fiedrich Engels, - la indienii americani și la alte triburi (aflate pe aceeași treaptă de dezvoltare) contractarea căsătoriei nu este treaba celor în cauză, care adesea nici nu sînt întrebați, ci a mamelor lor (...). Înainte de nuntă, mirele aduce daruri rudelor de gintă ale miresei (adică acelora după mamă, nu tatălui și rudelor lui)"[3]. Rolul bărbatului, al tatălui, cum reiese din constatările lui Engels, a înce-

---

1 V.Ohrimovici, Značenije malorusskih svadebnyh obrjadov, în "Etnografičeskoje obozrenije", 1891, nr.; 1894, nr.4.

2 I.Bromlei, op.cit., p.23

3 Fr.Engels, Originea familiei, a proprietății private și a statului, ed.a V-a, București, Ed.Politică, 1961, p.49.

put să capete importanță odată cu nașterea familiei-pereche, la hotarul dintre sălbăticie și barbarie, și a devenit hotărîtor în epoca monogamiei. "Căsătoria-pereche a introdus în familie un element nou. Ea a pus alături de mama adevărată pe tatăl adevărat, autentic"[1] Astfel, bărbatul trece în fruntea familiei, luînd locul mamei, bucurîndu-se de autoritatea deplină și dispunînd de averea copiilor[2].

Cum în textele poetice apar, pe primul loc, cînd mama, cînd tata, ceea ce ar putea să reprezinte starea de lucruri, vizată de mai sus pomenitele teorii privind descendența familiei, am restabilit, credem, ordinea primilor trei membri ai familiei ce apar, de obicei, în modelul poetic al "probei iubirii": tata, mama, fratele. Sora credem că a fost introdusă în schemă prin analogie cu primii trei și sub influența credințelor în legătură cu rolul neamului etc. Bineînțeles, nu în toate textele vom întîlni schema "probei" completă, aceasta explicîndu-se, cum a reieșit deja, prin vechimea textelor, specificul tradiției folclorice și particularitățile zonale și naționale ale folclorului.

A mai rămas cel de al 5-lea participant și, totodată, cel mai important - iubitul (resp.iubita), fără de care procedeul poetic în discuție nu s-ar mai fi numit "probă", căci numai acesta din urmă vine în ajutor, dovedindu-se, cum spunea Potebnea, a fi mai bun decît întreaga familie.

În legătură cu cel de al 5-lea participant, observăm că iubitul (resp.iubita) apar în schemă ul-

---

1 Ibidem, p.54; 56;

2 N.A.Kisliakov, Očerki po istorii semji i braka u narodov Srednej Azii i Kazahstana, Leningrad,1969, p.45

timii. Drept argument pentru dezlegarea acestei enigme credem că se pot lua considerațiile lui Fr.Engels în legătură cu cea de a patra "mare descoperire" a lui Bachofen[1], și anume forma de trecere de la căsătoria pe grupe la căsătoria pereche. În această perioadă, după cum reinterpretează Engels faptele prezentate de Bachofen într-un mod mistic, acționa obiceiul prin care "femeia se răscumpăra din vechea stare cînd femeile aparțineau bărbaților în comun și obține dreptul de a se da numai unui singur bărbat(...). Asemenea obiceiuri, îmbrăcate într-o haină religioasă, sînt comune aproape tuturor popoarelor asiatice dintre Marea Mediterană și Gange". "La alte popoare învelișul religios lipsește, la unele - în antichitate, la traci, celți, etc., iar în zilele noastre la mulți locuitori băștinași ai Indiei, la unele popoare malaeze, la locuitori ai insulelor din Oceanul Pacific, la mulți indieni din America - fetele se bucură pînă la măritiș de cea mai mare libertate sexuală(...). Ceea ce aici - arată Engels - unui om civilizat i se pare straniu, potrivit matriarhatului și căsătoriei pe grupe este pur și simplu o regulă"[2]. În virtutea acestei reguli, la o serie de popoare, în antichitate pe insulele Baleare și în Africa, iar în vremea lui Engels în Abisinia, "prietenii și rudele mirelui sau nuntașii revendică chiar în timpul nunții dreptul moștenit din timpurile vechi asupra miresei, și rîndul mirelui vine abia la urmă"[3].

Legătura dintre această "regulă" străveche, cu o funcționalitate atît de puternică în epocile în-

1 Vezi J.J.Bachofen, Das Mutterrecht, Stuttgart, 1891.
2 Fr.Engels, op.cit., p.52; *cf. și I.Bromlei, op.cit, p.22.*
3 Fr.Engels, op.cit., p.53.

depărtate, a cărei "undă" nu putea să nu se propage şi-n perioadele mai apropiate de lumea nouă, sub forma unor gesturi-simbol, şi sensul "probei iubirii" este cît se poate de evidentă: dacă dormitul mirilor(=reflectarea vechiului drept moştenit asupra miresei), conform obiceiului străvechi, marca trecerea fetei din familia părinţilor în familia soţului (în vorbirea populară expresia "a dormi" se foloseşte în mod curent pentru "a te mărita"), datina rămasă şi în ritualul de nuntă al tuturor popoarelor moderne(=obiceiul "cămării"),dar care, după cum am dovedit în teza noastră de doctorat[1], ca obiect al comunicării, este sinonomică cu o întreagă gamă de alte obiceiuri (vînzare-cumpărare, oferirea darurilor, cucerire "armată" pierderea şi găsirea obiectelor de nuntă etc.), atunci orice motiv care poate fi încadrat în schema "probei iubirii" (fiindcă nu toate motivele au această "predispoziţie") nu constituie de fapt o "probă" a iubiri, ci traduce într-un mod simbolic încheierea căsătoriei. Avem de-a face, prin urmare, cu un salt în sfera limbajului artistic, cu realizarea unei comunicări prin simboluri unanim cunoscute de colectivitatea tradiţională. Astfel, un obicei larg răspîndit ca jocul sau danţul miresei, despre care s-ar crede că n-ar avea valoare simbolică, concretizează cît se poate de bine cele spuse de Engels şi luate de noi drept suport al unuia din elementele de bază ale "probei iubirii": la despletirea miresei,- comunică I.Pop-Reteganul-, naşa îi ia cununa de pe cap, îi despleteşte coada din care face apoi două codiţe, o înhobotează, pune cîţiva bănuţi de argint pe farfurie şi începe jo-

---

1 Ioan Rebuşapcă, Poezia populară de urare şi felicitare. Rezumatul tezei de doctorat. Centrul de multiplicare al Universităţii din Bucureşti, 1971.

cul. "După nașă joacă pe mireasă, tot pe bani, oricine vrea, pînă ce mirele, văzînd că e prea ostenită, o apucă din mîna jucăușilor, pune și el bani pe tăieriu și jucînd-o și el puțin, muzica încetează"[1] . Și în Maramureș, mirele joacă cu mireasa ultimul, depunînd o sumă mai mare decît ceilalți dansatori[2] .Semnificația simbolică a dansului ritual apare limpede în versurile:

Kotryj molodeț' zlovyt mij vineț',	Care voinic îmi va prinde cununa,
Toj so mnoju pide u taneț'.	Acela cu mine va juca.

în care prinderea cununii simbolizează încheierea căsătoriei. Dansul ca marcă a încheierii principalelor acte ale nunții este atestat în multe izvoare etnografice[3] .

Referitor la cel de al doilea element constitutiv al "probei iubirii" - atitudinea participanților față de acțiunile în curs de desfășurare, întîlnim, în esență, trei categorii de fapte: 1. împotrivirea miresei, mirelui, părinților), 2. refuzul și, 3.acceptarea.

În realitatea poetică, aceste categorii de fapte se concretizează în cele mai diferite modalități. Oferim cîteva exemple generalizatoare:

1.Fata (resp.voinicul) se împotrivește acțiunii familiei: //: acceptă aceeași acțiune din partea lui N (resp.din partea fetei);

1 S.Fl.Marian, Nunta la români, București,189o,p.721.

2 Nicoară Timiș, Nunta în Borșa, în "Tradiții maramureșene", Baia Mare,1967, p.37.

3 V.Šuhevici, Huculščyna,III, p.4o; G.Fira, Nunta în județul Vîlcea, București, 1928,p.11; M.Vulpescu, O nuntă păgînă în comuna Lupșani, București,193o, p.241-243; Gh.Cernea, Obiceiuri de nuntă din județul Hunedoara, București, 1929, p.2o.

2. Fata (resp.voinicul) refuză propunerea familiei:/ /: acceptă aceeaşi propunere din partea lui N(resp.din partea fetei);
3. Părinţii refuză cererea fetei (resp.a voinicului): / /: N(resp.fata) îi acordă ajutorul solicitat.

Prin simpla inversare a datelor, "îmbrăcate" cu diverse verbe-acţiuni, numărul exemplelor prezentate aici se înmulţeşte considerabil.

Şi cel de al doilea element constitutiv al "probei" - atitudinea participanţilor - se bazează pe o îndelungată tradiţie, în decursul căreia colectivitatea a ajuns, printr-un consens unic, la anumite formalizări ale obiceiurilor. Aşa, de pildă, prin tradiţie, ca o amintire, probabil a vremurilor trecute, la o serie de acţiuni ale ritualului mireasa, formal, trebuia să se împotrivească. Ea se împotrivea la despletirea cosiţei[1], la înhobotat[2] etc. Obligativitatea împotrivirii miresei, materialele etnografice o subliliază în mod expres: cînd la românii din Macedonia, în noaptea nunţii mireasa era dusă în "cămara nunţii" aceasta"trebuia să se împotrivească spre a veni, o tîra cu sila în cămară"[3]. Împotrivirea,ca şi alte acţiuni similare, erau convenţionale, sombolice. În legătură cu obiceiul de mai sus o altă informaţie aduce precizarea cuvenită: cel desemnat cu aducerea miresei din cămară, o ia de mînă şi "se face că o smulge din braţele celorlalte femei"[4].

---

1 S.Fl.Marian, Nunta, p.712.
2 F.Volkov, Svadbarskite obredi na slavianskite narodi, în "Zbornik za narodni umotvorenija, nauka i knižnina", IV, p.206.
3 D.Bolintineanu, Călătorii la românii din Macedonia şi Muntele Atos sau Santa-Agora,Bucureşti,1863,p.91.
4 S.Fl.Marian, Nunta, p.526.

Se puteau împotrivi şi părinţii. Ba, dimpotrivă, la peţit, cînd erau întrebaţi dacă-şi mărită fata, aceştia "considerau că este de datoria lor să se împotrivească chiar şi în cazul cînd ar fi bucuroşi s-o mărite"[1).

O şi mai numeroasă categorie o constituie lucrurile refuzate, pe baza aceleeaşi credinţe populare, potrivit căreia nimic nu trebuie acceptat de prima dată, ci numai după cîteva însistenţe[2]. Astfel, mireasa refuză de prima dată să rprimească darurile[3], refuză să părăsească casa părintească şi să plece la casa viitorului ei soţ, refuză să coboare din rădvan, căruţă etc. cu care este adusă[4].

Tot ca o formă a refuzului poate fi considerat şi faptul că fata nu răspundea afirmativ la întrebătile puse, ci abia după a treia repetare a întrebării. La logodnă, cînd era întrebată dacă cu voia ei se logodeşte, "mireasa nu prea spunea din vorba a dintîi"[5]. Asta fiindcă numai după a treia repetare a oricărei întrebări sau acţiuni actul era considerat încheiat şi, mai ales, valabil[6].

1 Hr.Iasciurjinski, Svad'ba malorusskaja kak religiozno-bytovaja drama, în "Kievskaja starina", 1896, X, p.239.

2 N.Danilcenko, Etnografičeskije svedenija o Podol'skoj gubernii, Kamianeţ-Podolsk, 1869, p.29-34.

3 M.Dovnar-Zapolski, Belorusskaja svad'ba v kul'turno-religioznyh perežitkah, în "Etnografičeskoje obozrenije", 5, 1893, XVI, p.5o.

4 N.Kisliakov, Sem'ja i brak u tadžikov, p.2o6.

5 G.I.Pitiş, Nunta în Şchei pînă la 183o, în "Revista nouă", I, 1888, 3, 112.

6 Ibidem; E.Sevastos, op.cit., p.45-46; N.A.Kisliakov, op.cit., 78, 115.

Cît privește cel de al treilea element al "probei iubirii" - repetarea acțiunilor, reiese în mod logic că aceasta depinde de primele două elemente analizate: propunerea refuzată sau cererea neîndeplinită vor fi reînoite de atîtea ori pînă ce vor fi acceptate. Căci sensul obiceiului constă tocmai în aceea că propunerea trebuie să fie acceptată, de o anumită persoană (flăcău sau fată), pentru a "traduce" cu ajutorul simbolului operant încheierea căsătoriei. Sînt cunoscute, de pildă, obiceiurile de logodnă, cînd, la cererea pețitorilor, starostele miresei sau gazda aducemai întîi o femeie bătrînă, care este refuzată, apoi este adusă o altă fată, dar și aceasta este refuzată, și abia a treia oară se aduce mireasa care este acceptată.[1] . "Traducerea" simbolică a încheierii căsătoriei apare cel mai limpede în cazul dăruirii de către mireasă sau mire a diverselor obiecte de nuntă (inel, cunună, batistă, năframă, bani vechi,salbă, mere etc.): fata oferă cununa (oferirea cununii=căsătorie) sa, pe rînd, părinților, fraților, care refuză s-o primească , și abia N o primește. În acest caz avem de-a face cu un dialog al gesturilor-simbol, acceptate ca atare de întreaga colectivitate, căci ele reprezintă una din modalitățile de a realiza o comunicare artistică.

În formele bine păstrate ale ritualului de nuntă tradițional, între desfășurarea concretă a obiceiului și textul poetic însoțitor a existat o strînsă dependență: ceea ce se interpreta de către actanții dramei

---

1· V.Hnatiuk, Bojkivs'ke vesile v Mšanci, în "MUE",X, p.3.

simbolice cu ajutorul gesturilor-simboluri, era descris în cîntecele corului nupţial. Cum la asemenea acte participau membrii familiei, textul poetic le-a consemnat prezenţa, constituind astfel un fel de "prefabricate" poetice pentru viitorul procedeu al "probei iubirii". Cînd nunta se pornea, împreună cu mireasa, spre casa mirelui, se cînta:

Frunză verde de cireş,
Hai, mamă, şi mă petreci (=cere)
Pînă-n fundul grădinii.
Petrece-te-ar străinii, (=refuz)
C-ai dat mîna cu dînşii.[1]

Cîntecul putea continua în acest mod, încheindu-se cu îndeplinirea cererii de către N.

Dacă pe baza unor asemenea cîntece sau concomitent cu ele s-a constituit şi modelul "clasic" al "probei iubirii", aceasta rămîne de văzut. Cert este însă că în repertoriul de nuntă, alături de "prefabricate", găsim şi multe exemple de formule poetice ale "probei iubirii" gata constituite, din motive ce "traduc" simbolic încheierea căsătoriei. Odată constituit, în acest model se încadra, practic, orice motiv cu valoare simbolică.

După constatările noastre, la popoarele slave, în cazul de faţă la ucraineni, "proba iubirii" cunoaşte o largă răspîndire. În repertoriul de nuntă aceasta apare într-o strînsă legătură cu ritualul tradiţional, condiţionînd traducerea semnificaţiei simbolice a diferitelor momente ale acestuia. Alături de cîntece structurate după modelul poetic "proba iubirii",

---

1 S.Fl.Marian, Nunta, p.614.

în repertoriul de nuntă se întîlnesc numeroase cîntece cu structură şi tematică diferită (de joc, de dragoste, sociale etc.). În colinde în schimb, mai ales ucrainene, de fată şi flăcău, "proba iubirii " este aproape singurul procedeu de structurare a faptelor de poezie, ceea ce este şi normal, fiindcă aşa cum am arătat în teza noastră de doctorat, susnumitele grupe de colinde sînt într-o legătură genetică cu datina şi poezia rituală de nuntă.

Cum am arătat la începutul articolului, varietatea în poezia populară, în mod special în cea rituală, se realizează printr-o pronunţată formalizare a mijloacelor de exprimare. Aici se constituie serii de constante, care asigură "traducerea" simbolică a mesajului, şi variabile, care particularizează şi colorează funcţia constantelor. Aşa, de pildă, motivul oferirii darurilor în poezia rituală apare ca gest-simbol pentru exprimarea înţelegerii reciproce (dintre mire şi mireasă, dintre părinţii mirilor etc.), ca marcă a realizării ei efective. În realitatea poetică, această constantă se materializează printr-un şir de variabile: fata (v.mireasa), răspunzînd afirmativ, prin gesturi simbolice, la propunerea de căsătorie, oferă flăcăului (v.mirelui) cununa, inelul, o cămaşă, un brîu, batiste, mere, flori, etc.

Folosind simbolurile F (fata), N(flăcăul), T (tata), M (mama), Fr (fratele), S (sora), + (acceptare, înţelegere realizată, ajutorul acordat), - (refuz ,împotrivire), c (constantă), V(variabilă), imensa bogăţie de colinde ucrainene de fată poate fi reprezentată schematic prin cîteva constante tematice, fiecare avînd un număr diferit de variabile (motive):

1. F coase (c) cununi(v) T M Fr S > cer una, F
N ← +

	Ukrainian	Romanian
A_1	Oj u L'vovi, v radovim domi, Tam divčenojka vinočky vyla, Oj vyla, vyla, pozolotyla.	Hei la Liov,în casa cu sfat, Colo o fată cununi împletea, Hei,le-mpletea,cu aur polе- ia.
B_1	Pryjšov do neji baten'ko jeji: "Daj my,donejko,xot'jeden vinok, "Tatunju,ne dam,bo sia ty ne zdam!"	Veni la ea bunul ei tată: "Dă-mi,fiica mea,măcar una". "Tată,nu ți-oi da,că n-oi fi a ta!"
A_2	....	....
B_2	Pryjšla do neji matinka jeji,	Veni la ea buna ei mamă,
A_3	....	....
B_3	"Mylejkomu dam, bo sja jemu zdam!" [1]	"Iubitului voi da, căci a lui voi fi".

2.F pierde(c) cununa (v), cere ajutor < T M Fr S – / N + [2]

3.F spală(c) rufele(v), cere să fie aduse < T M Fr S – / N + [3]

4. T M Fr S / N > cheamă fata(c) acasă(v), F < – / + [4]

5. T M Fr S / N > o roagă să iasă(c) din cămară(v), F < – / + [5]

6. T M Fr S / N > o roagă să-i treacă (c) peste apă(v) F < – / + [6]

1 V.Hnatiuk, Koljadky,II, nr.261 E.
2 Ibidem,nr.285 A; pentru alte variabile (motive) cf.nr.nr.279 A-E, 28o-284 A-B,285 B-F.
3 Ibidem, nr.274 C; cf.și 272-274 A-B, D-E,291 A-E.
4 Ibidem,nr.262 A; cf.și 259-261 A, 262 B-H, 263 E, 265 F, 241 B.
5 Ibidem, nr.214 A; cf.și 241 C,D,E.
6 Ibidem, nr.290 E.

Colindele ucrainene de flăcău, sînt structurate ca și cele de fată, utilizînd aproape aceleași corelări de <u>constante</u> și <u>variabile</u> ca și primele:

1. N pierde (c) calul (v), cere ajutor < T M Fr S – [1] / F ——— +

2. N cere(c) să fie rescumpărat(v) < T M Fr S – [2] / F ←—— +

3. T M Fr S ← îl cheamă(c) acasă(v), N < – [3] / F ←——— +

Afară de schemele prezentate, colindele ucrainene de flăcău cunosc și următoarea structură a motivelor, în deplin acord cu spiritul "probei": asediind "cetatea"(=curtea miresei), voinicului i se oferă mai întîi două daruri, pe care le refuză, pe rînd, acceptînd doar cel de al treilea dar – o frumoasă fată.[4]

În repertoriul colindelor ucrainene, mai apar și variante, actanții cărora nu se află în opoziție, adică nici părinții, nici frații, nici fata(resp.flăcăul) nu se opune acțiunilor, nu refuză darurile primite, ca

---

1 V. Hnatiuk, Koljadky, nr. 212 B; cf. și 212 A.
2 Ibidem, nr.191; cf.și 158 B, 231 A-D, 232 A,B.
3 Ibidem, nr.198 C; cf.și 196 A, 197, 198 A-C,208 B.
4 <u>Ibidem</u>, nr.184.

în acest colind: N împarte cai părinţilor, fraţilor, fetei [1]. Acest model poetic, elaborîndu-se în cadrul ritualului de nuntă, reflectă obiceiul oferirii darurilor de către miri tuturor membrilor familiei, mireasa-familiei mirelui, iar mirele - familiei miresei. Darurile în colinde se constituie în serii de variabile, în care s-au integrat şi multe obiecte care, în mod obişnuit, nu au valoare simbolică.

"Proba iubirii" este destul de frecventă în cîntecele ucrainene de primăvară care prelucrează într-un mod propriu tema dragostei şi a căsătoriei [2]. Ceva mai rar modelul poetic apare în baladele familiale şi în cîntecul liric.

În repertoriul cîntecelor de nuntă româneşti, mai evoluate decît cele ucrainene, modelul "clasic" al "probei iubirii", aproape nu se întîlneşte. Faptul merită să fie cercetat mai amănunţit căci, după cum am văzut în prima parte a articolului, datina românească de nuntă oferă numeroase obiceiuri străvechi, care, fără îndoială, au contribuit la statornicirea în poezie a modelului poetic analizat.

În colindele româneşti, modelul complet al "probei" apare sporadic. Adesea întîlnim variante structurate cu ajutorul schemei în care apar doar fata şi flăcăul. Aşa, de pildă, motivul, trezirii fetei din somn (derivat din obiceiul "cămării"), care la ucrineni este prezentat ca şi motivele analizate mai sus, în colindele româneşti, se realizează astfel:

---

1 V.Hnatiuk, Koljadky, II, nr.218 C.
2 Exemple vezi în Ihry ta pisni. Vesnjano-litnja poezija trudovoho roku, Kiev, 1966.

Pe deal, pe la Craioviţă,
Mi-este o lină fîntîniţă
Şi-nălbeşte o copiliţă.
A-nălbit cît a-nălbit,
A pus capu ş-a-adormit.
Deştepta-o-aş,nu mă-ndur,
Că prea-i este somnul lin;
Săruta-o-aş d-adormită,
S-o ţine cebăluită.

(la ucraineni,acest lucru încearcă,pe rînd, tata, mama,fratele, sora, dar numai iubitul reuşeşte.

Urmează prezentarea felului în care tînărul trezeşte fata din somn[1] .

Într-o formulă apropiată de aceasta, presupusa participare a părinţilor şi fraţilor este exprimată lapidar, în spiritul gîndirii moderne: dintre toţi, numai fata (resp.flăcăul acordă ajutorul solicitat, reuşesc să treacă obstacolele, recunosc eroul (resp. eroina):

Mai presus pe lîngă cer
Vine-un negru de norel;
Dar nu-i negru de norel,
Ci-i Gheorghe tinerel
Pe-un cal negru grugorel,
....

---

1 T.Bălăşel, Versuri populare române, vol.I, Craiova, f.a., 57.

Și-așa tare ce venea,
Bună ziua cînd dădea,
Nimenea nu-i mulțumea, $(= A_1 B_1 \longrightarrow A_4 B_4)$
Numai d-a lui ibovnică[1] . $(= A_5 B_5)$

Destul de frecvente în repertoriul colindelor românești sînt și variantele neopoziționale, ca următorul colind de fată: la munte ninge și plouă, la șes cade roua; din apa căzută se face iazul în care sînt doi meri rotați (formulă poetică cunoscută); pe o creangă de măr este leagănul în care șade fata; ea coase, apoi rupe cîte un măr"și-i ferichește" pe tată, mamă, tînărul domn[2] .

"Proba iubirii", în forma sa "clasică", o întîlnim destul de des în baladele românești, cum este, de exemplu, balada despre Pintea Viteazul: fiind întemnițat de mai multă vreme, în sînul haiducului s-a cuibărit șarpele care "cu coada îl strînge" iar "cu gura inima îi suge". Pintea cere ajutorul părinților, fraților. Ei îl refuză, și numai iubita:

Nici vorba nu a gătat,
Mîna-n sîn și-o băgat
Și a scos un brîu de aur,
Lung și greu ca un balaur[3] .

---

1 La luncile soarelui, p.156-157.

2 N.Păsculescu, Literatura populară românească, București, 1910, 58-59, nr.75.

3 I.Pop-Reteganul, Drăguța Pintii,"Familia", 31,1895, 126-127. Cf.și Al.I.Amzulescu, Balade populare românești,I, 242, Gh.Vrabie, op.cit.

Cum remarcă Gh.Vrabie, după modelul "proba iubirii" sînt structurate, în general, baladele familiale. Tocmai de aceea sfîrşitul textului citat ne surprinde doar aparent, deoarece faptul că iubita scoate din sînul lui Pintea un brîu de aur trebuie interpretat ca o rezolvare a conflictului în spiritul "probei", ce operează cu gesturi-simbol unanim recunoscute în popor (oferirea brîului, baierului, inelului, cununii = căsătoriei). Semnificaţia simbolică a motivului şarpele în sînul voinicului (în cazul baladei despre Pintea, evident, avem de-a face cu o contaminare) a fost reliefată de D.Caracostea, care scria: "În loc de şarpe, e o salbă de galbeni şi astfel proba iubirii este făcută şi flăcăul ia în căsătorie pe fată"[1].

În schiţa presupusei modalităţi de constituire a modelului poetic "proba iubirii" am folosit aici doar o parte din izvoarele fişate. Toate cîte le-am parcurs însă ne-au condus la ideea că modelul analizat s-a constituit în cadrul ritualului de nuntă, într-o strînsă legătură cu funcţionalitatea acestuia. Pătrunzînd în alte specii folclorice, nelegate de obicei, acest model poetic a dobîndit numeroase variaţiuni structurale, favorizînd potenţarea tendinţei de formalizare a expresiei poetice, care în tradiţia orală a fiecărui popor în parte capătă forme diferite.

О ПОЭТИЧЕСКИХ СТРУКТУРАХ В УКРАИНСКОЙ И РУМЫНСКОЙ ОБРЯДОВОЙ ЛИРИКЕ."ИСПЫТАНИЕ ЛЮБВИ"

Краткое содержание

В настоящей статье автор рассматривает одну из довольно

1 D.Caracostea. Balada poporană română. Curs.cit., p.221.

распространенных поэтических структур, названную "пробой" или "испытанием любви", главный смысл которой состоит в том, что герой [или героиня] песни, находясь в опасности, требует помощи от родителей, брата, сестры, но они отказываются. Одна только героиня [или герой] его [или ее] спасает. Подобные песни созданные с двух симетрических сегментов А [состояние героя и его просьба] и Б [отказанная семьей помощ или сопротивление героя], которые повторяются почти неизменно столько разов, сколько членов семьи упоминаются в песне. При остальном повторении в сегменте Б герои спасаются или не сопротивляются один другому.

Анализируя этнографические данные и фольклорные материалы, сопоставляя их с теориями о возникновении семьи и брака, главным образом с работой Ф.Енгельса о происхождении семьи, частной собственности и государства, автор предполагает, что данная поэтическая структура возникла в свадебном обряде, где она способствовала символическому изображению заключения брака. Данная структура проникла и в колядки, веснянки, баллады, лирические песни, тематически сродные со свадебными. В украинском и румынском песенном фольклоре рассмотренная структура является одной из общих поэтических моделей. В украинцев она больше всего встречается в свадебном фольклоре, в колядках и веснянках, а в румын - в колядках и балладах.

Итогам настоящего исследования почти вполне подвергаются и песни других народов на данную тему.

B I B L I O G R A F I A

lucărilor cadrelor didactice de la Facultatea de limbi slave referitoare la raporturile literare româno-slave.

BALAN, Dumitru, Vladimir Maiakovski în România, CMUB 1975.

BARBĂ, Gheorghe, Şolohov în România, Veac nou, 2o mai 196o, p.2.

Opera lui Şolohov în România (înainte de 23 August 1944), Romanoslavica, VI, 1962,p.167-187.

Tvorčestvo Mihaila Şolohova v Rumynii (do 23 Avg.1944,g.), Buletinul de informare ştiinţifică în limba rusă (Stiinţe sociale), Academia R.P.R., Nr.1, 1962,p.14o-143.

Insemnări biografice (Despre ecoul operei lui K.Fedin în România), Secolul 2o, nr.1o,1963, p.67-7o.

Opera lui K.Fedin în România, Studii de literatură universală, VI, 1964, p.41-57.

Opera lui M.Şolohov în România (după 23 August 1944), Romanoslavica, X, 1964, p.119-139.

Filologia slavă în Universitatea București (colectivul de autori: G.Mihăilă, I.C.Chițimia, L.Diaconiță, Gh.Barbă, V.Șoptereanu, E.Vrabie) Romanoslavica, XII, 1965, p.259-281.
Comuniști români în "Pămînt desțelenit",Veac nou, XXI, nr.21, 21 mai 1965, p.2.
România și românii în opera lui Șolohov, Secolul 2o, nr.5, 1965, p.47-48.
Otzvuki proizvedenij M.Šolohova v rumynskoj meždavoennoj publicistike, Rumynskaja literatura, nr.2, 1967, p.84-88.
Mihail Șolohov și literatura română (rezumat al tezei de doctorat), C.M.U.B., 1971.
Primele pagini din proza șolohoviană în limba română, Analele Universității din București (Limbi slave), Anul XXI, 1972, p.53-67.
Motivele românești în creația lui M.Șolohov, Analele Universității din București (Literatura universală și comparată), Anul XXI,nr.2, 1972, p.27-38.
Sadoveanu și Șolohov, Analele Universității din din București (Literatura universală și comparată), Anul XXI, nr.2, 1972, p.163-167.
Cezar Petrescu despre creatorul "Donului liniștit", Analele Universității din București (Literatura universală și comparată), Anul XXII, nr.1, 1973, p.41-51.
Mihail Șolohov în universul literar românesc C.M.U.B., 1975.
Prezențe pușkiniene în România interbelică, în vol. col. A.S.Pușkin și literatura română, C.M.U.B., 1976.

BARBORICĂ, Corneliu. Božena Němcová. Studiu introductiv la romanul Bunicuța. București, BPT, 1962, p.III-XXXI.

Zaujímavé svedectvo Štefana Pilárika o Rumunoch v tureckej vojne r. 1663 (O interesantă mărturie a lui Št. Pilárik despre români), în Zbornik Filozofickej fakulty Univerzity Komenského , anul XIV, Bratislava, 1964, p.91-94.

Eminescu și Krasko, în vol. Probleme de literatură comparată și sociologie literară, Editura Academiei, 1970, p.207-217.

Aspecte din istoria raporturilor româno-cehoslovace în a doua jumătate a sec.al. XIX-lea, Romanoslavica, XVII, 1970, p.619-633.

Z rumunskych kontaktov Ivana Krasku (Raporturile lui Ivan Krasko cu românii), Slovenská literatúra, XVII, nr.5, Bratislava, 1970, p. 457-478.

Ecouri eminesciene în opera poetului slovac Ivan Krasko, Romanoslavica, XVIII, 1972,p. 391-412.

Ivan Krasko sau supliciul incertitudinii. Studiu introductiv la volumul de versuri Nox et solitudo. Univers, București, 1973, p.5-1o

Camil Petrescu și Gib Mihăescu la Praga. Manuscriptum, 1, 1974, p.159-161.

Mihail Sadoveanu în arhive pragheze, Manuscriptum, nr.4, 1974, p.144-146.

Eminescu - poetul meu preferat. Manuscriptum 1, 1975.

CALIN, Gheorghe, Olteanu, Pandele, Ziaristul slovac G.Augustini în România, AUB, Seria filologie, nr.25, 1962, p.355-365.

Ion Luca Caragiale în limba slovacă, Rsl.,nr. 15, 1967, p.111-132.
Considerații asupra stilului poeziei lui Ivan Krasko în raport cu stilul poeziei lui Mihail Eminescu, Rsl., nr.17, 197o, p.317-326.

CHITIMIA, Ion Constantin, Cronica lui Ştefan cel Mare în Cercetări literare, publicate de N.Cartojan, III, 1939, p.219-293.
Cronica lui Ştefan cel Mare, Versiunea germană a lui Schedel, ediţie şi introducere, Bucureşti 1942.
B.P.Haşdeu, Ioan Vodă cel Cumplit, studiu şi ediţie, Craiova, 1942.
T.T.Burada, Folclorist şi etnograf, Bucureşti, 1955.
Cărţile populare în literatura românească(în colaborare cu Dan Simionescu), studiu introductiv, note, glosar, indice, 2 vol., Bucureşti, 1963.
Halima şi alte povestiri, prefaţă şi texte (textele în colaborare), Bucureşti, 1963.
Introducere în folcloristica polonă, Bucureşti, 1965.
Folclorişti şi folcloristică românească, Bucureşti, 1968.
Folclorul românesc în perspectivă comparată, Bucureşti, 1972.
Historia literatury polskiej (w.XII-XVIII), Bucureşti, CMUB, 1972.
Cărţi populare, studiu introductiv şi texte (în colaborare), Bucureşti, Albatros, 1973.
T.T.Burada, Istoria teatrului în Moldova, ediţie, studiu introductiv, note de

I.C.Chiţimia, Bucureşti, Minerva, 1975.

Inceputurile literaturii polone, în Preocupări literare, II, 1937, p.297-310.

Polonia în cultura românească, ibidem, III, 1938, p.78-92.

Literatura română în Polonia, ibidem, III, 1938, p.322-332.

Încoronarea regilor poloni la N.Costin în Cercetări literare, IV, 1940, p.139-163.

Opera lui Matei Miechowita, în Revista istorică română, XV, 1945, p.223-235.

Asupra a două cărţi, ibidem, XVI, 1946, p. 72-76.

Livres polonais dans la Bibliothèque de l'Académie Roumaine, ibidem, XVI, 1946, p.184-185.

Din viaţa folclorică a unor cuvinte, în Cercetări folclorice, I, 1947, p.23-44.

Din activitatea folclorică şi etnografică în Polonia, ibidem, 1947, p.153-159.

Cele mai vechi urme de text şi limbă românească, în Romănoslavica, Praga, I, 1948, p. 117-127.

Histoire et sémantique de deux termes slaves, поводъ et поводъ, chez les Slaves et chez Roumains, în Slavia (Praga), XXX, 1950, p. 349-362.

B.P.Hasdeu şi problemele de folclor, în Studii şi cercetări de istorie literară şi folclor[1], I, 1952, p.161-191.

G.I.Pitiş şi cercetările sale de folclor, SCLF, 1953, p.45-95.

---

1. In continuare SCLF.

Problema clasificării și definirii literaturii populare în proză, SCLF, III, 1954, p.47-62.

O sută de ani de la moartea lui Adam Mickiewicz (1798-1855), SCLF, III, 1954, p.2o2-2o7.

"Lud" și folcloristica polonă, SCLF, V, 1956, p.386-391.

O rumuńskiej literaturze ludowej, în Polska sztuka ludowa (Varșovia), XI, 1957, p.53-65.

A.Lambrior, folclorist, SCLF, VI, 1957, p.71-124.

Poezia populară narativă. Balada, SCLF, VI, 1957, p.595-651.

Adam Mickiewicz și poemul său dramatic "Dziady", în Studii de literatură universală, I, 1956, p.63-82, reprodus cu modificații esențiale în traducere franceză și rusă, în Revue d'histoire littéraire (Académie de la République Populaire Roumaine), I, 1956, p. 119-141 și în Jurnal istorii literaturî, I, 1956, p.123-145.

Adam Mickiewicz et l'écrivain roumain G.Asaki, în Romanoslavica[1], I, 1958, p.124-135.

Adam Mickiewicz, Nicolae Bălcescu i "Vospevanie Rumînii", Rsl., II, 1958, p.133-147.

Cîntece populare funerare, SCLF, IX, 196o, p.461-484.

O scriitoare realistă poloneză, Maria Konopnicka, SCLF, IX, 196o, p.7o7-716.

Unele considerații în legătură cu originalul "Cronicii lui Mihai Viteazul", Rsl., VI, 1962, p.27-39.

---

1. In continuare, Rsl.

Graiul si folclorul polonez din Bulai (în colaborare cu El.Deboveanu), Rsl., VII, 1963, p.159-186.
Consideratii despre Invăţăturile lui Neagoe Basarab, Rsl., VIII, 1963, p.3o9-339.
Gr.Tocilescu, folclorist, SCLF, XI, 1962,p. 7-29.
Folclorul mestesugăresc polonez, SCLF, XII, 1963, p.333-341.
Cărţile populare si raportul lor cu folclorul, în Analele Universităţii Bucureşti, seria filologie, X, 1961, nr.23, p.57-7o.
L'Histoire du sage Ahikar dans les littératures slaves et la littérature roumaine et ses rapports avec le folklore, Rsl., IX, 1963, p. 413-426.
B.Prus, un mare clasic al literaturii polone, studiu introductiv la traducerea romanului *Păpusa*, Bucureşti, 1954, p.3 -15.
Influente si traduceri ale lui Adam Mickiewicz în literatura română, în Rsl., XII., 1965,p. 179-19o.
Romane populare româneşti pătrunse prin filiera slavă: "Alexandria", în Rsl., XIII., 1966, p.217-228.
Natura cosmică în creaţia lui Jan Kochanowski si în opere similare din alte literaturi, în RITL, XVIII, 1968, p.33-42.
Antim Ivireanu după 25o de ani de la moarte, în RITL, XVI, 1967, nr.2, p.195-2o4.
Genre et art littéraires surtout dans la création folklorique, în Les problèmes des genres littéraire (Łódź), X, 1967, nr.1, p. 1-14, în versiune română în RITL, XVI,1967, nr.3, p.385-391.

Trzy przestrogi w ksiazkach plebejskich i w literaturze ludowej (Motivul "celor trei sfaturi" în cărțile populare și în folclor), în Literatura, komparatystyka, folklor, volum omagial pentru prof. Julian Krzyzanowski, Varșovia, 1968, p.848-852.
Les livres populaires dans les littératures slaves et la litterature roumaine, leur fonction littèraire nationale et l'importance en plan universel, în Rsl.XVI, 1968, p.257-271.
Importanța operei umanistului polon Martin Kromer pentru istoria și cultura poporului român, în Rsl., XVIII, 1972, p.187-196.
Cultura literară a lui Adam Mickiewicz, în Analele Universității București, Limbi slave, XVIII, 1969, p.91-1o2.
Origine et diffusion des narrations populaires en Orient et en Occident, în VIII Congres of Anthropogical and Ethnological Sciences, Tokio, 1968, p.311-324.
Aspecte ale fabulei mediteraneene esopice în unele epoci și literaturi europene, în vol. Probleme de literatură comparată și sociologie literară, București, 197o, p.19-3o.
W.Reymont în receptarea lui G.Ibrăileanu, în Analele Stiințifice ale Univ. "Al.I.Cuza" din Iași, secțiunea III, Literatură, XVIII, 1972, p.165-17o.
Literatura sîrbo-croată veche-punte de legătură între Occident și Țările Române, în Actele simpozionului Relații iugoslavo-române, Vîrșeț, 1971, p.71-77.
"Zburătorul" lui Eliade Rădulescu și "Romantycznosć", balada lui Mickiewicz, în Studii de literatură universală, XVII, 1972, p.49-59.

Cîntecul lui "Doicin Bolnavu" şi substratul comun sud-est european de cultură şi creaţie folclorică, în Limba şi literatură, XXIX,1973 p.707-714.

FOTIADE-BAZ, Laura, Nikola Vapţarov în româneşte, în Rsl., nr.3, 1958, p.251-259.

Locul lui Iordan Iovkov în relaţiile literare româno-bulgare în sec.al XX-lea, în Studii de literatură universală, vol.III, Bucureşti 1961, p.237-255.

Traduceri din literatura bulgară contemporană, în Contemporanul, 14 aprilie 1967.

Iordan Jovkov et Mihail Sadoveanu, în Études balkaniques, 1970, nr.2, p.57-74.

Rasprostranenie na bălgarskata literatura v Rumănia ot 1944 godina do naşi dni, în Septemvri, Sofia, 1971, nr.8, p.248-255.

Ruskite prevodi i bălgarskata emigraţia v Rumănia, în Ucitelsko delo, Sofia, 1972, nr.5 p.8.

Gheorghi Rakovski i politikata na Alexandăr Ioan Kuza, în Ezik i literatura, Sofia,nr.2 p.95-97.

Activitatea în domeniul traducerilor literare a emigraţiei bulgare din România (de la începutul sec.al XIX-lea pînă în anul 1877), în Rsl., nr.18, 1972, p.217-235.

Literaturnite prevodi na bălgarskata emigraţia v Rumănia, în Literaturna Misăl, nr.5, 1972, p.90-104.

Universul povestirilor lui Iovkov, prefaţă la volumul Iordan Iovkov Inimă de femeie, Povestiri alese. Edit.Minerva (BPT), Bucureşti, 1973, p.V-XII. Tabel cronologic, p.XXIII-XXXI.

FRÎNCU, Victoria, Despre eposul sîrbocroat și La Chanson de Roland, în Probleme de literatură comparată și sociologie literară, București,197o, p.349-359.

Leposava St.Pavlović - o prietenă a poporului și a culturii românești, în Almanahul literar, 1974, p.133.

Momente din activitatea de prezentare și traducere a folclorului sîrbocroat în România,în Actele Simpozionului dedicat reciprocităților iugoslavo-române în domeniul literaturii populare, Pančevo, 1972, p.223-242.

Lecțiile de literatură iugoslavă ale profesorului Petre Cancel, în AUB, seria filologie, an.XXIV (1975), p.99-1o6.

Jugoslavia în memorialistica lui Nocolae Iorga, în Analele societății de limbă română, Zrenjanin, nr.6, 1975, p.133-143.

GĂMULESCU, Dorin, Folclorul bănățean publicat de Iosif Popovici și legăturile lui cu folclorul sîrbocroat, în Actele simpozionului dedicat reciprocităților iugoslavo-române în domeniul literaturii populare, Pančevo, 1972, p.247-258.

Prisustvo Vukovih dela u rumunskoj filologiji i folkloristici II polovine XIX i početka XX veka, Naučni sastanak slavista u Vukove dane, Beograd-Tršić-Novi Sad, 1973, p.391-4o3.

GHEORGHIEVICI, Milivoi, Vuk Stefanović Karadžić și românii, în Limbă și literatură, vol.XIII, București, 1967, p.55-61.

JEGLINSCHI, Victor, L'insurrection polonaise des années 1863-1864 dans la presse roumaine, în Revue Roumaine d'histoire, vol.VI, nr.3/1967, p.433-449.

Filologi poloni despre cultura și literatura română în perioada dintre cele două războaie mondiale, în Analele Universității București, vol.Stiințe sociale-filologie, București, 1967, p.271-283.

Contribuția lui Nicolae Iorga la cunoașterea istoriei, culturii și a relațiilor româno-polone, în Analele Universității București, seria literatură universală și comparată, București, 1969, nr.1, p.43-56.

Presa în limba polonă pe teritoriul României în perioada anilor 1894-1940, în Analele Universității București, seria limbii slave, București, 1971, p.43-53.

Contribuția poetului Aron Cotruș la popularizarea literaturii române în Polonia, în anii 1931-1936, în Analele Universității București, seria filologie, București, 1975, p.107-117.

JIVCOVICI, Mirco, Drujba serbskogo nareda s sosednimi narodami vîrajensia v serbskih narodnîh pesniah, Rsl., I, București, 1958, p.262-272.

Smrt Smail-age Cengića - poema o narodno-oslobodilačkoj borbi protiv Turaka, în Kolo, nr.9-10, Zagreb, 1965, p.478-489.

Dositej Obradović i Rumuni, în Actele Simpozionului dedicat relațiilor sîrbo(iugoslave)-române, Pančevo, 1971, p.464-489.

Miloš Crnjanski i Temišvar, în Banatske novine, nr.3196, Timișoara, 1972.

Dositej Obradović în Banat, AUB, Limbi slave, 1973, p.25-37.
"Sovjeti zdravoga razuma ..." în limba română, Analele societății de limba română, nr.3-4, Panciova, 1972-1973, p.218-228.
Dositej Obradović u kontekstu rumunsko-srpskih odnosa, Bucuresti, 1972.
Iz Dositejevog detinjstva, în Kovčežić, XI, Belgrad, 1973, p.15-31.

KOVACS, Adalbert, Népköztársoságunk irodalmi a Szovjetunióban (Literatura română în U.R.S.S.), în Igaz szó, nr.1o/1959, p.7o1-7o4.
C.Dobrogeanu-Gherea i ruskaia literatura (C.Dobrogeanu-Gherea și literatura rusă), Filologhiceskie nauki, nr.1/196o, p.184-191.
Esteticeskoe nasledie V.G.Belinskogo v Rumânîi. (Moștenirea estetică a lui Belinski în România), în Romanoslavica, IX, 1963, p. 387-411.
Literatura rusă în critica lui C.Dobrogeanu Gherea, Romanoslavica, XVII, 197o, p.327-347.
Puskin i Macedonski, Tezisî Meždunarodnogo simpoziuma "Problemî swiazei ruskoi i sovietskoi literaturî s drugimi literaturami mira", Sofia, 26-31 august 1975, p.25-26.
Leonid Leonov Zaharia Stancu új regényéről. (L.Leonov despre noul roman al lui Zaharia Stancu), în A hét, 1971, II, 26.

LASZLO-KUȚIUK, Magdalena, Ševčenko na storinkah socialisticinîh publikatii Rumunii u druhii polovyni XIX st., în Radeanske literaturoznanstvo, 2, 1961.

Şevcenko în România. Perioada pînă la 23 August 1944, în Studii şi cercetări de istorie literară şi folclor, nr.4, 1961.
Do pytannea pro ukrainsko-rumunski zveazki u druhii polovyni XIX st. în Ukrainskyj istorycinyj zurnal, nr.5, 1962.
Opiniile lui C.Dobrogeanu-Gherea despre opera lui Sevcenko, în Studii de literatură universală, IV, Bucureşti, 1962.
Ševčenko v Rumunii, în vol. Svitova velyci Ševčenka v.III, Kiev, 1964.
Sevcenko în România, în Secolul XX, nr.3,1964.
B.P.Haşdeu despre folclorul ucrainean, în Rsl., X, 1964.
Doslidjennea ukrainskogo folkloru v Rumunii, în Narodna tvorcist ta etnohrafia, nr.1,1965.
Cîteva din scrierile lui G.S.Skovoroda aflate în bibliotecile din România, în Rsl., XII, Bucureşti, 1965.
Doslidnyk poemy "Osman" Gundulić-a Osip Makovei, în Nova dumka, Vukovar, III, 1974, nr.6.
Relaţiile literare româno-ucrainiene în secolul al XIX-lea şi la începutul secolului al XX-lea, CMUB, Bucureşti, 1974.

LOGHINOVSKI, Elena, Demon i demonism Lermontova i Eminescu. Rumânskaia literatura, nr. 4/1971, p.83-92.
Lermontov i Eminescu, în Problemî teorii i istorii literaturî, Editura Universităţii din Moscova, 1971, p.246-261.
Lermontov v rumânskoi kritike i literaturovedenii, Voprosî russkoi literaturî, Vîpusk 2 (22) Izd. Vista skola, Lvov, 1973, p.21-32.

Demon și demonic la Eminescu și Lermontov, în Caietele Eminescu, Studii, articole ... prezentate de Marin Bucur, III, Editura Eminescu, București, 1975, p.84-98.

MAZILU, Dan Horia, Romanul "Viața sfinților Varlaam și Ioasaf", în traducerea românească a lui Udriște Năsturel, în vol. Udriște Năsturel, București, Ed. Minerva, 1974, p.204-268.

MIHĂILĂ, Gheorghe, Ioan Bogdan - filolog și istoric, întemeietorul școlii de slavistică de la București, AUB, Șt. soc., Filologie, an.XIV, 1965, p.73-82.

Slavjanskaja filologija v Bucharestskom Universitete, Rsl, XII, 1965, p.259-281 (în colaborare cu I.C.Chițimia, Lucia Djamo-Diaconiță, Gh. Barbă, V.Șoptereanu, E. Vrabie).

Mostenirea filologică si lingvistică a lui Ioan Bogdan, Rsl., XIII, 1966, p.37-53.

Două fragmente inedite din textul slavon al Invățăturilor lui Neagoe Basarab către fiul său Theodosie, Rsl., XIV, 1967, p.359-375 + 26 pl.

Ioan Bogdan (1964-1919), în vol. Ioan Bogdan, Scrieri alese, București, Ed.Academiei, 1968, p.7-88.

Principales étapes de l'histoire des études slaves en Roumanie et de leurs rapports avec les études slaves internationales, Rsl., XVI, 1968, p.193-225.

La diffusion dans les Pays Roumains des écrits sur la vie et l'activité des frères Cyrille et Méthode de Thessalonique, extras din vol. Kyrillou kai Methodiou ... II, Salonic,1968, p.245-263.

Literatura română veche (1402-1647). Introducere, ediție îngrijită și note, vol.I-II, București, Ed.Tineretului, 1969, (în colaborare cu Dan Zamfirescu).
L'historiographie roumaine ancienne (XVe siècle - début du XVIIe siècle) par rapport à l'historiographie byzantine et slave, în: Actes du Premier Congrès International des études balkaniques et sud-est européennes (1966), III, Sofia, 1969, p.507-535.
Originalul slavon al "Invățăturilor" și formația culturală a lui Neagoe Basarab, în vol. Invățăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Theodosie, București, Ed. Minerva, 1970, p.57-104 (nou tiraj: 1971).
Razprostranenie na pismenite pametnici posveteni na života i deloto na Konstantin - Kiril i Metodij v Rumănija, în vol. Konstantin-Kiril Filosof, Sofia, 1971,p.127-141.
Contribuții la istoria culturii și literaturii române vechi, București, Ed.Minerva, 1972.
Studii de lexicologie și istorie a lingvisticii românești, București, EDP, 1973, cap. Etapele principale ale istoriei slavisticii românești și legăturile ei cu slavistica internațională, de la începuturi pînă la Ioan Bogdan, p.157-187.
Dicționar al limbii române vechi (sfîrșitul sec.X-începutul sec. XVI), București, Ed. enciclopedică română, 1974, Studiu introductiv, p.10-62.
Naj-starijat prepis na Pochvalnoto slovo za Konstantin i Elena ot Evtimij Tărnovski (Sbornikăt na Jakov ot Putna, 1474) v slavjano-

rumănskata tradicija, în vol. Tărnovska knižovna škola, 1371-1971, Sofia, 1974, p.161-177.

Poučenijata na Njagoe Basarab (1512-1521) - zabeležitelna tvorba na slavjano-rumănskata literatura, în vol. Studia Balcanica, 8, Sofia, 1974, p.71-86.

Slava veche şi slavona românească (coord.prof. P.Olteanu), Bucureşti, EDP, 1975, Cap.I, Introducere, p.15-35.

NEVICOV, Mihai, Problema traducerilor, Viaţa Românească, nr.3-5, 1948.

Pentru continua îmbunătăţire a calităţii traducerilor, Viaţa Românească, nr.7, 1951.

Literatura rusă în România în a doua jumătate a sec.al XIX-lea, Studii şi cercetări de istorie literară şi folclor, nr.1, 1962.

Caragiale şi satiricii ruşi, Studii şi cercetări de istorie literară şi folclor, nr.2, 1962.

Eminescu în ruseşte, Revista de istorie şi teorie literară, nr.3-4, 1964.

Russkaja literatura v Rumînii vo vtoroi polovine XIX. veka, în volumul Rumînsko-russkie literaturnîie sviazi vtoroi polovinî XIX-naceala XX veka, Moscova, 1964, p.7-25.

Tvorčestvo T.Gh.Ševčenka v narodnoj Rumunij, în Radiansko literaturoznastvo, nr.3, Kiev, 1964.

Nasledie T.Gh. Ševčenko v Rumînii (în colaborare cu Valeriu Ciobanu), în Filologhičeskie nauki, nr.2, Moscova, 1964.

Ibrăileanu despre literatură rusă, AUB, Seria ştiinţe sociale, XV, 1966.

Elemente de doină românească în cîntecul popular rus, în vol. Folclor literar, Timişoara, 1967, p.63-74.
Velikaia oktiabrskaia soţialisticeskaia revoluţia i rumînskaia literatura, în vol. Studii de literatură comparată, Bucureşti, 1968, p. 277-291, şi în Mirovaia literatura, Moscova, 197o, p.4o9-416.
Coşbuc şi Nekrasov, Rsl., XVII, Bucureşti, 197o, p.271-282.
Leonid Andreev în româneşte, Veac Nou, 197o, nr.29.
Romantismul şi procesul dezvoltării accelerate a unor literaturii (slave şi neslave) în estul şi sud-estul Europei, CMUB, 1973.
Literatura comparată şi slavistica, Revista de istorie şi teorie literară, nr.4, 1973.
Intîlniri cu Puşkin, Revista de istorie şi teorie literară, nr.3, 1974.
Puşkin şi Eminescu, în volumul Puşkin şi literatura română, CMUB, 1976.

OLTEANU, Pandele, Rumunská kultúra a slovarstvo, Bratislava, 1947.
Vianočne rumunské sviatky a obyčaje so zretel'om na Slovensko, Martin, 1947.
Aux origines de la culture slave dans la Transilvanie du Nord et le Maramureş, în Rsl., I, Bucureşti, 1958, p.169-199.
Ziaristul slovac Gustav Augustiny în România, în AUB, XI, 1962, p.355-365, în colaborare cu Gh.Călin.
Les origineaux slavo-russes des plus anciennes colections d'homélies roumaines, în Rsl., IX, Bucureşti, 1963, p.163-193.

Un pergament cu text croato-glagolitic din Transilvania: Traratto di setti pecaticapitalia, Rev. Arhivelor, VII, 2, 1964, p.163-207.

Contributions à la littérature homélitique de la Transylvanie et de l'Ukraine carpathique în Sbornik Filozofickej fakulty University Kamenského, XVI, Philologica, Bratislava, 1964, p.61-80.

Presupusul original unguresc al Cazaniei I - din 1564, a diaconului Coresi: Corectarea unei erori, în Omagiu lui Alexandru Rosetti, Acad. R.S.R., București, 1965, p.646-650.

Postilla de Neagovo în lumina Cazaniei I (1564) a diaconului Coresi, în Rsl., XIII, 1966, p.105-132.

Contribuții la studiul literaturii omiletice în vechile literaturi bulgară și română.

a) Omiliile lui Ioan Exarhul, prezviterul bulgar

b) Omiliile în opera paranetică a lui Neagoe Basarab. In Rsl., XIV, 1967, p.315-338.

"Fiore de virtù "dans les version slaves traduites du roumain, în Rsl., XVI, București, 1968, p.274-304.

Cea mai veche omilie în limba română: Omilia pentru înviere, în Rsl., XVII, 1970, p.227-250.

Omilii izolate în limba română. Omilia pentru înălțare a lui Chiril din Tur, în AUB, Philologica, 1970.

Sur les version néogrecques de l'oeuvre "L'Echelle" traduite du slavon en roumain, în Contributions, II, 1, Section for social sciences, Acad. Macedoneană, Skopje, 1971.

Elemente de folclor şi de literatură populară din Cazania mitropolitului Varlaam (1643) în lumina izvorului neogrec: "Cuvîntările lui Damaschin Studitul", în Philologica, Craiova, 1971.

Izvoarele originale şi modele bizantino-slave în operele Mitropolitului Varlaam, în BOR, nr. 1-2, 197o, p.113-151.

Unul din izvoarele neogreceşti ale "Cazaniei Mitropolitului Varlaam" (1643): "Comoara" lui Damaschin Studitul, în Rsl., XVIII, 1972.

Turturica, simbolul castităţii în folclor şi în literatura omiletico-parenetică, în colaborare cu Nina Olteanu, în vol. Cîntecul românesc, Craiova, 1974.

Izvoare şi versiuni bizantino-slave ale omiliei lui Varlaam despre "Inmormîntarea lui Hristos", în Studii de slavistică II, 197o.

PETRICĂ, Ion, Legăturile scriitorului polon Teodor Tomasz Jez (Zygmunt Milkowski) cu românii, în Rsl., XVII, 197o, p.635-656.

Inceputurile receptării creaţiei lui Vasile Alecsandri în Polonia, în Revista de istorie şi teorie literară, XX, 1971, nr.1, p.89-1o3.

Interesul românilor pentru literatura polonă în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, în Rsl., XVIII, 1972, p.449-466.

Recepcja romantyzmu rumuńskiego w Polsce drugiej polowy XIX wieku, în Prace na VII Miedzynarodowy Kongres slawistów (Warszawa 21-27 sierpnia 1973), Bucureşti, 1973.

Relaţii culturale româno-polone în a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Rezumatul tezei de doctorat, CMUB, 1974.

"Tăranii" lui Wl.St.Reymont şi "Ion" al lui Liviu Rebreanu, în Probleme de literatură comparată şi sociologie literară, Bucureşti, 1970, p.279-289.

REBUŞAPCĂ, Ioan, Slidamy Volodymyra Hnatiuka v Banati (Pe urmele lui Volodymyr Hnatiuk în Banat), în Naukovyj zbirnyk muzeju ukrajinskoji kultury v Svyndyku, Prešov, 1967, nr.3, p.97-107.

L'influence roumaine sur le lexique des langues slaves, Rsl., XVI, Bucureşti, 1968, p. 59-121 (în colaborare).

Studiu introductiv (p.7-13) la vol. Narodni Spivanky (Cîntece populare ucrainene din România), E.P.L., Bucureşti, 1969.

Studiu introductiv (p.7-28), la vol. Oj u Sadu-Vynohradu. Zbirka svitskih velycialnyh pisen, (Poezia obicieiurilor de iarnă), Editura Kriterion, Bucureşti, 1971. Texte (p.242-254), Indice de motive (p.281-286).

Colindele româneşti în contextul cercetărilor comparate est-slave, în AUB, seria Limbi slave, 1971, p.55-67.

Poezia populară de urare şi felicitare. Rezumatul tezei de doctorat. Centrul de multiplicare al Universităţii din Bucureşti, 1971,

Studiu introductiv la vol. Vidhomony Vikiv. Zbirka narodnyh balad, istorycinyh pisen ta [illegible] pisen-hronik (Balade populare ucrainene din România), Editura Kriterion, Bucureşti, 1974, (p.9-32). Texte (p.116-117), Note (p.343).

Narodjennia sinvolu (Naşterea simbolului. Aspecte ale interacţiunii dintre rit şi poezia rituală), Editura Kriterion, Bucureşti, 1975.

STOIANOVICI, Voislava, Ivo Andrić, studiu introductiv la volumul Povestea cu elefantul vizirului, Bucureşti, E.L.U., 1965, p.5-24.

Romanul iugoslav contemporan în context european, în Probleme de literatură comparată şi sociologie literară, Bucureşti, 1970, p.437-445.

Miloš Crnjanski o Temišvaru na početku XX veka, în Banatske novine, nr.3144 din 18 iunie 1971.

Jugoslovenske književnosti u Rumuniji, în Actele simpozionului dedicat relaţiilor sîrbo-(iugoslavo)-române, Pančevo, 1971, p. 383-397.

Romanul iugoslav contemporan, rezumatul tezei de doctorat, CMUB, 1972.

Neke osobine našeg savremenog pesništva, în Banatske novine, nr.3258, 3259, 3260 din 17 22 şi 31 august 1973.

Rumunska književnost socijalističke epohe, în Književni život, nr.2, 1974, Timişoara, p.67-73.

Rumunska književnost socijalističke epohe, II, în Književni život, nr.1, 1975, p.74-78.

Poezija u slavu života, în Banatske novine, nr.3293, din 19 aprilie 1974.

ŞOPTEREANU, Virgil, Iz istorii vospriatia M.Gorkogo v Rumînii (Din istoricul receptării operei lui M.Gorki în România), Rsl., IX, Bucureşti, 1963, p.361-386.

Corepondența lui M.Gorki cu literații români, Rsl., X, București, 1964, p.477-487.
Slavianskaia filologia v Buharestskom univer-sitete (Filologia slavă la Universitatea din București), Rsl., XII, București, 1965, p. 261-28o (coautor).
Ecoul ideilor leniniste despre literatură în presa noastră interbelică, Rsl., București, XVIII, 1972, p.5-15.
Otrajenie vzgliadov V.I.Lenina na literaturu v rumînskoi peciati 2o-3o godov (Reflectarea ideilor lui V.I.Lenin despre literatură în presa românească din anii 2o-3o), Filologi-ceskie nauki, Nr.3, 1974, p.16-2o.
"Evghenii Oneghin" v rumînskih perevodah (Evgheni Oneghin în versiuni românești), Russkaia literatura, Nr.4, 1974, p.178-188.

TOADER, Alexandra, Jan Neruda și România, AUB, XVIII, 1969.
Scriitorul ceh Jan Neruda despre poporul ro-mân, în Viața militară, nr.6, 1967.
Un călător ceh din sec. al XIX-lea, Josef Šolba, despre București și poporul român, în Viața militară, nr.12, 1967.

C-da nr. 353 Anul 1976
Tiraj: 170 Reeditare
Numele și Prenumele dactilografei:
GHEORGHE MIHAELA
Desenul: Efstate Elena ——
Corectat și bun de tipar: COLECTIV
Executat în cadrul Tipografiei Universității din București

Lei 38,50